

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT

ANTO LAARMAA

**RAHVASTIKU LOOMULIK LIIKUMINE TARTUMAAL
1800-1899
(LUTERI JA ÕIGEUSU KIRIKUMEETRIKATE ANDMETEL)**

MAGISTRITÖÖ

JUHENDAJAD: *prof.* MATI LAUR
MA VEIKO BERENDSEN

TARTU 2009

SISUKORD

Sissejuhatus	4
Uurimisülesanne	4
Historiograafia ja allikad.....	9
1. Kirikumeetrikate andmekvaliteet ja seda mõjutavad tegurid	20
1.1 Ülevaade luteri kiriku meetrikast	21
1.2 Tartumaa luteri kirikute meetrikate andmekvaliteet	28
1.3 Õigeusu kiriku kogudused ning ülevaade nende meetrikatest.....	31
1.4 Tartumaa õigeusu kirikute meetrikate andmekvaliteet	39
1.5 Puuduvate andmete asendamine interpoleerimise teel.....	46
1.5.1 Luteri kiriku kogudused	47
1.5.2 Õigeusu kiriku kogudused	50
1.6 Kirikumeetrikad Tartumaa haldus- ja asustusjaotuse mõjuväljas.....	51
1.6.1 Luteri kiriku kogudused	51
1.6.2 Õigeusu kiriku kogudused	53
1.6.3 Tartumaa pindala	54
2. Tartumaa ja Tartu linna rahvaarvu dünaamika 19. sajandil	56
3. Rahvastiku loomulik liikumine Tartumaal 19. sajandil	73
3.1 Abielud	76
3.1.1 Abielude dünaamika	76
3.1.2 Abiellujate perekonnaseis	80
3.1.3 Abiellujate vanus	84
3.1.4 Abiellumiste sesoonsus.....	91
3.2 Sünnid.....	95
3.2.1 Sündide dünaamika ning nende seos abiellumistega.....	95
3.2.2 Sündide sesoonsus	104
3.2.3 Abieluvälised sünnid.....	107
3.2.4 Surnultsündinud lapsed.....	113
3.2.5 Mitmike sünnid.....	116
3.3 Surmad.....	119
3.3.1 Surmade dünaamika.....	119
3.3.2 Laste ja täiskasvanute surmade vanusstruktuuri muutumine	125
3.3.3 Muutused surnute vanusstruktuuris	130
3.3.4 Surnute perekonnaseis	137
Kokkuvõte	140
Kasutatud allikad ja kirjandus	146
Arhiiviallikad.....	146
Publitseeritud allikad	147

Perioodika	148
Kirjandus	149
Summary	156
Lisad	163

SISSEJUHATUS

Uurimisülesanne

Tänapäeva Eesti rahvastik kuulub rahvastikutaaste seisukohalt nn arenenud maade hulka. Eeskätt tähendab see elanikkonna eakat vanuskoostist ja põlvkondade aeglast vahetumist. Arvukad uuringud on näidanud, et selle tänapäeva Euroopa riikidele, sh Eestile, iseloomuliku situatsiooni juured peituvad tegelikult juba 19. sajandi teises ja 20. sajandi esimeses pooles. Sel ajal toimusid Euroopa riikide kogurahvastiku vanuskoostises suured muutused, mis tulenesid peamiselt elanikkonna teisenenud abiellumiskäitumisest, suremuse langusest ning sellele järgnenud sündide vähenemisest. Traditsiooniline taastetüüp asendus nn demograafilise ülemineku käigus modernsega ning kõrge sündide ja surmade arv leidis oma tasakaalu varasemaga võrreldes oluliselt madalamal nivool.¹ Paljude rahvastikuteadlaste arvates ei ole nn demograafilise ülemineku protsess veel tänapäevalgi täielikult lõppenud, vaid kestab ja areneb jätkuvalt läbi uute ning eri iseloomuga faaside.²

Nagu öeldud, omab tänapäeva Euroopa riikide elanikkonna pidev vananemine ja rahvaarvu juurdekasvu puudumine rahvastikuprotsesside inertsusest tulenevalt otseseid seoseid 19. sajandi sündmustega. Eeskätt seepärast leiavad tollase ajajärgu demograafilised andmestikud lähimineviku rahvastikusituatsiooni analüüsil ning tulevikuproгноoside tegemisel veel tänagi mitmel pool maailmas endiselt laialdast kasutamist. Ka Eesti arhiivid sisaldavad taoliseks analüüsiks sobilikke andmemassiive. Kahjuks seisab aga suurem osa möödunud sajandite väärtuslikust demograafilisest informatsioonist jõude või leiab, näiteks perekonnaloo uurimise näol, vaid spetsiifilist kasutust.

Jätkuvalt on Eesti 19. sajandi rahvastikuloo uurimise peamiseks kitsaskohaks pikkade ning detailsete rahvastiku loomulikku liikumist iseloomustavate aegride puudumine. Kuna massilise ajalooallikaga töötamisega käib paratamatult kaasas suur töö maht, on see võimalikke uurijaid valdkonnast eemale peletanud. Eesti

¹ Demograafiline üleminek (*demographic transition*) on enam levinud ingliskeelses kirjanduses. Pransuskeelses kirjanduses tähistab sama protsessi mõiste demograafiline revolutsioon (*revolution demographique*).

² Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie 1800-2000. // Enzyklopädie deutscher Geschichte, Bd. 71. München, 2004. S 118-127.

rahvastikuloo tundma õppimisel on leidnud seetõttu kasutamist peamiselt loendustüüpi allikad, mille analüüs on kergemini saavutatav kui sündmuslooliste allikate puhul. Tehniliste abivahendite kiire areng on viimastel aastatel andmemassiividega töötamist märkimisväärselt lihtsustanud ning kiirendanud, kuid suuremat huvi pole see Eesti sündmusloolise rahvastikuandmestiku vastu tekitanud. Uurimistöö esimeses etapis, analüüsiks vajalike andmete kogumisel, tuleb ka tänapäeval rakendada tohutut käsitööd. Sõltuvalt töö mahust, võib allikate läbitöötamisele ning andmete analüüsiks ettevalmistamisele kuluda mitu aastat.

Käesoleva uurimistöö koostamise esmaseks impulsiks sai vajadus 19. sajandi rahvastiku loomulikku liikumist kajastavate pikaajaliste aegridade järgi. Mõneti üllatuslikult ei ole kogu Eesti kohta tervet sajandit katvaid aegridu tänini koostatud. Maakondadest on põhjalikumalt uuritud vaid Viljandimaad, kuid seegi doktoritöö on kirjutatud ligikaudu 85 aastat tagasi.³ Enamasti on 19. sajandi rahvastikuprotsesse uurides käsitletud kas sajandi esimest poolt või uuritud sajandi lõpuaastaid. Esimesel juhul piiritleb käsitlusi 1858. a korraldatud viimane hingeloendus, teised aga valivad lähtekohaks 1881. a Balti kubermangudes korraldatud esimese rahvaloenduse. Sellest tingituna, mõneti ehk isegi üllatuslikultki, on jäänud piisava tähelepanuta demograafilised protsessid Eesti ajaloo ühel olulisimal etapil – rahvuslikul ärkamisajal.

Käesoleva magistritöö laiemaks eesmärgiks on seega tuua teaduslikku käibesse ühe maakonna elanike loomulikku liikumist kogu 19. sajandi ulatuses kajastav andmestik. Esitatud on luteri ja õigeusu kirikute meetrikates registreeritud sündide, abielude ja surmade (ristimiste, laulatuste ja matuste) individuaalandmed aastatest 1800-1899. Esmakordselt esitatakse nii suures mahus õigeusu koguduste meetrikates sisalduvat demograafilist materjali, kuna ühtekokku on vaatluse all 20 Tartumaa õigeusu kogudust perioodist 1824-1899. Samuti ei ole varem nii põhjalikult vaadeldud luterlike koguduste saksa pihtkondade liikmeid. Seni on Tartumaa saksa koguduste sündide, abiellumisi ja surmi uuritud vaid Tartu saksa linnakoguduse näitel.⁴

³ Nõges, M. Rahvamuutused Viljandi maakonnas 1801-1923. Demograafiline töö. Viljandi, 1925.

⁴ Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat und ihrer Landgemeinde in den Jahren 1834–1859. *Diss.* Dorpat, 1861., Grosset, O. Biostatik der Stadt Dorpat und ihrer Landgemeinde in den Jahren 1860–1881. *Diss.* Dorpat, 1883.

Magistritöö ajaliste piiride seadmisel ei lähtunud rahvastikuarengu tähtsündmustest ega muutustest poliitilises või sotsiaal-majanduslikus elus. Demograafilisi protsesse silmas pidades on konkreetse vaatlusperioodi algus- või lõpppunkti seostamine mõne laiemalt tuntud ajaloolise sündmusega pigem ebaoluline, sest rahvastikuarengu murdepunktid sajandite vahetumistega ega ajaloo teiste põhisündmustega enamasti kokku ei lange. Aastad 1800-1899 on valitud selgelt tinglike ning kokkuleppeliste piiridena ning laiemat tähendust neil pole. Rahvastikuprotsesside uurimisel on olulisim, et tagatud oleks sündmuste jälgitavus võimalikult pikal ajateljel. See võimaldab meil eristada tollal valitsenud trende ja seaduspärasusi ajutise iseloomuga konjunktuursetest muutustest.

Käesolev uurimus on jagatud 5 osaks: sissejuhatuseks, kolmeks peatükiks ja kokkuvõtteks. Seejuures sisaldab sissejuhatav osa probleemipüstitust ning ülevaadet teemakohasest historiograafiast.

Uurimuse tuuma moodustavad andmekogud, mis on loodud massilise rahvastikuloo allika – kirikumeetrika – baasil. Käesolevas töös on andmekvaliteedi küsimusele pühendatud terve peatükk, kuna mahukate andmemassiivide puhul on informatsiooni päritolu, selle kvaliteet ning sisu verifitseeritavus kriitilise tähtsusega. Esitatud kirjeldatused peaksid võimaldama ka aastaid hiljem mõista andmestiku tekkealuseid. Käsitletud on allikate ülesehitust, nendes esinenud lünki ning selgitatud kuidas toimus puudunud andmete asendamine lineaarse regressiooni meetodil.

Uurimuse teine peatükk annab ülevaate Tartumaa rahvaarvu muutumisest 19. sajandil. Maakonna elanike arvu muutumise jälgimiseks on kasutatud loendustüüpi andmestikke. Peatükk on sissejuhatava iseloomuga, kuna töö põhieesmärgiks on siiski uurida eeskätt rahvastiku loomulikku liikumist, elanike arvu muutumist maakonnas. Samas annab just see peatükk meile huvipakkuva võimaluse kirikuraamatute jooksva rahvastikustatistika ja hinge- ning rahvaloenduste tulemuste kokkulangevuse võrdlemiseks.

Mitmeks alapeatükiks jagatud uurimuse kolmandas peatükis käsitletakse abiellumiste, sündide ja surmade dünaamikat maakonnas. Maakonnast väiksemate haldusüksuste lõikes rahvastikuprotsesse ja nende eripärasid antud uurimuses ei uurita, kuna seda ei võimaldaks töö teemapüstitus ning maht. Rahvastikukäitumise uurimine terve maakonna lõikes peaks välistama üksikute väiksemate piirkondade konjunktuursed näitajad ning kajastama Tartumaa tollaste elanike keskmist rahvastikukäitumist adekvaatsemalt.

Rahvastikuarengu võrdlevaid andmed esitatakse maakonna kahe suurema religioosse grupi, luterlaste ja õigeusklike, kohta. Samas võrreldakse statistilisi näitajad ka luteri kiriku siseselt saksa ja eesti pihtkondade lõikes. Õigeusu koguduste andmeid kasutades uuritakse lähemalt abiellumisvanuse muutumist maakonnas. Samuti on vaatluse all vallaslaste ning mitmikute sündide dünaamika ning laste suremusega seonduv.

Kuna käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida Tartumaa elanike loomuliku liikumisega seonduvat, on rändeküsimusele pööratud vähem tähelepanu. Inimeste tollast mobiilsust ei võimalda kirikumeetrikad hinnata, kuna vastav informatsioon nendes puudub. Samuti on migratsiooniga seonduv teemadering väga lai ning nõuaks pigem juba iseseisva uurimuse koostamist. Rändega seotud küsimuste kõrvale jätmine käesolevas uurimuses tähendab seda, et Tartumaa rahvastiku loomulikku liikumist jälgitakse suletud süsteemi põhimõttel.

Ajaloolise-demograafia alasele uurimusele omaselt sisaldab töö palju tabeleid ning neis leiduvat informatsiooni illustreerivaid jooniseid. Uurimuse lisasse on paigutatud tabelid, mis annavad ülevaate Tartumaa elanike sündidest, abiellumistest ning surmadest läbi 19. sajandi. Töö tekstiosas sisalduvad tabelid on kokkuvõtlikku laadi ning esitavad andmeid kümne aasta kaupa.

Käesoleva uurimistöö vundamendiks olevad andmetabelid järgivad oma metodoloogialt suurel määral juba enam kui saja aasta eest Tartu Ülikooli juures tegutsenud biostaatikute koolkonna traditsioone. Töö teoreetiliseks baasiks on tunnustatud rahvastikuteadlase Frank W. Notesteini poolt eelmise sajandi 1930. ja 1940. aastatel formuleeritud demograafilise ülemineku teooria.⁵ Tunnustatud geograaf ja rahvastikuteadlane Robert Woods on võtnud selle teooria põhisisu kokku järgmiselt:⁶

1. Demograafilise ülemineku toob kaasa suremuse pikaajaline langus.
2. Suremuse langus on põhjustatud põllumajandus-, tööstus- ja sanitaarrevolutsioonide kumulatiivsetest mõjudest, mis viivad vastavalt parema toiduga varustamiseni, tootmistegurite ja üldiste elutingimuste ning rahvatervise paranemiseni.

⁵ Notestein, F. W. Population: the long view. // Food for the World. Edited by Schultz, T. W. Chicago, 1945. p 36-57; Notestein, F. W. Economic problems of population change. // Proceedings of the Eighth International Conference of Agricultural Economists. London, 1953. p 13-31.

⁶ Woods, R. The Demography of Victorian England and Wales. Cambridge, 2000. p 18.

3. Kiire rahvastiku juurdekasv on langeva suremuse ning sellele järgneva sündimuse languse vahel valitseva ajutise viitaja tulemus.
4. Sündimus hakkab langema, sest senist kõrget sündimust toetavad sotsiaalsed ja majanduslikud toed kaovad. Linnalise eluviisiga seotud materialism ja individualism annavad impulsi sündimuse teadlikuks reguleerimiseks rasestumisvastaste vahendite kasutamise näol.

Notesteini teooria näol on tegemist sisuliselt ainsa rahvastikuteaduse teooriaga, mis möödunud aastakümnetele vaatamata on püsinud tänaseni suuremate sisuliste muutusteta. Aegade jooksul on teooriat viimistletud, täiendatud ning kritiseeritud, kuid vaatamata kõigele sisaldab see jätkuvalt asjalikke argumente sotsiaal-majandusliku arengu reaktsioonina tekkinud demograafilise ülemineku olemusest. 19. sajandi Euroopa rahvastiku ajalooga klapib Notesteini demograafilise ülemineku teooria siiski vaid osaliselt. Näiteks ei pööra teooria tähelepanu abielulise elanikkonna osatähtsusele ühiskonnas, kuigi valdava osa Euroopa rahvastikusituatsiooni mõjutas piirkonnale ainuomane abielumuster oluliselt.⁷ Samuti seati juba aastakümneid tagasi Princetoni Ülikooli poolt läbi viidud hiigelprojekti “European Fertility Project” tulemusena kahtluse alla sündimuse languse ning linnastumise-industrialiseerimise vaheline absoluutne seos.⁸ Sellele kõigele vaatamata tuleb tunnistada, et Notesteini teooria on, vaatamata oma mõningatele puudustele, antud juhul heaks lähtekohaks.

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on:

1. teha kindlaks luterlaste ja õigeusklike osatähtsus maakonna elanike hulgas ning määrata kindlaks mõlema kogukonna osakaal maakonna rahvastiku taastootmisprotsessis.
2. teha kindlaks Tartumaa elanike abiellumiskäitumist iseloomustanud tegurid ning määrata nende vastavus Euroopa abiellumismudeli tunnustele.
3. fikseerida esimesed märgid rahvastiku demograafilise aktiivsuse pidurdumisest 19. sajandi Tartumaal ning kirjeldada demograafilise ülemineku

⁷ Hajnal, J. European marriage patterns in perspective. The uniqueness of the European pattern. // Population in History. Edit. Glass, D. V., Eversley, D. E. C. London, 1965. pp 101-143.

⁸ Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 109.

alguse kulgu ja selle iseloomu. Ühtlasi võrrelda omavahel abiellumis-, sünni- ja surmatrendide käitumist.

4. pöörata tähelepanu abielulise elanikkonna osatähtsuse muutumisele ühiskonnas, samuti vallaliste meeste ja naiste abiellumisvanuse osas toimunud muutustele, analüüsida neid vanusgruppide lõikes.
5. teha kindlaks abieluväliste sündide osatähtsus sündide hulgas ning selgitada vallassündimuse võimalikke tagamaid.
6. määrata kindlaks lastesurmade osakaal surmade üldarvust ning analüüsida lastesurmade osas toimunud muutusi vanusgruppide lõikes.

Historiograafia ja allikad

Tartumaa rahvastiku loomulikku liikumist, rääkimata Eestist tervikuna, ei ole varem kogu 19. sajandi ulatuses kompaktselt uuritud. Tartumaa ajaloolise demograafia küsimused on leidnud käsitlemist eelkõige osana kogu Eesti rahvastikuloost. Üksikute Eesti maakondade rahvastiku ajalugu on seni uuritud harva ning juhuslikult. Detailselt on käsitletud vaid väiksemate haldusüksuste, nagu kihelkonnad, rahvastikukäitumist. Laiema pildi puudumise tõttu on mitmed Eesti eelnevate sajandite demograafilise arengu kohta avaldatud seisukohad enamasti hinnangulised ning veenvalt tõestamata. Kuna üksikute Eesti maakondade rahvastikuloo uurimisega ei ole süstemaatiliselt ega laiemalt seni tegeletud, antakse järgnevalt ülevaade Eesti ajaloolise demograafia senistest uurimissuundadest laiemalt.

Eesti ala rahvastiku ajaloo uurimise traditsioon on üle paarisaja aasta pikk. Esimesed sinise ala rahvastikku puudutavad kirjatööd ilmusid juba 18. sajandi lõpus. Konkreetsemalt saab rahvastikuloo uurimise tõsisemat algust seostada Eesti-uurimise rajaja August Wilhelm Hupeli kolmeköitelise kapitaalse teose „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland” ilmumisega.⁹ Selles leidub hulgaliselt erinevat ajaloolis-statistilist materjali, muuhulgas andmeid rahvaarvu ning selle liikumise kohta 18. sajandi Eesti- ja Liivimaal. Rahvastiku-uurijatele ning etnograafidele on kindlasti huvipakkuvaim teose teine köide. Selles kirjeldatakse küll peamiselt eestlaste ja lätlaste eluviise, kombeid ja keelt, kuid lisaks etnograafilistele ning

⁹ Hupel, A.W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Bd. 1-3. Riga, 1774-1782.

keeleteaduslikele andmetele tõi August Wilhelm Hupel selles ära rahvaarvu arvestuse ning andmeid sündide, abielude ja surmade kohta. Ajaloolastele pakuvad väärtuslikku informatsiooni ka Hupeli poolt toimetatud sarjad – 28 numbrit kogumikku Nordische Miscellaneen ja 18 numbrit kogumikku Neue Nordische Miscellaneen.¹⁰ Neis leidub huvitavat ainekku Baltimaade mineviku, agraarolude, looduse jm. kohta. Hupeli mõju 18. sajandi lõpu ja 19. sajandi alguse autoritele, nagu Wilhelm Christian Friebe ja Heinrich Friedrich von Storch oli suur, sest viimased peamiselt vaid refereerisid tema materjali.¹¹

Samal ajal hakkas demograafilisi andmeid avaldama ka kohalik ajakirjandus.¹² Reeglina toodi ära kubermangu jooksev statistika aasta jooksul sündinute, abiellunute ja surnute kohta ja tehti teatavaks üldine rahvaarv. Mõnikord on esitatud andmed maakonna täpsusega. Üldjoontes olid tollal ajakirjanduses avaldatud rahvastikuandmed pigem juhusliku iseloomuga ja demograafiliste protsesside uurimisel on nende infoväärtus väike. Küll oli ajakirjandusel oluline roll rahvastiku-uuringute populariseerimisel ning statistiliste andmete väärtuse laiemal teadvustamisel.

19. sajandi algusest ilmus mitmeid rahvastikustatistilisi kirjutisi Eesti- ja Liivimaa kohta.¹³ Ühise ülevaate kolmest Balti kubermangust andis Herbord Carl Friedrich von Bienenstamm.¹⁴ Tänapäeva mõistes ei olnud suure osa tollaste uurimuste näol siiski tegemist ajaloolise demograafia alaste uurimustega, sest nende peatähelepanu oli suunatud siiski oma kaasaja rahvastikuprotsesside

¹⁰ Hupel, A. W. Nordische Miscellaneen. Riga, 1781-1791.; Hupel, A. W. Neue Nordische Miscellaneen. Riga, 1792-1798.

¹¹ Friebe W. Chr. Physisch-oekonomisch und statistische Bemerkungen von Lief- und Ehstland oder von der beiden Statthalterschaften Riga und Reval. Riga, 1794., Storch, H. Statistische Übersicht der Statthalterschaften des Russischen Reichs nach ihren merkwürdigen Kulturverhältnissen in Tabellen. Riga, 1795.

¹² Von der Volksmenge im Herzogthume Ehstland 1782. Revalsche Wöchentliche Nachrichten, 1782, nr 33, 15. august.; Minneval aastal on Riga kubermangus rohked sündinud ... Maarahva Näddala-Leht, 1821, nr 5, 2. veebruar., Bevölkerung des Livländischen Gouvernements, zu Ende des 1827. Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Esthland, 1828, nr 3. 18. jaanuar., Das Inland, 1836, nr 5, 29. jaanuar. S 75., Die Bewohner Liv- und Kurlands im Jahre 1842. Das Inland, 1846, nr 32, 20. august.

¹³ Hagemeyer, v. H. Vorzeit und Gegenwart auf Landbau und Bevölkerung in Livland. // Livländische Jahrbücher der Landwirtschaft. nr 5, Heft 1. Dorpat, 1830. S 45-59., Possart, P. A. F. K. Statistik und Geographische des Gouvernements Ehstland. Stuttgart, 1846.

¹⁴ Bienenstamm, H. v. Geographischer Abriss der drei Ostseeprovinzen Russlands oder der drei Gouvernements Ehst-, Liv- und Kurland. Riga, 1926.

tundmaõppimisele. Kirjutiste väärtust see muidugi ei kahanda, pigem vastupidi, sest nüüdseks on neist omakorda saanud olulised rahvastikuloo allikad.

Siinse ala rahvastikuprotsessidele hakati tõsisemat tähelepanu pöörama alles 19. sajandi teisel poolel. Ilmuma hakkasid teaduslikud käsitlused rahvastikuoludest, milles oli suur roll Tartu Ülikooli juures tegutsenud nn biostaatikute koolkonnal.¹⁵ Kommunaal- ning meditsiinistatistika meetodeid kombineerides otsiti vastuseid peamiselt hügieeni- ja tervishoiualastele küsimustele. Need omal ajal meditsiinidoktori kraadi saamiseks kaitstud uurimused kujutavad endast siinse piirkonna väljapaistvamaid rahvastiku-uuringuid. Mitmekümne aasta jooksul koostati täpselt ühesugusel metoodikal põhinenud uurimusi, mis sisaldavad hulgaliselt andmeid tollase rahvastiku demograafilisest käitumisest ning seda mõjutada võinud teguritest. Koolkonna rajajaks oli Tartu Ülikooli õppejõud Bernhard Körber, kelle sulest ilmus 1864. aastal ülevaade Tartumaa kihelkondade Rõngu, Rannu, Nõo ja Puhja rahvastiku loomulikust liikumisest aastail 1834-1859.¹⁶ Tegelikult ei olnud Körber selles valdkonnas pionieriks, kuna esimese biostaatilise uurimuse kaitses Tartu Ülikooli juures doktoriväitekirjana Feliks Huebner.¹⁷ Viimase uurimus oli paljuski Körberi uurimusele eeskujuks.

Lisaks tavapärasele aasta sündide, abielude ja surmade arvu esitamisele jälgisid biostaatilised uurimused mitmete statistiliste näitajate sesoonsust. Samuti tehti kindlaks vallaslaste osakaal ühiskonnas, abiellunute ning surnute keskmised vanused jpm. Körberi poolt alustatud tööd täiendas Chr. Törne, kes kirjeldas samade kihelkondade rahvastikumustreid perioodil 1860-1881.¹⁸ Tartumaa kontekstis on huvipakkuvad veel Tartu linna ja Tartu-Maarja kihelkonna rahvastiku biostaatikat käsitlenud Ottomar Grosseti ning Räpina, Võnnu ja Kodavere kihelkondi uurinud

¹⁵ Pullat, R. Esimene demograafiakoolkond Eestis. // ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused, 1970, nr 1. Lk 99-101.

¹⁶ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise gelegenen Kirchspiele Ringen, Randen, Nüggen und Kawelecht in den Jahren 1834-1859. Dorpat, 1864.

¹⁷ Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat und ihrer Landgemeinde in den Jahren 1834-1859. Diss. Dorpat, 1861.

¹⁸ Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise gelegenen Kirchspielen Ringen, Randen, Nüggen und Kawelecht in den Jahren 1860-1881. Diss. Dorpat, 1882.

Erich Oehrni tööd.¹⁹ Neile lisaks avaldati samal ajajärgul veel rida teisigi sarnasest metodoloogiast kantud uurimusi Eesti eri piirkondade kohta.²⁰

Ametkondlikul tasemel vastutas rahvastikuarvestuse ning muudegi valitsust huvitavate andmete kogumise eest Venemaa Keskstatistikakomitee. See 19. sajandi vältel mitu arenguetappi läbi teinud Venemaa keskne statistikaasutus loodi sellise nimetuse all 1857. a.²¹ Mõni aeg hiljem reorganiseeriti töö tõhustamise eesmärgil ka kohalikud statistikakomiteed ning nende baasil loodi Baltimaades Kubermangu Statistikakomiteed 1862. a Kuramaal, 1863. a Liivimaal ning 1865. a Eestimaal. Andmete kogumine ja töötlemine tehti statistikakomiteede sekretäride ülesandeks. Liivi- ja Eestimaa Kubermangude Statistikakomiteede esimeste sekretäride Friedrich von Jung-Stillingi ja Paul Jordani poolt publitseeritud kogumikud kubermangu rahvastikuandmetega kuuluvad vaieldamatult Eesti rahvastikuloo oluliste allikmaterjalide hulka.²²

Statistikakomiteede loomise aega jääb ka Venemaa Evangeelse Luteriusu Koguduste Toetuskassa Keskkomitee liikme E. H. Buschi ettevõtmine, mille eesmärgiks oli Vene impeeriumis elavate luterlaste arvu kindlakstegemine.²³ Busch toetus andmete kogumisel nii Siseministeeriumi Keskstatistikakomitee, Evangeeliumi Luteriusu Üldkonsistooriumi arhiivide kui ka üksikute pastorite poolt talle saadetud andmetele. Viis aastat hiljem ilmus samal autoril uus uurimus Venemaa luterlaste kohta. Selles esitas ta kõigi koguduste suurused 1863.a seisuga, kuid nüüd loobus Busch luterlaste rahvuse määratlemisest.²⁴

¹⁹ Grosset, O. Biostatik der Stadt Dorpat und ihrer Landgemeinde in den Jahren 1860–1881. Diss. Dorpat, 1883., Oehr, E. Biostatik dreier Landkirchspiele Livlands /Rappin, Wenden, Kodafer/ in den Jahren 1834–1881. Diss. Dorpat, 1883.

²⁰ Berendsen, V., Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu, 1999. Lk 35.

²¹ Berendsen, V., Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus. Lk 31.

²² Jung, Fr. v. Material zu einer allgemeinen Statistik Livland's und Oesel's. Erster Jahrgang. Riga, 1863., Jung-Stilling, Fr. v. Material zu einer allgemeinen Statistik Livland's und Oesel's. Zweiter Jahrgang. Riga, 1864., Jung-Stilling, Fr. v. Statistisches Material zur beleuchtung Livländischen Bauer-verhältnisse. St. Petersburg, 1868., Jordan, P. Die Resultate der Volkszählung der Stadt Reval am 16. November 1871. // Beiträge zur Statistik des Gouvernements Ehstland. Bd. 3. Reval, 1874., Jordan, P. Allgemeine Übersicht einiger Resultate der Volkszählung in den Städten Reval, Hapsal und Weissenstein und im Kirchspiel Pühalep auf Dagden am 16. November 1871. Reval, 1873.

²³ Busch, E. H. Materialien zur Geschichte und Statistik des Kirchen- und Schulwesens der Ev.-Luth. Gemeinden in Russland. St. Petersburg, 1862. S 550-569.

²⁴ Busch, E. H. Ergänzungen der Materialien zur Geschichte und Statistik des Kirchen- und Schulwesens der Ev.-Luth. Gemeinden in Russland. Bd. 2.: Der St. Petersburgische, der Moskausche und der Kurländische Consistrialbezirk. St. Petersburg, 1867. S 830-835, 916-950.

Buschi poolt 1862. a avaldatud andmeid kasutas aastaid hiljem oma etnograafilises uurimuses kartograaf ja tsaariarmee kindral-leitnant Aleksandr Rittih, kes muuhulgas täpsustas Rõngu kihelkonnas elanud sakslaste ja Sangaste kihelkonnas elanud lätlaste arvu, kuna Buschil see info puudus.²⁵

Kubermangude statistikakomiteede aktiivne tegutsemine viis aga rahvastikustatistika arvestuse juba hoopis uuele tasemele. Eesmärgiks oli saada ülevaade kogu kubermangu elanikkonna rahvastikukäitumisest. Esialgu vaid ühe aasta statistilisi näitajaid sisaldanud publikatsioonid asendusid peagi uurimustega, mis olid oma aja kohta väga kõrgel tasemel. Fr. von Jung-Stilling avaldas Liivimaa detailsed rahvastikuandmed perioodist 1847-1863 ning P. Jordan andis ülevaate abiellumistest Eestimaal aastatel 1854-1877.²⁶ Jung-Stillingi poolt alustatud tööd Liivimaa rahvaarvu loomuliku juurdekasvu uurimisel jätkasid Wilfrid Anders ja Nikolai Carlberg.²⁷ Seejuures rõhutati hilisemates töödes järjest täpsemate algandmete kasutamise vajadust. Kui esialgu hangiti andmed Liivimaa elanike loomuliku liikumise kohta Liivimaa Konsistooriumi koondaruannetest, siis hiljem koguti need andmete kõrgemat kvaliteeti silmas pidades otse kohalikelt pastoritelt. Võimalikult pikkade aegride koostamist peeti võtmeküsimuseks sündide ja surmade dünaamika mõistmisel.²⁸

Kohalike statistikakomiteede jaoks kujunes suurimaks probleemiks usaldusväärsete loendusandmete puudumine. 1860. ning 1870. aastatel ühtegi üldist hingede loendust, rääkimata moodsast rahvaloendusest, ei korraldatud ning nii puudus statistikakomiteedel võimalus kontrollida jooksva statistika vastavust loendusandmetele. Sellele tõsisele puudusele juhti enne 1881. a rahvaloenduse korraldamist korduvalt tähelepanu. Loendusandmete puudumise sundis statistikakomiteed arvutama Liivimaa rahvaarvu elanike loomuliku liikumise näitajate abil. Võimalike vigade vähendamiseks kombineeriti, parema alternatiivi puudumisel, rahvastiku loomuliku liikumise andmeid kohalike politseiasutuste poolt kogutud

²⁵ Риттихъ, А. Ф. Материалы для этнографии России. Прибалтийский край. С.-Петербург, 1873. с. 58-59.

²⁶ Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik Livland's und Oesel's. Dritter Jahrgang. Riga, 1866., Jordan, P. Über die Eheschliessungen in Estland im Verlaufe von 24 Jahren (1854-1877 incl) // Baltische Wochenschrift, 1879, nr 35, S 325-332, 353-359.

²⁷ Anders, W. Die Geburten und die Sterbefälle in Livland 1863-72. Riga, 1875., Anders, W. Beiträge zur Statistik Livlands. Nach dem Material des Livl. Statistischen Comité's. Riga, 1876., Carlberg, N. Die Bewegung der Bevölkerung Livlands in den Jahren 1873-1882. Reval, 1886.

²⁸ Carlberg, N. Die Bewegung der Bevölkerung Livlands. S 2.

loendusstatistikaga. Viimased võimaldasid loenduste vahele jäänud aastatel saada võimudel mingitki jooksvat ülevaadet rahvaarvu muutumisest. Seejuures võis politsei arvepidamine olla kohati üsnagi täpne. Nii leidis 3. märtsil 1867. a Liivimaa linnades läbiviidud rahvaloenduse tulemusi statistikakomitee enda nn kombineeritud andmetega võrrelnud Liivimaa Statistikakomitee sekretär Reinhardt Eckhardt, et tulemused ei erinenud üksteisest oluliselt.²⁹ Küll on statistikakomitee poolt esitatud andmed mõnevõrra ebatäpsemad perioodil 1870-1882.³⁰ Seda tänu asjaolule, et neil aastatel kohalikud politseiasutused enam rahvastikuarvestust ei pidanud.

Olukord Baltimaade rahvastiku-uuringute vallas muutus märkimisväärselt 19. sajandi viimastel kümnenditel, kui 1881. a viidi Balti kubermangudes ning 1897. a juba kogu Venemaal läbi rahvaloendused. Tänu sellele muutus rahvastikuarvestus oluliselt täpsemaks ning oli võimalik saada rahvastikuoludest usaldusväärne pilt.³¹ Esimeste rahvaloenduste näol oli tegu ühtede tolle aja olulisemate rahvastikulooste sündmustega, mis pakkusid rohket uurimis- ja kirjutamisainest nii tollastele teadlastele³² kui ka ajakirjandusele.³³

Kahe maailmasõja vahelisel perioodil huvitas rahvastiku-uurijaid pigem üldist laadi küsimused, nagu Eesti rahvaarv minevikus ning selle muutumine. Samuti uuriti demograafilist situatsiooni mõjutanud spetsiifilisi üksikküsimusi (näljahädad, katk).³⁴ Eestlaste rändeküsimustega tegelesid uurimused, mis käsitlesid eestlaste ümberasumisliikumist 1860. aastatel.³⁵

Kuigi 18. ja 19. sajandi rahvastikuküsimustele pöörati suhteliselt vähe tähelepanu, pärineb just sellest perioodist üks põhjalikumaid uurimusi Eestis rahvastiku loomuliku liikumise kohta. Tegemist on Mats Nõgese poolt koostatud

²⁹ Eckhardt, R. Material zu einer allgemeinen Statistik Livland's und Oesel's. Vierter Jahrgang. Riga, 1870. Eessõna.

³⁰ Carlberg, N. Die Bewegung der Bevölkerung Livlands. S 6.

³¹ Jung-Stilling, Fr. v, Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung vom 29. December 1881. Riga, 1884., Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. Ред. Тройницкий, Н. А. С.-Петербург, 1905.

³² Körber, B. Die Stadt Dorpat (Jurew) in statistischer und hygienischer Beziehung. Jurjev, 1902.

³³ Rahvaarv ei kasva. // Postimees, 1897, nr 107., Mis pärast kasvab Liivimaa elanikkude arv nii vähesel määral? // Postimees, 1900, nr 51., Kas meie hävineme? // Virulane, 1910, nr 188-190., Köstner, N. Rahva arvu kasvamine Eestimaal. // Noor-Eesti, 1915, nr 5. Lk 33-124.

³⁴ Liiv, O. Suur näljaaeg Eestis 1695-1697. Tartu/Tallinn, 1938., Köpp, J. Andmed viimasest suurast katkust Lõuna-Eestis aastatel 1710-1711. // Ajalooline Ajakiri, 1929. Lk 15-23.

³⁵ Nigol, A. Eestlaste asundused ja asupaigad Venemaal. Tartu, 1918., Eisen, M. J. Eestlasi loodepoolsel Nõukogude-Venemaal. // Eesti Kirjandus, 1928, nr 11. Lk 620-622.

doktoridissertatsiooniga Viljandimaa rahvastiku loomulikust liikumisest, mis järgib oma metoodikalt biostaatike traditsioone.³⁶

Mõningaid andmeid 19. sajandi teise poole rahvastiku, selle liikumise ning linnastumise kohta esitas Hans Kruus teoses „Linn ja küla Eestis”.³⁷ Hiljem pööras H. Kruus mõningast tähelepanu rahvastikuküsimustele kui käsitles õigeusu kiriku haldusküsimusi, usuvahetusliikumise kulgu ning sellega seotud probleeme.³⁸

Rahvastiku loomulikku liikumist käsitlesid tollal vaid mõned üksikud paikkonna ajaloo käsitlused, millest tuntuim on kindlasti Johan Kõpu 1937. aastal ilmunud lokaalajalooline uurimus „Laiuse kihelkonna ajalugu”.³⁹ Lisaks kihelkonna laiemale ajaloole on selles pühendatud suurt tähelepanu kihelkonna rahvastikule ning selle arvu muutumisele 19. sajandil loomulikul teel. 1920. ja 1930. aastatel koostatud maakondlike koguteoste koostamisel pöörati 19. sajandi rahvastikuloole vähe tähelepanu. Piirkonna elanike arvud esitati 1922. või 1934. a rahvaloenduste järgi. 19. sajandi osas võib leida üksikuid teateid 1840. aastate usuvahetusliikumise või 1860. aastate väljarändamiskampaaniate kohta.

Suuremat huvi hakati Eesti rahvastiku ajaloo vastu tundma 1960. aastatel. Eesti ajaloolise demograafia valdkonnas on jäänud 1960. ja 1970. aastad seni kõige produktiivsemaks perioodiks. Ilmus hulgaliselt temaatilisi artikleid ning põhjalikke monograafiaid. Rahvastiku loomulikku liikumist uurinud tööd keskendusid peamiselt 18. sajandile. Kuna sellest ajast alates on säilinud rohkem Eesti kirikumeetrikaid, oli loomulik alustada süstemaatilist uurimistööd just sealt. 19. sajandit jõuti käsitleda vaid osaliselt, milles oli süüdi eelkõige töö tohutu maht. Meetrikate kõrval leidsid allikadena rohkem kasutust hingerevisjonide materjalid ning adramaarevisjonide spetsifikatsioonid.

Ajalooline demograafia kerkis uurimisvaldkonnana tollal esile peamiselt seetõttu, et võimud pidasid 18. ja 19. sajandi rahvastikuprotsesside uurimist piisavalt ohutuks. Kaasaja demograafiliste protsesside teaduslik uurimine oli Nõukogude ajal keelatud, kuid ajaloolisele demograafiale see piirang ei laienenud. Põhjalikuma tähelepanu pööramise rahvastikuloole tingisid siiski ka praktilised vajadused, kuna täpsem teadmine 18. ja 19. sajandi Eesti ala demograafilisest arengust tollal puudus.

³⁶ Nõges, M. Rahvamuutused Viljandi maakonnas 1801-1923. Demograafiline töö. Viljandi, 1925.

³⁷ Kruus, H. Linn ja küla Eestis. Tartu, 1920.

³⁸ Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail. Tartu, 1930.

³⁹ Kõpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Tartu, 1937.

Institutsionaalsest küljest toetas suuna arengut Ajaloolise demograafia komisjoni loomine Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi juurde 1966. a, mille esimeseks ülesandeks sai Eesti ajaloolise demograafia bibliograafia koostamine.⁴⁰

Esimeste seas avaldas mõningaid andmeid rahvastiku loomulikust liikumisest ning selle seostest majandusliku olukorraga Juhan Kahk. Oma monograafias „Rahutused ja reformid” tõi ta ära 11 Eesti kihelkonna arvulised näitajad aastatest 1755-1850. Seejuures püüdis Kahk luua seoseid majanduselu arengu ja demograafiliste näitajate muutumise vahel.⁴¹ Peipsimaa etnilisest ajaloost kirjutas monograafia Aliise Moora, käsitledes selles ka Tartumaa Peipsi-äärsete piirkondade rahvastikku 19. sajandi lõikes.⁴² Peipsi järve läänekalda venelaste ajalugu ja vaimumaailma uurinud Jelisaveta Richter on esitanud muuhulgas põhjalikke andmeid vanausulistest.⁴³

Äärmiselt produktiivne uurija oli Heldur Palli, kes avaldas nii lokaaluuringuid kui ka kogu Eesti rahvastiku 18. sajandi ajalugu haaranud käsitlusi.⁴⁴ Ühtlasi koostati tema osalusel seni ainuke Eesti ajaloolise demograafia probleeme käsitlev kogumik, milles anti esmakordselt eestikeelne seletus ajaloolise demograafia mõistele, tutvustati seniste uurimuste tulemusi ning täpsustakse tähelepanuväärivaid uurimissuundi.⁴⁵

Hingeloenduste materjalidele tuginedes jälgis Eestimaa rahvaarvu, soovanuskoostise, sotsiaalse struktuuri ning rände intensiivsuse muutumist Sulev Vahtre.⁴⁶ Nimetatud uurimuse näol on tegu ühe põhjalikuma ning kompleksseima uurimusega Eesti rahvastikust. Et saavutada rahvastikuprotsesside detailsem ning sisulisem analüüs, kasutas Vahtre oma töös hingerevisjonide materjalidele lisaks ka kirikumeetrikate andmeid.

⁴⁰ Palli, H., Pullat, R. Eesti ajaloolise demograafia bibliograafia. Tallinn, 1969. Lk 3.

⁴¹ Kahk, J. Rahutused ja reformid. Talupoegade klassivõitlus ja mõisnike agraarpoliitika Eestis XVIII ja XIX sajandi vahetusel (1790-1810). Tallinn, 1961.

⁴² Moora, A. Peipsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus Eesti-Vene suhetest. Tallinn, 1964.

⁴³ Рихтер, Е. Русское население западного Причудья. Очерки истории матерьяльной и духовной культуры. Таллин, 1976.

⁴⁴ Palli, H. Lääne-Eesti rahvastiku struktuur ja taastootmine (Karuse 1685-1799). Tallinn, 1984., Palli, H. Otepää rahvastik aastail 1716-1799. Tallinn, 1988., Palli, H. Eesti rahvastiku ajalugu aastani 1712. // Academia 6. Tallinn, 1996., Palli, H. Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799. // Academia 7. Tallinn, 1997.

⁴⁵ Palli, H. Ajaloolise demograafia probleeme Eestis. Tallinn, 1973.

⁴⁶ Vahtre, S. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil (1782-1858). Ajaloolis-demograafiline uurimus. Tallinn, 1973.

Peamiselt 18. sajandi adramaarevisjonide materjale kasutades uuris Lõuna-Eesti rahvastikku Herbert Ligi. Hingeloendustele tuginedes esitas ta andmeid Lõuna-Eesti elanike arvu kohta mõisate kaupa 18. sajandil ning 19. sajandi algul.⁴⁷ Samuti jõudis Ligi uurida Lõuna-Eesti maakondade rahvastiku loomulikku liikumist.⁴⁸ Veel postuumselt ilmus tema koostatud artikkel laste suremusest 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi esimesel poolel.⁴⁹

Kõrvuti mainitud töödega käsitlesid rahvastikuloo üksikküsimusi mitmed teisedki autorid. Kirikumeetrikaid kasutades uuris 18. ja 19. sajandi nakkushaigusi L. Rootsmäe. Haiguste ja nende leviku käsitlemise kõrval on ta esitanud arvandmed kõigi Eesti maakondade sünni- ja surmajuhtumite kohta aastatel 1711-1850. Töö suurimaks puuduseks tuleb aga pidada andmete kohatist lünklikkust. Nii on jäänud maakondlike kokkuvõtete juures nimeliselt täpsustamata milliste kihelkondade andmeid konkreetset kasutati või millised olid võimalikud puudused.⁵⁰

Eesti linnaajaloo demograafilise suuna tuntuim esindaja on olnud Raimo Pullat, kes on pööranud tähelepanu linlaste arvu dünaamikale, aga ka rahvastiku etnilisele ja sotsiaalsele koostisele.⁵¹ Eesti rahvastiku rändeküsimusi on käsitlenud Artur Vassar, kes uuris ümberasumisliikumist Eestis enne 1863. aastat.⁵² Ta on toonud andmed ka Tartumaa kohta. Ilmastikuolude ja rahvastikukäitumise vahelisi seoseid uuris Sulev Vahtre.⁵³ Läbi aastakümnete on rahvastikuküsimusi käsitletud ka Tartu Ülikooli diplomitööde raames.⁵⁴

Mitmete 1960., 1970. ja 1980. aastate ajaloolis-demograafiliste uurimuste suurimaks puuduseks oli rahvastikuandmete kasutamine juhusliku illustratiivse

⁴⁷ Ligi, H. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711–1816. // Uurimusi Läänemeremaade ajaloost 2. TRÜ Toimetised. Vihik 371. Tartu, 1976. Lk 33-101.

⁴⁸ Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780–1819. // Uurimusi Läänemeremaade ajaloost 5. TRÜ Toimetised. Vihik 784. Tartu, 1987. Lk 28-47.

⁴⁹ Ligi, H. Imikute ja laste suremuse geograafia Eestis 18.-19. sajandil. // Kleio, 1993, nr 8. Lk 3-7.

⁵⁰ Rootsmäe, L. Nakkushaigused surma põhjustena Eestis 1711-1850. Tallinn, 1987.

⁵¹ Pullat, R. Eesti linnad ja linlased XVIII sajandi lõpust 1917. aastani. Tallinn, 1972.

⁵² Vassar, A. Uut maad otsimas. Agraarne ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani. Tallinn, 1975.

⁵³ Vahtre, S. Ilmastikuoludest Eestis XVIII ja XIX sajandil (kuni 1870. a.) ja nende mõjust põllumajandusele ning talurahva olukorrale. // TRÜ Toimetised. nr 258. Tartu, 1970. Lk 43-159.

⁵⁴ Nõmm, K. Talurahva kihistumine ja olukord Kursi kihelkonnas XIX sajandi esimesel poolel. *Dipl.* Tartu, 1963., Pihlak, K. Rahvastiku loomulikust liikumisest Paistu kihelkonnas aastatel 1782-1881. *Dipl.* Tartu, 1966., Tannberg, E. Lõuna-Eesti rahvastiku sooline ja vanuseline koostis 1881. ja 1897. a. rahvaloenduse andmetel. *Dipl.* Tartu, 1986., Roosiois, A. Jõgeva valla elanikkond esimese ülevenemaalise rahvaloenduse (1897) ja vallaelanike nimekirja (1894-1896) võrdlusel. Tartu, 2004.

materjalina. Andmete sügavamale sisule ja nende analüüsile pöörati vähem tähelepanu. Analüüsi asendas neis reeglina andmevoogude dünaamika kirjeldamine. Eesti linnarahvastikku puudutavad uurimused jäid oma teaduslikult tasemelt 20. sajandi 20.-30. aastate tasemele.⁵⁵ Käsitluse alt jäid välja mitmed olulised perioodid, nagu näiteks rahvuslikust ärkamisajast Eesti Vabariigi väljakuulutamiseni.

Eesti taasiseseisvumise järel avanes võimalus ka lähimineviku ning kaasaja demograafiliste protsesside uurimiseks. Seejuures asusid demograafid täpsustama ning ümber arvutama juba varem Eestis korraldatud rahvaloenduste tulemusi. Tagasiarvestuste tegemise käigus jõuti 19. sajandi rahvaloendusteni ning tollaste rahvastikuprotsesside analüüsini laiemalt. Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse publikatsioonidena ilmus rida põhjalikke rahvastikuloolisi uurimusi.⁵⁶ Tõsi, ka nemad kasutasid 19. sajandi osas peamiselt loendustüüpi statistikat, kuna sündmuspõhised rahvastikuandmed ei olnud vajalikus ulatuses kättesaadavad ega ka matemaatilist töötlemist võimaldaval kujul. Toetudes peaasjalikult Heldur Palli uurimistöö tulemustele püüti pikaajaliste rahvastikuprotsesside analüüsi käigus kombineerida omavahel nii rahvaloenduste kui ka rahvastiku loomuliku liikumise andmeid.⁵⁷

Viimastel aastakümnetel on ajaloolased pööranud mineviku rahvastikuprotsesside uurimisele vähem tähelepanu. Virumaa elanike rahvastikukäitumist 19. sajandi teise pool vaatles oma magistritöös Priit Pirsko.⁵⁸ Põhjaliku ülevaate rahvastikuandmeid sisaldavatest arhiiviallikatest on koostanud Aadu Must.⁵⁹ Mõningaid fragmentaalseid arvandmeid Lõuna-Eesti õigeusu koguduste liikmete kohta on esitanud õigeusu kiriku haldusküsimusi ning preesterkonda uurinud Urmas Klaas.⁶⁰ 19. sajandi esimese poole maakaitseväekohustuse täitmist uurinud

⁵⁵ Berendsen, V. Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu, 1999. Lk 20.

⁵⁶ Katus, K. Eesti demograafiline areng läbi sajandite. RU Seeria B, nr 9. Tallinn, 1989., Katus, K. Demorevolutsioon ja rahvastiku vananemine Eestis. RU Seeria B, nr 10. Tallinn, 1989., Katus, K. Imikusuremus Eesti maakondades. RU Seeria B, nr 17. Tallinn, 1992., Katus, K. Eesti rahvastiku vananemise põhijooned. RU Seeria B, nr 27. Tallinn, 1995., Katus, K., Puur, A., Sakkeus, L. Development of National Minorities: Estonian Republic up to 1944. RU Seeria B, nr 34. Tallinn, 1997.

⁵⁷ Katus, K., Puur, A. Rahvastikuteadus ja Eesti rahvastikuarengu pöörded. // Akadeemia, 2006, nr 2-3. Lk 259-522.

⁵⁸ Pirsko, P. Virumaa rahvastik 19. sajandi teisel poolel. Magistritöö. Tartu, 1992.

⁵⁹ Must, A. Eestlaste perekonnavaloo allikad. Tartu, 2000.

⁶⁰ Klaas, U. Õigeusu kirik Lõuna-Eestis 1848-1917. Halduskorraldus ja preesterkond. Diss. Mag. Tartu, 1998.

Tõnu Tannberg on põhiteema kõrval pööranud mõningast tähelepanu siinse ala demograafilisele situatsioonile, tehes seda eelkõige rahvastikukaotuste aspektist.⁶¹ Eestlaste rändeküsimust on käsitlenud Tiit Rosenberg.⁶²

Läbi aegade üheks tugevaimaks ajaloolise demograafia alaseks uurimuseks Eestis tuleb vaieldamatult pidada Veiko Berendseni ning Margus Maiste poolt koostatud Tartu linna rahvastiku analüüsi. Töö algallikaks olid 1897. a Tartu linnas läbi viidud rahvaloenduse küsitluslehtede originaalid.⁶³ Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse teadlaste näpunäidetele toetudes pöörasid Berendsen ja Maiste suurt tähelepanu metodoloogilistele ning terminoloogilistele küsimustele.

⁶¹ Tannberg, T. Maakaitsevääekohustus Balti kubermangudes 19. sajandi 1. poolel (1806-1856). Tartu, 1996.

⁶² Rosenberg, T. Eestlaste väljaränne 19.sajandil – 20. sajandi algul: taust ja võrdlusjooni naabritega. // Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused. Toim. A. Tuisk. Tartu, 1998. Lk 34-59.

⁶³ Berendsen, V. Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus.

1. KIRIKUMEETRIKATE ANDMEKVALITEET JA SEDA MÕJUTAVAD TEGURID

Eesti arhiivides säilitatavatest arhivaalidest on kindlasti enim kasutamist leidvateks rahvastikku käsitlevad allikmaterjalid – kirikute meetrikaraamatud, hingeloendid ning adramaarevisjonide protokollid. Teadustööga tegelevad ajaloolased kasutavad neid enamasti ajaloolise demograafia ja asustusajaloo uurimiseks, harrastusajaloolased aga peaaesjalikult suguvõsa genealoogia tundma õppimiseks. Kirikute meetrikaraamatutest on laiemat tähelepanu ja kasutamist leidnud eeskätt luteri kiriku meetrikad. Vähem on pööratud tähelepanu õigeusu koguduste kirikuraamatutele. Eesti rahvastikuloo luteri kiriku keskne lähenemisenurk on mõneti mõistetav, sest ka valdav osa Eesti- ja Liivimaa elanikkonnast oli 19. sajandil usutunnistuselt luterlik. Seega peaksid luteri kiriku meetrikaraamatud iseloomustama siinse rahvastiku loomulikku liikumist kõige paremini. See seiskoht saab kehtida siiski üksnes 1840. aastate keskpaigale eelnenud aja kohta, sest hilisem massiline usuvahetusliikumine muutis religioonide levikukaarti Eestis oluliselt.

Tartu maakonna elanike arvu usuvahetusliikumine küll ei muutnud, kuid paratamatult mõjutas see sündmus tänu luterlaste arvu tegelikule vähenemisele viimaste meetrikatesse kantud sündide, abielude ja surmade üldarvu. Sellest hetkest alates ei kajasta luteri kiriku meetrika enam õigeusku läinud inimeste rahvastikusündmusi. Luterlike meetrikate keskse lähenemise puhul jääb seega osa maakonna elanikke paratamatult vaatluse alt välja ning moodustunud valim võib anda rahvastiku tollasest loomulikust liikumisest eksitava pildi. Soovides hinnata Tartumaa elanike loomulikku liikumist sajandi teisel poolel võimalikult täpselt, tuleb meil tingimata suurendada valimi representatiivsust, ehk teisisõnu laiendada allikabaasi õigeusu kiriku meetrikate näol.

Käesolevas uurimuses on Tartumaa elanikkonna 19. sajandi loomulikku liikumist käsitletud nii Evangeeliumi-Luteriusu Kiriku kui ka Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) meetrikaraamatute sündide, abiellumiste ja surmade individuaalandmetele tuginedes. Ühtekokku on vaatluse all 16 luteriusu koguduse

meetrikad aastatest 1800-1899 ja 20 õigeusu koguduse meetrikad aastatest 1824-1899.⁶⁴

Vaatlusperioodi kogupikkuseks on seega sada aastat. Vaatlusvahemiku pikkus on rahvastikuprotsesside analüüsi puhul äärmiselt oluline, kuid sellega tõstatuvad tahes-tahtmata meetrikaraamatute andmekvaliteedi probleemid. Informatsiooni kandvad vahendid, nii nagu neid ümbritsev keskkondki, on olnud ajas pidevas muutumises. Nii näiteks erinevad 18. sajandi ning 19. sajandi alguse luteri koguduste meetrikad hiljem koostatud meetrikatest olulisele määral nii oma välisilme kui ka sisu poolest. Ka luteri ja õigeusu kirikute meetrikad pole oma ülesehituselt päris identsed, kuid põhiaandmetes siiski suuri lahknevusi ei ole. Rahvastikuloolise uurimuse puhul tuleb allikmaterjalis esinevatele arvukatele eranditele pöörata alati suurt tähelepanu ning läheneda igale üksikjuhtumile personaalselt. Neil probleemidel alljärgnevalt pikemalt peatumegi.

1.1 Ülevaade luteri kiriku meetrikast

Varasemad Eesti ala kohta säilinud luterliku kiriku meetrikad pärinevad 17. sajandi lõpust, kui nende regulaarne pidamine sätestati Rootsi riigi 1686. a kirikuseadusega.⁶⁵ Eesti alal ümberkorraldused koheselt siiski ei jõustunud ja realiseerusid praktikas pikema perioodi vältel. Siinse ala jaoks on enim kinnistunud aastad 1692 ja 1694, mil toimus Rootsi kirikuseaduse ametlik kehtestamine vastavalt Eestimaal ja Liivimaal. Reformide lõppu märkiva daatumina on kasutatud ka aastat 1695.⁶⁶ Põhjasõja tulemusena läks Eesti ala Vene impeeriumi koosseisu, kuid vaatamata sellele jäi siin veel aastakümneteks kehtima 1686. a Rootsi riigi poolt kehtestatud luterlik kirikuseadus, mis asendati Vene keisririigi uue kirikuseadusega alles 1832. a.⁶⁷

Luteri kiriku meetrika ei olnud mõeldud mitte niivõrd sündide, abielude ja surmade registreerimiseks, kuivõrd konkreetses kihelkonnas elavate luterlaste

⁶⁴ Tartumaa luteriusu koguduste loetelu on esitatud tabelis 1 ja EAÕK oma tabelis 5.

⁶⁵ Andresen, A. 1686. a Rootsi kirikuseadus Eesti- ja Liivimaa õiguskorralduses. // Ajalooline Ajakiri, 1998, nr 3.

⁶⁶ Andresen, A. Luterlik territoriaalkirik Eestimaal 1710-1832. Riigivõimu mõju kirikuvalitsemisele, - institutsioonidele ja -õigusele. – Dissertations Historiae Universitatis Tartuens. 7. Tartu, 2004. Lk 79, 175.

⁶⁷ Евангелическо-Лютеранская Церковь в России (Полное Собрание законов Российской империи. II. Т. VII, nr 5870).

ristimiste, laulatuste ja kiriklike matuste kirjapanekuks. Sellest tulenevalt ei kajastu luteri kiriku meetrikaraamatutes:

1. mitteluterliku usutunnistusega isikud
2. ristimata isikud sündinute hulgas
3. kihelkonnas sündinud lapsed, kes ristiti väljaspool kodukihelkonda
4. kihelkonnas surnud inimesed, kes maeti mujal
5. kiriklikult matmata isikud surnute hulgas

Isiku kihelkonda kuuluvus ei olnud mitte alati absoluutne, st isik võis registreerida oma perekonnasündmused teatud asjaoludel ka naaber kihelkonna kirikus. Seega ei kajasta meetrikaraamatud ainult konkreetse koguduse liikmete loomuliku liikumist, vaid näitavad meile pigem kihelkonnas pikemat aega viibinud inimeste kiriklike toiminguid. Näiteks 1832. ja 1833. a laulatati Tartu-Maarja maakoguduses ka mõned Äksi maakoguduse inimesed. Kuna kõnealuseid laulatusi oli võimalik kohaliku koguduse omadest selgelt eristada, on need käesoleva uurimuse andmete alusbaasis Tartu-Maarja laulatustest maha arvatud ning loetud Äksi koguduse laulatuste hulka. Mujal tehtud toimingute puhul lasus pastoritel kohustus teavitada sündmusest ka talupoja kodukihelkonda, kuid alati ei peetud selle nõude täitmisest kinni. Teravam on antud problemaatika sajandi teise poole meetrikate juures, kuna siis kasvas talurahva mobiilsus varasema ajaga võrreldes oluliselt.

Tabel 1: Tartumaa luteriusu kogudused

nr	Kogudus	nr	Kogudus
1.	Kambja	9.	Puhja
2.	Kodavere (Alatskivi)*	10.	Rannu
3.	Kursi	11.	Rõngu
4.	Laiuse	12.	Sangaste (Laatre)
5.	Maarja-Magdaleena	13.	Tartu-Maarja
6.	Nõo	14.	Torma (Lohusuu)
7.	Otepää	15.	Võnnu
8.	Palamuse	16.	Äksi

* sulgudes on esitatud abikoguduse nimi.

Nagu eelnevalt mainitud, erinesid 17. sajandi lõpust kuni 19. sajandi alguseni koostatud meetrikaraamatud oma hilisematest analoogidest nii sisult kui ka vormi poolest. Reeglina on tegemist massiivsete nahka köidetud raamatutega, mis sisaldavad ühe koguduse mitmekümne aasta sünde, abiellumisi ja surmasid. Hilisema perioodi meetrikaraamatud on tavaliselt õhukesed, vaid ühe konkreetse aasta sünni-, abielu- ja surmastatistikat sisaldavad köited. Sisult on varasemad meetrikaraamatud mõnevõrra

informatsioonivaesemad ning neid iseloomustab kindla ja ühtse kujundusvormi puudumine. Kohaliku pastori ilumeest sõltus meetrika visuaalne väljanägemine ning tema isiklikust hoolsusest ja tähelepanust mitmesuguste erandlike juhtumite, nagu mitmike ja vallaslaste, kajastamine meetrikas. Üldjoontes sisaldavad vanemad meetrikad aga ikkagi neidsamu põhiandmeid mis hilisemadki. Kirikute meetrikaraamatud jagunesid kolmeks eraldi osaks: sünni-, abielu- ja surmameetrikaks.

Sünnimeetrika sisaldas tavaliselt lapse sünni- ja ristimise kuupäeva ning sünnikohta. Lapse nime juurde võis pastor vajadusel teha erinevaid täpsustavaid märkusi. Näiteks juhul, kui tegu oli väljaspool abielu sündinud laste või kaksikutega. Samuti kanti meetrikasse lapse isa ja ema nimi ning andmed ristivanemate ehk vaderite kohta. Varasemad uuringud on viidanud väljaspool abielu sündinud laste ilmsele alaregistreeritusele.⁶⁸ Samale seisukohale on jõutud ka abielus ja väljaspool abielu surnultsündinud laste puhul.

Luterliku kiriku abielumeetrika oli kompaktsem ja teiste meetrikatega võrreldes mahult väiksem. See sisaldas vaid abiellujate nimesid, laulatuse kuupäeva ja mõisa nimetust, mille alla kumbki abiellujaist kuulus. Abiellujate vanust ja perekonnaseisu meetrikasse ei kantud.

Kui mõni inimene kihelkonnas suri, kajastati seda sündmust surmameetrikas. Meetrikast võib leida lahkunu surma ja matuse kuupäevad, tema nime ning viimase elukoha. Naiste ja laste puhul märgiti surnu nime juurde ka mehe või isa nimi. Kui pastor teadis, siis kandis ta meetrikasse ka surnu vanuse. Vanuse andmed on täpsemad laste ning keskealiste puhul, ebatäpsemad aga vanemas eas surnutel. Vanursurmade vanusandmete ebatäpsusele viitab nende sage lõppemine nulli või viiega.⁶⁹ Täielikult on jäänud surnu vanus märkimata vaid üksikutel juhtudel, samas esines pisemaid lünki praktiliselt kõigi koguduste meetrikates.

Muudatused Balti kubermangude kirikukorralduses toimusid 1832. a seoses Vene impeeriumi uue luterliku kirikuseaduse vastuvõtmisega. Administratiivküsimuste kõrval reguleeriti täpsemalt ka meetrikate pidamise korda. Sellega seoses tulid alates 1834. a kasutusele uued meetrikaraamatud, mis tänu oma unifitseeritud kujundusele pidid likvideerima senised regionaalsed erisused kiriklike kombetalituste registreerimisel. Edaspidi määrasid kogu kirjapanemist vajava

⁶⁸ Palli, H. Otepää rahvastik. Lk 62., Palli, H. Eesti rahvastiku ajalugu. Lk 66.

⁶⁹ Palli, H. Otepää rahvastik. Lk 94.

andmete hulga ning täpsuse ära meetrikate eeltrükitud andmeveerud. Muudatuste tulemusena paranes andmete täpsus ning muutus mugavamaks üldisema ülevaate saamine meetrika sisust. Pastorite isikust tulenev subjektiivne tegur meetrikatesse kantavate andmete hulga ja detailsuse osas vähenes oluliselt. Tänu sellele on alates 1834. a meetrikate andmed kvaliteetsemad.

Meetrikate üldisem ülesehitus jäi ka pärast reformi samaks. Ka edaspidi jagunes meetrikaraamat kolmeks iseseisvaks osaks: sünni-, abielu- ja surmameetrikaks. Sünnimeetrikasse kanti nüüd lapse sünni- ja ristimise kuupäev, tema nimi ja sugu. Sellele lisati lapse vanemate nimed ja mõis, mille alla nad kõik kuulusid. Isa puhul toodi ära tema seisus või sotsiaalne seisund (nt peremees, sulane vms) ning elukoht (tal, kõrts vms). Kõige lõppu märgiti vaderite nimed ja nende tegevusalad. Uuendusena lisati veerud abielust sündinud laste, vallaslaste ning surnultsündinud laste registreerimiseks.

Nii varasemates kui ka hilisemates sünnimeetrikates tähistati alati mitmike sünnid. Mitte kunagi aga ei võetud selle tarbeks kasutusele eraldi lahtrit ega veergu. Mitmike meetrikast leidmiseks tuleb otsida laste nimede juurest pastori kirjutatud märksõnu: kaksik (saksa k *Zwilling*) ja kolmik (saksa k *Drilling*). Mõni pastor ühendas mitmike nimed loogelise suluga, et neid oleks tekstist kergem leida. Sellist tähistusviisi kasutati nii vanemates kui ka uuemates meetrikates.

Nagu eespool mainisime, sisaldas varasem abielumeetrika abiellujate kohta infot väga napilt. Ka uus kirikuseadus ei toonud selles osas muudatusi ning edaspidigi võis meetrikast leida üksnes laulatuse toimumise kuupäeva, abiellujate endi ning nende kodumõisa nimed. Täpsuse huvides olgu mainitud, et laulatatud paaride detailsed isikuandmed sisalduvad teises allikas - kihlatute, kuulutatute ja laulatutute nimekirjades. Nendesse kanti paari kihluse kuupäev, kolm kirikus mahakuulutamise päeva ning laulatuse päev. Üksikasjalikult on kirja pandud abiellujate nimed, vanused, perekonnaseis ja elukoht. Samuti on mõlema puhul kirjas abielluja isa nimi ja tema tegevusala. Seda allikat ei ole käesoleva töö koostamisel kasutatud.

Surmameetrikasse kanti andmed inimese surma- ja matusepäeva kohta, tema nimi, viimane elukoht ja vanus surma hetkel. Lisaks peeti edaspidi täpset arvestust surnud inimese soo ja perekonnaseisu kohta. Traditsiooniliselt jagati surnud lähtuvalt nende perekonnaseisust kolmeks: vallalisteks, abielurahvaks ja leskedeks. Mõned pastoriid, valdavalt sajandi teisel poolel, kasutasid lisaks veel üht alajaotust.

Vallalistest eraldi hakati arvet pidama surnud laste (saksa k *Kind*) kohta. Enne 1830-ndate keskpaika oli terminoloogiline vahetegemine juhuslik ja vähelevinud.

19. sajandi lõpus oli Baltikumis levinud kolm peamist isiku täisealisust defineerinud vanuse piirmäära. Kõik isikud loeti esmalt 15. eluaastast alates tööealisteks. Alates 17. või 19. eluaastast loeti isik abiellumisealiseks. Kolmandal juhul sai isik alates 21. eluaastast teovõimeliseks kõigis õigustes, sh varaga seonduvates küsimustes.⁷⁰

Luteri kiriku silmis sai koguduse liige täiskasvanuks pärast leeri läbimist, mis sõltuvalt isikust võis sündida väga erinevas vanuses. Meetrikates taolist individuaalset lähenemist tegelikult ei rakendatud, kuna see oleks olnud selgelt ebaratsionaalne ega pakkunud võimalust andmeid hiljem statistiliselt analüüsida. Kasutusel oli üks kindel vanusepiir, millest vanemad inimesed loeti täiskasvanuteks ja nooremad lasteks. Surmameetrikates, kus pastorid märkisid surnute hulgas iseseisva grupina lapsi, on isikud loetud täiskasvanuteks alates 15 (*incl.*) eluaastast. Kõik sellest vanusest nooremana surnud isikud pandi kirja lastesurmadena.

Lastesurmasid märkis surmameetrikas eraldi välja vaid osa Tartumaa pastoritest. Näiteks Kambja koguduse surmameetrikas ei eristatud surnud lapsi vallalisena surnud inimestest kogu 19. sajandi vältel. Võnnu kihelkonnas tõi pastor surnud lapsed vallaliste hulgast esile sajandi esimesel poolel vaid üksikutel aastatel ning alates 1847. aastast loobus sellest tegevusest lõplikult. Samas ilmus saksakeelne mõiste *Kind* mõne koguduse surmameetrikasse just sajandi keskpaigas. Palamuse meetrikas on hakatud lastesurmasid eraldi märkima 1846. a ning Tartu-Maarjas alates 1859. a. Selleks, et saada ülevaade laste suremusest Tartumaal 19. sajandil, tuli andmete kogumise käigus need ühtlustada. See tähendab, et nende koguduste puhul, mis lastesurmade osas iseseisvat tähistust ei kasutanud, tuli surnud lapsed vallaliste hulgast nende vanust arvestades ükshaaval välja lugeda.

Uutes surmameetrikates kajastus nüüdsest ka inimese surma põhjus, mis varem vaid mõnel harval juhul äramärkimist leidis. Tegelikult ei täitnud pastorid ka pärast 1834. aastat isiku surma põhjust kajastavat veergu seaduses nõutud täpsuse ning järjekindlusega. Ilmselt põhjustasid lünki pastorite tagasihoidlikud teadmised meditsiini alal või puudulik informatsioon isiku surma asjaolude kohta.

⁷⁰ Berendsen, V.; Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus. Lk 100.

Surmameetrikate juures vajab kindlasti lähemat tähelepanu surnultsündinud (saksa k *Todtgeboren*) laste registreerimise problemaatika. On igati mõistlik eeldada, et nii sünni- kui ka surmameetrika sisaldavad ühesugusel hulgal surnultsündinute sissekandeid. Üllataval kombel aga selgub, et päris nõnda see alati ei olnud. Näiteks Maarja-Magdaleena koguduses esinesid lahknevused 1834. ja 1835.a ning perioodil 1845-1848. Seejuures oli surnultsündinuteks märgitud laste arv surmameetrikas sama aasta sünnimeetrikast enamasti väiksem.

Tähelepanelikumalt vaadates selgub, et tegelikult on surnultsündinud lapse nimi olemas nii sünni- kui ka surmameetrikas. Küsimus on vaid tähistuses. Lahknevus surnultsündinud laste surma- ja sünnimeetrikates tähistamisest võis tuleneda erinevast andmeväljade ülesehitusest. Nimelt puudus pastoril võimalus sünnimeetrikas näidata, kas laps oli sündinud surnult või siis surnud veidi pärast sündi. Seetõttu kanti nii surnultsündinud kui ka enne ristimist surnud lapsed samasse veergu. Kiriku jaoks oli oluline eelkõige fakt, et ristiti surnud imikut. Surmameetrika võimaldas seevastu surnultsündinute detailsemat kirjeldamist, kuna eksisteeris veerg surnu vanuse fikseerimiseks. Tänu sellele asjaolule lahknevus tekibki. Kui laps sündis esialgu küll elusana, kuid suri näiteks kolme tunni möödudes, pandi see surmameetrikasse ka täpselt nii kirja. Sünnimeetrikas kajastati sama surm aga surnultsünnina.⁷¹

1834. a Maarja-Magdaleena koguduse sünnimeetrikas on elusalt sündinud lapsed kolmel juhul registreeritud surnultsündinutena. Sama aasta surmameetrikast aga näeme, et esimesel juhul suri laps poole tunni, teisel juhul tunni ja kolmandal koguni viie päeva vanusena.⁷² Käesoleva uurimistöö koostamise käigus on võrreldud surnultsündide juhtumite hulka nii konkreetse aasta sünni- kui ka surmameetrikas ning juhul kui võrdlus näitas ühest neis puudujääke, on uurimuse alusandmebaasides tehtud täiendused selliselt, et surnultsündide hulk oleks mõlemas meetrikas ühesugune.

Kiriklikus asjaajamises kasutati 1. jaanuaril algava kalendriaasta asemel kirikuaastat, mis algab detsembris esimese adventiga (neljas pühapäev enne jõule). Kõik kokkuvõtlikud statistilised aruanded sündide, abielude ja surmade kohta koostati viimasest lähtudes. Iga üksiku meetrikaraamatu sissekanded algavad seevastu alati jaanuari kuuga. Kuna meetrikaid kasutati ristimiste, laulatuste ja matuste

⁷¹ EAA 1258-1-156, L 9.

⁷² EAA 1258-1-155, L 45-46.

registreerimiseks, siis võeti sissekande tegemisel aluseks just see sündmus. Need lapsed, kes sündisid näiteks 1855. a detsembris, kuid ristiti 1856. a jaanuaris, kanti sisse uue aasta meetrikasse. Täpselt sama kohtame surmade ja matuste puhul. Laulatuste ja abiellumiste näol oli tegemist ühe ja sama sündmusega ja nende osas sellist nihet ei tekkinud. Käesoleva töö koostamisel võeti aluseks maakonna elanike sündide, abiellumiste ja surmade statistika, mis tingis vajaduse koguduste ristimiste ja matuste andmete osaliseks ümberarvutamiseks. Nii on lapsed, kes ristiti 1856.a jaanuaris, kuid olid tegelikult sündinud 1855. a detsembris, loetud ikkagi 1855. a sündinud laste hulka. Sellist ümberarvutamist tuli rakendada praktiliselt kõigi aastate osas. Väiksemate kihelkondade puhul oli igaaastase tagasiarvestuse suuruseks tavaliselt paar last, suurematel aga kümme-kond.

Praktiliselt kogu 19. sajandi vältel tehti meetrikaraamatutesse sissekandeid saksa keeles. Üldine venestamispoliitika Balti kubermangudes muutis ära ka luteri kiriku meetrikate keele. Vastavalt siseministeeriumi 1889. a korraldusele nõuti kõigi luteri kiriku meetrikate viimist venekeelseteks alates 3. juunist 1891.⁷³ Tegelikult rakendasid pastorid uut nõuet alates 1892.a jaanuarist. Kas protestist või siis üldise arusaamise huvides kirjutati mitmel pool ka edaspidi lapse venepärase nimekuju juurde selle ladinapärase vorm. Näiteks *Иван*-i paralleelkujuks oli Jaan ja *Елизавета* omaks Liisa. Andmeid isiku rahvuse kohta ei registreeritud meetrikatesse kunagi.

Endine meetrika struktuur, veergude paigutus ning kogutud andmete hulk jäid samaks. Varasemast erinev oli vaid see, et alates 1892. a ei peetud paljudes Tartumaa luteri kogudustes enam saksa pihtkondade liikmete kohta eraldi meetrikat. Kui varem oli Laiuse, Maarja-Magdaleena, Kursi, Nõo, Otepää, Puhja ja Rannu kogudustes igal aastal registreeritud vähemalt mõne saksa pihtkonna liikme sünd, surm või abielu, siis edaspidi enam mitte. Saksa pihtkondade kadumine võis tuleneda kohaliku saksa kogukonna väiksusest. Pealegi võisid sakslased oma mõnevõrra suuremast mobiilsusest tulenevalt registreerida ristimisi, laulatusi või matuseid sageli väljaspool kodukogudust. Tegelikult püsis väike sakslaste kogukond kohtadel edasi. 20. sajandi algusaastatel kuulus näiteks Kursi kogudusse umbes 4900 eestlast ning 30 sakslast, Nõo kogudusse aga umbes 5500 eestlast ja 40 sakslast.⁷⁴

⁷³ Freymann, R. v. Gesetz für die evangelisch-lutherische Kirche in Russland. Reval, 1901. S 48.

⁷⁴ Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Russland: eine historisch-statistische Darstellung. Bd. II, Der Livländische, Estländische und Kurländische Konsistorialbezirk. St.Petersburg, 1911. S 229, 262.

1.2 Tartumaa luteri kirikute meetrikate andmekvaliteet

Tartumaa luteriusu koguduste meetrikaraamatud on 19. sajandi osas võrdlemisi hästi säilinud. Vaid väga üksikute aastate kohta puuduvad need täiesti. Reeglina on sellisel juhul tegu enne 1834. aastat koostatud meetrikatega. Konkreetsete koguduste meetrikaraamatute andmekvaliteet ja neis sisalduvad eripärad on toodud alljärgnevalt:

KAMBJA koguduse meetrikasse ei kantud ajavahemikul 1800-1833 mitte ühtegi surnultsündinud last.

KODAVERE koguduses ei eristatud aastatel 1800-1803 sünnimeetrikas abielus ja väljaspool abielu sündinud lapsi. Samuti ei ole võimalik sündide hulgas eristada surnultsündinuid, kuna puuduvad vastavad ääremärkused. Alates 1804. a hakati ristimiste andmeid esitama tabelkujul. Kodavere abikoguduses Alatskivil tulid eesti pihtkonna andmeid korrastavad tabelid kasutusele 1804. a sünni-, 1810. a abielu- ja 1822. a surnameetrikas. Kuni 1833.a peeti Kodaveres ja Alatskivil eraldi iseseisvaid meetrikaraamatuid. 1834. a meetrikad ühendati ja need jäid ühendatuks vähemalt 19. sajandi lõpuni.

KURSI koguduse meetrikaraamatus ei registreeritud aastatel 1800-1810 mitte ühtegi surnultsündinud last. Tegu on antud näitaja ilmse alaregistreerimisega kuna hiljem tuli iga aasta kohta vähemalt paar sellist juhtu. Andmeid korrastavad tabelid võeti koguduses kasutusele 1812. a.

MAARJA-MAGDALEENA koguduse 1834.a, 1835.a ning perioodi 1843-1848 meetrikad olid veel mõne aja eest arhiveeritud Eesti Ajalooarhiivis EELK Koeru koguduse fondi, kuna nii Maarja-Magdaleena kui ka Koeru kogudusel on saksa keeles ühesugune nimi. Tekkinud segaduse tõttu oli esialgu alust arvata, et nimetatud aastate Maarja-Magdaleena meetrikad on hävinenud. Eesti Ajalooarhiivi fondiloendite ja arhivaalide digitaliseerimise protsessi käigus viga avastati ja parandati. Ka käesolevas uurimuses õnnestus esialgu tekkinud lünk tänu sellele täita.

NÕO koguduse puhul puudusid kõik eesti pihtkonna meetrikad aastatest 1800-1803 ja 1832-1833. Lisaks puudusid kõik 1833. a saksa pihtkonna meetrikad.

OTEPÄÄ koguduse pastor Bernhard Gottlieb Hehn kasutas aastatel 1805-1822 sünni- ja surnameetrikasse sissekannete tegemisel tavalise kronoloogilise

põhimõtte asemel geograafilist jaotust.⁷⁵ Kui tavaliselt kanti meetrikasse ajalises järjekorras kõik kihelkonna sünnid, abielud ja surmad, siis kõnealustel aastatel peeti Otepääl iga mõisa kohta eraldi arvestust. Tegu polnud millegi väga erakordsega, kuna Tartumaal kasutati sarnast metoodikat veel Sangastes. Võrumaa osas on nõnda toimitud Rõuge kihelkonnas.⁷⁶ Rahvastikunäitajate võrreldavuse huvides liideti nii Otepäa kui ka Sangaste kihelkondade mõisate kaupa esitatud andmed ühtseteks kihelkondlikeks andmeteks. Nende killustatud andmete läbitöötamine oli üsnagi aeganõudev ja töömahukas protsess.

Aastatel 1823-1833 surnultsündinud lapsi Otepäa sünnimeetrikasse ei registreeritud. Vastava statistika võib leida ainult surnameetrikast. Otepäa kihelkonna sünnimeetrika näitab, et üksikutel juhtudel võidi väljaspool abielu sündinud lapsi ristida ka kuni pool aastat pärast nende sündi. 1820. aastal juhtus seda näiteks kahel korral.⁷⁷

PALAMUSE koguduse eesti pihtkonna 1806., 1807., ja 1808. a abielumeetrikad ei ole säilinud. Nimetatud kolme aasta abiellumiste andmete puudumisele juhtis juba omal ajal tähelepanu pastor Georg Pezold.⁷⁸ Kahjuks ei selgu 1809. a Palamusele ametisse asunud pastori kirikukroonikasse tehtud sissekandest meetrikas esineva lünga tekkepõhjused. Jääb selgusetuks, kas laulatusi puudutavad andmed jäid registreerimata näiteks lohakusest või läks vastav dokument lihtsalt kaduma.

RANNU koguduses hakati alates 1809. a esitama ristimiste, laulatuste ja matuste andmeid tabelkujul.

TARTU-MAARJA maakoguduse meetrikaid peeti linnakogudusega ühiste kaante vahel. Seejuures on nii Tartu-Maarja linna- kui ka maakoguduse kiriklike kombetalituste registreerimisse suhtunud leigelt, sest kõige rohkem erandeid võis leida just sealt.

Perioodil 1801-1805 Tartu-Maarja maakoguduse eesti pihtkonnas sündinud laste sünnikuupäevi meetrikas ei leidu. Sissekanded kajastavad vaid lapse ristimise kuupäeva. Eristada pole võimalik abielus ja väljaspool abielu sündinud lapsi.

⁷⁵ Bernhard Gottlieb Hehn oli Otepäa pastor aastatel 1801-1849; Baerent, P; Ottow, M. Die Evangelischen Prediger Livlands bis 1918. Köln, 1977. S 97.

⁷⁶ Palli, H. Ajaloolise demograafia probleeme Eestis. Lk 65.

⁷⁷ EAA 1260-2-4, L 342p.

⁷⁸ EAA 1261-3-3, L 184.

Ebatavaline on seegi, et meetrikas eristati eestlaste sündide osas kirikuõpetaja ning kooliõpetaja poolt ristitud lapsi. Alates 1814. a ristas ja registreeris kooliõpetaja ka surnultsündinud lapsi. Kuna aga pastor surnultsündinuid ei märkinud, siis ei olnud surnultsündide leidmiseks sünnimeetrikat võimalik kasutada. Paremini on surnultsünnid pandud kirja surmameetrikas. Sinna märgiti neid alates 1810. a. Varasemasse aega tagasi minemist takistab tõsiasi, et kuni 1809. a lõpuni oli surmameetrikas andmete sisestamise aluseks isiku matuse kuupäev ning tema surmapäeva meetrikasse ei märgitudki. Aastatel 1806-1831 ristasid lapsi nii pastor kui ka kooliõpetaja. Need meetrikas eraldi esitatud andmed liideti käesolevas töös kokku. Uuendusena võttis koguduse pastor juba 1832. ja 1833.a andmete kirja panemiseks kasutusele tabelid.

Tartu-Maarja koguduseski esines juhtumeid, kus laps ristiti aastaid pärast tema sündi. Kõik sellised kanded on andmekogumise käigus viidud vastavusse laste tegelike sünniaegadega. Ümberkandeid on tehtud 1804, 1814, 1815 ja 1817 aasta osas.

Maakoguduse saksa pihtkonna liikmete sündide registreerimine katkes 1819.a. Pastori ääremärkuse kohaselt jätkuvad sissekanded järgmises meetrikaraamatus, kuid neid ei õnnestunud kahjuks leida. 1834. aastal Tartu-Maarja koguduse saksa linna- ning maapihtkond ühendati, mille tulemusena pole sealt alates võimalik maakoguduse sakslaste loomulikku liikumist jälgida.

1832. ja 1833. a laulatati Tartu-Maarja maakoguduses Äksi koguduse liikmeid. Kuna neid oli meetrikas kohalikest elanikest võimalik selgelt eristada, siis pole neid käesolevas töös Tartu-Maarja kihelkonna elanike hulka arvatud, vaid kantud oma kodukiriku juurde.

Teadmata põhjusel registreeriti Tartu-Maarja linna- ja maakoguduste eestlaste sünnid, abielud ja surmad 1870. ja 1871. a ühisesse meetrikasse. Selleks, et teha kindlaks ainult maakoguduste liikmete loomuliku liikumise andmed, loeti ühiste andmete hulgast käsitsi välja kõik need inimesed, kelle sünni- või surmakohaks oli märgitud Tartu linn. Saadud tulemus ei ole kindlasti päris täpne, kuna võib jätta kõrvale näiteks need maakoguduse liikmed, kes ajutiselt Tartus viibides juhtusid surema või lapsed, kelle emad elasid küll alaliselt maakonnas, kuid mingitel asjaoludel sünnitasid linnas. Parema alternatiivse meetodi puudumise tõttu on sellisel teel leitud andmeid käesolevas töös siiski kasutatud.

SANGASTE koguduse ning selle abikoguduse Laatre meetrikaid peeti aastatel 1800-1833 üksteisest eraldi. Ühiselt hakati meetrikat pidama alates 1834. aastast. Käesolevas töös on põhi- ja abikoguduse andmed kokku liidetud ja loetud nad üheks kogukonnaks.

Aastatel 1825-1833 kasutati Sangastes ja selle abikoguduses Laatres samasugust meetrika pidamise meetodit, mida rakendati Otepääl aastatel 1805-1822.⁷⁹ Sarnaselt Otepäa meetrikale registreeriti sünnid ja surmad mõisate kaupa, mis raskendab nendest ülevaate saamist. Ka Sangaste ja Laatre puhul selgitati välja sündide ja surmade kihelkondlikud üldsummad perioodil 1825-1833.

1800-1833 ei registreeritud Sangastes ning selle abikoguduses mitte ühtegi väljaspool abielu sündinud last, mis vaevalt vastab tollasele tegelikkusele. Leida ei õnnestunud ka Laatre abikoguduse 1894., 1895. ja 1896. a surmameetrikaid.

TORMA koguduses ja selle abikoguduses Lohusuul hakati ristimiste, laulatuste ja matuste andmeid esitama tabelkujul juba alates 1822. a.

VÕNNU koguduses ei registreeritud 19. sajandi esimesel kümnendil mitte ühtegi surnultsündinud last, mis samuti lubab kahelda meetrika andmete tõepärasuses. Ka 1820. ja 1830. aastatel kirja pandud surnultsündinute arv kannatab tõenäoliselt alaregistreerituse all. Pärast 1834. aastat paranes sissekannete kvaliteet oluliselt. Aastas registreeriti edaspidi kümmekond, kohati isegi paarkümmend surnultsünni juhtu.

ÄKSI koguduses katkevad saksa pihtkonna sünnimeetrikate sissekanded aastatel 1808 ja 1809 enne kalendriaasta lõppu.

1.3 Õigeusu kiriku kogudused ning ülevaade nende meetrikatest

Nii nagu suur osa Liivimaa teisisi maakondi, oli ka Tartumaa 19. sajandi alguses religioosses plaanis suhteliselt homogeenne. Praktiliselt kogu maakonna elanikkonna moodustasid luterlased, kelle arvu võib pidada suurel määral samaks maakonna elanike arvuga. Üksikud väiksemad õigeusu kogudused tegutsesid vaid Tartu linnas ning Peipsi järve kaldal. Tartus olid õigeusklikud koondunud Uspenski (asutatud mõni aeg pärast Põhjasõda) koguduse juurde ning maakonnas Nina

⁷⁹ Sangaste ja Laatre koguduste pastor oli aastatel 1825-1828 Karl Ernst Berg. Tema järel tegutses 1828-1857 samas ametis Friedrich Heinrich Sellheim.

(asutatud 1824) ja Mustvee Nikolai (asutatud 1830. aastate lõpus) kogudustesse. Ühtekokku tegutses Liivimaa Eesti osas 1840. aastate usuvahetusliikumise eel ainult kuus õigeusu kogudust. Eestlastest maarahvas oli õigeusust vähe puudutatud, kuna õigeusu kiriku tähelepanu oli tollal koondunud vanausuliste kogukonna nõrgestamisele ja õigeusku meelitamisele. Tartumaal elas vanausulisi teiste maakondadega võrreldes arvuliselt enam. Liivimaal olid nende suuremad kogukonnad koondunud veel Riiga ja selle lähemasse ümbrusesse.

Õigeusklike esialgsest väikesest arvust Liivimaal annab tunnistust seegi, et vahetult enne usuvahetusliikumise algust ulatus nende koguarv vaid 20686 inimeseni.⁸⁰ Massiline usuvahetusliikumine aastatel 1845-1848 muutis luterlaste ja õigeusuliste vahel valitsenud tasakaalu, tugevdades viimaste positsioone tunduvalt. Juba ainuüksi Tartumaal astus õigeusku 14204 inimest. Maakonna 114746 elanikust võttis uue usu vastu 12,4%.⁸¹ Teistest Liivimaa Eesti osa maakondades oli usuvahetusliikumine intensiivseim Saaremaal (29,8%) ja Pärnumaal (27%). Tartumaaga sarnases ulatuses kulges usuvahetus Viljandimaal (12,6%) ja Võrumaal (11%). Seega võib öelda, et intensiivse usuvahetusliikumise tulemusena kadus Tartumaa luteri koguduste meetrikatest veidi enam kui kümnendik maakonna elanikkonna loomulikku liikumist kajastavast informatsioonist.

Tabel 2: Õigeusklike arv Tartumaal vahetult pärast usuvahetusliikumist

Kihelkond	Õigeusklikud 1848			Rahvaarv 1850			Õigeusklike osakaal (%)		
	m	n	k	m	n	k	m	n	k
Kambja	618	353	971	4119	4643	8762	15,00	7,60	11,08
Kodavere	201	179	380	3057	3378	6435	6,58	5,30	5,91
Kursi	452	203	655	2231	2505	4736	20,26	8,10	13,83
Laiuse	385	280	665	4225	4691	8916	9,11	5,97	7,46
Maarja-Magdaleena	227	135	362	3016	3299	6315	7,53	4,09	5,73
Nõo	262	126	388	3401	3874	7275	7,70	3,25	5,33
Otepää	704	412	1116	3199	3463	6662	22,01	11,90	16,75
Palamuse	170	65	235	2113	2407	4520	8,05	2,70	5,20
Puhja	478	417	895	1674	1988	3662	28,55	20,98	24,44
Rannu	476	380	856	1751	1912	3663	27,18	19,87	23,37
Rõngu	815	409	1224	2684	2936	5620	30,37	13,93	21,78
Sangaste	2570	2417	4987	4860	5400	10260	52,88	44,76	48,61
Tartu-Maarja	325	144	469	5227	5883	11110	6,22	2,45	4,22
Torma	176	107	283	3732	4119	7851	4,72	2,60	3,60
Võnnu	255	84	339	5287	6180	11467	4,82	1,36	2,96
Äksi	270	109	379	3546	3946	7492	7,61	2,76	5,06
KOKKU	8384	5820	14204	54122	60624	114746	15,49	9,60	12,38

* Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 343.

⁸⁰ Klaas, U. Õigeusu kirik Lõuna-Eestis 1848-1917. Lk 41, 48.

⁸¹ Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 343.

Usku vahetanute arv oli suurem nendes Tartumaa kihelkondades, mille varasem tihedam läbikäimine õigeusu kiriku või selle liikmetega puudus. Kruus täheldas usuvahetusliikumise suuremat intensiivsust Tartumaa lõuna- ja läänepoolsetes kihelkondades. Maakonna idapoolsetes kihelkondades, kus kontaktid nii vene kogukonna kui ka õigeusu kirikuga olid pikkade traditsioonidega, jäi liikumine tagasihoidlikuks.

Tartumaa lõunapoolseimas kihelkonnas Sangastes lahkusid luteri kirikust pea pooled sealse koguduse liikmetest. Usuvahetuse perioodi Sangaste luteri koguduse meetrikasse vaadates võib neil aastatel näha sündide, surmade ja abielude arvu kiiret kahanemist. Kui sajandi esimesel poolel kasvas sündide arv Sangastes pidevalt ning saavutas oma maksimumi 1844., kui ristiti 438 last, siis järgnevatel aastatel kukkus sündide arv kiiresti. 1845. aastal ristiti Sangastes 304 ning 1846. a juba ainult 188 last. Edaspidi stabiliseerus keskmine aastane ristimiste arv 150 juhtumi juures. Sarnaselt ristimistele, kahanes poole võrra ka meetrikas registreeritud laulatuste ja matuste hulk.⁸²

Sangaste kogudus on heaks näiteks, kuivõrd oluline on teadvustada usuvahetusliikumise mõju luteri kiriku meetrikate andmekvaliteedile. Tegemist oli klassikalise ühendatud anumate efektiga, kus luteri koguduste liikmete lahkumine oma senisest kogudusest õigeusu kogudusse tõi kaasa õigeusu koguduste liikmete arvu, aga ka nende sündide, abiellumiste ja surmade kiire tõusu. Seejuures jäi maakonna elanike arv ning nende demograafiline käitumine tegelikult samaks.

Sarnast nähtust võib mõni aeg hiljem kohata õigeusu koguduste juures, kui 1840. aastate keskel kiiruga loodud õigeusu kogudustest kujunesid nn massikogudused, mille teenimisega preestrid kuidagi enam toime ei tulnud. Probleemi leevendamiseks loodud uued kogudused võtsid osa õigeusklikke endale, mis tähendab, et ka nende edaspidi registreeritud rahvastikusündmused liikusid nendega kaasa. Kuigi maakonnas jäi õigeusklike üldarv samaks, tuleb koguduste jagunemist ja sellest lähtunud liikumisi võtta arvesse lokaaluuringute kontekstis.

Ka usuvahetusliikumise kontekstis on õigeusu kiriku meetrika huvipakkuvaks uurimisobjektiks. Nimelt kanti õigeusu kiriku sünnimeetrikasse lisaks vastsündinute ristimistele ka usuvahetuse teel õigeusku ristitud inimesed. Vastsündinutest eristab neid täpse sünnikuupäeva puudumine, mida asendab märkus isiku vanuse kohta. See

⁸² EAA 1298-1-12, 13, 14.

pakub meile suurepärase võimaluse uurida, millises ulatuses kajastavad õigeusu koguduste sünnimeetrikad usuvahetusliikumist.

Kruusi poolt esitatud andmete kohaselt läks Tartumaal 1840. aastate keskpaigas õigeusku kokku 14204 endist luterlast (vt tabel 2).⁸³ Seevastu õigeusu koguduste sünnimeetrikate järgi liitus Tartumaal õigeusu kirikuga aastatel 1845-1848 kokku 66 vanausulist, 8118 luterlast ja 2 muu religiooni esindajat. Ühtekokku võttis õigeusu vastu 8186 inimest. Luterlastest 3841 olid mehed ja 4277 naised. Seega liitus meetrikate andmetel õigeusu kogudustega pea poole vähem inimesi, kui on leidnud Kruus. Meetrikate ja Kruusi leitud andmete suur erinevus paneb kahtlema, kas kõik õigeusu astunud pandi ikka kirja koguduste meetrikatesse. Tõenäoliselt mitte. Seega pole esialgu huvipakkuvana tundunud asjaolul, et meetrikate järgi liitus naisi õigeusu kirikuga meestest rohkem, sügavamalt tähendust ja seda võib puudulike andmete tõttu pidada juhuslikuks tulemuseks.

Tabel 3: Tartumaa elanikkonna jagunemine usutunnistuse alusel⁸⁴

Aasta	Protestandid	%	Õigeusklikud	%	Vanausulised	%	Muud	%	Kokku
1857	105487	81,20	19993	15,39	3888	2,99	544	0,42	129912
1860	105381	79,19	23043	17,32	4037	3,03	615	0,46	133076
1865	110939	79,32	24044	17,19	4252	3,04	626	0,45	139861
1870	117783	80,31	25587	17,45	3272	2,23	12	0,01	146654
1881	125070	84,97	16533	11,23	5316	3,61	270	0,18	147189
1897	125147	84,55	16990	11,48	5726	3,87	139	0,09	148009

* 1881.a. ja 1897.a rahvaloenduse õigeusklike arv sisaldab endas ka ühisusulisi (saksa k. *die Eingläubige*, vene k. *единоверцы*)

Usuvahetusliikumist on seni käsitletud 1840. aastatele omase nähtusena. Siis läks väga lühikese ajaga õigeusku märkimisväärne hulk luterlasi, mis annab selliseks lähenemisviisiks igakülgse aluse. Samas näitavad õigeusu koguduste sünnimeetrikad, et õigeusku minek, küll tunduvalt väiksemas mahus, toimus ka hiljem. Meetrikate andmetel liitus aastatel 1849-1899 Tartumaa õigeusu kogudustega kokku 399 vanausulist, 2318 luterlast ja 11 muude religioonide esindajat. Seejuures oli õigeusku minek tagasihoidlikum 1850.-1870. aastatel.

⁸³ Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 343.

⁸⁴ Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1866. S. 46; Jung, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1863. S. 4-5; Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1864. S. 5. Eckhardt, R. Material zu einer allgemeinen Statistik. S. 42; Anders, W. Die Geburten und die Sterbefälle. S. 102-103; Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S. 3; Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. XXI. Лифляндская губерния. с 76.

Seejuures paistsid 1850. aastad silma vanausuliste rohke õigeusku astumise poolest, eriti kümnendi esimesed aastad. Kokku läks ligikaudu 4000 liikmelisest vanausuliste kogukonnast siis õigeusku 310 inimest. Luterlastest, keda elas siis maakonnas umbes 100000, astus õigeusku samal ajal 354 inimest. 1860. aastatel ning hiljem läks õigeusku vaid mõni üksik vanausuline.

Perioodil 1850-1879 astus Tartumaal aastas õigeusku keskmiselt 26 luterlast. Võrreldes õigeusklike loomuliku juurdekasvuga oli liitujate panus õigeusklike arvu suurenemisesse teisejärguline. Ametliku statistika kohaselt õigeusklike osakaal teiste religioonidega võrreldes 1850. ja 1860. aastatel suurenes. Liivimaa statistikakomitee andmetel ulatus õigeusklike osa Tartumaal 1862. a isegi 17,57 %-ni.⁸⁵ Lisaks loomulikule juurdekasvule ja õigeusku astunutele kasvas õigeusklike üldarv maakonnas tänu nõudele, mille kohaselt tuli segaabieludest sündinud lapsed ristida vaid õigeusku.

Kehtinud nõue tekitas üldist rahulolematust ja põhjustas õigeusust äralangemist. Nii tegelik elu kui ka baltisaksa poliitilise eliidi poolt luterluse toetuseks tehtud pingutused sundisid keiser Aleksander II andma 19. märtsil 1865 välja salajase ukaasi, mis vabastas segaabielupaarid kohustusest ristida lapsed vaid õigeusku. Tulenevalt ukaasi salastatusest, teavitati sellest üksnes kohalikke konsistooriume ning õigeusu preestreid.⁸⁶

Meetrikate andmetel oli õigeusku astumine maakonnas tavapärasest arvukam 1880. ja 1890. aastatel, kui õigeusku läks vastavalt 783 ja 682 Tartumaa inimest. 1880. aastatel eristub teistest selgelt 1885. aasta 338 liitujaga, kellest suur osa oli pärit Laiuselt. Nimelt astus Laiuse kihelkonnas siis tavapärase paari inimese asemel õigeusku korraga tervelt 295 luterlast, kellest 179 olid mehed ja 116 naised.⁸⁷ Äkilise usuvahetuse ajendiks olevat olnud kartus maksukoormuse suurenemise ees, mida seostati kirikuõpetaja elamu ja Tuimõisa koolimaja ehitamisega.⁸⁸

Suurem oli õigeusku minek ka 1895. aastal. Õigeusku astus sel aastal 198 inimest, kellest valdav osa liitus Laatre kogudusega. Laatre kandi luterlastest võttis

⁸⁵ Jung, Fr. v. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1863. S. 4-5.

⁸⁶ Haltzel, M. Der Abbau der deutschen Selbstverwaltung in der Ostseeprovinzen Russlands 1855-1905. Magdeburg/Lahn, 1977. S 68.

⁸⁷ EAA 1944-1-421

⁸⁸ J. Köpu andmetel liitus Laiuse kihelkonnas 1885. a õigeusuga 299 inimest; Köpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Lk 500-501.

õigeusu vastu 148 (101 meest ja 47 naist).⁸⁹ Nende tegutsemise motiivid on teadmata, kuid suure tõenäosusega tehti ka antud juhul otsus majanduslikel kaalutlustel. Nii 1885. kui ka 1895. aastal oli õigeusku läinute hulgas meestel selge ülekaal.

Vaatamata äsjamainitud lokaalsetele puhangutele vähenes Tartumaa õigeusklike arv 1880. ja 1890. aastatel kiires tempos. Sajandi lõpuks moodustasid õigeusklikud maakonna elanikest veel vaid 11%.⁹⁰ Kui 1870. aastal elas Tartumaal kokku 25587 õigeuskliku, siis kümme aastat hiljem korraldatud rahvaloenduse ajal oli õigeusklike maakonnas ainult 16170.⁹¹ Languse taga oli paljuski eestlastest õigeusklike naasmine luteri kirikusse. Vahepeal kahanenud luterlaste osatähtsus hakkas nüüd taas tõusma ja jõudis 1881. aastaks 85 %-ni.⁹²

Oma osa oli selles kindlasti tsaari 22. juuli 1874.a otsusel, millega lõpetati süüasjad luteri pastorite suhtes, kes oli seadusevastaselt ristunud õigeusklike vanemate lapsi luterlusse. Ühtlasi tunnistati tolleks hetkeks luteri usku naasnute valikut.⁹³ Luterlusse tagasipöördumise põhjuseks oli asjaolu, et lootus usu vahetamise teel oma ainelist olukorra parandada ei täitunud ja sõltuvus luterlikest mõisnikest jäi endiseks. Samuti ei suutnud vastsed õigeusklikud uut usku sisuliselt omaks võtta, jätkates luterlike usukommete täitmist.

Kuigi õigeusust luterlusse naasmise, ehk rekonversiooni intensiivsus ei olnud võrreldav eelnenud massilise õigeusku minekuga, põhjustas see juba tollal suurt vastukaja. Luterlusse naasnute arv pole siiski tänini täpselt teada ja avaldatud arvandmed piirduvad vaid 11 maakogudusega.⁹⁴ Meetrikate andmekvaliteedi seisukohalt on aga rekonversiooni puhul olulisim küsimus seotud hoopis inimeste kahe erineva kiriku vahel toimunud liikumisega tekitatud võimalikes rahvastikusündmuste topeltkannetes.

⁸⁹ EAA 1941-1-491

⁹⁰ Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 74-75.

⁹¹ Anders, W. Die Geburten und die Sterbefälle. S 102-103.

⁹² Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 74-75.

⁹³ Haltzel, M. Der Abbau der deutschen Selbstverwaltung. S 70.

⁹⁴ Klaas, U. Õigeusu kirik Lõuna-Eestis. Lk 91

Ainus üksikasjalik kirjeldus luterlusse naasmise protsessist pärineb Laiuselt.⁹⁵ Ajal, mil õigeusust tagasipöördumine oli legaalsel teel võimalik (1874-1885 a), naasis Laiuse kihelkonnas luterlusse 285 inimest, kes jagunesid järgmiselt:

1. Endised luterlased, kes õigeusku salvitud, kuid pärast luterlusse naasnud – 18 inimest.
2. Õigeusku ristitud, kuid pärast luteri kiriku leeri läbimist või armulaua käimist luteri kogudusse astunud – 66 inimest.
3. Luteri usku ristitud lapsed, kelle vanemad osalt õigeusust taganenud, osalt sinna jäänud – 201 last.

Esimesel juhul tehti inimese õigeusku minnes kanne õigeusu kiriku sünnimeetrikasse. Need juhtumid on tavasündidest selgelt eristatavad. Luterlusse naastes puudus endisel koguduse liikmel vajadus sünnimeetrikasse uue kande tegemiseks, sest kunagine ristimine oli endiselt kehtiv.

Teisel juhul tehti inimese esmane sünnikanne küll õigeusu meetrikasse, kuid tema abiellumise ja surmaandmed ilmselt juba luteri kiriku meetrikaraamatutest. Kas ka inimese sünniandmed tagantjärele luteri kiriku meetrikasse kanti, ei ole teada. Käesoleva töö autor selliseid tagantjärele tehtud kandeid luteri kiriku sünnimeetrikates ei ole kohanud.

Kolmandal juhul oli tegu lastega, kelle vanemad olid õigeusklikud, kuid lapsed ise ristiti kohe luteri kirikus, mistõttu puudub teoreetiliselt võimalus topeltregistreerimiseks. Segaabielude puhul sündide dubleerimise võimalust välistada ei saa. Eeltoodu põhjal võib oletada, et topeltkannete arv väga suur siiski polnud, kuid selle seisukoha kontrollimine on niivõrd suurte andmemahtude juures võimatu.

Samuti ei ole päris selge see, kuidas peeti õigeusu abielumeetrikas arvet abiellujate abiellu astumise kordade üle. Probleem puudutab eeskätt endisi luterlasi ning küsimus seisneb selles, kas nende puhul võeti arvesse ka võimalikku varasemat abielus olemist.

Vaatamata suurele äralangemisele õigeusust, moodustasid valdav osa 19. sajandi lõpu õigeusu koguduste liikmeskonnast endiselt eestlased. Vene keele- ja kultuuritaustaga oli 1880. aastate alguses umbes 25% Tartumaa õigeusklikest. 1881. a

⁹⁵ Kõpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Lk 498-499.

rahvaloenduse ajal elas maakonnas 9377 vene keelt emakeelena rääkinud inimest. Kui võtta arvesse, et samal ajal elas maakonnas 5316 vanausulist, pidi järelikult venekeelsete õigeusklike arv olema ligikaudu 4000.⁹⁶

Tabel 4: Õigeusuga liitumine Tartumaa õigeusu meetrikate andmetel 1846-1899

Aasta	Luterlased			Vanausulised			Muud			Kokku		
	m	n	k	m	n	k	m	n	k	m	n	k
1846-49	3868	4312	8180	47	38	85	1	1	2	3916	4351	8267
1850-59	139	215	354	172	138	310	2	1	3	313	354	667
1860-69	70	108	178	4	7	11	1	1	2	75	116	191
1870-79	125	134	259	4	5	9	0	1	1	129	140	269
1880-89	439	344	783	6	12	18	0	0	0	445	356	801
1890-99	339	343	682	15	17	32	2	3	5	356	363	719

Aleksander III troonile saamise järel ning üldise venestuspoliitika käigus muutus riigivõimu suhtumine seni sallitud luteri kirikusse. Olulise sammuna seati 26. juulil 1885.a keisri ukaasiga taas sisse segaabiellust sündinud laste õigeusku ristimise nõue, mis omas ka tagasiulatuvat jõudu.⁹⁷ Ilmselt oli sellest õigeusu positsioonide taastamisel natuke abi. Vähemalt kiirele õigeusklike vähenemisele suudeti panna Tartumaal piir ning perioodi 1881-1897 võrdluses toimus isegi väikene kasv. Õigeusklike koguarv tõusis maakonnas 457 inimese võrra, ehk 2,69 %. Õigeuskliku elanikkonna osatähtsus tõusis tagasihoidlikud 0,25%, muutudes seega minimaalselt.⁹⁸ Teistes Liivimaa Eesti distrikti mandriosa maakondades oli õigeusklike juurdekasv samal perioodil oluliselt suurem. Viljandimaal suurenes nende arv 10,92%, Võrumaal 12,01% ja Pärnumaal 13,65 %. Õigeusklike osatähtsus teiste religioonide suhtes suurenes neis maakondades vastavalt 1,08, 0,82 ja 2,84 % võrra.⁹⁹

Tuleb siiski rõhutada, et kuigi luteri ja õigeusu kirikute meetrikad on koostatud erinevate kirikute poolt, kannavad nad endas informatsiooni täpselt ühesuguse rahvastikukäitumisega inimeste kohta. Etniliselt taustalt olid nii luteri kui ka õigeusu koguduse liikmed peaaesjalikult siiski eestlased, kellel kõigil oli sajandite jooksul väljakujunenud sarnane eluviis, harjumused, kultuuriline taust ning sotsiaalne

⁹⁶ Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 74-75.

⁹⁷ Haltzel, M. Der Abbau der deutschen Selbstverwaltung. S 107.

⁹⁸ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. с 76,96.

⁹⁹ Samas, с 76-77

kuuluvus.¹⁰⁰ Teatud osa luterlaste õigeusku minek oli rahvastiku demograafilise arengu seisukohalt äärmiselt vähemäärav asjaolu. Seepärast on käesolevas töös püütud luterlaste ja õigeusklike üldiseid demograafilisi näitajaid esitada ühiselt. Väga hästi õigustas see lähenemine ennast 1840. aastate osas, kuna võimaldas kahandada usuvahetusliikumise mõju sündide, surmade ja abiellumiste üldarvudele. Eraldi on luterlaste ja õigeusklike vaadeldud juhul, kui andmed ei olnud mingil põhjusel omavahel võrreldavad. Näiteks ei võimalda luteri kiriku abielumeetrikad uurida muutusi abiellujate vanuses, küsimust, mida õigeusu kiriku abielumeetrikad kajastavad järelegi väga hästi. Ka ajateljel ei kata EAÕK meetrikad luteri kogudustega võrreldavat perioodi.

1.4 Tartumaa õigeusu kirikute meetrikate andmekvaliteet

Tartumaa õigeusu koguduste 19. sajandi meetrikaraamatud on suhteliselt hästi säilinud. Täielikult kadunud või hävinud on vaid mõne üksiku aasta meetrikad. Varem on avaldatud arvamust, et õigeusu kirikute meetrikate andmed on ebausaldusväärsed ning teaduskäibesse toomiseks arhiivis ebapiisavalt säilinud. Samuti on peetud takistuseks materjali korrastamatust.¹⁰¹ Tartumaa osas ei pea need seisukohad olulisel määral paika. Tõsi on see, et õigeusu kiriku meetrikate füüsiline seisukord on luteri kiriku meetrikatest kohati kehvem. Vaid väga väike osa õigeusu meetrikatest on korralikult köidetud ning tänu tugevate kaante puudumisele on nende esimesed lehed mõnikord kortsunud, rebenenud või puuduvad üksikutel juhtudel sootuks. Kui meetrikad koguduse fondis puudusid, õnnestus puuduvad andmed leida mõnel juhul EAÕK Sinodi fondist.¹⁰²

Praktiliselt kohe pärast uute koguduste asutamist hakati nende juures pidama ka sündide, surmade ja abielude registreerimise meetrikaid. Enamasti on meetrikad viidud sisse mõni kuu kuni pool aastat pärast koguduse ametlikku asutamist (vt tabel 5). Harvem, nagu näiteks Laiuse koguduses, hakati meetrikaid pidama juba enne

¹⁰⁰ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 2.

¹⁰¹ Vahtre, S. Rahvastiku liikumisest Eestimaa kubermangus XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel. // Ajaloo järskudel radadel. Toim. Kahk, J. Tallinn, 1966. Lk 61; Pirsko, P. Virumaa rahvastik. Lk 8; Klaas, U. Õigeusu kirik Lõuna-Eestis. Lk 10.

¹⁰² EAA 1655-2-3030-3046.

iseseisva koguduse moodustamist.¹⁰³ On võimalik, et osa õigeusklike sündidest, abieludest ja surmadest võis jääda neil segastel aegadel meetrikatesse kandmata. Õigus pole ka nendel, kelle arvates kestsid ebamäärased ajad ja lünklik meetrikapidamine terveid aastaid.

Tabel 5: Tartumaa EAÕK kogudused

Kogudus	Asutatud	Meetrikapidamise algus
Nina	21.01.1824	oktoober 1824
Mustvee Nikolai	1830ndad	jaanuar 1840
Kastolatsi	01.01.1846	oktoober 1846
Lähte-Kärkna	1846	september 1846
Kavilda	1846	juuni 1846
Priipalu	1846	detsember 1846
Maaritsa	1847	detsember 1847
Mustvee Kolmainu Jumala	07.01.1848	juuni 1848
Laatre	13.03.1848	märts 1848
Ilmjärve (end. Sangaste)	13.03.1848	aprill 1846
Rõngu	1848	jaanuar 1849
Saduküla	15.09.1849	jaanuar 1850
Laiuse	21.12.1849	september 1849
Võnnu-Kärsa	1851	juuli 1852
Nõo	1852	september 1852
Varnja	18.11.1853	märts 1854
Uhmardu-Saare	01.11.1858	oktoober 1858
Lohusuu	18.07.1866	august 1863
Kaarepere	04.08.1892	jaanuar 1893
Rannu	27.10.1893	jaanuar 1894

* Koguduste asutamisanndmed: Klaas, U. Õigeusu kirik Lõuna-Eestis. Lk 130-154.

Oma ülesehituselt olid EAÕK meetrikaraamatud üldjoontes luteri kiriku omadele sarnased. Neidki võib oma sisult jagada kolmeks iseseisvaks osaks: sünni-, abielu- ja surnameetrikaks. Reeglina köideti mitme aasta meetrikad üheks suuremaks köiteks kokku. Sissekannete tegemisel kasutasid kõik preestrid vene keelt. Kuni 1870-ndate aastate alguseni kujundati meetrikad täies ulatuses käsitsi. Edaspidi võeti aga kasutusele ühtne eeltrükitud vormistusega meetrika. Suurem osa kogudustest läks uuele trükitud kujundusega meetrikale üle 1871. a. Viimastena võtsid selle Tartumaal kasutusele 1877. aastal Kavilda, Varnja ja Mustvee Nikolai kogudused.

Sisulist muutust eeltrükitud veergudega meetrika endaga kaasa ei toonud, sest meetrikate visuaalne pool ja registreeritud andmete hulk jäid samaks. Andmete kvaliteedile mõjus ühtne kujundus kindlasti positiivselt. Tekkis parem ülevaade

¹⁰³ Enne Laiuse koguduse ametliku tegevuse algust detsembris 1849. a kuulusid Laiuse kihelkonnast pärit õigeusklikud Mustvee Nikolai kogudusse; Kõpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Lk 490.

meetrikasse kantud sündmustest ning kahanes inimlikust eksimusest tulenenud vigaste või puudulike andmete hulk.

Õigeusu kiriku sünnimeetrikasse kanti lapse sünni ja ristimise kuupäev, tema nimi ja andmed sünnikoha kohta (küla täpsusega). Lapse nimi kirjutati meetrikasse nii vene kui ka eesti keeles, sest valdav osa ristitud lastest olid etniliselt eestlased. Lõpetuseks pani preester kirja lapse vanemate nimed ja nende usutunnistuse. Sageli on lapse ema usutunnistuseks olnud luterlus. Inimese rahvust ei ole õigeusu meetrikasse kunagi märgitud. Samuti ei jagatud meetrikat ennast mitte kunagi kaheks seisuslikust printsiibist lähtuvalt, nagu see oli iseloomulik luteri kogudustele (saksa ja eesti pihtkond).

Nii nagu luteri kiriku meetrikates, oli ka õigeusu sünnimeetrikates sissekannete tegemise aluseks lapse ristimise kuupäev.¹⁰⁴ Seetõttu võib sünnimeetrika uue aasta esimeste sissekannete seas kohata sageli nende laste nimesid, kes tegelikult olid sündinud eelnenud aasta detsembris. Käesolevas uurimuses lähtub aastase sündide arvu arvestus laste tegelikust sünnikuupäevast ning seetõttu sai vajadusel rakendatud vastavat ümberarvestust.

Väljaspool abielu sündinud laste tähistamiseks eraldi arvestusveergu õigeusu sünnimeetrikates ei olnud. Ka hilisemates trükitud meetrikates mitte. Vastav informatsioon kirjutati lihtsalt märkusena lapse nime juurde. Kuna ka surnultsündinute kohta arvestuse pidamiseks eraldi veergu ei olnud, siis lisati vajadusel ääremärkena seegi täpsustav fakt. Vallasema enda kohta pandi alati kirja, kas tegu oli vallalise naise või lesegaga.

Mitmike sünde kohtab õigeusu koguduste sünnimeetrikates harvem, kuna kogudused olid suhteliselt väikesed. Valdava osa mitmike sündidest moodustasid kaksikud (vene к близнец, близнецы või двойник, двойня). Kolmikute (vene к тройник, тройня) sünd oli väga haruldane sündmus. Spetsiaalset veergu meetrikas mitmike tähistamiseks ei olnud. Vajadusel tegi preester laste nimede juurde asjakohase märkuse, kasutades enamasti ka loogelist sulgu nimede ühendamiseks.

Õigeusu koguduste abielumeetrika oli oluliselt informatiivsem kui luteri kiriku oma. Sellesse kanti abiellujate nimed, nende elukoht ning andmed usutunnistuse ja

¹⁰⁴ Uue Venemaa evangeelse luterliku kiriku seadus kohaselt tuli laps ristida esimese kaheksa päeva jooksul, aga mitte hiljem, kui kuus nädalat peale sündimist. Kui last õigeaegselt ei ristitud, määras Konsistoorium järelevaataja, kes lapse viivitamatult ristitumisele viis. Полное Собрание законов Российской империи. II. Т. VII, nr 5870, § 20. с 959.

vanuse kohta. Samuti märgiti alati abielluja seisus ja tema perekonnaseis (vallaline või lesk) ning seegi, mitmendat korda konkreetne inimene abiellus. Õigeusklikele on lubatud abielluda kokku kolmel korral. Abielumeetrikas on viimasena kirjas nii peigmehe kui ka pruudi tunnistajate nimed, nende seisus ja elukoht. Kui tunnistajaks oli naine, siis on tema nime juures enamasti ka viide abikaasale või isale.

Surmameetrika sisaldas isiku surma- ja matusekuupäeva, tema nime ja elukohta. Kui surnu oli naissoost, märkis preester tema nime ette alati ka abikaasa või isa nime. Meetrikasse kanti veel surnu vanus ja tõenäoline surma põhjus. Erinevalt luteri kiriku meetrikatest ei pööratud õigeusu surmameetrikas vähimatki tähelepanu surnu perekonnaseisule. Vastav arvestus puudus täielikult. Tänu sellele ei ole võimalik õigeusklike surmasid perekonnaseisust lähtudes uurida ega ka luteri koguduste vastavate näitajatega võrrelda.

Miinimumprogrammina oli võimalik tuvastada laste ja täiskasvanute osatähtsus kõigi surmade hulgas, võttes aluseks surnute vanusandmed. Seejuures sai rakendatud sama põhimõtet, mida luterlastegi puhul. Kõik vähemalt 15 aasta vanusena surnud inimesed loeti täiskasvanuteks ja nendest nooremad lasteks. Nii avanes võimalus lastesurmade dünaamika jälgimiseks.

Surnultsündinud lapsed tähistati surmameetrikas lapse nime juurde tehtud vastava ääremärkusega. Nii nagu luteri kogudustegi puhul, lähevad ka õigeusu koguduste sünni- ja surmameetrikates sisalduvad surnultsündinute arvud kohati teineteisest lahku. Mõnikord puudub surmameetrikasse kantud surnultsünd sama aasta sünnimeetrikast täielikult. Harvem esineb vastupidist.

Meetrikaraamatu lõppu koostas preester kokkuvõtva tabeli, mis sisaldas ülevaadet aasta sündidest, abieludest ja surmadest. Ära toodi statistika mitmike ja väljaspool abielu või väärarenguga sündinud laste kohta. Mõnikord on peetud vajalikuks esitada alla aasta vanusena surnud laste arv. Mõni preester täiendas neid andmeid omaltpoolt möödunud aastat iseloomustanud sündmuste lühikese kirjeldamisega. Äramärkimist leidsid eriti kõrges eas või mitteloomulikku surma surnud (uppunud, tapetud), samuti suurt kahju põhjustanud haigused. Neid kokkuvõtlikke tabelleid on siinses töös kasutatud vaid toetava infoallikana. Peamiselt selleks, et kontrollida meetrikate individuaalandmete kokkulangevust meetrika lõpus toodud andmetega.

Meetrikate kokkuvõtete kasutamist peamise andmeallikana tuleks vältida, kuna neis esitatud andmed on kohati lünklikud ning sisaldavad mõnikord ka

arvutusvigu.¹⁰⁵ Koguduse preester koostas meetrika alati kahes eksemplaris, millest üks jäi kohapeale ning teine tuli edastada Tartumaa puhul Riia vaimulikku konsistooriumisse. Koguduste jooksvast statistikast omapoolse kokkuvõtte teinud konsistoorium kasutas andmeallikana tõenäoliselt just meetrikate lõpus asuvaid kokkuvõtteid. Seega tuleks õigeusklike loomulikust liikumisest kokkuvõtlike andmeid pakkuvatest allikatest, kui tõenäoliselt ebatäpsetest, pigem hoiduda.

Tartumaa üksikute õigeusu koguduste meetrikate läbitöötamise käigus ilmnesid neist igäühe puhul suuremad või väiksemad momendid, mis paratamatult võivad mõjuda andmete kvaliteedile. Allpool on meetrikates esinenud erijuhtumid esitatud koguduste kaupa:

ILMJÄRVE koguduse 1862. ja 1868. a surmameetrikas ei olnud märgitud ühe surnud mehe vanus. 1898. a suri kaks poissi (kaksikud) ühe tunni vanusena, kuid sama aasta sünnimeetrika nende sündi ei kajasta. Seda viga on arvestatud ja kaksikute sünnid ka sündide hulka loetud. 1899. a surmameetrika ei sisalda ühe surnultsündinud poisi ja ühe tüdruku andmeid, kuigi sünnimeetrikas on nad olemas. 1846-1853 ei sündinud Ilmjärve koguduse meetrika järgi mitte ühtegi last väljaspool abielu. Tõenäoliselt on tegu abieluväliste laste alaregistreerimisega, sest hilisemal perioodil on neid registreeritud pea igal aastal.

KASTOLATSI koguduse 1858. a surmameetrikas puudus ühe surnud mehe vanus. 1861. a surmameetrikas puudus ühe surnud naise vanus.

KAVILDA koguduse 1857. a surmameetrikas puudus ühe surnud naise vanus. 1874. a surmameetrikas puudus kaks surnultsündinud poissi. Nad on surmade hulgas arvesse võetud tuginedes sünnimeetrika andmetele.

LAATRE koguduse 1866. a sünnimeetrikal puudus esimene leht ja seetõttu ei ole täpselt teada, kas sellele oli kantud ka 1865. a lõpus sündinud lapsi, keda võidi ristida 1866. a jaanuaris. Teadmatus valitseb 5 tüdruku osas. Antud juhul on kõik tüdrukud loetud 1866. a sündinuteks. Poiste osas puuduv leht probleeme ei tekita, sest nende kohta algavad sissekanded meetrika säilinud osas. Ka 1895. a meetrika esimene leht oli defektne ja seetõttu pole teada, kas üks poistest sündis 1895. a või juba 1894. a detsembris. Kuna sellele küsimusele on võimatu vastust leida, siis on see poiss loetud 1895. a sündinuks. 1882. a Laatre koguduse surmameetrikas puudus ühe surnud naise vanus ja 1885. a omas ühe surnud mehe vanus. Surnultsündinud

¹⁰⁵ Näiteks EAÕK Nina koguduse 1873. a meetrika kokkuvõte. EAA 1958-1-61 (meetrikad 1867-1879).

puuduvad Laatre koguduse surmameetrikas täiesti, kuigi sünnimeetrikas on andmed nende kohta olemas. Seda asjaolu arvestades on surnultsündinute arv surmade hulgas leitud sünnimeetrika alusel. Laatre koguduse 1897. a meetrikaraamat ei ole säilinud.

LAIUSE koguduses sündis 1899. a sünnimeetrika andmeil 2 poissi surnult. Surmameetrikas neid registreeritud ei ole. Käesolevas töös on nad surnute hulgas arvesse võetud.

LÄHTE-KÄRKNA (ehk Elistvere) 1882. a surmameetrikas puudus ühe surnud mehe vanus.

LOHUSUU koguduse 1881. a surmameetrikas puudus üks surnultsündinud poiss, kelle andmed on olemas sama aasta sünnimeetrikas. Seda on arvestatud ja ta on surnute hulgas nüüd arvesse võetud.

MAARITSA koguduse 1856. a surmameetrikas puudus ühe surnud mehe vanus. 1861. ja 1866. a surmameetrikas puudus kummaski ühe surnud naise vanus. 1888. a sündis üks tüdruk surnuna. Sama aasta surmameetrikas teda registreeritud ei ole. Sama moodi puuduvad surnultsündinud tüdruk 1894. ja surnultsündinud poiss 1889. a meetrikas. Seda viga sai arvestatud ja need surnultsündinud on surmade hulka siiski loetud. 1891. a surmameetrika andmetel sündis sel aastal üks surnultsündinud poiss, kuid sama aasta sünnimeetrikas selle poisi sündi registreeritud ei ole. Käesolevas töös on ta võetud arvesse nii sündide kui ka surmade juures. Koguduse 1893. a meetrikaraamatul puudus esimene leht. Seetõttu ei olnud võimalik tuvastada ühe poisi ja kahe tüdruku sünnikuupäevi. Mitmike, väljaspool abielu ja surnultsündinud laste arvestust lehtede puudumine ei mõjutanud, mida kinnitas võrdlus meetrika lõpus asunud kokkuvõtte andmetega.

MUSTVEE NIKOLAI koguduse 1858. a surmameetrikatesse pole kantud ühte surnultsündinud tüdrukut. Sünnimeetrika sissekandeid aluseks võttes on antud töös surnultsünd ka surmade hulgas arvesse võetud. 1894. surmameetikas puudus ühe surnud naise vanus.

MUSTVEE KOLMAINU JUMALA ühisusuliste koguduse 1849. ja 1850. a meetrikaraamatud ei ole säilinud.

NINA koguduse 1861. a surmameetikas on märkimata kahe surnud naise vanused ja ühe 1876. a surnud mehe vanus. 1899. a sündis kaks paari kaksikuid. Ühe paari kaksikutest sündis üks tüdruk surnult. Sama aasta surmameetrikas seda surnultsündinud tüdrukut registreeritud ei ole. Seda viga on arvestatud ja käesolevas

töös on surnultsündinu surmade hulka loetud. Meetrika lõpus asuvas kokkuvõtvas osas esines 1870. aastatel tihti arvutusvigu.

NÕO koguduse 1867. a surmameetrikas puudus üks surnultsündinud poiss. Ta on surmade hulgas arvesse võetud sünnimeetrika andmetele tuginedes.

PRIIPALU (ka Priipalu-Soontagana) koguduse 1857. a surmameetrikas puudus ühe surnud naise vanus. 1860. ja 1861. a surmameetrikas puudus kummaski ühe surnud mehe vanus. 1865. a surmameetrikas puudus üks surnultsündinud poiss. Ta on sünnimeetrikale tuginedes võetud surmade hulgas arvesse.

Aastatel 1862-1872 tegutses Priipalu koguduse kõrval veel Pringi abikogudus. 1872. aastaga Pringi meetrikad lõppevad ja näib, et abikoguduse liikmed on liitunud taas Priipalu kogudusega. Ilmselt tingis selle sammu drastiliselt vähenenud Priipalu koguduse liikmete arv. Vahetult enne Pringi eraldumist, 1861. aastal, sündis Priipalu koguduses 118 last. Pärast Pringi eraldumist läks koguse sündide arv langusesse. Koguduse sündide arv langes 1862. a 66-lt sünnilt 1872. aastaks 17-ni. 1873. a tõusis see aga järsult 40-le sünnile, mis võib viidata Pringi inimeste taasliitumisele emakogudusega. Abikoguduse ajutise iseloomuga eraldumist ei ole arvesse võetud ja selle andmed on loetud Priipalu andmete hulka.

RANNU koguduse asutamise ajaks loetakse 27.10.1893.a. Siiski on teada, et iseseisvat meetrikaraamatut on Rannu koguduse kohta peetud ka aastatel 1853-1874. Vahepealse 20 aasta pikkuse perioodi osas meetrikad puuduvad, kuna sel perioodil Rannus iseseisev kogudus ei tegutsenud ning koguduse liikmed kuulusid Rõngu kiriku alla.¹⁰⁶

1896. a sündisid Rannus surnult üks poiss ja üks tüdruk. Sama aasta surmameetrikas neid surmasid registreeritud ei ole. Käesolevas töös on see surnultsünd surmade hulgas arvesse võetud. Sarnaselt ei registreeritud 1897. ja 1899. a surmameetrikates ühe surnultsündinud poisi surma, kuigi sünnimeetrikas on mõlemad olemas. Need kaks surnultsündinud poissi on surmade hulgas arvesse võetud.

RÕNGU koguduse 1898. a meetrikaraamatul puuduvad esimesed 9 lehte. Seetõttu ei olnud võimalik tuvastada, kas sündide hulgas on ka eelmise aasta viimastel kuudel sündinud lapsi. Mitmike ning väljaspool abielu ja surnultsündinud laste

¹⁰⁶ Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 1.

arvestust lehtede puudumine ei mõjutanud, mida kinnitas individuaalandmete võrdlus meetrika lõpus asuva aasta sündmuste kokkuvõttega.

SADUKÜLA koguduse 1858. a surmameetrika andmetel üks poiss surnult. Sama aasta sünnimeetrikas tema nimi puudub, kuid surmameetrika kannet aluseks võttes on ta siiski sündide hulka loetud.

VÖNNU-KÄRSA koguduse 1852. a sünnimeetrikasse on kantud üks Viljandimaal sündinud tüdruk. Kuna tema sünnikoht ei olnud Tartumaa, siis pole teda sündide hulka loetud. 1859. a surmameetrikas puudusid andmed ühe surnultsündinud poisi kohta. Sünnimeetrika sissekannet aluseks võttes said tema andmed lisatud surmade arvestusse.

UHMARDU-SAARE koguduse 1871. a meetrikaraamat ei ole säilinud. 1872. a surmameetrikas puudus ühe surnud mehe vanus. 1883. a surmameetrikatesse pole kantud ühe surnultsündinud tüdrukut. Sünnimeetrika sissekandeid aluseks võttes on antud töös see surnultsünd ka surmade hulgas arvesse võetud.

VARNJA koguduse 1893. a surmameetrikatesse pole kantud ühe surnultsündinud tüdrukut. Sama moodi pole kantud surnultsündinud tüdrukut 1894. a surmameetrikasse. Sünnimeetrika sissekandeid aluseks võttes sai need surnultsünnid surmade hulgas arvesse võetud.

1.5 Puuduvate andmete asendamine interpoleerimise teel

Nagu eelnevalt rõhutatud, on 19. sajandi Tartumaa luteri ja õigeusu koguduste meetrikad suhteliselt hästi säilinud. Lünki võib täheldada vaid üksikute koguduste puhul ning seejuures on tegu mõne harva aasta puudumisega. Luteriusu kogudustest puuduvad mõne aasta ulatuses meetrikad Palamusel ja Nõol. EAÕK puhul esineb lünki Laatre, Mustvee Kolmainu Jumala ühisusuliste ja Uhmardu-Saare kogudustel.

Tänu andmete valdavalt heale kvaliteedile, lünkade väikesele arvule ning pikkadele aegridadele, osutus võimalikuks rakendada puuduvate andmete asendamisel interpoleerimise meetodit. Pärast põhjalikku tutvumist nii luteri kui ka õigeusu koguduste sündide, surmade ja abielude olemasolevate andmetega ning nende struktuuridega, on puuduvate aastate osas esmalt interpoleeritud aastased sündide, surmade ja abielude üldarvud. Seejärel on need saadud numbrid jaotatud aasta siseselt detailsemalt lahti (näiteks on nii tuletatud konkreetse aasta mitmike, surnultsündinute ja väljaspool abielu sündinute arvud). Detailsema jaotuse juures on võetud aluseks

teiste koguduste (vastavalt siis kas luteri või õigeusu) sama aasta andmestruktuurid. Struktuuridena on kasutatud kogu maakonna luteri koguduste (seejuures on saksa ja eesti pihtkonna osas peetud eraldi arvestust) ja õigeusu koguduste andmeid, millest on maha arvatud need kogudused, mille andmetes esines lünki.

Tehniliselt on Tartumaa luteri ja õigeusu koguduste individuaalandmestik sisestatud Microsoft Office'i tabelarvutusprogrammi Excel 2000. Kõik andmed on käsitsi sisestatud ja automaatse järelkontrolliga kontrollitud. Võimalikud sisestusvead on selle alusel parandatud.

1.5.1 Luteri kiriku kogudused

NÕO koguduse eesti pihtkonnal puuduvad kõik meetrikad aastatest 1800, 1801, 1802, 1803 ning 1832, 1833. Puuduvate andmete leidmiseks on kasutatud lineaarse regressiooni meetodit. Sellest tulenevalt on Nõo koguduse puuduvate andmete leidmiseks kasutatud MS Exceli funktsiooni *Forecast*. Perioodi 1800-1803 osas on iga aasta puhul valitud sõltuvaks argumendiks sama aasta kõigi Tartumaa luteri koguduste eesti pihtkondade olemasolevate andmete summa, arvates sellest maha lünki omanud koguduste andmed. Sõltumatuteks argumentideks valiti regressiooniseose tugevuse põhjal maakonna luteri koguduste eesti pihtkondade arvude jada perioodil 1804-1813, millest on lahutatud maha lünki omanud Palamuse ja Nõo koguduse eesti pihtkondade andmed. Ka teiste puuduvate andmete taastamisel on enamasti rakendatud sõltumatu argumendi jada pikkusena kümneaastaseid perioode.

Esmase asjana leiti funktsiooni *Forecast* kasutades Nõo koguduse sündide ja abielude üldarvud aastatel 1800-1803 ning samuti meeste ja naiste surmade arvud samal ajal. Ülejäänud detailsemad arvandmed (näiteks: poiste ja tüdrukute osakaal sündide hulgas, vallaslaste ja mitmike arv) leiti maakonna luteri koguduste eesti pihtkondade konkreetsete aastate struktuure aluseks võttes. Ka sel juhul ei ole lünklikke Palamuse ja Nõo andmeid arvestatud.

Funktsioon *Forecast* arvutab tulevasi väärtusi, kasutades selleks olemasolevaid väärtusi. Nimetatud funktsioon ennustab uusi väärtusi lineaarse regressiooni abil. Puuduvad väärtused leitakse valemiga:

$Y = a + bX$, kus

$$a = \bar{y} - b\bar{x}$$

$$b = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sum (x - \bar{x})^2}$$

Funktsiooni toimimise paremaks mõistmiseks näitlikustame seda Nõo koguduse eesti pihtkonna 1800. a sündide arvu leidmisega.

Tabel 6: Sündide arv kõigis maakonna luteri koguduste eesti pihtkondades ja Nõo koguduse eesti pihtkonnas perioodil 1804-1813

Aasta	Maakond	Nõo khlk.
1804	3831	258
1805	4061	304
1806	3704	241
1807	3460	225
1808	2487	154
1809	3030	210
1810	3554	209
1811	3508	233
1812	3580	205
1813	3467	201

X - Sündide arv maakonna luteri kiriku eesti pihtkondades 1800. a. Konkreetne väärtus 3318 sündi.

x – Konkreetse ühe aasta sündide arv maakonna luteri kiriku eesti pihtkondades perioodil 1804-1813.

$\bar{x}$ – Sündide keskmine arv aastas maakonna luteri kiriku eesti pihtkondades perioodil 1804-1813. Konkreetne väärtus 3468,2 sündi.

Y – Sündide arv Nõo koguduses 1800. a, mida püüame leida.

y – Konkreetse ühe aasta sündide arv Nõo koguduses perioodil 1804-1813.

$\bar{y}$ – Sündide keskmine arv aastas Nõo koguduses perioodil 1804-1813. Konkreetne väärtus 224,0 sündi.

Eelpool toodud valemeid kasutades saame järgmised väärtused:

$b = 0,079$ ja $a = -50,138$

Seega saame Nõo koguduse 1800. aasta sündide arvuks:

$$Y = a + bX = 0,079 \cdot 3318 + (-50,138) = 212 \text{ sündi}$$

1832. ja 1833. a andmete interpoleerimisel on sõltuvate argumentidena kasutatud vastavate aastate maakondlikke üldsummasid. Jällegi ilma lünki omavate kogudusteta. Antud juhul tulnuks 1834. a toimunud meetrikaraamatute kaasajastamisest tulenevalt kasutada sõltumatute argumentidena uuele meetrikavormile eelnenud ajajärgu andmeid aastatest 1822-1831, kuid regressiooniseos nimetatud perioodiga kujunes tagasihoidlikuks. Seetõttu valiti sõltumatuteks argumentideks hoopis aastad 1834-1853, kuna regressioonseos antud aastate osas oli tugev. Muus osas on toimitud samuti nagu aastate 1800-1803 andmete leidmise puhul.

NÕO koguduse saksa pihtkonna kohta puuduvad meetrikad samuti aastatest 1800-1803 (k.a.) ning 1832-1833. Saksa pihtkonna andmete interpoleerimist raskendas pihtkonna liikmete väike arv, mistõttu regressiooniseoste tugevus kõikus sündide, abielude ja surmade puhul oluliselt. Pea kõikide Tartumaa luteri koguduste saksa pihtkondade rahvastikuandmed paistavad tänu oma tagasihoidlikele numbrilistele väärtuste silma äärmise juhuslikkuse poolest. See asjaolu muudab andmete trendi tabamise keeruliseks. Puuduvate andmete leidmisel toimiti siiski analoogselt eesti pihtkonna andmete interpoleerimisele, valides erinevate rahvastikunäitajate interpoleerimisel sõltumatute argumentidena erinevaid perioode. Nõo koguduse saksa pihtkonna sündide puhul määrati sõltumatuteks argumentideks aastate 1804-1813 saksa pihtkondade andmed kogu maakonnas, millest lahutati maha lünki omanud Palamuse ja Nõo. Abielude ja surmade puhul määrati, regressioonseose tugevust aluseks võttes, sõltumatuteks argumentideks aastad 1804-1823. 1832. a 1833. a andmete interpoleerimisel on sündide puhul kasutatud sõltumatute argumentidena aastate 1822-1831, abielude puhul aastate 1812-1831 ja surmade puhul aastate 1834-1843 andmeid. Detailsete andmete leidmisel on toimitud analoogselt juba eespool kirjeldatud juhtudele.

PALAMUSE koguduse eesti pihtkonna puhul on teadmata 1806., 1807. ja 1808. aasta abielude arv. Puuduvate abieluandmete leidmiseks kasutati programmi MS Excel funktsiooni *Forecast*, valides sõltuvateks argumentideks 1806. a kõigi Tartumaa luteri koguduste eesti pihtkondade abielude summa, lahutades sellest maha

Palamuse ja Nõo koguduse lüklilikud andmed. Regressioonsõltuvuse vaatlemise järel valiti sõltumatuteks argumentideks aastate 1809-1828 kogu maakonna luteri koguduste eesti pihtkondade abielude arvude jada, millest lahutati jällegi maha Palamuse ja Nõo koguduste lüklilikud andmed.

1807. aasta Tartumaa olemasolevaid abielude andmeid aluseks võttes selgus, et see aasta paistab silma erakordsena ning on näha, et aegrida käitub selle aasta juures erandlikult. Seetõttu ei olnud 1807. a abielude arvu võimalik interpoleerida läbi 1809-1828. a andmete. Põhjendatuks osutus protsentarvutuse kasutamine. Maakonna 1807. a abielude arv moodustas 1806. a arvust 53% ja 1808. a omast 55%. Nendest suhtarvudest lähtudes on 1807. a Palamuse koguduse eesti pihtkonna abielude arv tuletatud sama koguduse 1806. a abielude arvust.

1.5.2 Õigeusu kiriku kogudused

LAATRE koguduse arhiivifondis puudusid kõik 1897. a meetrikaandmed. 1897.a näitajate leidmiseks leidmisel on kasutatud, nagu ka luteriusu koguduste andmete interpoleerimisel, MS Exceli funktsiooni *Forecast*. Sõltumatuks argumendiks määrati aastate 1887-1896 arvandmed maakonna õigeusu koguduste sündide, surmade ja abielude kohta. Selle tulemusena leiti Laatre koguduse sündide, surmade ja abielude üldandmed. Detailsed andmed on tuletatud 1897.a maakonna struktuure aluseks võttes. Nii sõltumatute argumentide kui ka struktuuride puhul ei ole arvestusse kaasatud lüklilike andmetega Laatre, Mustvee Kolmainu Jumala ja Uhmardu-Saare kogudusi. See tähendab, et nende koguduste arvandmed on maakonna üldandmetest maha lahutatud.

MUSTVEE KOLMAINU JUMALA ühisusuliste koguduse arhiivifondis puudusid 1849. ja 1850. a meetrikad. Mõlema aasta puhul valiti regressiooniseose tugevust aluseks võttes sõltumatuks argumendiks aastate 1851-1870 maakonna õigeusklike sündide, surmade ja abielude andmete jada, jättes kõrvale eespool loetletud puudulike andmetega õigeusu kogudused. Selle tulemusena leiti 1849. ja 1850. a Mustvee Kolmainu Jumala koguduse sündide, surmade ja abielude üldarvud. Mitmike, surnultsündinute ja väljaspool abielu sündinute andmed on leitud konkreetse aasta maakonna struktuure aluseks võttes.

UHMARDU-SAARE koguduse rahvastikuandmed pole säilinud 1871. a kohta. Puuduvate andmete interpoleerimisel võeti sõltumatuteks argumentideks maakonna andmed aastatest 1861-1870 ning leiti sündide, surmade ja abielude üldarvud. Struktuurid leiti sarnaselt eelnevatele luteri ja õigeusu kogudustele.

1.6 Kirikumeetrikad Tartumaa haldus- ja asustusjaotuse mõjuväljas

1.6.1 Luteri kiriku kogudused

19. sajandi vältel püsisid Tartu maakonna piirid ning selle pindala suhteliselt muutumatuna. Maakonda ehk kreisi kuulus 16 kihelkonda. Viimased maakonna piire oluliselt muutnud ümberkorraldused jäid Balti kubermangudes kehtinud asehalduskorra aega (1783-1796). Kihelkonnad olid toona eelkõige kiriklikud haldusüksused (kogudus). Nii oli see väga pikka aega, kuni jaanuaris 1870. a moodustati Liivimaa maapäeval vastuvõetud otsuse alusel kindlate administratiivpiiridega kihelkond kui omavalitsusüksus, koos seda juhtima seatud kihelkonnakonvendiga.¹⁰⁷ Seejuures ei kattunud kirikliku ja haldusliku kihelkonna piirid mitte alati. Üsna sageli tuli ette olukordi, kus halduslikult kuulus kogu mõis ühe kihelkonna koosseisu, kuid kiriklikult võis mõni mõisa küladest või koguni selle kõrvalmõis kuuluda teise kirikukihelkonda.¹⁰⁸ Kihelkondade siseselt, mõisate tasandil, tuli halduspiiride muutmisi-lahknevusi ette pidevalt. Antud juhul ei mängi need pisikesed ja ajutise iseloomuga muutused kogu maakonna elanike demograafiliste protsesside kirjeldamisel mingit rolli, mistõttu ei pöörata nendele ka edaspidi tähelepanu.

Käesolevas uurimuses on kasutatud kihelkonna mõistet eelkõige kirikukihelkonna tähenduses, sest töös kasutatavad rahvastikuandmed pärinevad peamiselt kirikute meetrikatest. Kõrvutades neid andmeid aga maakonna elanike üldarvu kindlaks teha võimaldavate hingeloenduste, politseiasutuste ja rahvaloenduste statistikaga, tuleb meil lähtuda kihelkondade administratiivpiiridest, sest viimased lähtusid oma arvepidamises just neist.

¹⁰⁷ Tobien, A. Die Livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus. Bd. 1. Riga, 1925. S 466.

¹⁰⁸ Vahtre, S. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil. Lk 68.

Suuremad või hajusama asustusega kirikukihelkonnad moodustasid vajadusel nn. liitkihelkondi. Emakogudusest kaugemal asuva piirkonna inimestest moodustus kiriku või kabeli juurde nn kihelkonna abikogudus. Vanemates allikates või kirjanduses nimetatakse lisaks traditsioonilistele Tartumaa kihelkondadele mõnikord veel Lohusuud, Laatre ja Alatskivi. Tegelikult ei olnud nende näol tegemist päris iseseisvate kihelkondadega, vaid üksnes vastavalt Torma, Sangaste ja Kodavere kihelkonnakirikute filiaalkirikutega. Viimastel oli reeglina põhikogudusega ühine kirikuõpetaja ning ka majandamine. Küll peeti 19. sajandi esimesel poolel Lohusuu, Laatre ja Alatskivi kogudustes iseseisvat arvestust koguduse liikmete ristimiste, laulatuste ja matuste kohta. Tõenäoliselt just sellest asjaolust tingituna on H. v. Bienenstamm pidanud näiteks Lohusuud lausa iseseisvaks kihelkonnaks.¹⁰⁹ Enamasti kasutatakse kirjanduses nimetatud kolme kihelkonna osas liitnimesid: Torma-Lohusuu, Sangaste-Laatre, Kodavere-Alatskivi. Käesoleva töö koostamise käigus on kihelkonna põhikoguduste ja nende filiaalide rahvastikuandmed liidetud kokku ja käsitletud neid ühtse kogukonnana.

Nn poliitiliste kihelkondade osas kaksikkihelkondi ei loodud. Küll on aga üldteada maakondade liitmine 18. sajandi lõpus, pärast asehalduskorra aja lõppu. Tartu kreisi alla kuulusid siis nii Tartu- kui ka Võrumaa. Ka tollased rahvastikuloollised kirjutised või publikatsioonid esitasid oma andmeid sageli kreiside, mitte üksikute maakondade kaupa. Nii on ka näiteks 1836. a ajakirjas „Das Inland“ avaldatud Liivimaa kroonupalati kokkuvõtetel põhinenud 1816. ja 1834. a Liivimaa hingeloenduste tulemused esitatud maarahvastiku osas vaid kreisi täpsusega¹¹⁰ ning nii polnud käesolevas töös neid andmeid võimalik maakonna rahvaarvu dünaamika uurimisel kasutada.

Samavõrd tähelepanelik tuleks olla ka „Das Inlandis“ avaldatud rahvastiku loomuliku liikumise andmete juures. Elanikkonna sünni-, abielu- ning surmaandmed on seal esitatud praostkondade (saksa k *die Präpositur* või *die Propstei*), mitte aga maakondade lõikes. Praostkondade territooriumid erinesid maakondade omadest aga tunduvalt. Nii näitkeks kuulusid sellised traditsioonilised Tartumaa kihelkonnad, nagu Kambja, Nõo, Otepää, Rannu, Rõngu, Puhja, Sangaste ja Võnnu kiriklikult hoopis

¹⁰⁹ Bienenstamm, von H. Geographischer Abriss der drei deutschen Ostseeprovinzen. S 299.

¹¹⁰ Das Inland, 1836, nr 8, 19. veebruar.

Võru praostkonda. Tartu praostkond oli Tartu maakonnast seega tunduvalt väiksem, sest kõik Emajõeist lõuna poole jäänud kihelkonnad loeti Võru praostkonna alla.

Kiriku- ja administratiivkihelkondade piiride mõningasel lahknevusel on määrav tähendus eelkõige kihelkondlike lokaaluuringute kontekstis. Rahvastikumuutusi Tartumaal tervikuna käsitledes need erinevused mingit mõju rahvastikuandmete kvaliteedile ei avalda. Ka maakonna välispiirile jäänud kihelkondade osas see probleem puudub, kuna maakonna välispiirile jäänud kihelkondade välispiir kattus maakonna omaga.

1.6.2 Õigeusu kiriku kogudused

19. sajandi alguses tegutsesid Tartumaal ja Tartu linnas vaid üksikud õigeusu kogudused. Suurem osa kogudustest asutati 1840-ndate aastate keskpaigas ja sellele järgnenud kümnendil. Kui luteri koguduste arv püsis kogu sajandi muutumatuna, siis õigeusu koguduste hulk oli pidevas muutumises. Tänu sellele muutus ka koguduste liikmete arv pidevalt ning kõikus õigeusklike üldarv maakonnas. Ajavahemikul 1846-1899 tegutses Tartumaal ühtekokku 20 õigeusu kogudust. Neist 12 olid moodustatud nn esimeses laines luteri kirikust eraldunud inimestele, ülejäänud hiljem asutatud kogudused loodi aga õigeuskoguduste ülerahvastatusest tulenevalt. See tähendab, et teise laine kogudused õigeusklike arvu maakonnas oluliselt ei kasvatanud. Maakonna ainsa filiaal- ehk abikirikuna tegutses aastatel 1861-1872 Priipalu õigeusu koguduse juures Pringi kogudus (vt peatükk 1.4).

Kiriklikult ei kuulunud kõik Tartumaal tegutsenud 20 õigeusu maakogudust Riia vikaarpiiskopkonna all 26. augustil 1846. a loodud EAÕK Tartu praostkonda.¹¹¹ Tartu praostkonda kuulus nendest 15. Asutatud olid need peaaesjalikult usuvahetusliikumise ajal ning nende liikmeskonna moodustasid suurel määral eestlased. Seevastu Lohusuu, Mustvee Kolmainu Jumala, Mustvee Nikolai, Nina ja Varnja kuulusid hoopis Narva piiskopkonda. Narva piiskopkonnas praostkondi ei olnud. Viimati loetletud viie õigeusu koguduse liikmeskonna moodustas aga traditsiooniliselt venekeelne Peipsi läänekalda elanikkond.

Kuigi ka Piirisaarel tegutses 19. sajandil õigeusu kiriku kogudus, on viimane käesolevas uurimuses jäetud vaatluse alt välja, kuna Liivimaa kubermangu ja

¹¹¹ Klaas, U. Õigeusu kirik Lõuna-Eestis. Lk 31.

Tartumaa koosseisu kuulus vaid saare lääneosa. Asustatud oli seevastu ainult Pihkva kubermangule kuulunud Piirisaare idaosa. Edaspidi ongi pööratud tähelepanu rahvastikuprotsessidele kõigis neis õigeusu kogudustes, mis tegutsesid Tartumaa halduspiirides. Kuna ka Narva piiskopkonda kuulunud koguduste liikmed elasid tegelikult ikkagi Tartumaal, pole õigeusu kiriku üldisematele territoriaalsetele alluvussuhetele täpsemat tähelepanu pööratud.

Märkimist väärib siiski koguduste halduspiiride probleemistik. Nimelt ei kattunud Tartumaa õigeusu kirikute kogudusealad vähimalgi määral traditsiooniliste luterlike kihelkondade piiridega. 19. sajandi keskpaigas loodud EAÕK koguduste võrgustikku kujunemisel oli lähtealuseks kiriku ümbruskonnas elanud õigeusklike hulk. Kuna esialgu aga oli tegevust alustanud kogudusi võrreldes õigeusku astunute üldarvuga selgelt vähevõitu, esines lühiajalisi perioode, mil kogudustesse koondus inimesi mitmest erinevast kihelkonnast. Näiteks oli 1846. a Tartumaal asutatud Sangaste koguduses kuni 1847. aastani ka Võrumaa Antsla kihelkonna inimesed. Samas kuulus osa Tartumaa inimestest kuni 1851. a Võrumaal tegutsenud Rápina kogudusse.¹¹² Sellest eraldunute baasil loodi Tartumaal Võnnu-Kärsa kogudus. Võnnu-Kärsa koguduse loomine tähendab kirikuraamatute kontekstis seda, et nähtavaks muutub ajutiselt „peidus“ olnud osa Tartumaa elanike rahvastikukäitumisest. Neid muutusi tuleb teada, et eristada elanike mehaanilist liikumist nende loomulikust juurdekasvust.

Tänu sellele, et luterlike ja õigeusu koguduste kogudusealad omavahel ei kattunud, puudub võimalus eri konfessioonide esindajate sünni-, abiellumis- ja surmaandmeid kihelkondade tasandil võrrelda. See on ka üks peamisi põhjusi, miks käesolevas töös on Tartumaa luterlike ja õigeusu koguduste liikmete loomulikku liikumist analüüsitud üksnes maakonnas tervikuna.

1.6.3 Tartumaa pindala

19. sajandi Tartu kreis oli oma pindalalt oluliselt suurem kui tänapäeva Tartu maakond. Lisaks tänapäevasele 2992,7 km² ¹¹³ suurusele alale hõlmas tollane Tartumaa ka suuremat osa tänapäeva Jõgeva maakonnast (v.a Põltsamaa piirkond), olulist osa Põlva- ja Valgamaast (Otepää, Sangaste, Ahja, Kiidjärve) ning mõned Ida-

¹¹² Klaas, U. Õigeusu kirik Lõuna-Eestis. Lk 51, 52.

¹¹³ Statistikaamet. Maakonnad arvudes. 1999-2003. Tallinn, 2004. Lk 109.

Virumaa osad. Kui Tartumaa tollaste piiride määramisega suuremaid raskusi ei esine, siis maakonna pindala kohta on läbi aegade esitatud väga vastukäivaid andmeid.

19. sajandi esimesest veerandist pärinevate andmete kohaselt võis Tartumaa pindala (ilma Tartu linnata) olla 5161 ruutversta, ehk 5873,3 km².¹¹⁴ Bienenstamm lähtus oma arvutustes Tartu sillakohtu haldusalast, mis hõlmas 16 traditsioonilist Tartumaa kihelkonda. Seevastu Jung-Stilling pakkus kogu tollase Tartumaa pindalaks 115,67 ruutmiili, ehk 299,6 km² ning kogu Liivimaa suuruseks 832,36 ruutmiili.¹¹⁵

1930. aastatel Tartumaa ja Valgamaa kohta koostatud koguteosed sisaldavad samuti andmeid kihelkondade suuruse kohta. Need tuginesid Eesti Vabariigi katastrile ja ühe-verstalisele kaardile. Selle järgi oli ajaloolise Tartumaa 16 kihelkonna kogupindalaks 6327,4 km².¹¹⁶

Tabel 7: Tartumaa kihelkondade pindala 1897. a

Kihelkond	Pindala (km ²)	Kihelkond	Pindala (km ²)
Kambja	381,56	Rannu	192,91
Kodavere	488,09	Rõngu	282,94
Kursi	423,67	Sangaste	402,53
Laiuse	542,85	Tartu-Maarja	366,61
Maarja-Magdaleena	385,26	Torma	634,18
Nõo	294,00	Võnnu	702,44
Otepää	346,18	Äksi	286,58
Palamuse	242,24		
Puhja	249,79	Kokku	6999,31

Nagu selgub, on olnud 19. sajandi Tartumaa pindala kohta käibel erinevaid andmeid. Samas ei ole tegemist üksiknäitega, vaid probleem puudutab tegelikult kõiki tollaseid Eesti maakondi ja kihelkondi. Lahendus sellele küsimusele saabus alles mõne aasta eest, kui Ajalooarhiiv, AS Regio ja Tartu Ülikool käivitasid ühisprojekti “Ajaloolis-kultuuriline geoinfosüsteem”, mille tulemusena tehti kindlaks kõigi Eesti ala kihelkondade täpsed pindalad 19. sajandi lõpu seisuga.¹¹⁷ Selle kohaselt oli Tartumaa kogupindala 19. sajandi lõpus 6999,31 km² (vt tabel 7).

¹¹⁴ 1 ruutverst = 1,138062 km²; Bienenstamm, von H. Geographischer Abriss der drei deutschen Ostseeprovinzen. S 282-283.

¹¹⁵ 1 ruutmiil = 2,59 km²; Jung-Stilling, Fr. von. Beitrag zur Bevölkerungstatistik Livlands aus den Jahren 1847-1863. Riga, 1866. S 3.

¹¹⁶ Tartumaa. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus / Toim. Rumma, J., Granö, J. G., Veski J. V. Tartu, 1925. Lk 3., Valgamaa. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus / Toim. Tammekann, A., Luha, A., Kant E. Tartu, 1932. Lk 393.

¹¹⁷ Rahvusarhiivi tegevuse ülevaade 2003-2004. Tartu, 2005. Lk 42.

2. TARTUMAA JA TARTU LINNA RAHVAARVU DÜNAAMIKA 19. SAJANDIL

Käesolevas peatükis võtame vaatluse alla Tartu maakonna maaelanike arvu muutumise 19. sajandil. Traditsiooniliselt rakendatakse ühe kindla piirkonna elanike arvu kindlaksmääramisel kahte meetodit. Ühel juhul lähtutakse elanike arvu väljaselgitamisel erinevatest loendusandmetest. Teise, samuti üsna sageli kasutamist leidva meetodi puhul, tuletatakse rahvaarv läbi sündide ja surmade tasakaalu, ehk iibearvutuste teel. Üht loendust aluseks võttes on rahvastiku loomuliku liikumise andmeid tagasi arvestades võimalik leida varasema ajahetke rahvaarv. Mõlemal levinud meetodil on tõsiseid puudusi, sest loendused ei pruukinud olla alati piisavalt täpsed. Iibearvutusteks pole aga mitte ükski ühiskond sedavõrd suletud süsteem, et vältida migratsioon mõju rahvastikuprotsessidele.

Tuleb rõhutada, et jooksvaid rahvastikusündmusi (sünnid, abielud, surmad) sisaldav kirikumeetrika üksi ei võimalda meil maakonna elanike arvu kindlaks teha. Paratamatult vajame me jooksva statistika tähenduse mõistmiseks loenduspõhiseid andmeid, milleks sobivad kõige paremini hingerevisjonide ning rahvaloenduste kokkuvõtted.

Hingeolenduste materjalid on siinjuures olulisimateks allikateks, mis võimaldavad määrata kindlaks piirkonna rahvaarvu 19. sajandi esimesel poolel. Kuigi Vene impeeriumis läbiviidud hingeloenduste ehk hingerevisjonide käigus koguti väga mitmesuguseid erinevaid isikuandeid, oli revisjoni ainsaks eesmärgiks riigi elanike üldarvu kindlakstegemine. Loenduse tulemustest olid otseses sõltuvuses maksukohuslastele määratavate maksude suurused ja nekrutiks värvatavate meeste arv.

Hingerevisjone korraldati Vene keisririigis kokku kümnel korral ning neid võib teatavate mööndustega lugeda tänapäeva rahvaloenduste eelkäijateks. Rahvaloendusega klassikalises mõttes siiski tegu ei olnud, kuna revisjonide eesmärgiks ei olnud kõigi inimeste loendamine vaid üksnes maksualuste, so. peaaasjalikult talupoegade arvu väljaselgitamine. Piirkonna elanike tegelik arv oli seega hingeloenduste kokkuvõtetes esitatust mõnevõrra suurem. Rahvastikuloo allikadena on peetud hingerevisjone üldiselt usaldusväärseteks ning soovitatud neid

võtta aluseks mineviku rahvastikuprotsesside uurimisel.¹¹⁸ Küll on viidatud kolme viimase hingeloenduse puhul võimalikule madalamale kvaliteedile, kuna ühest küljest olid nende andmed nüüd varasemate loendustega võrreldes täpsemad, kuid teisalt jällegi detailivaesemad.¹¹⁹

Baltimaades hakati hingeloendusi läbi viima 18. sajandi lõpus Katarina II 16.11.1781. a manifesti alusel.¹²⁰ Kokku toimus Venemaal 10, Eesti- ja Liivimaal 7 revisjoni (1782., 1795., 1811., 1816., 1834., 1850. ja 1858. a). 19. sajandi konteksti silmas pidades pakuvad meile seega lähemat huvi peamiselt viimased viis hingeloendust. Kuna aga 1811.a hingeloenduse näol on tegemist ainsa loendusega, mille ajal loendati vaid meessoost elanikkonda, on äärmiselt oluline kasutada 1795.a korraldatud viienda revisjoni andmeid.

Seejuures tuleb viienda revisjoni andmete kasutamisel silmas pidada, et kuni 1796. aastani kehtis Liivimaal asehalduskorra aegne haldusjaotus. Sel ajal kuulusid sellised traditsioonilised Tartumaa kihelkonnad nagu Kursi, Laiuse ja Palamuse ajutiselt Viljandimaa koosseisu. Selleks, et viienda revisjoni tulemusi oleks võimalik võrrelda hilisemate revisjonide omadega on käesolevas uurimuses asehalduskorra aegsed maakonna piiride muutused jäetud arvestamata ning nimetatud kolm kihelkonda on loetud 1795.a seisuga Tartumaa koosseisu kuulunuteks. Seda arvesse võttes võime öelda, et 1795.a elas traditsioonilise Tartumaa piirides kokku 80644 inimest, kellest 41923 olid meessoost ja 38721 naissoost.¹²¹ Hilisemate kümnendite maakonna elanike soolist jagunemist silmas pidades on oluline rõhutada meeste suuremat osatähtsust maakonnas.

Nagu juba mainitud, loendati 1811.a korraldatud kuuenda revisjoni käigus ainult mehi. Loenduse tulemused näitavad, et vahepealsel ajal toimus Tartumaal meessoost elanikkonna osas suur vähenemine. Võrreldes eelmise loendusega vähenes meeste arv maakonnas 2367 võrra ja langes 39556 isikuni.¹²² 1795. aastaga võrreldes kahanes meeste arv 5,6%. Meessoost elanikkonna vähenemine oli üldisem tendents, kuna nende arv langes kogu Liivi- ja Eestimaa.

¹¹⁸ Vahtre, S. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil. Lk 238.

¹¹⁹ Must, A. Hingeloendid asustusajaloolises uurimistöös. // Uurimusi Läänemere- ja Eestimaa ajaloo kohta. TRÜ Toimetised. Vihik 784. Tartu, 1987. Lk 60., Кахк, Ю., Уйбу, Х. О социальной структуре и мобильности эстонского крестьянства в первой половине XIX века. Таллинн, 1980. с 9.

¹²⁰ Полное Собрание Законов Российской Империи. Т. XXI, Nr 15278.

¹²¹ Ligi, H. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711–1816. Lk 48–55.

¹²² Samas.

Ulatusliku meeselanikkonna vähenemise üheks põhjuseks on peetud 1797. a Balti kubermangudes alguse saanud üldist nekrutivõtmist. Kuigi otsene sõjategevus 19. sajandil Eesti ala ei puudutanud, avaldus sõdade mõju elanikkonnale siin eelkõige nekrutivõtmise läbi. Sellele regulaarsele kohustusele lisandus 19. sajandi alguses, tulenevalt Napoleoni vastasest sõjast, ajutise iseloomuga maakaitseväekohustus e. maamiilitsasse värbamine. Valdava osa nekrutitest andsid talupojad, kellest teatav osa ei pöördunud, kas hukkamise või siis uue elukoha leidmise tõttu, enam pärast teenistust kodukohta tagasi.

Maamiilitsasse võtmisega kaasnesid kõige suuremad inimkaod 1806. ja 1807. a. Lisaks tavapärasele teenistusse võtmisele jäeti ajutiselt teenivad maamiilitsad 1807. a lõpus sõjaväeteenistusse. On arvatud, et maakaitseväe- ja nekrutikohustuse täitmisest tulenenud meeselanikkonna kadu võis neil aastatel ulatuda Liivimaal umbes 2,4%-ni.¹²³

Nekruti võtmise ja maamiilitsasse värbamisest ehk enamgi mõjutas sajandi alguse rahvastikuprotsesse aastatel 1806-1808 Balti provintse tabanud ikaldus ja näljahäda. Kasinate toiduvarude tingimustes kahanes inimeste vastupanuvõime haigustele, mis tõi kaasa ulatusliku suremuse. Kirikumeetrikate andmed kinnitavad, et 19. sajandi esimese kümnendi teisel poolel oli suremus Tartumaal erakordselt kõrge. Surmade arv ületas sündide oma sedavõrd, et perioodi 1800-1809 kokkuvõttes vähenes maakonna elanike arv 4773 inimese võrra. Meeste hulgas oli surmasid 2612 ja naistel 2161 võrra enam kui sünde. Seega näitavad meetrikate andmed, et sajandi alguses ei vähenenud ainult meeste arv, mida laseb aimata 1811. a hingeloend, vaid kahanes ka maakonna naissoost elanike hulk.

19. sajandi esimese poole Lõuna-Eesti rahvastikuprotsesse uurinud Herbert Ligi on seevastu leidnud, et Tartumaa elanike arv kahanes aastatel 1800-1809 loomuliku juurdekasvu puudumise tõttu „ainult“ 3271 inimese võrra.¹²⁴ Ligi võttis oma arvutuste juures aluseks pastorite poolt koostatud sündide ja surmade aastakokkuvõtted (aadlikke ja talupoegi neis eraldi ei märgitud), mis aga ei ole alati sama täpsed kui meetrikate individuaalandmed. Siiski on üllatav, et käesoleva uurimuse tulemusena leitud erineb Ligi pakutu tervelt 1502 inimese võrra.

¹²³ Tannberg, T. Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes. Lk 221.

¹²⁴ Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780–1819. Lk 29-30.

Ka maakonna saksa soost elanikkonna loomulikku liikumist mõjutas sajandi esimese kümnendi epideemiapuhang, kuigi erinevalt talurahvast nende juurdekasv säilis.¹²⁵ Tegelikult püsis saksa pihtkonna liikmete loomulik juurdekasv skaala positiivsel poolel läbi kogu 19. sajandi. Ei esinenud ainsatki aastat, mil surmade arv oleks sündide oma ületanud.

Kui saksa pihtkonnad kõrvale jätta ja käsitleda eraldi Tartumaa talurahva loomulikku liikumist, siis näeme, et kümne aasta kokkuvõttes oli surmajuhtumeid sündidest tervelt 4971 võrra enam. Seejuures sündis mehi vaadeldaval perioodil 2682, naisi aga 2289 võrra vähem kui suri. Nagu näha, ei erinenud Tartumaa mees- ja naiselanikkonna loomuliku liikumise dünaamika üksteisest oluliselt.

1795. ja 1811. a hingeloenduse võrdluses vähenes meeste arv maakonnas 2367 isiku võrra. Meetrikad näitavad, et aastatel 1800-1809 vähenes Tartumaa meeste arv loomulikult teel 2682 inimese võrra. Nende kahe näitaja sarnasus lubab järeldada, et maakonna meessoost elanike üldarvu mõjutas eelkõige loomulik juurdekasv või selle puudumine. Nekrutikohustuse täitmisel võis meeste arvule olla pigem teisejärguline mõju.

1816. a korraldatud hingeloenduse ajal loendati taas mõlema sugupoole esindajaid. Loenduse tulemused näitavad, et võrreldes 1795. a valitsenud olukorraga oli rahvastiku soolises koostises toimunud väga oluline muutus. Meeste arv oli maakonnas tunduvalt vähenenud ning nende osatähtsus jäi nüüd kõigis Tartumaa kihelkondades naiste omale selgelt alla. Maakonna 81168 pärustalupojast olid hingeloenduse andmetel 39045 meessoost ja 42123 naissoost.¹²⁶ Bienenstammi järgi oli maakonna elanike arv sel ajal veidi kõrgem ja ulatus 82214 inimeseni.¹²⁷ Mõnevõrra suurem rahvaarv tulenes Bienenstammil sellest, et mõnikord on ta haaranud hingerevisjonide hulka ka ebajärjekindlalt registreeritud aadlikke ja vabu käsitöölisi. Võrdlevad uurimused on leidnud, et mõne mõisa osas on Bienenstammi andmed aga lausa väärad.¹²⁸

1795. ja 1816. a hingeloenduse tulemuste võrdluses kasvas maakonna elanike arv minimaalselt. Maakonnas elas nüüd 524 inimest varasemast rohkem. Seejuures oli

¹²⁵ Tavapäraselt sündis aastas Tartumaa saksa pihtkondades 20-30 last enam, kui oli samal ajal surmajuhtude arv. Seevastu 1807. a ületasid sünnid surmasid üheteistkümne ja 1808. a ainult kahe juhtumi võrra.

¹²⁶ Ligi, H. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711–1816. Lk 48–55.

¹²⁷ Bienenstamm, v. H. Geographischer Abriss der drei Ostseeprovinzen. S 285-302.

¹²⁸ Ligi, H. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711–1816. Lk 43.

meessoost elanike arv langenud 2878, naiste oma aga suurenenud 3402 isiku võrra. Kirikumeetrikate andmed annavad meile tollasest rahvastikuarengust oluliselt teistsuguse pildi. Meetrikate järgi sündis aastatel 1800-1815 Tartumaa luteri kiriku eesti pihtkondades (loeme nad suurel määral samaks hingeloenduste käigus loendatud põrualupoegadega) kokku 29761 poissi ja 28885 tüdrukut, ehk 58646 last. Samal ajal suri maakonnas 29840 meessoost ja 28980 naissoost isikut. Kokku 58820 inimest. Perioodi 1800-1815 kokkuvõttes ületasid surmad sündi 174 võrra. On tähelepanuvääriv, et meetrikate andmetel oli maakonna mees- ja naissoost elanikkonna loomulik liikumine praktiliselt ühesugune. Meeste arv vähenes 16 aastaga loomulikult teel 79 ja naiste oma 95 isiku võrra.

Tabel 8: Maakonna elanike loomulik juurdekasv 1800-1815

	1800-1809			1810-1815		
	m	n	k	m	n	k
Sünnid	18521	17962	36483	11240	10923	22163
Surmad	21203	20251	41454	8637	8729	17366
Juurdekasv	-2682	-2289	-4971	2603	2194	4797

Hingeloenduste elanikkonna loomuliku liikumise andmete võrreldavuse eesmärgil lisame siia Tartumaa kirikumeetrikate sünni- ja surmaandmed aastatest 1795-1799. Nimetatud perioodi kokkuvõttes sündis maakonnas 3714 inimest rohkem kui suri.¹²⁹ Selle järgi oleks aastatel 1795-1816 pidanud maakonna elanikkond loomulikult teel kasvama kokku 3540 inimese võrra. Tegelik juurdekasv oli aga ainult 524 inimest.

Tartumaa elanikkonna loomulikku liikumist aastatel 1795-1799 ei ole kahjuks sugude lõikes uuritud. Kui eeldada, et see oli sarnane perioodile 1800-1816, siis võib arvata, et aastatel 1795-1799 suurenes nii meeste kui ka naiste arv ligikaudu ühepalju, ehk mõlemal juhul 1857 inimese võrra. See annab alust oletada, et ajavahemiku 1795-1816 kokkuvõttes võinuks meeste arv suurenedagi 1778 ja naiste oma 1762 inimese võrra. Kokku võinuks eeldada maakonna elanikkonna suurenemist 3540 inimese jagu. Nagu tabelis 9 esitatud andmetest näha, meeste arv maakonnas tegelikult sel ajal kahanes. Naiste arv seevastu suurenes vaadeldaval perioodil oluliselt enam, kui seda lubanuks prognoosida loomuliku juurdekasvu andmed.

¹²⁹ Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780-1819. Lk. 29.

Tabel 9: Tartumaa rahvaarvu muutumine 1795. ja 1816. a võrdluses

	mehed	naised	kokku
Rahvaarv 1795	41923	38721	80644
Rahvaarv 1816	39045	42123	81168
Oodatav kasv	1778	1762	3540
Tegelik kasv	-2878	3402	524

Maakonna meessoost elanikkonna vähenemise taga olid kindlad soospetsiifilised mõjutegurid, kuna kahanemine puudutas vaid mehi. Kahanemine puudutas eeskätt täisealisi mehi, sest poiste sündide arv oli vaadeldaval perioodil kõrge ja ületas tüdrukute oma selgelt. Varem on leidnud teadusliku kinnituse meeste arvu langus aastatel 1795-1816 Rakvere kihelkonna näitel. Sealne meeste arv langes märkimisväärselt 20–39 aastaste vanusgrupis.¹³⁰ Toodud andmed viitavad ilmselgelt intensiivsele nekrutite võtmisele Tartumaal. Maakaitseväge küsimusi uurinud T. Tannbergi arvates võis juba ainuüksi 1812. a maamiilitsasse ja nekrutiks värbamise läbi Liivimaa meeselanikkonnale põhjustatud kahju ulatuda kuni 2,3%-ni.¹³¹

Raske on seletada naiste arvu kiiret kasvu kahe hingeloenduse võrdluses. Nagu nägime, siis loomuliku juurdekasvu näitajad sellises ulatuses tõusu ei kinnita. Seetõttu võibki oletada, et 1795. a loenduse ajal oli tegemist naiste alaloendatusega ja nende reaalne arv võis olla juba siis ligilähedane meeste omale.

19. sajandi teine kümnend kujunes kokkuvõttes Tartumaa rahvastikuarengus positiivseks. Elanikkonna loomulik juurdekasv taastus pärast 1808. a madalseisu kiiresti. Meetrikate kohaselt suurenes maakonna elanikkond aastatel 1810-1819 loomulikult teel 8442 inimese võrra. Meeste arv kasvas 4566 ja naiste oma 3876 võrra. Ligi andmetel võis juurdekasv ulatuda isegi 8716 inimeseni.¹³² Edaspidi jäigi meeste loomulik juurdekasv maakonnas naiste omast suuremaks. Sellele vaatamata ei kompenseerinud see meeste puudujääki maakonnas ja ning naiste suurem osakaal maakonna elanike hulgas jäi sajandi lõpuni kindlalt püsima.

Tartumaa 1830. aastate rahvaarvu kindlakstegemine on keeruline ülesanne, sest tegelikult puudub tänini põhjalik ülevaade kolme viimase hingeloenduse tulemustest Põhja-Liivimaa maakondades. Nii ei olegi 1834. a revisjoni tulemuste

¹³⁰ Vahtre, S. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil. Lk 146., Vahtre, S. Talurahva vanuselisest koosseisust Eestis hingeloenduste andmeil. // Studia historica in honorem Hans Kruus. Toim. Kahk, J., Vassar, A. Tallinn, 1971. Lk 264.

¹³¹ Tannberg, T. Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes. Lk 223.

¹³² Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780–1819. Lk 29–30.

kokkuvõtteid tollase Tartumaa kohta mitte kunagi avaldatud. Ajakirjas “Das Inland” 1836. a publitseeritud Tartu kreisi ja Tartu linna elanike andmeid ei ole kahjuks võimalik kasutada, kuna esitatud Tartu kreisi elanike arv sisaldab endas nii Tartumaa kui ka Võrumaa elanikke (vt peatükk 1.6).¹³³ Üksikute Tartumaa kihelkondade osas on teada, et Sangaste kihelkonnas elas 1834. a 3291 meest ja 2501 naist, kokku 6792 inimest.¹³⁴ Otepää kihelkonna elanike arv ulatus samal ajal 6444 ning Laiuse kihelkonna oma jällegi 6989 inimeseni.¹³⁵

Ainsaks autoriks, kes on avaldanud Tartumaa 16 traditsioonilise kihelkonna rahvaarvud 1830. aastate seisuga, tuleb pidada Karl Fr. Budbergi. Tema andmete kohaselt elas siis Tartumaal 49852 meest ja 54842 naist, kokku 104694 inimest.¹³⁶

Kuna täpsed andmed 1834. a korraldatud kaheksanda hingeloenduse tulemuste kohta puuduvad, on üheks võimaluseks leida tollane rahvaarv arvutuste teel. Selleks tuleks kasutada rahvastiku loomuliku liikumise näitajaid, konkreetsemalt aastatel 1816 kuni 1833 Tartumaa kirikute meetrikatesse kantud koguduseliikmete sünni- ja surmaandmeid. Meetrikad näitavad, et neil aastatel suurenes Tartumaa elanike arv loomulikult teel 18955 inimese võrra. Mehi sündis 9975 ja naisi 8980 võrra enam kui suri. Seega võime öelda, et maakonna rahvaarv oleks pidanud 1834. aastaks tõusma 100123 inimeseni. Teine võimalus on valida 1834. a Tartumaa rahvaarvu leidmisel nullpunktiks 1850. a hingerevisjoni andmed. Sellisel juhul saame tulemuse, mille kohaselt oleks 1834. a pidanud Tartumaal elama 103851 inimest. Budbergi poolt esitatud rahvaarvule jäävad mõlemad tulemused alla.

1840. aastad olid nii Tartumaa kui kogu regiooni elanikkonnale väga rasked. Kui 1820. ja 1830. aastatel oli Tartumaa elanikkonna aastane keskmine loomulik juurdekasv olnud veidi üle tuhande inimese, siis 1840. aastatel suurenes elanike arv maakonnas keskmiselt vaid 397,6 inimese võrra aastas. Kõrge oli suremus 1845.,

¹³³ Das Inland, 1836, nr 8, 19. veebruar.

¹³⁴ Кахк, Ю., Уйбу, Х. О социальной структуре и мобильности. с 11.

¹³⁵ Kahk, J. Talurahva olukorrast Liivimaa Eesti osas XIX sajandi 40-ndatel aastatel. // Ajaloo järskudel radadel. Toim. Kahk, J. Tallinn, 1966. Lk 130., Köpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Lk 347. J. Köpp märgib, et revisjonirahvaarv läheb lahku Laiuse koguduse personaalraamatu andmetest.

¹³⁶ Kahjuks pole võimalik üheselt mõista, mis aasta seisuga on Budberg elanike arvud esitanud. Küll on teada, et ta kasutas oma töös kindlasti pastoritelt saadud rahvastikuandmeid. Hiljem kombineeris ta neid ilmselt hingeloenduste tulemustega. Saadud resultaat pole usaldusväärne, kuna seni teadaolevate üksikute Tartumaa kihelkondade rahvaarvud 1834. aastast Budbergi tulemustega kokku ei lange. Budberg, K. Fr. Allgemeines Adressbusch für das Gouvernement Livland und die Provinz Oesel. Riga, 1840. S 62-63.

1846. ja 1848. aastal. Tavapärasest vähem oli neil aastatel ka sünde. Liivimaa Statistikakomitee kohaselt elas Tartumaal 1848. a seisuga 55564 meest ja 58073 naist, kokku 113637 inimest. Tartu linnas elas samal ajal aga 6090 meest ja 6052 naist, kokku 12142 inimest.¹³⁷ Üksikutele kõrgema suremusega aastatele vaatamata kujunes kümnendi keskmine loomulik juurdekasv siiski positiivseks.

1850. a korraldatud eelviimase hingerevisjoni ajal elas Tartumaal 114746 inimest. Maakonna elanikest olid 54122 mehed ja 60624 naised.¹³⁸ Maakonnas elas saja mehe kohta 112 naist. Liivimaa Statistikakomitee andmetel elas 1850.a Tartumaal aga isegi 122621 inimest, kellest 57805 olid mees- ja 64816 naissoost.¹³⁹ Seejuures on Tartu linna elanikud jäetud mõlemal juhul arvestusest välja. Kruusi esitatud arvule on aga üsna lähedane Liivimaa Statistikakomitee 1849. a Tartumaa rahvaarv (115664 inimest).¹⁴⁰

Tabel 10: Loomulik iive ning sündide ja surmade suhe 1800-1899

Aasta	Loomulik iive			Sündide ja surmade suhtarv		
	m	n	k	m	n	k
1800-09	-2612	-2161	-4773	0,878	0,894	0,886
1810-19	4566	3876	8442	1,312	1,266	1,289
1820-29	6159	5631	11790	1,391	1,364	1,378
1830-39	5431	4871	10302	1,302	1,279	1,290
1840-49	2941	1035	3976	1,153	1,051	1,101
1850-59	7654	6425	14079	1,445	1,375	1,410
1860-69	10225	8581	18806	1,589	1,488	1,538
1870-79	9078	8094	17172	1,564	1,505	1,534
1880-89	7319	6448	13767	1,448	1,404	1,426
1890-99	8361	7368	15729	1,569	1,514	1,542
1800-49	16485	13252	29737	1,185	1,150	1,168
1850-99	42637	36916	79553	1,522	1,455	1,489

Hindamaks, kui reaalne üks või teine tulemus on, kõrvutame loendusandmeid jooksva rahvastikustatistikaga. Kasutades 1850. a osas Kruusi esitatud andmeid ning võrreldes neid omakorda 1816. a tulemustega, näeme, et maakonna elanike arv suurenes kahe loenduse vahel 33578 inimese võrra. Meetrikate andmetel suurenes luteri koguduste eesti pihtkondade ja õigeusu koguduste liikmeskond samal

¹³⁷ Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1866. S 4.

¹³⁸ Kruus. H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 343.

¹³⁹ Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1866. S 4.

¹⁴⁰ Samas, S 4-5.

ajavahemikul kokku 28542 inimese (15921 meest ja 12621 naist) võrra. See tähendab, et loomulik juurdekasv oleks tõstnud maakonna elanike arvu 1850. aastaks vaid 109710 inimeseni. Kui valida arvutuste lähtepunktiks aga 1850. aasta ning eeldada, et tollase hingeloenduse tulemused on täpsed ja maakonna elanike arvu kasv sõltus sel perioodil peamiselt elanike loomulikust juurdekasvust, võinuks Tartumaa rahvaarv 1816. aastal 81168 inimese asemel olla ka 86204. Hingeloenduste tulemused ei lange seega meetrikate jooksva rahvastikustatistikaga omavahel päris täpselt kokku.

Vahtre kohaselt on hilisemad hingeloendused täpsemad, mistõttu võime oletada, et 1816. a loenduse ajal võidi maksualust rahvast kirja panna tegelikkusest tunduvalt vähem. Selge peaks olema seegi, et Liivimaa Statistikakomitee poolt esitatud 1850. a Tartumaa elanike arv ei vasta tegelikkusele.

Viimane hingeloendus korraldati Venemaal 1858. a, kuid selle tulemusi ei ole publitseeritud sellise täpsusega, mis võimaldaks selgitada välja Tartumaa elanike arvu. Järgnevalt tuleb meil Tartumaa rahvaarvu küsimuses toetuda Liivimaa Statistikakomitee publikatsioonidele. Koondandmetes esineda võivate vigade vähendamise eesmärgil kombineeris statistikakomitee omavahel nii hingeloendite, kirikute meetrikate kui ka politseiasutuste statistikat.¹⁴¹ See tehnika alati soovitud tulemusi ei andnud, mida nägime 1850. a Tartumaa rahvaarvu näitel. Samas pole statistikakomitee töid võimalik päriselt kõrvale jätta, kuna 1850., 1860. ja 1870. aastate kohta põhjalikku rahvastikustatistikat pakkuvad alternatiivsed allikad puuduvad.

Tabel 11: Rahvaarv ja selle juurdekasv Tartumaal ja Tartu linnas 1850-1869

Aasta	Tartumaa		Tartu linn		Kokku		
	m	n	m	n	maa	linn	kokku
1850	57805	64816	6220	6108	122621	12328	134949
1859	62933	69474	6652	6917	132407	13569	145976
Juurdekasv 1850-59	5128	4658	432	809	9786	1241	11027
1860	62942	70134	6874	6995	133076	13869	146945
1869	69752	75947	9337	11203	145699	20540	166239
Juurdekasv 1860-69	6810	5813	2463	4208	12623	6671	19294

* Liivimaa Statistikakomitee andmed

Tartu linna elanike arv oli 1850. aastatel maakonna kogurahvarvuga võrreldes üsna väike, ligikaudu 9%. Tartu linnas elas 1850. a 6220 meest ja 6108 naist, ehk

¹⁴¹ Vahtre, S. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil. Lk 59.

kokku 12328 inimest.¹⁴² Seega oli meessoost elanike osatähtsus Tartu linnas 19. sajandi keskpaigas naiste omast veidi suurem. Nagu hilisemad aastad näitavad, muutus olukord peagi vastupidiseks. Absoluutarvudes kasvas Tartu elanike arv 1850. aastatel 1286 inimese võrra ning nende üldarv ulatus 1859. aastaks 13569 inimeseni.¹⁴³ Oluliselt hoogustus inimeste linna liikumine 1860. aastatel. 1860-1869 kasvas Tartu elanike arv 6671 inimese võrra ning 1869. aastaks elas Tartus juba 9337 meest ja 11203 naist, kokku 20540 inimest. Kui eelmise kümnendi vältel kasvas tartlaste arv ligi 10%, siis 1860-ndatel suurenes linlaste hulk 33%. Ka linlaste osatähtsus võrreldes maal elavate inimestega tõusis ning moodustas 12,4% kogu maakonna rahvastikust.¹⁴⁴

Liivimaa Statistikakomitee andmete kohaselt suurenes Tartumaa maaelanikkonna arv 1860. aastatel väga kiiresti. Aastatel 1860-1869 kasvas maakonna elanike arv 133 076 inimeselt 145 699 inimeseni, 12623 inimese võrra.¹⁴⁵ Meetrikate loomuliku juurdekasvu andmete järgi oleks maakonna elanikkond võinud samal ajal suurenedagi isegi 15525 (sh 8722 meest ja 6803 naist) inimese võrra, kuid tegelik juurdekasv kujunes madalamaks tänu inimeste elamaasumisele Tartu linna või siis väljapoole maakonda.

Kirikumeetrikate andmed näitavad, et Tartumaa elanike koguarvu tõusu taga ei olnud 1860. aastatel niivõrd sündide suurenemine, kuivõrd mõningane surmade vähenemine. Surmade arv hakkas Tartumaal vähenema 1850. aastatel, sündide arv aga saavutas oma maksimumi 1860. aastatel. See tõi kaasa Tartumaal tüüpilise rahvastiku näilise kiire juurdekasvu efekti, mille tingib olukord, kus suremuse langus eelneb muutustele sündimuskäitumises.¹⁴⁶

Meeste arv kasvas maakonnas naiste omast kiiremini ning seda nii statistikakomitee kui ka meetrikate andmetel. Ka selles pole midagi ootamatut ega erakordset, sest poisse sündis reeglina tüdrukutest veidi rohkem. Kuigi 1850. ja 1860. aastatel meeste osa elanikkonna hulgas veidi suurenes, moodustasid älekaalukama osa maakonna elanikest endiselt naised. Kui 1850. aastatel elas maakonnas saja mehe kohta keskmiselt 112,7 naist, siis 1860. aastatel oli sama suhtarv 110,8. Liivimaa

¹⁴² Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1866. S 4-5.

¹⁴³ Samas, S 4-5.

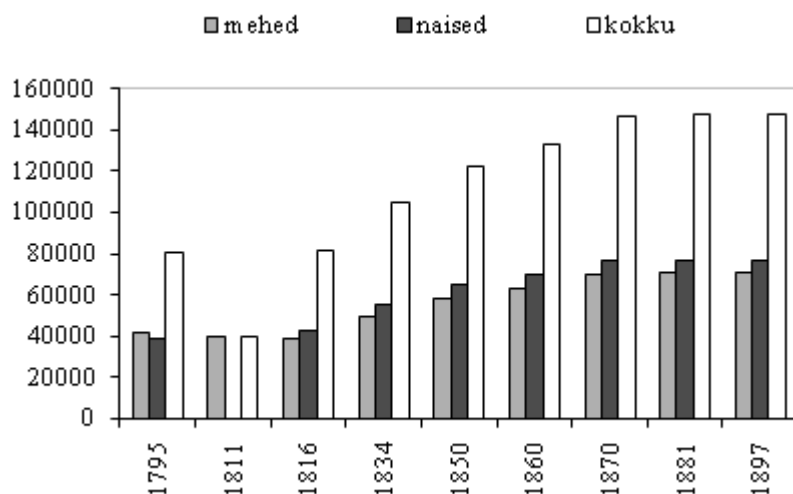
¹⁴⁴ Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1866. S 4-5., Eckhardt, R. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1870. S 4.

¹⁴⁵ Samas.

¹⁴⁶ Katus, K; Puur, A. Rahvastikuteadus ja Eesti rahvastikuarengu pöörded. Lk 277.

kubermangu teistes maakondades oli elanikkonna sooline jagunemine sarnane. Ainsana erines teistest Riia maakond, kus meestel oli selge ülekaal.

Joonis 1: Tartumaa maaelanike arv ja sooline koostis 19. sajandil

1870. aastatel hakkas Tartumaa elanike juurdekasv kiiresti aeglustuma. Kui 1869. a elas maakonnas 145699 inimest, siis 1881. a rahvaloenduse ajaks suurenes nende hulk vaid 1490 inimese võrra. Maakonnas elas nüüd 70611 meest, 76451 naist ning 127 sõjaväelast, kokku 147189 inimest.¹⁴⁷ Võrreldes eelmise kümnendiga oli 1870. aastatel maakonna elanike tegelik juurdekasv lausa kümme korda väiksem. Kasv jäi tagasihoidlikuks kogu kümnendi lõikes.

Selle üheks põhjuseks oli kindlasti 1870. aastatel intensiivistunud Tartu linna elama asumine. 1881. a rahvaloenduse tulemuste kohaselt tõusis linlaste protsent Tartu maakonna kogurahvastikust (sh. sõjaväelased) nüüd 16,9%-ni. Tartus elas siis 29788 tsiviilisikut (13786 meest ja 16002 naist) ja 186 sõjaväelast.¹⁴⁸ 1869. a võrreldes kasvas linnaelanike arv 9248 inimese võrra, ehk 31%.

Kuigi tegelik rahvaarv Tartumaal 1870. aastatel oluliselt ei kasvanud, olid maakonna maaelanike loomuliku juurdekasvu näitajad sel kümnendil absoluutarvudes kogu 19. sajandi kõrgeimad. Luteri ja õigeusu kogudustes registreeritud sünnid ületasid surmajuhtumeid tervelt 15972 võrra. Meeste arv suurenes loomulikult teel 8561 ja naiste oma 7411 inimese võrra.

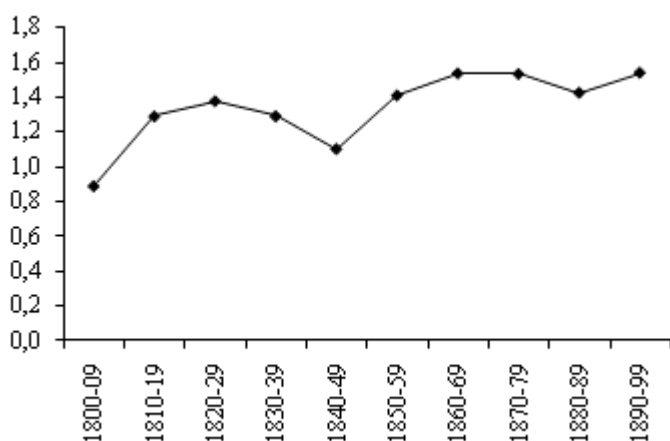
¹⁴⁷ Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 3.

¹⁴⁸ Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 2., Lieferung 1. S 1.

Samasse kümnendisse jääb oletatavasti ka Tartumaa maaelanikkonna üldarvu maksimum. Liivimaa Statistikakomitee andmetel elas 1877. a Tartumaa 149124 inimest, mida on umbes 2000 inimese võrra enam 1881. a rahvaloenduse ajal fikseeritust.¹⁴⁹ Kas see arv ka tollasele tegelikkusele vastab, pole päris kindel, kuna statistikakomitee jõudis sellele tulemusele arvutuste, mitte tegeliku loenduse teel.

Kuigi absoluutarvudes võis maakonna elanike juurdekasv olla 1870. aastatel 19. sajandi kõrgeim, näitab sündide ja surmade suhtarv, et elanikkonna kasvutempo oli tegelikult juba aeglustumas. Demograafid on leidnud, et tollase kasvutempo languse tekkepõhjused ei pruukinud peituda niivõrd sündmuse enda kaasajas. Pigem tuleks neid otsida osaliselt juba 19. sajandi esimese poole rahvastikusündmustes.¹⁵⁰

Joonis 2: Sündide ja surmade suhtarvu dünaamika 1800-1899

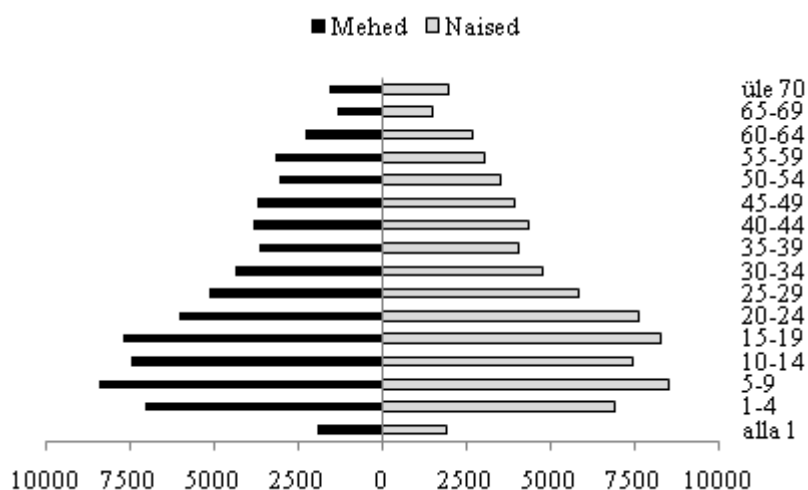
Tartumaa rahvastiku loomuliku liikumise dünaamika 19. sajandil näib seda seisukohta kinnitavat. Joonisel 2 on kujutatud Tartumaa elanike loomuliku juurdekasvu kümne aasta keskmised. Kui kümne aasta sündide ja surmade vahe on ühest madalam, on tegemist elanikkonna kahanemisega, vastupidisel juhul aga kasvuga. Seega võib joonisel 2 eristada Tartumaa osas kolme selgelt madalama loomuliku juurdekasvuga kümnendit. Selgelt negatiivne oli loomulik juurdekasv perioodil 1800-1809 ning keskmisest madalam oli see ka 1840. ja 1880. aastatel. Tähelepanelikumal vaatlusel võib märgata, et suuremaid demograafilisi tagasilööke lahutab üksteisest ligikaudu 35 aastat, st. et madalseis kordub ligikaudu ühe inimpõlve järel. Seejuures käitub joonisel nr 2 esitatud kõver hämmastavalt sünkroonselt. Selles korrapärasuses võib omakorda peituda osaline seletus 1870. aastate lõpu, eriti aga

¹⁴⁹ Carlberg, N. Die Bewegung der Bevölkerung Livlands. S 8.

¹⁵⁰ Katus, K., Puur, A. Rahvastikuteadus ja Eesti rahvastikuarengu pöörded. Lk 493.

1880. aastate alguse tagasihoidlikumale rahvastiku juurdekasvule. Tollane tagasilöök ei pruukinud tuleneda niivõrd sotsiaal-majanduslikest oludes vms välistest põhjustest, kuivõrd maakonna rahvastiku hetkelisest sisemisest struktuurist. 1881. a rahvaloenduse tulemused näitavad, et 19. sajandi kolmanda ja neljanda veerandi vahetuse paiku oli fertiilses eas üsna väike põlvkond Tartumaa inimesi. Nagu näha joonisel 3, oli 35-39 aasta vanuseid mehi ja naisi, ehk 1845. a paiku sündinud põlvkonna inimesi 1881. aastal vähem kui nooremate ning vanemate vanusgruppide liikmeid.

Joonis 3: Tartumaa elanike soovanuskoostis 1881. a¹⁵¹

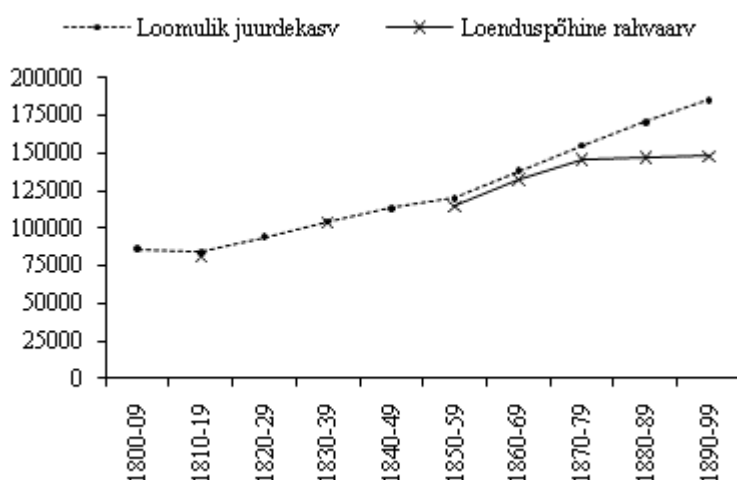

Tegemist on hea näitega rahvastikuprotsesside inertsusest. Me näeme nn „väikest põlvkonda“, mille kujunemisel oli suur roll nii 1808. kui ka 1845. a paiku lahvatanud rahvastikukriisidel. Erakordselt kõrge suremusega aastatel moodustasid lastesurmad veidi enam kui poole kõigist surmadest, mistõttu astus suure lastesuremuse ja tavapärasest väiksema sündimusega kriisiaastate järel ellu varasemast väiksem põlvkond inimesi. Õnnetu kokkusattumusena jõudis 1808. a kriisi ajal sündinud põlvkond täiskasvanuikka täpselt järgmiseks kriisiks - 1845. a. Niigi juba väiksem põlvkond kaotas 1840. aastatel valitsenud kõrgema suremuse tõttu osa oma täiskasvanud liikmetest ning väikelastest. Lisaks sellele oli neil aastatel sündide hulk maakonnas tavapärasest veidi väiksem.

¹⁵¹ Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 75-76.

Kahel esimesel kriisiperioodil olid elanikkonna juurdekasvu takistajaks eeskätt välised mõjutegurid (toidunappus, epideemiad, sõjaväeteenistus), kuid 1880. aastatel, kui nälg ja epideemiad olid haruldased, takistas rahvaarvu kasvu juba elanikkonna sisemine struktuur. Elanikkonna taastootmise põhiraskust kandnud põlvkond oli väike ning lisaks sellele oli langemas ka üldine sündimus. Ei maksa unustada ka samal ajal hoogustunud rännet, mis muutus sajandi viimasel veerandil tähtsaks Tartumaa maaelanikkonna arvu kasvu takistavaks teguriks.

Joonis 4: Maakonna rahvaarvu muutumine 19. sajandil¹⁵²

1897. a ülevenemaalise rahvaloenduse ajal elas Tartumaal 71090 meest ja 76919 naist, kokku 148009 inimest.¹⁵³ Eelmise, 16 aasta eest toimunud rahvaloendusega võrreldes tõusis maakonnaelanike arv napi 820 inimese võrra. Tegelik juurdekasv Tartumaa maaelanikkonna hulgas sisuliselt puudus. Kuigi ka teistes Eesti ala mandriosa maakondade rahvastiku juurdekasv oli vaadeldaval ajajärgul suhteliselt aeglane, paistab Tartumaa oma tagasihoidlike näitajate poolest eriti silma. Kui Viljandi-, Pärnu- ja Võrumaa rahvaarv suurenesid ajavahemikul 1881-1897 vastavalt 2,5%, 5,2% ja 5,6%, siis Tartumaa oma vaid 0,6%.¹⁵⁴

Kui kõrvutada 1897. a rahvaloenduse käigus kindlaks tehtud maaelanike arvu kirikuraamatute elanikkonna loomuliku juurdekasvu andmetega, siis selgub, et

¹⁵² Loomuliku juurdekasvu puhul on valitud rahvaarvu arvutuste nullpunktiks H. Kruusi esitatud 1850.a hingerevisjoni andmed. Neid on eelistatud täpsematele 1881.a rahvaloenduse andmetele, kuna sajandi teisel poolel hakkas rahvaarvu suurust mõjutama migratsioon. 1881. aastast tagasiarvutusi tehes saame tegelikkusest väiksema 19. sajandi alguse rahvaarvu., Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 348.

¹⁵³ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. с 5.

¹⁵⁴ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. с 76-77., Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 74-75.

tegellikkuses oleks Tartumaa elanikkond pidanud kahe rahvaloenduse vahel suurenema märkimisväärselt. Luteri- ja õigeusu kogudustes sündis sel perioodil elusalt 36092 poissi ja 34455 tüdrukut. Samal ajavahemikul suri maakonnas 23988 meessoost ja 23587 naissoost isikut. See aga tähendab, maakonna elanike arv oleks pidanud 820 inimese asemel suurenema hoopis 22972 inimese võrra ning Tartumaa maaelanike arv oleks võinud seega ulatuda 170161 inimeseni.

Maakonna maarahvastiku tegelikkusest madalama juurdekasvu peapõhjuseks tuleb pidada migratsiooni. Paljud maakihelkondade elanikud suundusid elama Tartu linna. 1881. ja 1897. a rahvaloenduse vahelisel ajal kasvas Tartu linna elanike arv tervelt 10733 inimese võrra, mis linna tollast elanike arvu arvestades oleks olnud vaevalt loomulikult teel saavutatav. Suur osa 1897. a Tartus elanud 40521 inimesest olid esimese põlvkonna linlased, kuna kõigist Tartu elanikest oli vaid 31% sündinud Tartu linnas.¹⁵⁵ Seejuures oli valdav osa tartlasi veel hiljaaegu elanud Tartu maakonnas või isegi kaugemal.

Tartu linna elanikest 18796 olid mehed ja 21725 naised.¹⁵⁶ Rahvastiku sooline jaotus näitas Tartus juba mõnda aega naiste ülekaalu. Naissoo ülekaal oli sel ajal Baltikumi linnade tsiviilrahvastikus üldine.¹⁵⁷ Tartu linna elanike arv tõusis 1881. a rahvaloenduse ajaga võrreldes 26,5%, täpsemalt 10733 inimese võrra. 1897. a moodustas Tartu elanike arv maakonna elanike arvust 21,4%.

Linna liikumist seostatakse linna tagamaa migratsioonilise potentsiaali tõusuga ehk agraarse ülerahvastatusega.¹⁵⁸ Seejuures on arvatud, et maaelanikkonda ei ajendanud linna elama asuma mitte niivõrd sündide arvu kiire kasv, kuivõrd langema hakanud suremus. Kuna järjest rohkem lapsi jäi ellu ning pikenes inimeste üldine keskmine eluiga, vajasisid kogukonnad ka järjest suuremat elatusvahendite hulka, mida maapiirkonnad saajandi teisel poolel aga enam pakkuda ei suutnud.¹⁵⁹

Tartu linna elama asumine selgitab siiski vaid umbes poolte Tartumaa maaelanike „kadumist“. Rahvaarvu languse põhjuseks oli osalt kindlasti maakonna elanike ulatuslik väljarändamine. Suunduti nii naabermaakondadesse kui ka kaugemale. Inimeste suurema liikumise tõi endaga kaasa uue ühise passikorralduse

¹⁵⁵ Berendsen, V. Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus. Lk 226, 228.

¹⁵⁶ Samas, Lk 309.

¹⁵⁷ Samas, Lk 97.

¹⁵⁸ Samas, Lk 227.

¹⁵⁹ Szreter, S. Fertility, class and gender in Britain 1860-1940. Cambridge, 1996. p 11.

seaduse kehtestamine Balti kubermangu jaoks 1863. a. On arvatud, et ainuüksi Peipsi järve idakalda aladele lahkus väljarändamise varasel perioodil (1861-1870) Tartumaalt umbes 600 perekonda, ehk ligikaudu 2000-2600 inimest.¹⁶⁰ 1897. a rahvaloenduse ajal elas Peipsi taguses Oudova (Gdovi) maakonnas juba 15032 eestlast.¹⁶¹ Nende väljarännu algpunkt ei ole teada, kuid kõige tõenäolisemalt olid nad pärit Tartu ja Võru maakondadest. Venemaale väljarändamise geograafiline ulatus oli laiemgi ning muuhulgas jõuti Saraatovi ja Samaara kubermangudesse. Seejuures oli just viimasesse asunud elama kümneid Tartumaa lõunapoolsetest kihelkondadest pärit perekondi (Võnnu, Kambja, Sangaste).¹⁶² Liikuma läinud rahva hulk pole tänaseni päris täpselt teada, kuna tänu mitmetele asjaoludele on väga raske kindlaks teha isegi perekonnapeade ja iseseisvate täiskasvanute-üksikute täpset arvu, rääkimata perekondadest. Koondandmed Lõuna-Eestist väljarännanud talurahva kohta puuduvad ning ülevaate saamist raskendab ka asjaolu, et paljud jäädavalt lahkunud inimesed jätsid ümberasumise ametlikult vormistamata.¹⁶³

Tabel 12: Rahvaarvu muutumine Tartumaal 19. sajandil

Aasta	Loomulik iive	Tegelik rahvaarv
1800-09	85980	
1810-19	84130	81168 ¹⁶⁴
1820-29	94332	
1830-39	104344	
1840-49	113348	
1850-59	119975	114746 ¹⁶⁵
1860-69	138400	133076 ¹⁶⁶
1870-79	155177	146654 ¹⁶⁷
1880-89	170812	147189 ¹⁶⁸
1890-99	185419	148009 ¹⁶⁹

¹⁶⁰ Arens, I. Die estnische Russlandkolonisation im 19. und 20. Jahrhundert und die Trans-Peipus-Esten unter dem Zaren- und Sowjetregime 1861-1941. Bd. I. Stockholm, 1964. S. 38.

¹⁶¹ Arens, I. Eestluse tekkest Peipsi taga ning ta hävitamisest kommunistliku režiimi ajal 1917-1941. // Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas, Kd 5. Toim. R. Maasing jt. Stockholm, 1958. Lk 118.

¹⁶² Meomuttel, J. Eesti asunikud laialises Wene riigis. Esimene katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua. Jurjev, 1900. L 32-34.

¹⁶³ Vassar, A. Uut maad otsimas. Lk 181

¹⁶⁴ 1816. a hingeloendus. Ligi, H. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711–1816. Lk 48–55.

¹⁶⁵ 1850. a hingeloendus. H. Kruus Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 348.

¹⁶⁶ 1860. a rahvaarv. Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1866. S 4-5.

¹⁶⁷ 1870. a rahvaarv. Eckhardt, R. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1870. S 4.

¹⁶⁸ 1881.a rahvaloendus. Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 3.

¹⁶⁹ 1897. a rahvaleondus. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. с 5.

Tartumaa elanike arvu muutumine läbi 19. sajandi on kokkuvõtlikult esitatud joonisel 4. Rahvastiku loomuliku liikumise andmete võrdlus maakonna tegeliku rahvaarvuga näitab, et sajandi esimesel poolel sõltus maakonna elanike arv eeskätt loomulikust juurdekasvust. Migratsiooni mõju rahvaarvu kujundajana oli väike. Soospetsiifilist mõju avaldas rahvastikule meeste nekrutiks võtmine. Peaasjalikult muutus maakonna elanike arv sajandi esimesel poolel siiski loomuliku juurdekasvu teel, mida kinnitab hingeloenduste ja meetrikates sisalduva jooksva rahvastikustatistika omavaheline võrdlus. Kuna nii loendusandmed kui ka rahvastiku loomuliku liikumise andmestik langevad üldiselt kokku, siis võiks meetrikate andmete baasil tuletatud rahvaarve võtta sajandi esimese poole osas aluseks maakonna sündimuse, abiellumuse ning suremuse näitajate arvutamisel. 19. sajandi teise poole osas seda meetodit kasutada ei tohiks, kuna siis lisandus rahvaarvu kujundanud tegurite hulka migratsioon. Rahvaarvu määramisel tuleks võimalusel kasutada rahvaloenduste andmeid, nende puudumisel aga Liivimaa Statistikakomitee publikatsioone.

3. RAHVASTIKU LOOMULIK LIIKUMINE TARTUMAAL 19. SAJANDIL

Järgnevalt vaatame, kuidas muutusid aastatel 1800-1899 Tartumaa rahvastiku loomulik liikumine, täpsemalt elanikkonna abiellumiste, sündide ja surmade arvud. Seejuures ei piirduta pelgalt absoluutarvude esitamisega, vaid jälgitakse ka suhtarvude dünaamikat, mis iseloomustab toimunud demograafilisi protsesse isegi täpsemalt.

Tabel 13: Sündimus, abiellumus ja suremus Tartumaal 1800-1899

Aasta	Rahvaarv	Abielud	Sünnid	Surmad	Abiellumus (‰)	Sündimus (‰)	Suremus (‰)
1800-09	85980	8450	36477	41811	9,8	42,4	48,6
1810-19	84130	8804	36581	29223	10,5	43,5	34,7
1820-29	94332	9414	41904	31343	10,0	44,4	33,2
1830-39	104344	9470	44762	35499	9,1	42,9	34,0
1840-49	113348	9581	42260	39512	8,5	37,3	34,9
1850-59	114746	10868	46476	34325	9,5	40,5	29,9
1860-69	133076	10124	51442	34966	7,6	38,7	26,3
1870-79	146654	10456	46615	32133	7,1	31,8	21,9
1880-89	147189	10136	42818	32317	6,9	29,1	22,0
1890-99	148009	10142	41441	29034	6,9	28,0	19,6

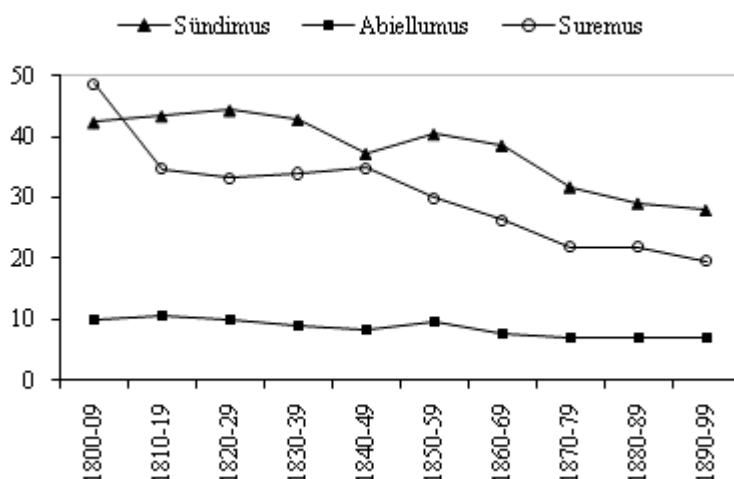
Tabelis 13 esitatud andmeid vaadates näeme, et maakonnas sõlmitud abielude arv kasvas pidevalt kuni 1850. aastate lõpuni. Sünnide arv aga saavutas oma maksimumi 1860. aastatel. Surmade arv omakorda oli kõrgeim 1840. aastatel, kahanedes pärast seda aga kiiresti. Surmade arvu vähenemine ning samal ajal jätkunud sündide arvu suurenemine löid olukorra, kus Tartumaa elanike arv kasvas 1860. aastatel hüppeliselt.

Tegelikult kõnelevad tabelis 13 esitatud abielude, sündide ja surmade üldarvud maakonna tollase demograafilise seisundi kohta vähe. Mõneti võib neid lugeda isegi eksitavateks, kuna esitatud näitajad on paratamatult mõjutatud maakonna elanike hetke üldarvust. Sünnide üldarvu dünaamika ei võimalda mõista, kas sündide arvu kasvu tulenes sündimuse tegelikust suurenemisest või tõusis sündide arv ainult tänu rahvaarvu kasvule. Paremini aitavad tollast rahvastikusituatsiooni mõista abiellumus-, sündimus- ning suremuskordajad, mis on arvutatud piirkonna hetke rahvaarvu suhtes.

Abiellumus näib Tartumaal olevat vähenenud praktiliselt kogu 19. sajandi vältel. Suurem oli abiellumus perioodil 1810-1829, kõrgem oli see ka 1850. aastatel. Sajandi teisel poolel hakkas aga abiellumus selgelt vähenema ning langes 1880. aastateks 6,9% juurde. Seega vähenes abiellumus Tartumaal sajandi jooksul ligikaudu 30%.

Sündimuse osas oli 19. sajandi esimene pool stabiilne. Näitaja liikus aastatel 1800-1839 42,4-44,1% vahel. Vähenema hakkas sündimus 1840. ja 1850. aastatel, millest võib teha järelduse, et 1860. aastate suure sündide arvu põhjuseks pidi olema eeskätt suurenenud rahvaarv, mitte aga kasvanud fertiilsus. Sajandi teisel poolel langes sündimus suhteliselt kiiresti. Eriti järsk vähenemine toimus 1870. aastatel, kui sündimus kukkus 31,8%-ni. Ka edaspidi sündimus vähenes, kuid nüüd juba aeglasemas tempos.

Joonis 5: Sündimus, abiellumus ja suremus Tartumaal 1800-1899

Sajandi esimese kümnendi lõpus tabas Tartumaad tõsine rahvastikukriis. Suremus oli äärmiselt kõrge (48,6%) ning sündimus ning abiellumus olid tavapärasest madalamad. Ühtlasi oli see ainukeseks kümnendiks kui suremuse tase ületas sündimuse oma. Järgmistel kümnenditel langes suremus järsult 34,7% juurde ning jäi siis liikuma 33-35% vahele kuni 1840. aastate lõpuni. Sellisel tasemel oli suremus olnud juba 19. sajandi alguses, kuid erakordselt kõrge suremustase aastatel 1807-1809 viis kogu kümnendi keskmise kunstlikult kõrgeks. Tuntavalt hakkas suremus vähenema 1850. aastatel, kuid veelgi tõenäolisemalt võisid mõningad muutused leida aset juba 1840. aastatel. Kui jätta 1840. aastate puhul arvestusest välja liigsuremusega silma paistev 1845. aasta, siis paistab kümnendi keskmine suremus

tabelis 13 toodust oluliselt väiksemana. Suremuse langus oli maakonnas sajandi viimasel kolmandikul pidev ning jõudis 1890. aastateks 19,6%-ni. Tänapäeval loetakse stabiilseks suremuseks 11-17% vahele jäävat näitajat. 2008. a oli Eesti üldine suremuskordaja 12,44%.¹⁷⁰

Kokkuvõtlikult võib öelda, et rahvaarvu tagasihoidliku kasvu peamiseks põhjuseks oli 19. sajandi esimesel poolel suhteliselt kõrgena püsinud suremus. Lääne-Euroopas oli samal ajal suremus juba oluliselt väiksem. Näiteks mõningates Põhja-Saksamaa piirkondades langes suremuse tase juba 1820. aastateks ca 22 surmajuhtumini 1000 elaniku kohta varasema 30 juhu tasemelt.¹⁷¹ Sajandi teisel poolel hakkas suremus kindlalt vähenema, kuid ka sündimus läks kümmekond aastat hiljem langustrendi. Tartumaa rahvaarvu tõus 1860. aastatel oli seega suremuse ja sündimuse languse vahele jäänud perioodist tingitud efekt. Tartumaa rahvaarvu plahvatuslikku kasvu sellega ei kaasnenud, sest sündimuse langus järgnes vahetult suremuse langusele ning edaspidi oli mõlemale näitajale iseloomulik sünkroonne dünaamika.

¹⁷⁰ Eesti Statistika Aastaraamat. 2009. Toim. Pöder, K. Tallinn, 2009. Lk 62.

¹⁷¹ Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 35.

3.1 Abielud

3.1.1 Abielude dünaamika

Läbi ajaloo on abiellumine olnud eelkõige sotsiaalne, kultuuriline ja majanduslik sündmus. Abielu oli, ja on mõnel pool tänapäevalgi, peamiseks kindla piirkonna elanike ning sealsete ressursside vahel valitseva tasakaalu reguleerimise mehhanism. Sündmuse demograafiline mõõde on olnud abiellumise juures hoopis teisejärgulise tähendusega. Rahvastikuajaloo seisukohalt on tollaste inimeste abiellumiskäitumise uurimine tänapäeval väga olulisel kohal, sest aitab mõista rahvastiku taastootmisega seotud küsimusi.

Abielul on olnud piirkonna elanikkonna juurdekasvu tagamisel määrav roll, sest veel kuni viimase ajani sündis suur osa lapsi abielus vanematel. Üldiselt vaadeldigi abielu ühenduses pere järelkasvu tekkimisega. Seksuaalsuhete aspektist on abielutemaatikast viimasel ajal mõnevõrra laiendatud. Mitmetest uurimustest on ilmnunud, et seksuaalsuhted ei olnud tollal kindlasti ainult abieluinimeste monopol. Pigem vastupidi, kuna abielueelsetel seksuaalsuhetel oli tähtis koht perekondade moodustumise protsessis.¹⁷² Abielueelsete ning -väliste suhete kontekstis on allpool pööratud konkreetsemat tähelepanu Tartumaal väljaspool abielu sündinud lastele.

Tartumaa elanike abiellumiskäitumist käsitledes on aluseks võetud kõigi maakonna luteri (sh saksa ja eesti pihtkond) ning õigeusu koguduste laulatuste andmed. Kui sajandi esimese poole osas mõjutas õigeusklike laulatuste üldarv maakonna abielulisust üsna vähe, siis tabelis 14 toodud andmetest nähtub, et 19. sajandi teise poole osas on maakonna koguabiellumuse hindamiseks õigeusklike abiellumiste kaasamine arvestatava tähtsusega.

19. sajandi esimene kolmandik näib olevat olnud abiellumiste seisukohalt soodne. Tagasihoidlikum oli abiellumine sajandi esimesel kümnendil, kui kogu maakonnas laulatati 8450 paari. Paljuskki põhjustasid seda kümnendi teise poole rasked olud, mil ka iive oli maakonnas negatiivne.

¹⁷² Knodel, J. E. Demographic behavior in the past. A study of fourteen German village populations in the eighteenth and nineteenth centuries. Cambridge, 2002. p 221.

Tabel 14: Abiellumiste arv Tartumaal 1800-1899

Aastad	Luterlased		Õigeusklikud	Kokku
	eesti pihtkond	saksa pihtkond		
1800-09	8341	109	-	8450
1810-19	8670	134	-	8804
1820-29	9231	135	48	9414
1830-39	9213	120	137	9470
1840-49	8527	122	932	9581
1850-59	8196	105	2567	10868
1860-69	7932	106	2086	10124
1870-79	8175	88	2193	10456
1880-89	8342	51	1743	10136
1890-99	8395	35	1712	10142

Järgnevaid kümnendeid iseloomustas abiellumiste üldarvu stabiilne kasv. Aastatel 1810-1819 laulatati maakonnas 8804 ning 1820-1829 isegi 9414 paari. 1830. aastatel abiellumiste kasvutempo pidurdus. Kuigi maakonna elanike arv 1830. aastatel kasvas, jäi laulatuste üldarv sisuliselt eelmise kümnendi tasemele (9470 laulatust). Edaspidi suurenes aga abiellumiste arv maakonnas pidevalt kuni 1860. aastate alguseni. Seejuures on mõneti üllatav, et ka majanduslikult rasketel 1840. aastatel näitas abiellumiste arv maakonnas tervikuna kasvu. Kümne aasta kokkuvõttes laulatati siis maakonnas ligi 9581 paari.

Luteri koguduste eesti pihtkondade puhul on 1840. aastatel täheldatav abiellumiste tuntav vähenemine. Samas jällegi saksa pihtkondade liikmete abiellumiskäitumine vaadeldaval kümnendil oluliselt ei muutunud. Meetrikate andmete kohaselt vähenes luteri koguduste eesti pihtkondade liikmete abiellumiste arv järsult 1840. aastate keskpaigas. Kui veel 1843. a laulatati kõigis Tartumaa eesti pihtkondades kokku 1034 paari, siis 1844. ja 1845. a langes näitaja kiirelt 757 ja 582 paarini. Abielude arvu languse põhjuseks oli umbes 1/10 Tartumaa luterlaste liitumine õigeusuga. Lahkunute seas oli tõenäoliselt palju nooremapoolset rahvast, kes lasid end laulatada juba õigeusu kiriku juures. Seda oletust kinnitab tõsiasi, et maakonnas tervikuna abiellumiste hulk 1840-ndatel ei kahanenud, vaid hoopis kasvas. Kasv oleks võinud olla suuremgi, kuid tänu kehvadele ilmastikutingimustele, kasinale põllusaagile ning 1845. ja 1848. a levinud nakkushaigustele, mis võtsid kohati isegi epideemilisi mõõtmeid, oli abielude arvu suurenemine suhteliselt tagasihoidlik.¹⁷³

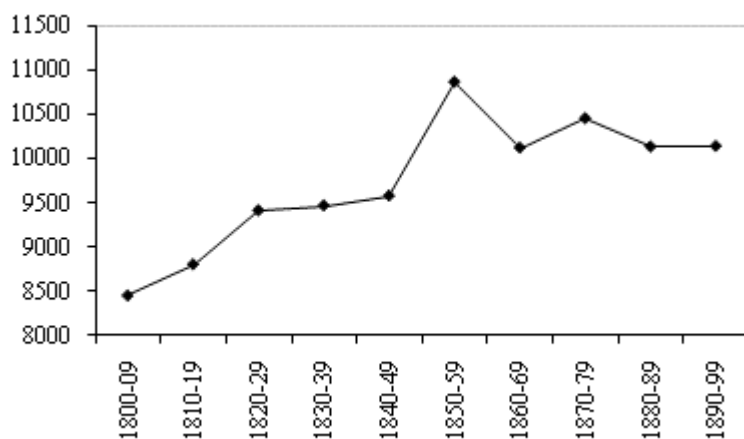
¹⁷³ Vahre, S. Ilmastikuoludest Eestis. Lk 110., Rootsmäe, L. Nakkushaigused surma põhjustena. Lk 244.

Absoluutarvudes kõige rohkem sõlmiti abielusid Tartumaal 1850. aastatel, kui kümne aasta jooksul abiellus kokku 10882 paari. Kuid nagu näitab tabelis 13 toodud sama kümnendi abiellumuse näitaja, siis tegelikult abiellumiste arv elanikkonna üldarvu suhtes sel ajal juba langes. Laulatuste üldarv maakonnas kasvas peamiselt tänu üldisele rahvaarvu suurenemisele.

Sajandi teisel poolel abiellumiste arv enam oluliselt ei muutunud ja stabiliseerus veidi pealpool 10000 laulatuse piiri. Kuna aga maakonna rahvaarv samal ajal jätkuvalt tõusis, leidis aset abielulise elanikkonna osatähtsuse vähenemine elanikkonna hulgas.

1881. a rahvaloenduse andmete kohaselt ulatus vallaliste meeste osa maakonnas sel ajal 62,4 ning naistel 58,2 protsendini. Rahvaloendus arvestas vallaliste hulka ka lapsed. Abieluinimesi elas maakonnas vaid pisut enam kui 30%. Leski oli meeste hulgas 2,3%, naiste seas aga 9,3%.¹⁷⁴ 1897. a rahvaloenduse ajal oli maakonna elanike perekonnaseisu struktuur üsna sarnane. Abielulise elanikkonna osatähtsus oli nüüd maakonnas suurenenud umbes ühe protsendi võrra ja vallaliste oma umbes sama suurusjärgu jagu langenud.¹⁷⁵

Joonis 6: Abiellumiste arvu dünaamika Tartumaal 1800-1899

Luteri kiriku saksa pihtkondade liikmete abielukäitumine erines mõnevõrra kogu ülejäänud maakonna abiellumismustrist. Teistsuguse abiellumiste dünaamika peapõhjuseks oli nende põlisrahvast erinev kultuuritaust ning kogukonna liikmete suhteliselt väike arv. Aastas laulatati maakonna saksa pihtkondades kokku 10-20 paari, samal ajal kui eesti pihtkondade oli aastas laulatusi 800-900. Vaid korra, 1832.

¹⁷⁴ Jung-Stilling, Fr., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 6.

¹⁷⁵ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. с 32.

a, ulatus laulatuste koguarv saksa pihtkondades üle kahekümne (23 laulatust). Kuni sajandi keskpaigani püsis keskmine laulatuste arv aastas umbes 12 sündmuse juures. Hiljem hakkas aga laulatuste arv selgelt langema. Järsult vähenes abiellumiste hulk saksa pihtkondades 1870. aastatel (8,8 laulatust aastas). Sajandi viimaseks kümnendiks vähenes aga aastane keskmine laulatuste arv 3,5-ni. Viimase aastakümne osas võib seletada laulatuste vähenemist sellega, et mitmetes Tartumaa kogudustes lõpetati saksa pihtkonna jaoks iseseisva meetrika pidamine ja edaspidi kanti need eestlastega ühisesse meetrikasse.

Tabel 15: Tartumaa elanike perekonnaseis 1881. a

Sugu	Vallalised	%	Abielus	%	Lesed	%	Lahutatud	%	Kokku
m	44041	62,4	24885	35,2	1636	2,3	49	0,07	70611
n	44486	58,2	24772	32,4	7142	9,3	51	0,07	76451
Sõjaväel.	99	78,0	27	21,3	1	0,8	0	0,00	127
Kokku	88626	60,2	49684	33,8	8779	6,0	100	0,07	147189

* Jung-Stilling, F.; Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. S 6.

Õigeusklike laulatused moodustasid kuni 1840. aastateni kogu maakonnas sõlmitud abieludest suhteliselt väikese osa, kuna 19. sajandi esimesel poolel tegutses Tartumaal vaid kaks õigeusu kogudust, Nina ja Mustvee. Usuvahetusliikumise tulemusena kasvas õigeusklike arv aga kiiresti. 19. sajandi teisel poolel moodustasid õigeusu kogudustes laulatatud paarid juba umbes 1/5 kogu maakonna laulatustest. Õigeusklike abiellumiste osatähtsus saavutas oma kõrgeima taseme 1850. aastatel, kui ulatus 23%-ni. Seejärel hakkas õigeusu kirikutes laulatute arv kiiresti kahanema. Erakordselt tagasihoidlik oli õigeusklike abiellumine perioodil 1863-1869, seda vaatamata asjaolule, et nende üldarv püsis sel ajal suhteliselt muutumatuna.¹⁷⁶ Kuna aga ka luterlaste abiellumine neil aastatel vähenes, viitab see ilmselt üldisematele abiellumiseks ebasoodsatele oludele. Sajandi viimasel veerandil hakkas langema õigeusklike üldarv maakonnas, mis tähendas ka abiellumiste arvu vähenemist. 1880. ja 1890. aastateks moodustasid õigeusklike abielud veel vaid 17% kõigist maakonnas sõlmitud abieludest.

Kokku sõlmiti aastatel 1800-1899 Tartumaa luteri ja õigeusu kogudustes 97506 abielu, mis teeb keskmiselt 975 abielu aastas. Valdava osa abiellujatest moodustasid luterlased. Seejuures laulatati paaridest 85022 koguduste eesti

¹⁷⁶ Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1866. S 46., Jung, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1863. S 4-5., Jung-Stilling, Fr. von. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1864. S 5., Eckhardt, R. Material zu einer allgemeinen Statistik. 1870. S 42., Anders, W. Die Geburten und die Sterbefälle. S 102-103.

pihtkondades ning 1005 saksa pihtkondades. Õigeusu kirikutes laulatati 11479 paari. Kõige rohkem abiellus inimesi Tartumaal 1860. aastal (1391 paari) ja kõige vähem 1807. aastal, kui laulatati vaid 455 paari.

3.1.2 Abiellujate perekonnaseis

Elanikkonna juurdekasvu tagamise põhiraskus lasus abielulisel elanikkonnal, kuna vallassündide arv oli abielusündidega võrreldes väike. Perekonda sündinud laste arvu määras aga olulisel määral ära naise vanus tema esmakordsel abiellumisel, kuna vanemate naiste abieluviljakus on nooremate omast tunduvalt madalam.¹⁷⁷ Selleks, et leida võimalikke seoseid abiellujate vanuse ja sündide intensiivsuse vahel, pöörame alljärgnevalt tähelepanu Tartumaal 19. sajandil abiellunud inimeste vanusandmetele ning abiellumiste kordsuse küsimusele.

Selle küsimuse uurimisel on võimalik tugineda kahjuks üksnes õigeusu kiriku meetrikatele, kuna vaid need sisaldavad abiellujate vanusandmeid. Info luterlaste abiellumise kordsuse ning nende vanuse kohta on küll kirjas vastavate koguduste personaalraamatutes ning spetsiaalsetest kihlatute, kuulutatute ja abiellunute nimekirjadest, kuid neid allikaid ei ole käesoleva töö koostamisel kasutatud. Seetõttu tuleb Tartumaa luterlaste abiellumisvanuse väljaselgitamisel kasutada juba varem Tartu Ülikooli biostaatikute poolt välja selgitatud Rannu, Rõngu, Nõo, Puhja ning Tartu-Maarja luterlike maakoguduste abiellumisnäitajaid.¹⁷⁸

Kuna aga õigeusklike osas kogutud ning kasutada olev abielukäitumise andmestik on detailne ja huvipakkuv ning see pole sellises mahus seni teaduslikku käibesse jõudnud, pöörame järgnevalt põhitähelepanu just neile. Kindlaks tehakse vallaliste inimeste osa abiellujate hulgas ning abiellujate keskmine vanus. Jälgitakse esmakordselt abiellunute vanuse muutumist ajas ning abielude aastast sesoonsust üldisemalt.

Tuleb rõhutada, et tabelis 16 esitatud Tartumaa õigeusu kogudustes abiellunud inimeste üldarvud on otseses sõltuvuses maakonnas tegutsenud koguduste arvust. Iga uue koguduse asutamine tähendas inimeste lisandumist ja abiellumiste arvu kasvu.

¹⁷⁷ Palli, H. Eesti rahvastiku ajalugu. Lk 89.

¹⁷⁸ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 17., Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 40., Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 25., Grosset, O. Biostatik der Stadt Dorpat. S 36.

Tegemist ei olnud maakonna elanike abiellumuse suurenemisega, sest abielude arv kasvas sellisel puhul üksnes tänu inimeste mehhaanilisele lisandumisele.

Olgu öeldud, et üksikjuhtudel tuli puuduvad andmed (nt meetrika oli hävinenud) asendada interpoleerimise teel. Abielude üldarvude puhul kulges asendamine probleemideta, kuid detailsemate andmete (abiellunute vanus, abiellumise kordsus jms) puhul ei olnud andmete interpoleerimist, tulenevalt nimetatud näitajate juhuslikust ning subjektiivsest iseloomust, võimalik kasutada. Seepärast on tabelisse 16 kantud ainult täielikult säilinud abielumeetrikate andmestik. Eelnevat arvesse võttes on otstarbekas keskenduda eelkõige suhtarvude dünaamika jälgimisele, sest viimased toovad asetleitud muutused paremini esile.

Tabel 16: Abiellumiste kordsus õigeusklike hulgas 1825-1899

Aasta	I korda		II korda		III korda		Paare
	m	n	m	n	m	n	
1830-39	124	131	13	6	0	0	137
%	90,5	95,6	9,5	4,4	0,0	0,0	
1840-49	741	828	180	97	5	1	926
%	80,0	89,4	19,4	10,5	0,5	0,1	
1850-59	1996	2311	546	259	29	1	2571
%	77,6	89,9	21,2	10,1	1,1	0,0	
1860-69	1575	1941	478	146	35	1	2088
%	75,4	93,0	22,9	7,0	1,7	0,0	
1870-79	1764	2030	361	151	60	4	2185
%	80,7	92,9	16,5	6,9	2,7	0,2	
1880-89	1466	1665	243	78	34	0	1743
%	84,1	95,5	13,9	4,5	2,0	0,0	
1890-99	1490	1633	190	61	19	5	1699
%	87,7	96,1	11,2	3,6	1,1	0,3	

Ootuspäraselt moodustasid 19. sajandi teisel poolel Tartumaa õigeusu kogudustes laulatatud paaridest valdava enamuse vallalisena abiellujad. Teist ja kolmandat korda abiellunute ehk leskede osatähtsus küündis oma kõrgajal vaid 15-16%-ni. Usuvahetusliikumise eelsel perioodil oli vallalistena abiellunud meeste ja naiste osatähtsus kõigi sõlmitud abielude hulgas väga kõrge, ulatudes näiteks 1830. aastatel keskmiselt 93,1%-ni. Usuvahetuse teel õigeusuga liitunud luterlaste mõjul hakkas aga vallalistena abiellujate osatähtsus abiellujate seas kiiresti vähenema. 1840. aastatel langes see näitaja 84,7%-ni ja 1850. aastatel juba 83,8%-ni. Pärast seda aga hakkas vallaliste osatähtsus abiellujate hulgas taas tõusma. 1860. aastatel moodustasid nad 84,2% ja 1870. aastatel juba 86,8% kõigist abiellunutest. Sajandi lõpuks saavutas

esmaabiellujate hulk 1830. aastate taseme, kuna 1880. aastatel oli vastav näitaja juba 89,8% ja 1890. aastatel lausa 91,9%.

Oluline on tähele panna, et vallalisi naisi oli abiellujate seas vallalistest meestest oluliselt rohkem. Ka sugude lõikes oli vallaliste meeste osa kõigi abiellunud meeste hulgas naiste vastavast näitajast tublisti väiksem. Kui 1850. aastatel abiellus meestest vallalistena ehk esimest korda 77,6%, siis naistest 89,9%. Kuigi meeste arv vallalisena abiellunute seas jäi vähemalt sajandi lõpuaastateni naiste omast tunduvalt madalamaks, iseloomustas kõigi abiellumiste võrdluses mõlema sugupoole vallaliste abiellumist pidev osatähtsuse tõus. 1890. aastatel abiellus vallalistena 87,7% meestest ning 96,1% naistest.

Korduva abiellumise põhjuseks oli tollal eelkõige eelmise abikaasa surm. Kohtulikul teel lõpetatud abielude osa oli vaadeldaval ajajärgul väike ja maapiirkondades olematu. Üldisest suhteliselt varasest suremusest tulenevalt oli uuesti abiellumine õigeusklike seas üsna tavaline. Seejuures võib uuesti abiellumise laiemat praktiseerimist täheldada eelkõige õigeusklike meeste hulgas. Seda vaatamata tõsiasjale, et õigeusklike meeste surmade arv oli naiste omast mõnevõrra kõrgem. Suurenema hakkas teist korda abiellunud meeste arv ning osatähtsus kõigi abiellumiste hulgas alates 1840. aastate keskpaigast. 1860. aastateks saavutas see oma maksimumi, kui kümnendi jooksul laulatatud meestes tervelt 22,9% olid olnud varem korra abielus. Pärast seda hakkas meeste teistkordne abiellumine vähenema ning 1870. aastate esimeseks pooleks langes nende osa kiiresti 16,5%-ni ning 1890-ndatel tuli teistkordselt abiellumist meeste puhul ette vaid 11,2 protsendil kõigist juhtudest.

Naiste puhul seevastu tuli uuesti abiellumist ette suhteliselt harva. Isegi 1840-ndate teisel poolel ja 1850. aastate alguses, kui teist korda abiellunud naiste osatähtsus oli kõigi abiellunud naiste hulgas suurim, moodustasid leskede abielud vaid umbes 10% kõigist abieludest. Sajandi lõpupoole vähenes teist korda abiellunud naiste osatähtsus sarnaselt meestele ning 1890. aastatel moodustasid need kõigist abieludest vaid 3,6%.

Õigeusu abielumeetrikates registreeriti ka kolmandat korda abiellunud inimesi. Naisi nende hulgas praktiliselt ei olnud. Iga kümne aasta kohta esines reeglina vaid paar juhtu ning nende osatähtsus kõigi abiellunud naiste hulgas oli kõrghetkel vaid 0,3%. Meeste hulgas oli kolmandat korda abiellumine märksa tõenäolisem. Kuni 1870. aastateni liikus vastav näitaja tõusvas joones. Kui 1850. aastatel moodustasid kolmandat korda abiellunud mehed kõigist abiellunud meestest 1,1%, siis 1870.

aastatel oli neid juba 2,7%. Nii nagu teist korda abiellumine, nii hakkas ka kolmandat korda abiellumine sajandi lõpu poole meeste hulgas vähehaaval taanduma. 1890. aastateks vähenes kolmandat korda abiellunud leskmeeste osakaal abiellumiste hulgas samale tasemele, mis see oli olnud juba 1850. aastatel. Nende absoluutarv aga küündis nüüd, tänu abiellumiste üldarvu langusele, vaid 2/3-ni tollasest tasemest.

Rohkem kui kolm korda elu jooksul abiellumine oli väga harukordne sündmus. Tartumaa õigeusu koguduste andmete põhjal on teada vaid üks selline juhtum. 1883. a abiellus Kastolatsi õigeusu koguduses neljandat korda üks 67-aastane mees. Kuna nimetatud sündmus oli oma iseloomult äärmiselt erakorraline, siis on see statistilises arvestuses loetud kolmandat korda abiellunud meeste hulka.

Tartumaa õigeusu koguduste abielumeetrikad tõestavad ilmekalt, et sõltumata vanusest oli lehestunud meestel oluliselt suurem võimalus uuesti abielluda kui naistel. Kui näiteks 1860-ndatel abiellus uuesti ligikaudu 25% õigeusklikest meestest, siis lesknaiste taasabiellumine oli vaadeldaval kümnendil väga tagasihoidlik. Ka oma kõrgajal, 1840. ja 1850. aastatel, ulatus vastav näitaja vaid 10-10,6%-ni. Lehestunud naiste võimalused uuesti abielluda olid olnud tagasihoidlikud juba 18. sajandil.¹⁷⁹

Tabel 17: Luterlaste abiellumine perekonnaseisude lõikes 1834-1881

Aastad	Vallalised		Lesed		Paare
	m	n	m	n	
1834-59	4329	4907	1292	714	5621
%	77,0	87,3	23,0	12,7	
1860-81	4650	5294	1066	422	5716
%	81,4	92,6	18,6	7,4	

Eesti meeste ja naiste erineva abiellumiskäitumise tagamaad ei ole täpselt teada, kuna meetrikaraamatute andmed seda küsimust ei valgusta. Tõenäoliselt polnud abikaasa surma järel aastateks või jäädavalt leseks jäämine siiski inimese vabatahtlik valik ja võis sõltuda suurel määral majanduslikest aspektidest. Paremad olid võimalused uuesti abiellumiseks taluperemeestel või pärast abikaasa surma üksi talu pidama jäänud naistel, kellel ei olnud veel täisealisi poegi. Paljuski tingis üksinda talu majandama jäänud naiste peatse abiellumise otsese vajadus, kuna üksik väikeste lastega naisterahvas ei majandanud lihtsalt talu ära. Üksikuks jäänud peremeestel aga oli pragmaatilisest küljest kindlasti odavam võtta uus naine kui palgata omale abiline.

¹⁷⁹ Palli, H. Eesti rahvastiku ajalugu. Lk 83.

Venemaa uue evangeelse luterliku kiriku seadus kohaselt ei olnud leskmeestel lubatud uuesti abielluda enne kuue nädala möödumist abikaasa surmast. Lesknaistel tuli kohustuslikku lesepõlve pidada vähemalt kolm kuud. Lapseootel lesknaised võisid aga uuesti abielluda juba kuus nädalat pärast abikaasa surma.¹⁸⁰

Et sajandi viimasel veerandil kahanes taasabiellumine nii meeste kui ka naiste hulgas, tuleb selle nähtuse põhjusi otsida üldisemat laadi mõjutegurite hulgast. Selleks võisid olla nii teisenenud ühiskonna sotsiaal-majanduslikud olud või lihtsalt tänu vähehaaval tõusnud keskmisele elueale pikenenud abielude kestvus, mis vähendas uuesti abiellumise vajadust.

Rannu, Rõngu, Nõo, Puhja ja Tartu-Maarja luterlike maakoguduste laulatuste kokkuvõtlike andmete põhjal võime väita, et vallaliste abiellujate osatähtsus suurenes sajandi teisel poolel ka Tartumaa luterlaste seas (vt. tabel 17). Isegi vallaliste osatähtsuse dünaamika oli äärmiselt sarnane õigeusklike omale. Kui perioodil 1834-1859 oli vallaliste meeste osa kõigi abiellujate hulgas 77% ja naistel 87%, siis perioodi 1860-1881 keskmised olid juba vastavalt 81% ja 93%. Keskmise vallaliste osatähtsus abiellujate hulgas suurenes kahe perioodi võrdluses meestel 4,4% ja naistel 5,3%. Õigeusklike hulgas muutus vallaliste abiellujate osatähtsus perioodide 1835-1859 ning 1860-1879 veidi erinevalt. Kahe perioodi võrdluses vähenes esmakordselt abiellunud meeste osatähtsus 0,3%, naiste oma aga tõusis 3,1% võrra.

Linnaühiskonnas võis abiellumiskäitumine maal valitsenud oludest tublisti erineda. Näiteks Tartu linnas oli leskmeeste hulgas üksikute osakaal 19. sajandi lõpus praktiliselt kõigis vanusrühmades kõrgem kui lesknaistel. Linnas noorelt leseks jäänud mehed taasperekonnavad noorelt lehestunud naistega võrreldes vähem ning tõenäoliselt mõnevõrra hiljem.¹⁸¹

3.1.3 Abiellujate vanus

Senised demograafilised uurimused on tõestanud, et Eesti ala elanikele oli omane Euroopa abiellumistüüp.¹⁸² See tähendab, et suur osa elanikkonnast abiellus suhteliselt hilises eas ning suhteliselt paljud jäid kuni elu lõpuni vallalisteks.¹⁸³ See J.

¹⁸⁰ Полное Собрание законов Российской империи. II. Т. VII, nr 5870, § 82. с 964.

¹⁸¹ Berendsen, V. Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus. Lk 286.

¹⁸² Katus, K., Puur, A. Rahvastikuteadus ja Eesti rahvastikuarengu pöörded. Lk 492.

¹⁸³ Hajnal, J. European marriage patterns. p 101.

Hajnali uurimuses “*European marriage patterns in perspective*” esitatud seisukoht on üks viimaste kümnendite mõjukamaid panuseid ajaloolise demograafia alal. Alljärgnevalt uurime, kas Tartumaa elanike abielukäitumine vastab samuti Euroopa abiellumismudeli tunnustele.

Tartumaa õigeusu koguduste liikmed sõlmisid abielu enamasti suhteliselt hilises vanuses. Üldise hilise abiellumistava kõrval leidub aga ka mitmeid näiteid tavatult noorelt abiellunud inimeste kohta. Õigeusu koguduste abielumeetrikate individuaalandmete kohaselt olid kõige nooremad abiellu astunud mehed 17 aastased ja naised 16 aastased. Meeste puhul oli nii varases eas abiellumine siiski väga harukordne, sest aastatel 1850-1899 abiellus selles vanuses vaid kaks noormeest. Kuueteistkümnenaastaseid neide abiellus samal ajal 50. Vanimad vallalised abiellujad olid Tartumaa õigeusklike hulgas 71 aastane mees (1886. a Mustvees) ja 73 aastane naine (1899. a Sadukülas).

Esmakordselt abiellunud meeste keskmine vanus oli juba sajandi keskpaigas suhteliselt kõrge, ulatudes 26 eluaastani. Järgmistel kümnenditel tõusis see veelgi ning jõudis 1890. aastate lõpuks 28,1 eluaastani. Tähelepanuväärselt kiiresti tõusis vallaliste meeste keskmine abiellumisvanus 1860. aastate teisel poolel, eriti aga 1870. aastate alguses. Nagu teame jääb samasse perioodi ka intensiivne talude päriksostmise aeg Eestis. Sotsiaal-majanduslikes suhetes valitsenud kriisi sügavust aga kajastab tollane vabadike, ehk maata või vähese maaga talupoegade hulk, mis mõnedel andmetel ulatus isegi 2/3-ni talurahva hulgas.¹⁸⁴ Majanduslik ebavõrdsus valitses aga ka maad omanud talurahva hulgas, mida süvendas veelgi talude päriksostmine ning sellest tulenenud varade ümberjagamine. Märkatavalt kasvas konkurents taluomanike vahel 1840. ja 1850. aastatel, mis tähendas seda, et palgatud tööjõult nõuti varasemast suuremat tööpanust, kuid selle eest maksti järjest madalamat töötasu.¹⁸⁵

Tõenäoliselt olid just nimetatud asjaolud määrava tähtsusega meeste abiellumiskäitumise kujundamisel ning said neile takistuseks iseseisvate perekondade loomisel. Majandusliku iseseisvuse saavutamine võttis meestel nüüd varasemaga võrreldes enam aega, mis abiellumiskäitumises väljendus abiellumisvanuse tõus.

¹⁸⁴ Waris, E. The Family and marriage in southern Estonia. // Family life on the Northwestern margins of imperial Russia. Edit. T. Hämynen. Joensuu, 2004. p 338.

¹⁸⁵ Samas, p 343.

Äärmiselt vähetõenäoline on, et abiellumist oleks tollal edasi lükatud emotsionaalsetel kaalutlustel või tulenevalt muutunud suhtumisest abielu institutsiooni.

Seevastu vallaliste naiste keskmine abiellumisvanus muutus vaadeldava 50 aasta vältel vähe. Esimest korda abielluti keskmiselt 23,6 ja 24,7 eluaasta vahel ning siingi on täheldatav mõningane keskmise abiellumisea tõus. Keskmiselt abiellusid naised meestest 2-3 aastat nooremana. Perioodil 1850-1874 oli meeste ja naiste esmase abiellumisea erinevus keskel läbi 2,6 aastat, mis perioodil 1875-1899 tõusis 3,2 aastani.

Tabel 18: Keskmine abiellumisvanus õigeusklike hulgas 1850-1899

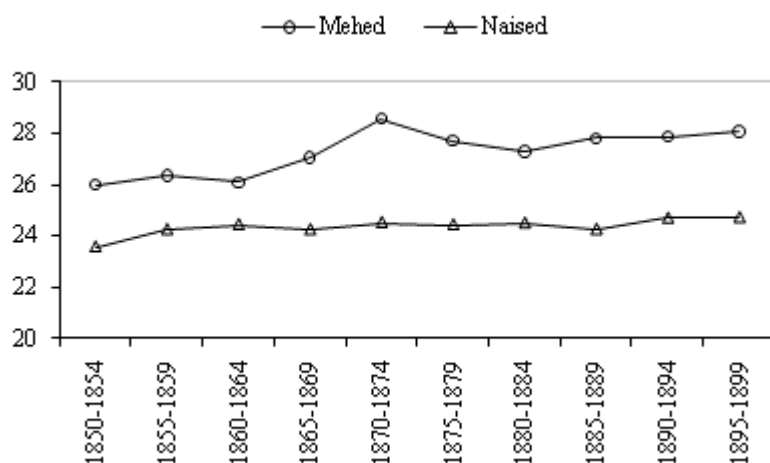
Aastad	Vallalised		Lesed		Kokku	
	m	n	m	n	m	n
1850-54	26,0	23,6	45,1	35,1	30,0	24,8
1855-59	26,3	24,2	44,5	35,6	30,7	25,4
1860-64	26,1	24,4	46,2	35,5	30,9	25,1
1865-69	27,1	24,2	45,0	39,0	31,6	25,4
1870-74	28,6	24,5	47,4	37,9	32,1	25,6
1875-79	27,7	24,4	48,5	37,8	31,9	25,3
1880-84	27,3	24,5	47,1	36,2	30,8	25,0
1885-89	27,8	24,2	50,4	38,8	31,0	24,9
1890-94	27,9	24,7	47,8	35,3	30,4	25,2
1895-99	28,1	24,7	47,2	37,1	30,3	25,1
1850-74	26,8	24,2	45,6	36,6	31,1	25,2
1875-99	27,7	24,5	48,2	37,0	30,9	25,1
Kokku	27,3	24,4	46,9	36,8	31,0	25,2

Ka leskmeeste ja -naiste puhul on täheldatav keskmise abiellumisvanuse tõus. Leskmeeste keskmine abiellumisvanus tõusis esialgselt 45,1 aastalt 1880. aastate lõpuks 50,4 aastani. Sajandi viimasel kümnendil seevastu pöördus vastav näitaja noorenemise suunas. Lesknaiste abiellumisvanus nii suurel määral ei muutunud. Naiste vaadeldava perioodi kõrgeim abiellumisvanus jäi 1860. ja 1880. aastate teise poole. Siis abiellusid lesknaised keskmiselt 39 ja 38,8 aasta vanusena.

Õigeusklike üldine keskmine abiellumisvanus muutus poolsajandi kestel suhteliselt vähe. Seejuures on huvitav täheldada, et kuigi vallaliste ja leskede keskmine abiellumisvanus aastate jooksul veidi tõusis, siis õigeusklike üldine keskmine abiellumisvanus sajandi viimastel kümnenditel pisut langes. Seda võib seletada sajandi viimasel veerandil suurenenud vallaliste abiellumisega. Nende suurem osakaal ja leskedest tunduvalt noorem keskmine vanus viisid keskmise abiellumisvanuse vähenemiseni. Tuleb veel märkida, et tabelis 18 esitatud meeste ja

naiste keskmine abiellumise vanus maakonnas on tunduvalt madalam kui seda lubaks eeldada vallaliste ja leskede abiellumisvanuste aritmeetiline keskmine. Seda põhjusel, et vallaline ja noorem elanikkond moodustas abiellunutest valdava osa.

Joonis 7: Vallaliste õigeusklike keskmise abiellumisvanus 1850-1899

Luterlaste keskmise abiellumisvanuse hindamisel saame tugineda Rannu, Rõngu, Nõo ja Puhja maakoguduste kokkuvõtlikele andmetele aastatest 1834-1859 ja 1860-1881.¹⁸⁶ Esimesel perioodil oli vallalisena abiellunud luterlaste keskmine vanus meestel 26 ja naistel 23,5 eluaastat. Leskedel aga vastavalt 43 ja 36 aastat. Aastatel 1860-1881 abiellusid vallalised mehed keskmiselt 30,7 ja naised 25,1 aasta vanusena. Leskmehed aga isegi 45 ning lesknaised 44,2 aastasena. See teeb selle perioodi keskmiseks abiellujate vanuseks meestel 33,5 ja naistel 26,6 aastat.

Võrdlusena toome ära olukorra sada aastat varem (aastatel 1775-1799) Otepää kihelkonnas. Siis oli meeste keskmiseks abiellumise vanuseks 27,1 ja naistel 24,2 eluaastat.¹⁸⁷

Lääne-Euroopas, Saksamaal, oli vallalisena abiellunute vanus juba 19. sajandi alguses suhteliselt kõrge. Mehed abiellusid siis keskmiselt 28 ja naised 26 aasta vanusena. Sajandi keskpaigaks tõusis abiellujate vanus veelgi ja ulatus meeste puhul 29 kuni 30 ning naistel 27 eluaastani. Naised abiellusid ka seal meestest keskmiselt 2-3 aastat varem.¹⁸⁸ Erinevalt Tartumaast hakkas 1870. aastatest abiellumisiga

¹⁸⁶ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 18; Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 44.

¹⁸⁷ Palli, H. Otepää rahvastik. Lk 87.

¹⁸⁸ Knodel, J. E. Demographic behavior in the past. p 121.

Saksamaal langema ja jõudis 19.sajandi lõpuks samale tasemele, mis oli olnud saja aasta eest.

Inglismaal langes naiste vanus esmakordsel abiellumisel 17. sajandi teisel poolel keskmiselt 26,2 aastalt 19. sajandi alguseks 23,4 aastale, mida on ühtlasi peetud ka peamiseks teguriks, mis viis sealse elanikkonna suurenemisele juba 18. sajandil.¹⁸⁹

Tabel 19: Vallalisena abiellunud õigeusklike soovanuskoostis 1850-1899

Aastad	Sugu	15-19	%	20-24	%	25-29	%	30-34	%	35-39	%	40>	%	?	%	Kokku
1850-54	m	31	3,2	393	39,9	385	39,1	119	12,1	35	3,6	21	2,1	0	0,0	984
	n	172	15,4	548	49,1	267	23,9	89	8,0	26	2,3	11	1,0	3	0,3	1116
1855-59	m	45	4,4	403	39,8	347	34,3	130	12,8	42	4,2	41	4,1	4	0,4	1012
	n	169	14,1	559	46,8	287	24,0	124	10,4	29	2,4	20	1,7	7	0,6	1195
1860-64	m	32	3,4	400	42,1	334	35,1	99	10,4	50	5,3	31	3,3	5	0,5	951
	n	196	16,8	477	40,8	294	25,1	117	10,0	58	5,0	17	1,5	10	0,9	1169
1865-69	m	14	2,2	225	36,1	217	34,8	88	14,1	48	7,7	31	5,0	1	0,2	624
	n	130	16,8	335	43,4	180	23,3	75	9,7	29	3,8	15	1,9	8	1,0	772
1870-74	m	12	1,3	307	32,0	287	29,9	169	17,6	92	9,6	87	9,1	5	0,5	959
	n	155	14,2	501	45,9	251	23,0	104	9,5	50	4,6	22	2,0	8	0,7	1091
1875-79	m	13	1,6	253	31,4	307	38,1	136	16,9	56	7,0	39	4,8	1	0,1	805
	n	108	11,5	479	51,0	220	23,4	75	8,0	36	3,8	21	2,2	0	0,0	939
1880-84	m	15	2,0	226	29,9	326	43,1	131	17,3	30	4,0	28	3,7	1	0,1	757
	n	113	12,9	419	47,9	211	24,1	77	8,8	24	2,7	25	2,9	5	0,6	874
1885-89	m	6	0,8	182	25,7	312	44,0	155	21,9	34	4,8	20	2,8	0	0,0	709
	n	82	10,4	405	51,2	198	25,0	67	8,5	26	3,3	11	1,4	2	0,3	791
1890-94	m	10	1,3	183	23,8	347	45,1	161	20,9	43	5,6	26	3,4	0	0,0	770
	n	112	13,3	368	43,6	227	26,9	79	9,4	39	4,6	19	2,3	0	0,0	844
1895-99	m	10	1,4	175	24,3	304	42,2	149	20,7	51	7,1	31	4,3	0	0,0	720
	n	97	12,3	373	47,3	194	24,6	69	8,7	36	4,6	19	2,4	1	0,1	789
1850-74	m	26,8	3,0	346	38,1	314	34,7	121	13,4	53,4	5,9	42,2	4,7	3	0,3	906
	n	164	15,4	484	45,3	256	23,9	102	9,5	38,4	3,6	17	1,6	7,2	0,7	1068,6
1875-99	m	10,8	1,4	204	27,1	319	42,4	146	19,5	42,8	5,7	28,8	3,8	0,4	0,1	752,2
	n	102	12,1	409	48,2	210	24,8	73,4	8,7	32,2	3,8	19	2,2	1,6	0,2	847,4
Kokku	m	188	2,3	2747	33,1	3166	38,2	1337	16,1	481	5,8	355	4,3	17	0,2	8291
	n	1334	13,9	4464	46,6	2329	24,3	876	9,1	353	3,7	180	1,9	44	0,5	9580

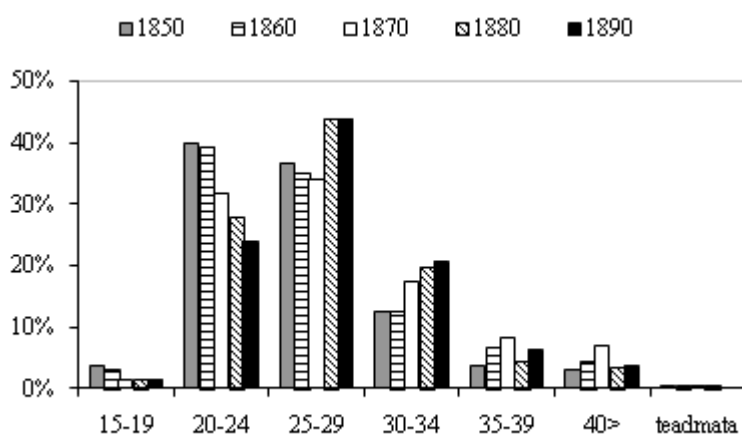
Tartumaa õigeusklike abiellumiskäitumises on tollasele Lääne-Euroopale omaseid arengujooni raske märgata. Tartumaa õigeusklikest abiellujate kvaliteetsed vanusandmed (meeste osas on teadmata täpne vanus vaid 17 (0,2%) ning naistel 44 (0,5%) isiku osas) lubavad väita, et protsess esmakordselt abiellujate hilisema abiellumisea suunas oli 19. sajandi teisel poolel pidev ja pöördumatu.

¹⁸⁹ Reay, B. Microhistories: demography, society and culture in rural England, 1800-1930. Cambridge, 2002. p 41.

Vanusrühmade kaupa lähenedes näeme, et kui sajandi keskpaigas domineerisid vallaliste abiellujate seas 20-24 aasta vanused mehed, moodustades 1850-ndate ja 1860-ndate aastate alguses abiellujatest vastavalt 39,9 ja 39,0%, siis sajandi viimasel kümnendil see enam nii ei olnud. Selgelt kasvas nende meeste arv, kes abiellusid 25. ja 30. eluaasta vahel. 20-24 aastaste osakaal langes aga 1890-ndateks 24%-ni. Vanuses 25-29 eluaastat abiellujate hulk tõusis sajandi keskpaiga tasemelt (umbes 35%) 1890. aastateks lausa 45%-ni. Ka 30-34 aastast abiellunute osa suurenes märgatavalt. Sajandi keskpaiga 12,1% juurest tõusis see sajandi lõpuks 20,7%-ni. Selgelt vähenes noorte meeste (15-19 aastased) abiellumine. Kui aastatel 1850-1874 oli neid keskmiselt 3,0%, siis perioodiks 1875-99 asendus see tagasihoidliku 1,4%-ga.

Vallaliste naiste hulgas domineeris üsna kindlalt 20-24 aastaste vanusgrupp. 1850., 1870. ja 1880. aastatel laulatati praktiliselt pooled (vastavalt 47,9%, 48,5% ja 49,6%) vallalistest naistest selles vanuses. Vaid 1860. ja 1890. aastate alguses oli see näitaja veidi madalam, vastavalt 42,1% ja 45,4%. Peale selle laulatati umbes veerand kõigist esmaabiellujatest vanuses 25-29 eluaastat. Kolmekümneaastaste ja vanemate vallaliste naiste võimalused abiellumiseks olid juba oluliselt väiksemad.

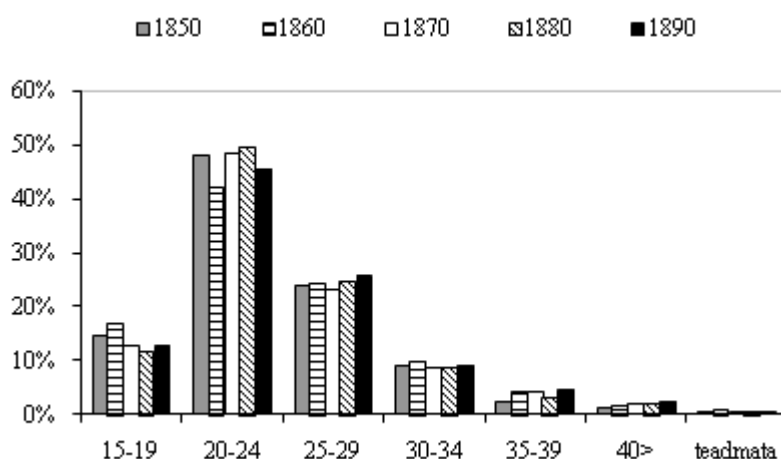
Joonis 8: Vallaliste õigeusklike meeste keskmise abiellumisvanuse muutumine vanusgrupiti 1850-1899

Mõningaid märke liikumisest hilisemas eas abiellumise suunas võib märgata ka naiste juures. Eeskätt tähendas see enne 20. eluaastat abiellunud naiste osatähtsuse vähenemist abiellunute hulgas. Kui aastatel 1850-1874 abiellus selles vanuses keskmiselt 15,4% naistest, siis perioodil 1875-1899 oli neid vaid 12,1%. Samal ajal suurenes umbes 3% võrra 20-24 aastast abiellujate osa. Kuna perioodide 1850-

1874 ja 1875-1899 võrdluses vähenes 0,9% naiste abiellumine vanuses 30-34 eluaastat, siis võib siin täheldada vallaliste naiste abiellumiste koondumist 20-ndatesse eluaastatesse. Mõnevõrra üllatav on see, et üldisele hilisemale abiellumisele vaatamata kolmekümneaastaste ja vanemate vallaliste naiste abiellumisvõimalused sajandi viimasel veerandil tegelikult ei paranenud.

Joonis 9: Vallaliste õigeusklike naiste keskmise abiellumisvanuse muutumine vanusgrupiti 1850-1899

Luterlaste abiellumiskäitumises toimusid õigeusklikele sarnased arengud. Tabelis 20 on esitatud Rannu, Rõngu, Nõo, Puhja ja Tartu-Maarja maakoguduste koondandmed vallaliste luterlaste abiellumiste kohta vanusgrupiti. Perioodide 1834-1859 ning 1860-1881 võrdlusest ilmneb, et enne 20. eluaastat abiellunute osatähtsus langes pisut ka luterlaste seas ning seda nii meeste kui ka naiste puhul. Olulisemad muutused leidsid aset aga järgmises vanusrühmas. Vanuses 20-24 eluaastat abiellunud meeste osa langes kahe perioodi võrdluses 41,9%-lt 28,2%-le. Üllataval kombel ei suurenenud sellest tulenevalt järgmise vanusrühma (25-29 aastased) osatähtsus oluliselt (vaid 1,2%). Tublisti tõusis aga 30-34 ja 35-39 aastaste abiellujate osa, vastavalt 6,1% ja 5,0%.

Nagu õigeusklikegi puhul, olid muutused luterlike naiste abiellumisvanuse juures meestest väiksemad. Kindlasti tuleb esile tõsta naiste abiellumiskäitumist aastatel 1860-1881, kui esmaabiellujate hulgas kasvas eeskätt 30-ndates eluaastates eluaastates abiellunute osakaal. Perioodide 1834-1859 ja 1860-1881 võrdluses kasvas 30-34 aastase abiellunute osakaal 0,8% ning 35-39 vanusena abiellunute oma 1,2%. Üle neljakümneaastaste vallaliste naiste abiellumine suurenes 0,9%. Õigeusklikest

erinev oli ka see, et 20. eluaastates vallaliste naiste osakaal langes kõigi abiellujate hulgas ca 1%. Esitatud andmed ei pruugi kajastada siiski kogu maakonnas valitsenud olukorda, kuna antud juhul on luterlaste abiellumisvanused toodud vaid viie Tartumaa koguduse kohta, mis teeb 1/3 kõigist kogudustest.

Tabel 20: Vallalisena abiellunud luterlaste soovanuskoostis 1834-81

Aastad	Sugu	15-19	%	20-24	%	25-29	%	30-34	%	35-39	%	40>	%	Kokku
1834-59	m	126	2,9	1813	41,9	1561	36,1	532	12,3	167	3,9	130	3,0	4329
	n	783	16,0	2241	45,7	1228	25,0	456	9,3	140	2,9	59	1,2	4907
1860-81	m	89	1,9	1287	28,2	1703	37,3	840	18,4	409	8,9	242	5,3	4570
	n	731	14,0	2336	44,7	1307	25,0	528	10,1	217	4,1	112	2,1	5231
Keskmine	m	107,5	2,4	1550	34,8	1632	36,7	686	15,4	288	6,5	186	4,2	4449,5
	n	757	14,9	2288,5	45,1	1267,5	25,0	492	9,7	178,5	3,5	85,5	1,7	5069

Nii õigeusklike kui ka vallaliste luterlaste abiellumisvanuse dünaamika analüüs näitab, et suundumus hilisemas vanuses abiellumise poole oli jõulisem eelkõige meessoost elanikkonna hulgas. Naiste puhul oli sama suundumus oluliselt tagasihoidlikuma ulatuse ja intensiivsusega.

3.1.4 Abiellumiste sesoonsus

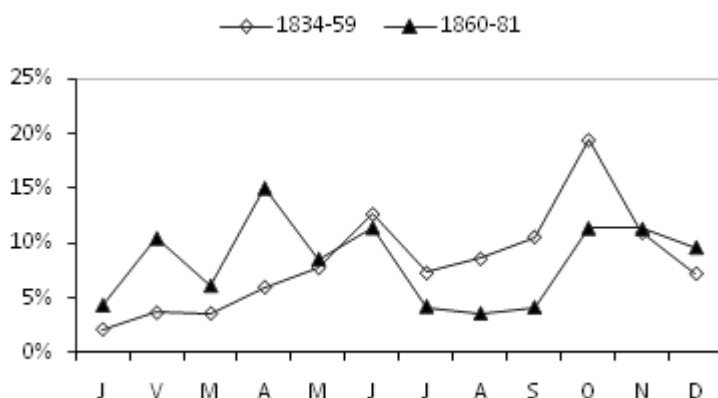
Paljudes ühiskondades on aegade jooksul kujunenud välja mingid perioodid aastas, mil abiellumiste arv oli tavapärasest kõrgem või siis vastupidi, keskmisest hoopis madalam. Teatud kuude abiellumisel eelistamine võis sõltuda näiteks kirikukalendri pühadest, valdavalt põllumajandusega seotud ühiskondades aga tuleneda põllumajandustöödega seotud tsüklitest. Erinevalt teistest rahvastiku loomulikku liikumist iseloomustavatest näitajatest oli abiellumine ainsana, tänu oma hooajalisele iseloomule, sedavõrd olulisel määral allutatud abiellujate enda tahte kontrollile ja peegeldas teistest enam inimese teadlikke valikuid. Ühiskondades, kus pereplaneerimine oli vähe levinud, oli see kindlasti nõnda.

Tartumaa elanikud valisid abiellumise aja lähtudes traditsioonidest ja majanduslikest kaalutlustest (põllutööde hooajad). Kirikukalendril siin praktilist mõju ei olnud. Seda erinevalt Saksamaast, kus näiteks märtsis registreeriti tänu paastuajale keskmisest tunduvalt vähem abielusid.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Knodel, J.E. Demographic behavior in the past. p 145.

Tartumaa luterlike maakoguduste Rannu, Rõngu, Nõo, Puhja ja Tartu-Maarja näitel võime öelda, et 19. sajandi esimesel poolel abielluti tavapärasest enam juunis ja oktoobris. Nende kuude esiletõus abiellumiseks sobilikena on omane tüüpilistele põllumajanduslikele ühiskondadele. On arvatud, et juunis tõusis abiellumiste hulk, kuna abiellumise teel sooviti leida endale aktiivse põllutööde ja saagikoristuse hooaja eel abilist.¹⁹¹ Teisalt võidi juunit eelistada abiellumiskuuna suvise pööripäeva tõttu ning valikul sai otsustavaks sellekohane rahvatraditsioon. Samas kinnitavad Tartu-Maarja maakoguduse andmed, et linnaga piirnenud kihelkonnad ei pruukinud sama mustrit järgida. Nii on selles kihelkonnas olnud aktiivsed abiellumiskuud hoopis oktoober, november ja detsember.¹⁹²

Joonis 10: Abielude sesoonsus Rannu, Rõngu, Nõo ja Puhja kogudustes

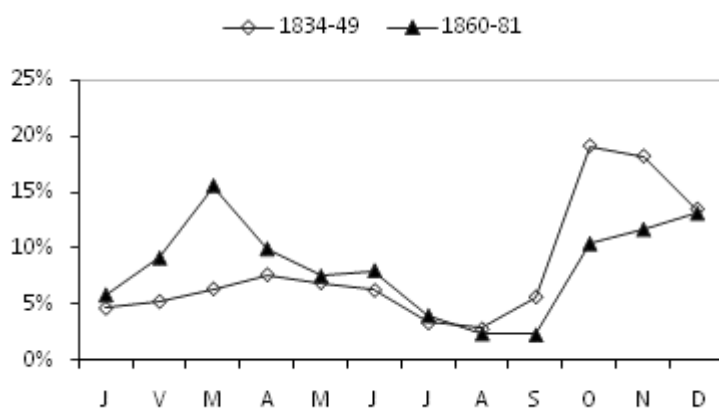
Oktoober oli aastatel 1834-1859 populaarse abiellumiskuuna üldtunnustatud. Selleks ajaks olid suuremad tööd nii maal kui ka linnas lõppenud ning tingimused abiellumiseks äsjakoristatud saagi või üldise puhkeperioodi tõttu igati sobivad. Ebasoodsad olid abiellumiseks kevadkuud, mil nappis toiduvarusid ning liikumisvõimalused olid tänu teede lagunemisele piiratud. Ka juulis oli abiellumisi vähem, kuna kiire tööaeg tõrjus abiellumise küsimused kõrvale. Valdav osa abieludest sõlmiti aasta teisel poolel. Rannu, Rõngu, Nõo ja Puhja kihelkondade koondandmed näitavad, et aasta teisel poole sõlmiti tervelt 64,1% abieludest, Tartu-Maarja kihelkonnas abiellus siis aga 62,7% paaridest.¹⁹³

¹⁹¹ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 21., Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 29.

¹⁹² Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 28.

¹⁹³ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 21., Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 29.

Joonis 11: Abielude sesoonsus Tartu-Maarja maakoguduses

Aastatel 1860-1881 muutus Tartumaa kihelkondade elanike abiellumise sesoonsus tunduvalt.¹⁹⁴ Märkimisväärselt kasvas kevadkuudel sõlmitud abielude arv. Ka üldine abiellumiste tasakaal nihkus nüüd aasta esimesele poolele. Rannu, Rõngu, Nõo ja Puhja kihelkondades sõlmiti aasta esimesel poolel 55,8% abieludest. Populaarseimaks abiellumiskuuks tõusis piirkonnas aprill (15%). Täpselt samasugust muutust võib täheldada ka Tartu-Maarja kihelkonnas, kus aastatel 1860-81 sõlmiti kõigist abieludest 56,1% aasta esimesel poolel. Teistest kuudest enim sõlmiti abielusid märtsis (15%). Kuigi ka oktoober, november ning detsembergi olid kuud, mil endiselt abiellus palju paare, ei olnud sügiskuudel enam nii domineerivat rolli kui varem. Üks seletus abielude ühtlasemale aastasele jaotusele võib olla elanikkonna parem toiduga varustatus. Suviste tööde tähtsuse tõus muutis abiellumiseks ebasobivateks peetud juuli, augusti ja septembri Rannu, Rõngu, Nõo ja Puhja kihelkondades nüüd veelgi ebapopulaarsemateks. Need kuud aastast olid mujalgi Euroopas abiellumisel ebasoosingus.¹⁹⁵ Euroopale omast vähest abiellumist detsembris, advendi ajal, ei ole Tartumaa luterlaste puhul võimalik täheldada. Küll aga mõjutasid usupühad abiellumiseks sobiva aja valikul õigeusklikke. Õigeusu kiriku olulisemateks usupühadeks on ülestõusmispühad ja jõulud. Mõlemale eelneb pikem paastuperiood, mis pole arusaadavatel põhjustel abiellumiseks ning sellega seonduva pulmapeo korraldamiseks sobiv aeg. Aastatel 1860-1881 ei laulatatud näiteks Rannu, Rõngu, Nõo ja Puhja õigeusu kogudustes märtsis ja detsembris mitte ühtegi paari.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 44., Grosset, O. Biostatik der Stadt Dorpat. S 41.

¹⁹⁵ Wrigley, E. A., Schofield, R. S. The Population History of England, 1541-1871. Cambridge, 1989. p 299.

¹⁹⁶ Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 46.

Olgugi, et laulatuse toimumise aeg võis olla suuresti abiellujate endi teadlik valik, sõltus palju ka sellest kas abiellumine oli pikalt ette planeeritud või toimus see kiirustades ning sunnitud. Esineda võis olukordi, kus üldistest traditsioonidest või majanduslikest võimalustest muutusid määravamaks hoopis teised tegurid. Näiteks oli lehestunud mees või naine sunnitud oma majapidamise efektiivsuse säilitamise eesmärgil võimalikult pea taasabielluma, ootamata või valimata selleks sündmuseks mõnd kindlat või sobivamat aega. Samuti soovisid võimalikult kiiresti mehele minna vallalised lapseootele jäänud tütarlapsed.

3.2 Sünnid

3.2.1 Sündide dünaamika ning nende seos abiellumistega

Sündimusega seotud probleemistik kuulub rahvastiku ajaloo ja ajaloolise demograafia sõlmküsimuste hulka kogu maailmas. Euroopa rahvastikuteadlaste ja ajaloolaste erilise tähelepanu all on olnud 19. sajandi teisel poolel alanud ning 20. sajandil süvenenud sündimuse langus, selle kulg ja põhjused. Laiemalt on kogu seda rahvastikuprotsesside keerukat kompleksi nimetatud demograafiliseks üleminekuks, mille käigus varasem rahvastiku taastetüüp asendus nn modernsega.

Pereplaneerimise ja sündimuse tagasiminekuiga seotud põhjused on olnud 20. sajandi algusest alates, mil seda fenomeni esmakordselt tõsisemalt teadvustati, olnud sotsiaalteaduste ulatusliku diskussiooni objektiks. Veel tänini pole selles küsimuses jõutud ühisele seisukohale. Seetõttu on levimas arusaam, mille kohaselt ei olnud pereplaneerimise ja sündimuse kahanemise näol tegu ühe ja pika trendiga, vaid nähtusega, mis koosnes paljudest eri iseloomuga iseseisvatest perioodidest. Need aga lähtusid kõik erinevast loogikast. Mitte ükski teatud kindlale faktorile või põhjusele rajanev teooria pole suutnud selle langustrendi selgitamisel kujuneda domineerivaks.

Peamine probleem seisneb suutmatuses seletada üheselt lapsevanemate pereplaneerimise motiive. Eksisteerib kaks peamist suunda, mille hulgas suurema osa moodustavad nn majanduslikud teooriad, mis käsitlevad inimest kainelt ja kaalutlevalt tegutseva objektina. Laste arvu piiramine olevat olnud teadlik ning see oli reaktsiooniks muutunud sotsiaal-majanduslikule situatsioonile. Pere järelkasvu suurust hinnati kasu ja kahju vaatenurgast ning kindlasti pidi see tagama nii lapsevanemate endi kui ka nende järglaste tõusu sotsiaalses hierarhias.¹⁹⁷

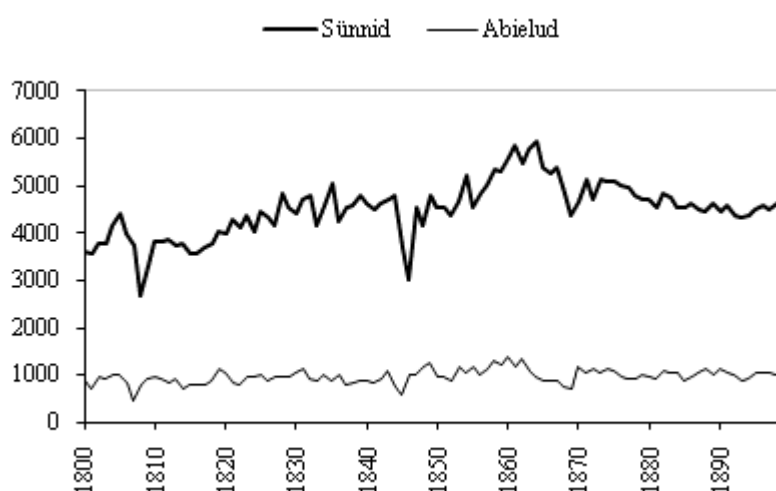
Teise, seni vähem toetajaid kogunud seisukoha järgi vähenes perre sündinud laste arv tänu mentaliteedimuutustele, so tänu muutunud arusaamisele seksuaal- ja peresuhetest. Esimene lähenemine leiab laialdast kasutust juhtudel, kui on võimalik kasutada suurel hulgal statistilisi andmeid. Mentaliteedi muutustega opereeritakse enamasti siis, kui demograafilisi arvandmeid napib.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 108.

¹⁹⁸ Samas, S 108.

Universaalsele Euroopa abiellumismudelile on tähelepanu pööranud ka Eesti teadlased ning võrrelnud siinseid arenguid naaberriikide omadega. Püütud on määrata demograafilise ülemineku algusaega ning vaadeldud sündide arvu langemist ühenduses rahvastiku vananemise temaatikaga.¹⁹⁹ Suures osas põhinevad senised arvutused 1881. ja 1897. a rahvaloenduste tulemustel, millele on lisatud 18. sajandi lokaalsed perekonnataaste meetodil kogutud rahvastikuandmed. 19. sajandi osas vajalikul tasemel andmestik puudub, mistõttu on seni tulnud üldsõnaliselt nentida, et siinse ala rahvastiku loomulik liikumine toimus tõenäoliselt sarnaselt ülejäänud Euroopale.

Joonis 12: Sündide arvu dünaamika Tartumaal 1800-1899

18. sajandi kohta koostatud lokaaluuringute tulemusena on leitud, et Eesti sattus uute demograafiliste arengusuundade levialasse suhteliselt varakult. Selle peamiseks kinnituseks on Euroopa abiellumistüübi teke ja levimine.²⁰⁰ See tähendab, et varem toimunud demograafilise süsteemi vahetas välja uus hoopis teistel põhimõtetel toimiv tasakaal. Lääne-Euroopa ajaloolises kogemuses tähendas see üldiselt abiellumist hilises vanuses ning laiaulatuslikku vallalisust, mis viiski fertiilsuse madalale tasemele.²⁰¹ Ida- ja Kesk-Euroopas abielluti nooremas eas ning seal toimus üleminek madalamale fertiilsuse tasemele aeglasemalt. Madalam sündide tase

¹⁹⁹ Katus, K. Eesti demograafiline areng läbi sajandite., Katus, K. Demorevolutsioon ja rahvastiku vananemine Eestis.

²⁰⁰ Katus, K; Puur, A. Rahvastikuteadus ja Eesti rahvastikuarengu pöördepunktid. Lk 492.

²⁰¹ Hajnal, J. European marriage patterns. pp 101-143.

saavutati abieluviljakuse languse teel ilma, et abiellumuse tase sel ajal eriti oleks muutunud.²⁰²

19. sajandi teisel poolel siin aset leidnud üleminek madalamale fertiilsusele ning kõrgemale oodatavale elueale toimus just tänu varasematele muutustele abiellumismudelil. Põllumajanduses, tööstuses või sanitaar- ning sotsiaalloludes asetleidnud muutused seletavad demograafilist üleminekut vaid osaliselt.

Perekonnataaste meetodil koostatud uuringud lubavad väita, et pereplaneerimist tunti Eestis juba 18. sajandil. Kuna perre sündivate laste arvu teadlik piiramine ei olnud tollal veel laialt levinud, ei paistnud see ka üldiste arengute taustal silma. Saksamaa lokaaluuringute tulemused kinnitavad, et kõrge abieluviljakus ja üleminek pereplaneerimisele ei pruugigi teatud perioodil olla üksteist välistavad nähtused. 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses, kui sündide intensiivsus oli Saksamaal veel kõrge, sünnitasid oma viimase lapse üha nooremad naised. Piirkonniti langes viimase lapse sünnitanud emade vanus kuni viie aasta võrra. Sünnitamise lõpetamist pärast teatud kindla arvu laste sündimist on peetud esimeseks märgiks pereplaneerimisest.²⁰³

Tartumaa kohta on vastav 18. sajandi andmestik olemas Otepää kihelkonnast. Aastatel 1715-1799 oli Otepää kihelkonnas emade keskmine vanus viimase lapse sünnil 41,5 aastat, kõige kõrgem aga 48 eluaastat. Seejuures lõppes üle pooltel (56,3%) naistel fertiilne periood vanuses 40-44 aastat.²⁰⁴

Tabel 21: Sündide ja abielude aastakeskmiste dünaamika 1780-1819²⁰⁵

Aasta	Sünnid	Abielud	Suhtarv
1780-89	33640	7066	4,76
1790-99	36728	9242	3,97
1800-09	36137	8038	4,50
1810-19	37920	8835	4,29

18. sajandil oli sündivus tulenevalt traditsioonilisest taastetüübist suhteliselt kõrge. Naised, kes juba umbes 20 aastaselt abiellusid ning kelle abielu kestis kuni viljaka aja lõpuni, võisid selle aja jooksul sünnitada kuni kümme või isegi kaksteist

²⁰² Wood, R. The Demography of Victorian England and Wales. pp 73-74.

²⁰³ Knodel, J. E. Starting, stoping and spacing during the early stages of fertility transition. The experience of German village population in the 18th and 19th centuries. // Demography, 1987, nr 24. pp 143-162. Knodel, J. E. Demographic behavior in the past. p 371.

²⁰⁴ Palli, H. Otepää rahvastik. Lk 84.

²⁰⁵ Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1711-1780. Lk 7-8., Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780-1819. Lk 29-30.

last. Nii suur laste arv oli siiski pigem erand, kuna suur osa naisi abiellus juba tollal suhteliselt hilja, paljud surid üldise madala keskmise eluea tõttu varakult ning abielugi võis lõppeda üsna kiiresti mehe surma tõttu.

Otepää kihelkonna näitel teame, et ajavahemikul 1720-1799 sündis Otepää kihelkonnas ühe abielu kohta keskmiselt 4,70 last.²⁰⁶ Sangaste kihelkonnas oli ajavahemikul 1715-1749 keskmine laste arv abielu kohta 4,77, mis aga sajandi lõpupoole (1777-1799) langes juba 4,09-le.²⁰⁷ Tartumaal tervikuna sündis ühe abielu kohta aastatel 1780-1789 keskmiselt 4,77, perioodil 1790-1799 aga vaid 3,98 last.²⁰⁸ Seega langes ühe abielu kohta sündinud laste keskmine arv 18. sajandi lõpuaastatel erakordselt kiiresti. Seejuures sõlmitud abielude üldarv tõusis, kuid sündide hulk jäi praktiliselt 1780. aastate esimese poole tasemele.

Toodud arvud ei näita abieluliste naiste poolt kasvatatud keskmist laste arvu peres, sest paratamatult sisaldab aasta jooksul abiellunud paaride üldarv ka neid, kes eelkõige oma vanuse tõttu enam lapsi ei oleks saanud. Tegelikult peres kasvanud laste arvu mõjutas märkimisväärselt kõrge imikute ja väikelaste suremus, sest isegi veel 19. sajandi keskel jõudsid vaid umbes pooled sündinud lastest täisikka. Nende asjaolude tõttu erines perekonnas kasvanud laste arv oluliselt samasse pere sündinud laste arvust. Tartumaa peredes 19. sajandil tegelikult kasvanud laste arvu käesoleva töö käigus ei uurita, kuna see eeldaks suurt ressursi nõudvat perekonnataaste meetodi rakendamist. Kasutatud on vaid üldist abielude ja sündide dünaamika hindamise meetodit, et saada esialgne ettekujutus tollasest situatsioonist. Aluseks on võetud luteri ja õigeusu kogudustes sõlmitud abielude ning abielust sündinud laste individuaalandmed. Seksuaalsuhete intensiivsuse hindamise eesmärgil on abielust sündinud laste puhul võetud arvesse nii elusalt kui ka surnultsünnid. Abieluväliseid lapsi sündide koguarv antud juhul ei sisalda.

19. sajandi osas ei ole sündide ja abielude omavahelist dünaamikat Eestis piisava põhjalikkusega uuritud. Mõningad andmed on olemas üksikute kihelkondade kohta, Tartumaa osas näiteks Laiuselt.²⁰⁹ Lõuna-Eesti maakondade, sh Tartumaa, 19. sajandi kahe esimese aastakümne luterlike koguduste liikmete ristimiste ja laulatuste

²⁰⁶ Palli, H. Otepää rahvastik. Lk 81.

²⁰⁷ Samas, Lk 90.

²⁰⁸ Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1711-1780. Lk 7-8., Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780-1819. Lk 29-30.

²⁰⁹ Köpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Lk 178-190, 221-225.

arvud publitseeris H. Ligi.²¹⁰ Nende andmete puuduseks on see, et sündide kogusumma ei ole maha arvatud väljaspool abielu sündinud lapsi ning seetõttu on H. Ligi poolt “abieluviljakuseks” nimetatud näitajad siintoodutest mõnevõrra kõrgemad.

Tabel 22: Abielusündide ja abielude arvu muutumine 1800-1899

Aastad	Luterlased						Õigeusklikud			Kokku		
	eesti pihtkond			saksa pihtkond								
	Sünnid	Abielud	Suhtarv	Sünnid	Abielud	Suhtarv	Sünnid	Abielud	Suhtarv	Sünnid	Abielud	Suhtarv
1800-09	35935	8341	4,3	542	109	5,0	-	-	-	36477	8450	4,3
1810-19	35886	8670	4,1	695	134	5,2	-	-	-	36581	8804	4,2
1820-29	40894	9231	4,4	736	135	5,5	-	-	-	41630	9366	4,4
1830-39	43458	9213	4,7	634	120	5,3	670	137	4,9	44762	9470	4,7
1840-49	38377	8527	4,5	545	122	4,5	3338	932	3,6	42260	9581	4,4
1850-59	35605	8196	4,3	576	105	5,5	10295	2567	4,0	46476	10868	4,3
1860-69	41674	7932	5,3	630	106	5,9	9138	2086	4,4	51442	10124	5,1
1870-79	40971	8175	5,0	513	88	5,8	5131	2193	2,3	46615	10456	4,5
1880-89	37513	8342	4,5	403	51	7,9	4902	1743	2,8	42818	10136	4,2
1890-99	34883	8395	4,2	230	35	6,6	6328	1712	3,7	41441	10142	4,1

Tabeli 22 andmetest nähtub, et 19. sajandil püsis ühes abielus sündinud laste arv kindlalt neljast kõrgemal ning nii sajandi esimesel kui ka teisel poolel sündis ühes abielus keskmiselt 4,4 last. Samuti ilmneb, et H. Ligi poolt esitatud 18. sajandi lõpu sündide ja abielude madalast suhtarvust (3,98) pole põhjust otsida pereplaneerimise või abieluviljakuse langemise esimesi märke. Tegu oli pigem ajutise iseloomuga langusega.

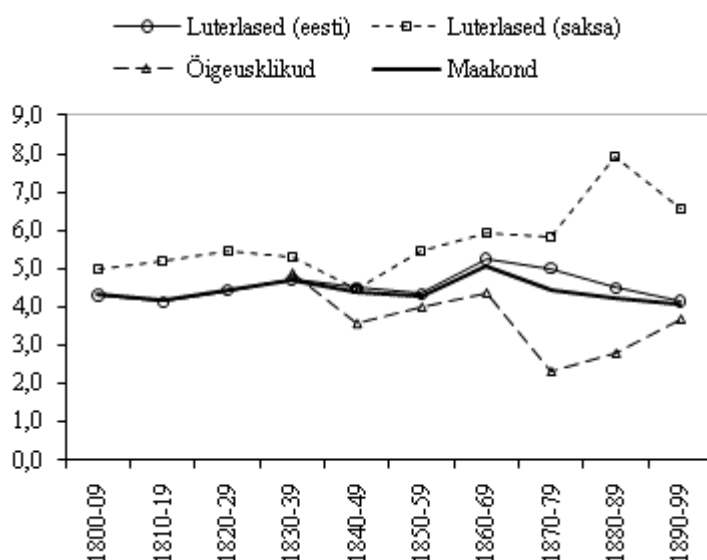
Kui erakordse kriisikümnendina käsitletavat 1840. aastad kõrvale jätta, kasvas keskmine aastane sündide ja abielude arv kuni sajandi keskpaigani pidevalt. Keskmine aastane elanikkonna loomulik juurdekasv oli Tartumaal praktiliselt kõigil kümnenditel positiivne. Negatiivne oli see üksnes perioodi 1800-1809 kokkuvõttes, kui surmad ületasid sünde aastas keskmiselt 477,3 võrra.

Detailsemal lähenemisel on muutused maakonna sündimus- ja abiellumiskäitumises siiski märgatavad. Seejuures iseloomustas sajandi esimest poolt tõusev trend. Abielusündide ja abielude omavaheline suhtarv liikus 4,2 pealt 1860. aastateks 5,1-le. 1860. aastatel saavutaski abielude ja sündide suhtarv oma maksimumini, mille järel toimus sajandi viimasel kolmandikul näitaja järsk langus. 1890. aastateks oli see kahanenud juba 4,1-ni, ehk jõudnud sajandi alguse tasemele.

²¹⁰ Ligi, H. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780-1819. Lk 29-30.

Kõige tähelepanuväärsem on selle juures nimetatud protsessi kiirus. Abielusündide vähenemist on 19. sajandi teisel poolel täheldatud ka Virumaal.²¹¹

Joonis 13: Sündide ja abielude suhtarvu dünaamika luterlaste ja õigeusklike hulgas

Vaatamata sündide ja abielude suhtarvu üldisele langusele Tartumaa elanike arv 19. sajandi teisel poolel tõusis. Tõsi, kasvutempo oli sajandi viimasel veerandil varasemast oluliselt tagasihoidlikum, kuid sellest hoolimata tõusis maakonna elanike arv perioodi 1850-1897 kokkuvõttes 114746 inimeselt 148009-le. See teeb juurdekasvuks märkimisväärse 22,5%.²¹²

Abiellumiste arv muutus alates 1850. aastatest vähe, kõikides keskmiselt 1000-1100 laulatuse vahel aastas. Suureneva elanike hulga taustal võib sellest järeldada vaid üht – tõusis vallalise elanikkonna arv maakonnas. Maakonna elanike juurdekasvu ajajärgul varasemale tasemele jäänud abiellumiste arv ning sündide arvu vähenemine abiellumiste arvu suhtes viitab muuhulgas juba laienevale pereplaneerimise levikule.

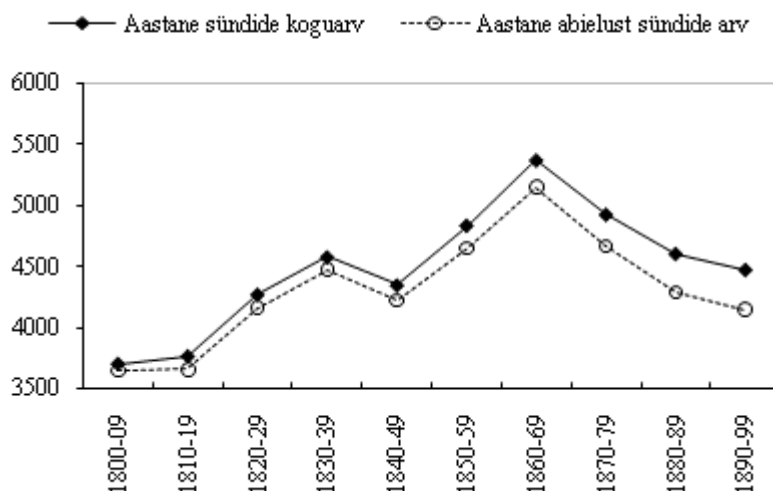
Eeltoodut arvesse võttes võime öelda, et Tartumaa elanike abielukäitumisele olid omased eeskätt Lääne-Euroopa abiellumismudeli tunnused, milleks on esmaabiellujate keskmise vanuse tõus, abiellumiste arvu kahanemine ning vallalise

²¹¹ Pirsko, P. Virumaa rahvastik. Lk 76-78.

²¹² Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 343., Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. с 5.

elanikkonna suurenemine.²¹³ Lisaks sellele hakkas 1870. aastatel koos abielude vähenemisega langema ka abielusündide arv abielude suhtes. Seejuures on just peresiseste suhete teisenemist, ehk teisisõnu sündimuskontrolli leviku algust, loetud üheks demograafilise ülemineku alguspunktiks.²¹⁴ Samal ajal laiemalt levima hakanud vallassündimus ei suutnud kogusündimuse langust siiski kompenseerida.

Joonis 14: Abielusündide aastakeskmise muutumine 1800-1899*

* aastane sündide koguarv ning abielusündide arv sisaldavad ka surnultsünnide.

Varemalt on nimetatud Eesti sündimusülemineku algusajana 1850. ja 1860. aastaid ning on arvatud, et üldine sündimustase pidi hakkama langema juba mitu kümnendit varem.²¹⁵ Tartumaa kirikumeetrikate andmed näivad seda seisukohta täielikult kinnitavat, kuna nii sündimus kui ka abiellumus hakkasid langema 1860. aastatel. Varasemasse kümnendisse sündimuse languse paigutamist meetrikate andmeid ei toeta. 1840. aastate tagasihoidlike näitajate põhjused peituvad eelkõige aga tugevates välismõjudes, nagu ebasoodsad ilmastikuolud, toidupuudus ja levinud nakkushaigused.²¹⁶

Kriisiaastad ning usuvahetusliikumine muudavad 1840. aastate Tartumaa rahvastikukäitumise jälgimise raskeks. Selge on see, et oma negatiivse jälje jätsid need järgnevate põlvkondade suurusele kindlasti. Mis puudutab teise usku minemist, siis luterlaste sündide ja abielude arvandmeid analüüsides võib öelda, et õigeusku

²¹³ Hajnal, J. European marriage patterns. p 102.

²¹⁴ Katus, K., Puur, A. Rahvastikuteadus ja Eesti rahvastikuarengu pöörded. Lk 274

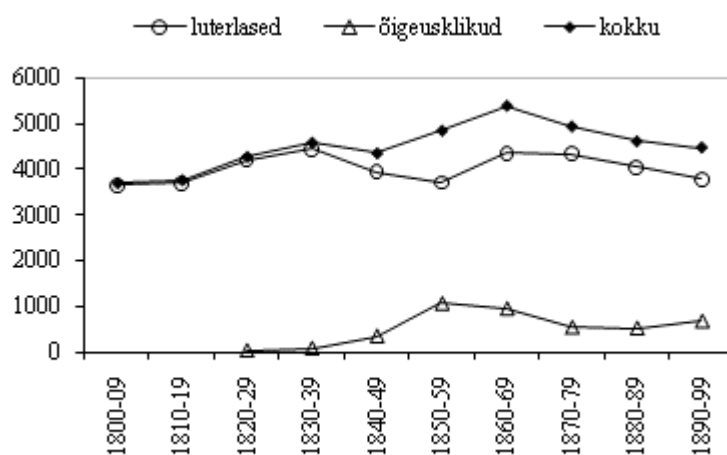
²¹⁵ Katus, K. Eesti rahvastikuarengu raamat. RU Sari D Nr 5. Tallinn, 2006. Lk 123.

²¹⁶ Vahtre, S. Ilmastikuoludest Eestis. Lk 110.

lahkunud inimestest tekkinud tühimik suudeti loomuliku juurdekasvu teel ületada alles 1860. aastate alguseks.

Nagu eespool rõhutasime, kujunesid 1860. aastad Tartumaal sündimustaseme poolest murrangulisteks, sest abielusündide arv ühe abielu kohta tõusis rekordilise 5,1 lapseni. Positiivse poole pealt on üllatav see, et kümnendil sõlmitud keskmine aastane abielude arv jäi püsima eelmise kümnendi tasemele, sündide arv jätkas aga kasvamist. 1860. aastatel võisid olla sündimuse seisukohalt tõesti soodsad, mida kinnitab tõsiasi, et sündide arv suurenes nii luteri koguduste saksa ja eesti pihtkondades kui ka õigeusklike hulgas. Teisest küljest ei pruugi kõrge sündide arv meetrikates kajastada tollast tegelikku situatsiooni ja suur number võib olla põhjustatud hoopis luteri ja õigeusu sünnimeetrikate osalistest üksteist dubleerivatest kannetest. Need kanded võisid tekkida tänu osade õigeusku läinud inimeste naasmisele oma vanasse luteri kogudusse. Puutusime sellise probleemiga kokku juba andmekvaliteedi peatükis, kus ilmnas, et võimalus sellisteks kanneteks ei olnud ilmselt suur. Samas päriselt välistada seda võimalust siiski ei tohiks.

Joonis 15: Keskmine aastane sündide arv luteri ja EAÕK kogudustes 1800-1899

Osaliselt võib rekonversiooniga seletada ka õigeusklike märgatavalt madalamat sündide ja abielude suhtarvu 1870. ja 1880. aastatel. Vaatamata kirikuraamatute andmetest nähtuvale, ei pruukinud Tartumaa abielulistel õigeusklikel sündida luterlastest olulisel määral vähem lapsi, vaid teatud osa õigeusu kirikus

laulatatud abielupaaridest jättis luterlusse tagasipöördumisel oma lapsed teadlikult õigeusku ristimata, tehes seda juba salaja luteri kirikus.²¹⁷

Õigeusust tagasipöördumise trend saab paremini nähtavaks siis, kui kõrvutada mõlema kiriku meetrikate andmeid pikemal ajateljel. Õigeusklike madala sündide ja abielude suhtarvu perioodi tähelepanuväärset kokkulangemist usuvabaduse edikti kehtimisega aastatel 1874-1885 on vaevalt võimalik pidada juhuslikuks kokkusattumuseks.

Luteri koguduste saksa pihtkondade liikmete hulgas oli keskmine sündide ja abielude suhtarv 19. sajandil teistest kõrgem. Ka Saksamaa puhul on leitud, et kõrgklassi hulgas oli abielude viljakus keskmisest kõrgem. Seda on seletatud kõrgklassi meeste omase abielukäitumisega, mis seisnes reeglina abiellumises nooremate naistega, kui seda tegid madalama klassi hulka kuulunud talupojad. Pruudi noorem abiellumisiga lõi eelduse enama arvu laste sünniks.²¹⁸

Joonisel 13 on hästi näha luteri koguduste saksa pihtkondade liikmete teistest kõrgem sündide ja abielude suhtarv, eriti just 1880. ja 1890. aastatel. Kui sajandi alguses tuli saksa pihtkondades ühe abielu kohta keskmiselt veidi enam kui viis last, siis 1860. ja 1870. aastatel lähenes see suhtarv juba kuuele. Mõnevõrra tagasihoidlikum oli sündide arv abielude suhtes 1840. aastad, kuid nii oli see mujalgi maakonnas. 1880. ja 1890. aastatel tõusis sündide ja abielude suhtarv saksa pihtkondades tavalult kõrgeks. Ühe abielu kohta sündis neil kümnenditel vastavalt 7,9 ja 6,6 last. Seejuures ei ole võetud arvesse vallaslapsi.

Ainult loomuliku juurdekasvuga ei ole seda võimalik seletada. Suhtarvu kõrge näitaja põhjuseks oli ilmselt sakslaste liikuv eluviis ning abielude registreerimine kodukogudustest eemal, näiteks Tartu linnas. Selle tulemusena paistab ühe laulatuse kohta registreeritud ristimise hulk oluliselt kõrgemana tegelikkusest. Kaugeleulatuvate järelduste tegemist segab saksa pihtkondade liikmete väike arv ja sellest tulenev andmed juhuslikkus. Kõik erakordsed üksiksündmused kipuvad aegreal domineerima. Meetrikatesse 1890. aastatel kantud sakslaste sündide ja abielude arvu kiire vähenemise põhjuseks oli asjaolu, et mitmed Tartumaa kogudused lõpetasid saksa pihtkondade kohta iseseisvate meetrikate pidamise ning edaspidi

²¹⁷ Oehr, E. Biostatik dreier Landkirchspiele Livlands. S 96.

²¹⁸ Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 103.

koostati saksa ja eesti pihtkondadele üks ühine meetrika. Tartumaal läksid seda teed Kursi, Laiuse, Maarja-Magdaleena Nõo, Otepää, Puhja ja Rannu kogudused.

3.2.2 Sündide sesoonsus

Sündide kuude lõikes jagunemist uurides on leitud, et sündide sesoonsus väljendub nõrgalt.²¹⁹ Abiellumistele analoogset mõne kuu domineerimist sündmusskaalal sündide puhul ei esinenud. Küll olid piirkonniti kujunenud välja kindel periood või perioodid aastast, kui sündide arv oli protsendipunkti võrra tavapärasest kõrgemal. Sellistena võib eristada sügis-talvist perioodi. Madalam oli aga sündide arv kevad-suvisel perioodil.

Tüüpiliselt on uurijaid huvitanud küsimus abiellumiste hooajalisuse võimalikust kokkulangevusest suurema sündimusega perioodidega. Nagu abielude sesoonsust käsitledes nägime, abielluti Rõngu, Rannu, Nõo ja Puhja kihelkonnas sajandi esimesel poolel enamasti juunis, eriti rohkelt aga oktoobris. Eeldades, et abiellumiste ning sündide dünaamika vahel valitses tugev vastastikune side, võiks Tartumaa puhul oodata tunduvalt kõrgemat sündide arvu märtsis ning juulis. Rõngu, Rannu, Nõo ja Puhja kihelkondade sündide koondandmed näitavad aga, et aastatel 1834-1859 oli sündide arv ühtlaselt kõrge jaanuaris, veebruaris ja märtsis. Siis sündis vastavalt 9,1%, 9,7% ja 9,3% kõigist aasta jooksul sündinud lastest. Ent palju oli sünde ka augustis ning septembris (vastavalt 8,5% ja 8,6%).²²⁰ Toodud andmed näitavad, et abiellumise intensiivsus mõjutas sünde vähe. Abiellumiste kasvule oktoobris samaväärset sündide arvu kasvu juunis-juulis-augustis ei järgnenud.

Sellel oli mitu konkreetset põhjust. Esiteks, lapsi ei sünnitanud ainult esmakordselt abiellunud naised, vaid lapsi sündis ka juba varem abiellunud inimestel. Abiellumiste sesoonsusega on seotud aga ainult esimesed.²²¹ Teiseks, kõiki lapsi ei eostatud vahetult abielu sõlmimise järel ning nii jagunevad sünnid objektiivsetel põhjustel aasta lõikes abiellumistest oluliselt ühtlasemana. Kolmandaks, osa lapsi võis olla eostatud abiellumiste eelselt. Viimase võimaluse poolt räägib populaarsete abiellumiskuude ja kõrgema sündide arvuga kuude omavaheline võrdlus. Kui aastatel

²¹⁹ Palli, H. Otepää rahvastik. Lk 72.

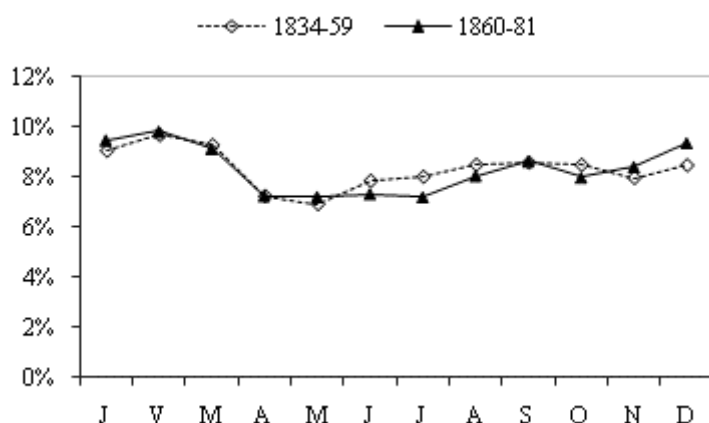
²²⁰ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 8.

²²¹ Knodel, J. E. Demographic behavior in the past. p 281.

1834-1859 sündis Rõngu, Rannu, Nõo ja Puhja kihelkondades kõige rohkem lapsi veebruaris, siis pidid nad olema eostatud tõenäoliselt eelmise aasta mais. Üks populaarsemaid abiellumiskuid nendes kihelkondades oli seevastu hoopis juuni.

Kirikliku abielu sõlmimisele eelnes pikk ja aeganõudev protseduur, ehk nn mahakuulutamine. Ootamatu abiellumine ei olnud võimalik, kuna abiellumise soovi avaldamise järgselt pidi pastor kolmel järjestikusel pühapäeval andma kogudusele teada peigmehe ja pruudi nimed, nende sotsiaalse kuuluvuse, tegevusala ning ka elukohad. Kõigil soovijail oli võimalus nimetada abiellumist välistavaid asjaolusid.²²² Võibolla tuleks eostamiste ning abiellumiste vahele jäänud umbes kuu aja pikkuse nihke seletust ostida justnimelt kirjeldatud abiellumistsüklist.

Joonis 16: Sündide sesoonsus Rannu, Rõngu, Nõo ja Puhja kogudustes

Tartu linna lähedases Tartu-Maarja maakoguduses sündis aastatel 1834-1859 suurem osa lastest aasta teisel poolel (49,6%). Ka seal oli märts üks kõrgema sündide arvuga (9,1%). Samas enim, ehk 9,2% kõigist aasta jooksul sündinutest, tuli ilmale oktoobris. Märtsis sündinud lapsed olid eostatud eelmise aasta juunis ning oktoobris sündinud lapsed detsembris-jaanuaris, mis langeb kokku suvise ja talvise pööripäeva ajaga. Kõige vähem sündis kihelkonnas lapsi mais (7,1%).²²³

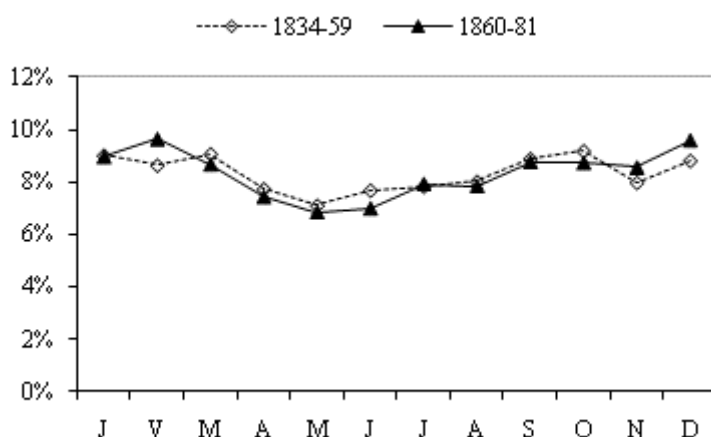
Ka 1860. ja 1870. aastatel sündis suurem osa lastest Tartumaal aasta teisel poolel. Rõngu, Rannu, Nõo ja Puhja kihelkonna puhul oli nende osakaal 47,6% ning Tartu-Maarja maakoguduses 48,8%. Seejuures kontsentreerusid sünnid just sügiskuudele. Suurima sündide arvuga olid samas aga aasta esimesed kuud. Jaanuaris, veebruaris ja märtsis sündis Rõngus, Rannus, Nõos ja Puhjas vastavalt 9,5%, 9,9% ja

²²² Полное Собрание законов Российской империи. II. Т. VII, nr 5870, § 95. с 966.

²²³ Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 17.

9,1% kõigist aasta lastest. Samas suurusjärgus oli sündide hulk ka detsembris (9,4%).²²⁴ Ka Tartu-Maarja kihelkonna puhul paistsid silma eelkõige jaanuar, veebruar ja detsember (9,0%; 9,7% ja 9,6%).²²⁵ Ka kogu Liivimaa ulatuses olid 1870. aastatel just need kuud kõige suurema sündide arvuga. Tavalisest rohkem oli sünde samuti septembris.²²⁶ Osaliselt võis sündide kontsentreerumist talvekuudele mõjutada aastatel 1860-1881 tunduvalt tõusnud abiellumiste hulk aprillis.

Joonis 17: Sündide sesoonsus Tartu-Maarja maakoguduses

Konkurentsilt vähem sündis lapsi endiselt mais. Sel kuul tuli ilmale Tartu-Maarja maakoguduses vaid 6,8% kõigist aasta jooksul sündinud lastest. Mais sündinud lapsed pidid olema eostatud eelmise aasta augustis, mis oli aga üks aasta aktiivsemaid põllutööde tegemise perioode. Teadaoleva viie kihelkonna andmed näitavad, et sajandi esimesel poolel ainult maikuule omane sündide madalseisuaeg pikenes tegelikult nüüd neljale kuule (aprill-juuli). Samal ajal vähenes tunduvalt ka abiellumiste hulk juulis, augustis ja septembris (vt joonis 10). Selline tugevate kontrastide vähenemine ja sündide ühtlasem aastalõikes jagunemine oli üheks märgiks Tartumaa ühiskonnakorralduse selgest teisenemisest ja võibolla ka teatavast moderniseerumisest. Senise põllumajanduskeskse elanikkonna osa ühiskonnas oli vähenemas ja kasvamas oli teenistujate-palगतööliste osa.

19. sajandi keskpaiga andmed näitavad vabadike ja maata talupoegade osatähtsuse kasvu ühiskonnas. Kui aastatel 1816-1834 oli keskmine vabadike osa Sangaste kihelkonna elanike hulgas 13%, siis aastatel 1834-1850 oli neid juba 30%.

²²⁴ Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 28.

²²⁵ Grosset, O. Biostatik der Stadt Dorpat. S 21.

²²⁶ Carlberg, N. Bie Bewegung der Bevölkerung Livlands. S 29.

Samuti on täheldatud 19. sajandi keskpaigas talumaade katastrisse kandmisega kaasnenud vabadike külast väljatõrjumise ilminguid.²²⁷ Võib eeldada, et maaga ning põllutöödega vähem seotud või siis palgatööle orienteerunud ühiskonnakihi rahvastikukäitumine hakkas uutes oludes teisenema.

3.2.3 Abieluvälised sünnid

Abieluväliseid sünide tuli 18. sajandi Euroopas ette suhteliselt harva. Näiteks Saksamaal ulatus nende osatähtsus sündide hulgas enne 1780. a vaid kahe kuni nelja protsendini.²²⁸ Väga sarnane oli olukord ka 18. sajandi Tartumaal. Valdav osa lapsi sündis kiriklikult laulatatud paaridel ning vallaslapsed moodustasid keskmiselt alla 2% kõigist aasta jooksul sündinud lastest. Kihelkonniti võisid kõikumised olla siiski suured. Kui näiteks Tartumaal Rannu kihelkonnas moodustas vallasündide arv kõigist sündidest vaid 0,7%, siis Pärnumaal Vändra kihelkonnas ulatus nende arv 18. sajandi lõpus isegi 2,9%-ni.²²⁹

Tegelikult oli vallasündide hulk Tartumaal nii 18. sajandil kui ka 19. sajandi esimesel kolmandikul ilmselt mõnevõrra kõrgem kui tollased meetrikad näitavad. Varasemate andmete õigsuse seavad kahtluse alla 1830. aastate keskpaigas kasutusele võetud uued ühtse kujundusega meetrikad. Uuendusega paranes vallaslastega seotud sissekannete kvaliteet meetrikates tunduvalt, mis lubabki väita, et varasematel aastatel oli tegemist väljaspool abielu sündinud laste ilmselge alaregistreerimisega.

Veelgi kehvemini on meetrikates kajastatud surnultsündinud vallaslapsed. Nii 18. sajandil kui ka 19. sajandil kohtab neid meetrikates äärmiselt vähesel määral. Vallaslaste imikusuremus ei olnud siis kindlasti nii madal ja meetrikate lehekülgedele jõudis neist vaid väike osa.

Abieluvälise suhte tulemusena sündinud laste suhteliselt väikese arvu põhjuseks ei olnud 19. sajandi esimesel poolel ainuüksi nende vähene registreerimine. Isegi kui pastor oleks olnud suuteline panema kirja kõik abieluvälised sünnid, ei kajastaks see meile tollaste abieluväliste suhete tegelikku ulatust. Seda juba tänu tõsiasjale, et mitte iga abieluväline suhe ei lõppenud ilmtingimata lapse sünniga.

²²⁷ Кахк, Ю., Уйбу, Х. О социальной структуре и мобильности. с 60, 65.

²²⁸ Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 113.

²²⁹ Palli, H. Eesti rahvastiku ajalugu. Lk 66-67.

Pealegi jõuti abielueelse raseduse korral sõlmida abielu sageli enne lapse sündi. Käesoleva uurimuse käigus on Tartumaa luteri ja õigeusu kirikute sünnimeetrikate põhjal tehtud kindlaks vaid aasta jooksul väljaspool abielu elusalt ja surnultsündinud laste üldarvud. Abieluelsete seksuaalsuhete leviku kogu-ulatust need andmed üksi hinnata ei luba, kuid peaks andma vähemalt esilagse pildi tollasest situatsioonist.

Tabel 23: Väljaspool abielu sündinud laste arv ning nende osatähtsus abielusündide suhtes 1800-1899

Aastad	Luterlased (saksa pihtkond)						Luterlased (eesti pihtkond)					
	elusalt	%	surnult	%	kokku	%	elusalt	%	surnult	%	kokku	%
1800-09	13	2,4	0	0,0	13	2,3	537	1,5	11	12,4	548	1,5
1810-19	19	2,7	0	0,0	19	2,7	1050	2,9	15	4,6	1065	2,9
1820-29	15	2,0	0	0,0	15	2,0	1057	2,6	27	3,5	1084	2,6
1830-39	11	1,7	0	0,0	11	1,7	894	2,1	40	2,7	934	2,1
1840-49	7	1,3	0	0,0	7	1,3	990	2,6	67	4,4	1057	2,7
1850-59	14	2,5	1	4,5	15	2,5	1439	4,0	83	5,9	1522	4,1
1860-69	16	2,6	2	7,7	18	2,8	1827	4,3	58	4,2	1885	4,3
1870-79	4	0,8	1	11,1	5	1,0	2318	5,5	101	7,4	2419	5,6
1880-89	3	0,8	0	0,0	3	0,7	2804	7,2	116	9,1	2920	7,2
1890-99	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2784	7,6	103	8,6	2887	7,6
Aastad	Õigeusklikud						Kokku					
	elusalt	%	surnult	%	kokku	%	elusalt	%	surnult	%	kokku	%
1800-09	0	0,0	0	0,0	0	0,0	550	1,5	11	12,1	561	1,5
1810-19	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1069	2,9	15	4,6	1084	2,9
1820-29	17	5,8	0	0,0	17	5,8	1089	2,6	27	3,4	1116	2,6
1830-39	94	12,3	0	0,0	94	12,3	999	2,3	40	2,7	1039	2,3
1840-49	153	4,4	0	0,0	153	4,4	1150	2,7	67	4,4	1217	2,8
1850-59	387	3,6	0	0,0	387	3,6	1840	3,9	84	5,9	1924	4,0
1860-69	421	4,4	5	8,2	426	4,5	2264	4,3	65	4,4	2329	4,3
1870-79	275	5,1	6	15,8	281	5,2	2597	5,4	108	7,6	2705	5,5
1880-89	341	6,6	4	7,1	345	6,6	3148	7,0	120	9,0	3268	7,1
1890-99	452	6,8	1	1,1	453	6,7	3236	7,4	104	8,1	3340	7,5

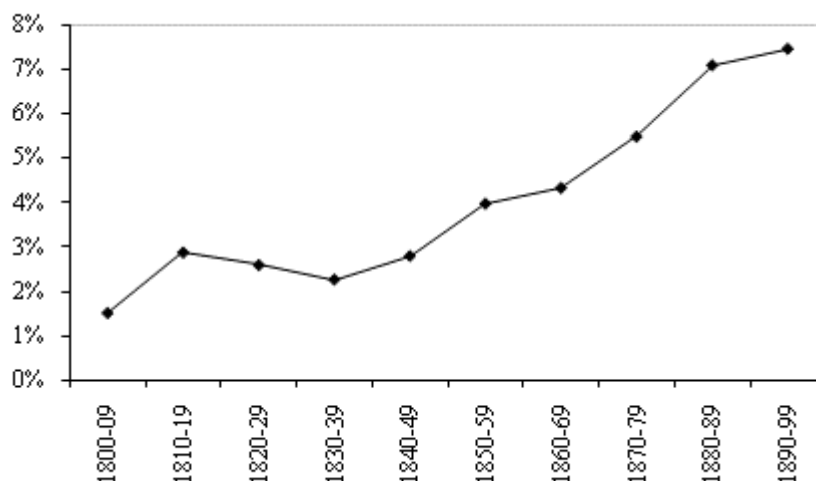
Luteri ja õigeusu koguduste meetrikate andmeil kasvas väljaspool abielu sündinud laste arv ja osatähtsus nii elussündide kui ka surnultsündide hulgas Tartumaal 19. sajandil pidevalt. Sajandi esimesel kümnendil oli vallaslaste sünde väga vähe ning need moodustasid kõigist sündidest vaid 1,5%. Järgmisel kümnendil oli nende arv varasemast poole suurem ning osatähtsus sündide hulgas tõusis järsult 2,9%-ni. Tõenäoliselt sündis vallaslapse siiski mõlemal kümnendil enam-vähem ühepalju, kuid esimesel juhul pandi neid lihtsalt mõnevõrra vähem kirja.

Aastatel 1810-1849 püsis vallaslaste osatähtsus sündide hulgas suhteliselt ühesugusena ning ulatus oma kõrgajal 2,9%-ni. 1840. aastatel, kui suremus oli keskmisest kõrgem ning sündide arv madal, muutus vallaslaste arv sündide hulgas

minimaalselt. Tavapärast on kriisiaastate ajal ning järel täheldatud alati väljaspool abielu sündinud laste arvu väikest suurenemist.²³⁰ Tartumaal seevastu vallaslaste osatähtsus kriisiaastatel sündide hulgas ei suurenenud ning üksikutel aastatel see isegi langes. Epideemiaterohke 1845. a järel langes vallaslaste arv Tartumaa luteri koguduste eesti pihtkondades umbes kolm korda. Tavapärase sajakonna vallaslapse asemel sündis 1846. a väljaspool abielu vaid 38 last (18 poissi ja 20 tüdrukut).

Sajandi teisel poolel hakkas abieluväliste sündide arv tasapisi tõusma. Kui veel 1850.-1860. aastatel moodustasid need kõigist sündidest ligikaudu 4,0%, siis 1870. aastateks tõusis vastav näitaja juba 5,5%-ni. Sajandi lõpus oli vallaslapse sündide hulgas juba 7,5%.

Joonis 18: Väljaspool abielu sündinud laste osatähtsus sündide hulgas 1800-1899

Võrdlusena, Inglismaa puhul kohtame me hoopis vastupidist tendentsi. Vallaslaste osatähtsus kõigi sündide hulgas oli seal 1840. aastatel umbes 7 protsenti, kuid see hakkas vähenema ning 19. sajandi lõpuks oli väljaspool abielu sündinute osa kõigi sündide hulgas kahanenud 4 protsendini.²³¹

Vallaslaste arv tõusis 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses kogu Euroopas. Paljuski olid selle põhjuseks laialt levinud abielueelsed seksuaalsuhted. Näiteks Saksamaal võis mõningatel andmetel sündida abielueelsete seksuaalsuhete tulemusena juba 18. sajandi lõpus umbes 30% lastest. Just abielueelne rasedus oli tihti ajendiks, mis viis abielu sõlmimiseni.²³² 19. sajandil sündisid seal juba veidi enam kui

²³⁰ Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 117.

²³¹ Woods, R. The Demography of Victorian England and Wales. p 53.

²³² Knodel, J.E. Demographic behavior in the past. p 221.

pooled esmasündinud lastest abielueelse vahekorra tulemusena. Seejuures jõudis umbes 40% sellistest vanemates abielluda enne ning umbes 20% pärast lapse sündi. Ülejäänud paaride suhe abieluni ei jõudnud.²³³

19. sajandi alguse Inglismaal ei suurenenud ainuüksi abieluväliste sündide arv, vaid tõusma hakkas ka nende laste arv, kes olid eostatud mitmeid kuid enne paari abiellumist, kuid tulid ilmale juba nende abiellumise järgselt. Kõigis esmasündinud lastest oli viimaseid lausa 37,6%.²³⁴

Tartumaa Võnnu kihelkonna elanike abielueelsete seksuaalsuhete leviku kohta on olemas andmed aastatest 1834-1881. Tartu Ülikooli juures meditsiinidoktori kraadi kaitsnud E. Oehrni pööras teiste rahvastikuküsimuste seas tähelepanu ka seostele lapse sünni- ning vanemate abiellumiskuupäeva vahel.²³⁵ Kasutades Võnnu koguduse personaalraamatut tegi ta 2005 perekonna näitel kindlaks, et abielueelse seksuaalsuhte tulemusena võis sündida isegi 19% kihelkonnas sündinud lastest. Surnultsündinud lapsi ta ei arvestanud, kuna need ei kajastu personaalraamatus. Selle nähtuse põhjuseks pidas Oehrni maarahva seas laialt levinud abielueelseid seksuaalsuhteid. Tavaliselt jõutigi abielu sõlmimiseni alles siis, kui tütarlaps jäi lapseootele. Kui aga selgus, et lapse isa tüdrukuga abielluda ei soovinud, leiti leskede ja või ka vallaliste hulgast kiiresti mõni teine abiellumiseks sobilik mees. Seega kajastavad meile meetrikaraamatud üksnes seda osa vallaslastest, keda enne sündi mingil põhjusel “legaliseerida” ei õnnestunud.

Romantilisemad käsitlused on põhjendanud vallasündide tõusust abielu tähtsuse langusega ning mõned julgemad on näinud selles isegi seksuaalrevolutsiooni esimesi märke.²³⁶ Säärase vaatenurga kriitikud on vastuargumendina toonud esile vallaslaste üldiselt halvemad elutingimused ning nende tunduvalt kõrgema imikusuremuse.

Tõenäoliselt ei muutunud abielueelse seksuaalkäitumise tavad Euroopas tegelikult kogu 19. sajandi vältel. Et aga ühtäkki hakkas vallasündide arv kiiresti tõusma, tuleb selle põhjuseks lugeda eeskätt muutunud sotsiaal-majanduslikke olusid. Uutes oludes varem hästi toiminud süsteem enam ei töötanud ning vallalisena

²³³ Knodel, J.E. Demographic behavior in the past. p 221.

²³⁴ Wrigley, E. A., Davies, R. S., Oeppen, J. E., Schofield, R. S. English Population History from Family Reconstitution 1580–1837. Cambridge, 2005. p 421-422.

²³⁵ Oehrni, E. Biostatik dreier Landkirchspiele. S 93-94.

²³⁶ Shorter, E. The making of modern family. New York, 1975. p 99.

rasedaks jäänud naiste mehelesaamise võimalused vähenesid.²³⁷ Võnnu kihelkonna näitel nägime, et ka Tartumaal olid eeldused sarnaseks vallasündide tõusuks realselt olemas. Sarnaseid momente on teisigi. Näiteks hakkasid Tartumaal sajandi teisel poolel tõusma nii esimest korda abiellunud inimeste keskmine vanus kui ka abieluväliste sündide arv. 18. sajandi Inglismaa rahvastikuprotsesse analüüsides on leitud, et vallaliste abiellujate vanus ja vallaslaste osakaal ühiskonnas on omavahel vastastikuses seoses ning nii esimest kui ka teist mõjutavad sarnased sotsiaal-majanduslikud tegurid.²³⁸

Samuti on uuringud tõestanud, et paralleelselt vallaslaste arvu tõusuga hakkas langema lapseootele jäämise järel sõlmitud abielude arv.²³⁹ Saksamaa kontekstis on abieluväliste sündide arvu ja osatähtsuse tõusu põhjendatud eeskätt vallaliste lapseootel naiste kahanenud võimalustega enne sünnitust abielluda. Samasugused momendid on olemas ka Tartumaa rahvastikuarengus. Samas ei ole vallaslaste arvu, abiellumisea ja vallaliste arvu omavahelist sõltuvust suudetud üheselt tõestada, kuna kinnitust on leidnud arvukad regionaalsed eripärad. See tähendab, et vallaliste kõrge osatähtsus ühiskonnas ei pruukinud kaasa tuua suuremat vallaslaste arvu ega ka vastupidi.

Liivimaa Statistikakomitee poolt kogutud rahvastikuandmete kohaselt kasvas aastatel 1873-1882 väljaspool abielu sündinud laste arv ja nende osatähtsus sündide hulgas kogu Liivimaal pidevalt. Kubermangu elanike arv seejuures eriti ei tõusnud. Kui ajavahemikul 1873-1877 moodustas abieluväliste sündide arv kõigist sündidest 4,2%, siis järgmise viie aasta (1878-1882) keskmine oli juba 4,5%.²⁴⁰

Lääne-Euroopas olid samal ajal vastavad protsendid kordades kõrgemad. Nii sündis aastatel 1876-1880 Preisimaal väljaspool abielu keskmiselt 7,6% ja Baieris 12,9% lastest. Austrias oli 1876. a vastav protsent 12,5. Venemaal tervikuna moodustasid väljaspool abielu sündinud lapsed vaid 2-3% kõigist sündidest.²⁴¹ Tartumaal sündis N. Carlbergi andmetel aastatel 1873-1882 väljaspool abielu 6,1% lastest. Seejuures kasvas vallaslaste osatähtsus sündide hulgas ka seal. Aastatel 1873-

²³⁷ Knodel, J.E. Demographic behavior in the past. p 221.

²³⁸ Samas, p 186.

²³⁹ Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 116.

²⁴⁰ Carlberg, N. Die Bewegung der Bevölkerung Livlands. S 42.

²⁴¹ Samas, S 36-37.

1877 moodustasid vallaslapsed sündidest 5,8 ning aastatel 1878-1882 juba 6,3%.²⁴² 1870. aastate kirikuraamatud seevastu nii suurt vallaslaste arvu ja osakaalu sündide hulgas ei näita. Luteri- ja õigeusu meetrikate andmetel oli Tartumaal vallaslaste osa sündide hulgas aastatel 1873-1882 5,8%.

Tartumaal oli abieluväliste sündide näitaja üks Liivimaa kõrgemaid, mille põhjuseks võis olla nooremapoolse elanikkonna juurdevool linna, aga ka Tartu Günekoloogiakliiniku olemasolu, kus tuli ilmale palju vallaslapsi.²⁴³ Liivimaa linnadest olid Tartu ja Võru vallaslase sündide poolest konkurentsitud liidrid, vastavalt 10,6% ja 10,3%. Teistes Liivimaa linnades moodustasid vallaslaste sünnid ainult 4-5%, mis oli tavapärane tase maakondade puhul.

Kui võrrelda abieluväliste sündide osakaalu religioossete gruppide lõikes, siis selgub, et Liivimaa luterlaste hulgas moodustasid väljaspool abielu sündinud lapsed vahemikul 1873-1882 keskmiselt 4,5%, õigeusklikel 6,5% ja katoliiklastel 8% kõigist sündidest. Kõige vähem, ehk alla 1%, sündis vallaslapsi juutidel.²⁴⁴ Kõige enam sündis 1880. aastatel vallaslapsi aga vanausulistel. Kui veel 1870. aastate esimesel poolel oli vallassündide osa nende hulgas 2-5% juures, siis 1878. aastal hakkas see äkki tõusma (13,8%) ja kasvas kiiresti 20%-ni 1880. aastaks. 1882.a. aga moodustasid abieluvälised sünnid vanausulistel kõigist sündidest juba 47%.²⁴⁵ Erinevalt statistikakogumike andmetest, ei pruukinud vanausulistest üksikvanemate hulk tegelikult nii suur siiski olla. Käibeeläinud ülikõrge näitaja põhjuseks tuleb pidada eelkõige vanausuliste erinevat abielukombestikku ning selle tõlgendamist riiklike institutsioonide poolt.

Vene keisririigis ei tunnustatud sektantlike vanausuliste (saksa k *Raskolniki*, *Altgläubigen*; vene keeles *раско́льники*, *старообрядцы*) abielusid väga pikka aega seaduslikena, mistõttu loeti ka nendest abieludest sündinud lapsed automaatselt abieluvälisteks. Mõningane muutus tuli 1874. a, kui Liivimaa Kubermanguvalitsuse poolt sama aasta 15. oktoobril välja antud patendi alusel viidi politseiasutuste juures sisse erilised meetrikad, kuhu tuli registreerida sektantide abielud ning nende sündinud lapsed.²⁴⁶ Abiellumise soovist tuli ette teatada seitse päeva ning seaduslikult

²⁴² Carlberg, N. Die Bewegung der Bevölkerung Livlands. S 42.

²⁴³ Samas, S 43.

²⁴⁴ Samas, S 39.

²⁴⁵ Samas, S 47.

²⁴⁶ Samas, S 35.

kehtivaks muutus taoline tsiviilabielu meetrikasse kandmise hetkest. Seaduslikeks loeti ka nendest abieludest sündinud lapsed. Et aga vanausuliste hulgas hakkas abieluväliste sündide osakaal kiiresti suurenema just 1870. aastate teisel poolel, näitab see seda, et vanausuliste endi poolt sellist kooselu legaliseerimise võimalust omaks ei võetud.

3.2.4 Surnultsündinud lapsed

Meetrikaraamatute rikkalik andmestik võimaldab meil seoses sündimusküsimuste uurimisega pöörata tähelepanu ka mitmetele üksikküsimustele, mh surnultsündinud laste problemaatikale. Käesolevas töös ei kasutata surnultsünni mõistet kitsalt demograafilise mõistena,²⁴⁷ kuna surmameetrikate aines ei ole sedavõrd spetsiifiliseks lähenemiseks piisavalt täpne. Algandmete iseloomust tulenevalt on spetsiifilisi rahvastikuteaduse mõisteid - surnultsünd, vastsündinu surm²⁴⁸ ja imikusurm - kasutatud paralleelmõistetena.

Surnultsündide registreerimise kvaliteet sõltus väga suures määral pastori isikust, tema teadmistest ning sündmuse kirjapanemise moodusest.²⁴⁹ Üsna sageli on pastorid märkinud meetrikates surnultsündideks ka juhtumeid, mille näol oli tänapäeva mõistes tegu hoopis varaste imikusurmadega. Nende vahel vahe tegemine polegi alati võimalik. Ilmselt loeti pastorite poolt surnultsündinuteks kõik need lapsed, kes olid surnud enne ristimistoimingu läbiviimist. Käesolevas töös on surnultsündide tuvastamisel lähtutud sünni- ja surmameetrikates vastavalt tähistatud kannetest.

Eraldi tuleb tähelepanu juhtida perioodi 1800-1833 meetrikatele. Kui võrrelda surnultsündide osakaalu sündide koguarvu suhtes neil aastail, siis võib üsna kindlalt näha nende vähest registreerimist meetrikates. Heaks näiteks on siin Sangaste ja Kambja koguduste surmameetrikad, kuhu sajandi esimesel kolmandikul ei tehtud surnultsündide osas aisatki kannet, mis vaevalt tollasele tegelikkusele vastab. Teistes kogudustes oli olukord parem, kuid sealgi on vastavad näitajad ilmselt tegelikkusest väiksemad.

²⁴⁷ Surnultsünniks loetakse sünnikaaluga vähemalt 500 grammi ja pärast 22. rasedusnädalat toimunud loote üsisisest surma, mida nimetatakse ka lootesurmaks.

²⁴⁸ Vastsündinuks nimetatakse imikut esimese 28 elupäeva jooksul.

²⁴⁹ Hubbard, W. H., Pitkänen, K., Schlumbohm, J., Sogner, S., Thorvaldsen, G., Poppel, F.v. Historical studies in mortality decline. Oslo, 2002. p 88.

Tabel 24: Surnultsündide osakaal abielusündide ja abieluväliste sündide hulgas 1800-1899

Aastad	Abielusünnid					Abieluvälised sünnid				
	elusalt	%	surnult	%	Kokku	elusalt	%	surnult	%	Kokku
1800-09	36397	99,8	80	0,2	36477	550	98,0	11	2,0	561
1810-19	36270	99,1	311	0,9	36581	1069	98,6	15	1,4	1084
1820-29	41148	98,2	756	1,8	41904	1089	97,6	27	2,4	1116
1830-39	43312	96,8	1450	3,2	44762	999	96,2	40	3,8	1039
1840-49	40807	96,6	1453	3,4	42260	1150	94,5	67	5,5	1217
1850-59	45130	97,1	1343	2,9	46473	1840	95,6	84	4,4	1924
1860-69	50037	97,3	1407	2,7	51444	2264	97,2	65	2,8	2329
1870-79	45296	97,2	1307	2,8	46603	2597	96,0	108	4,0	2705
1880-89	41592	97,2	1220	2,8	42812	3148	96,3	120	3,7	3268
1890-99	40239	97,1	1187	2,9	41426	3236	96,9	104	3,1	3340

Huvitaval kombel ilmneb tugev alaregistreeritus eelkõige abieluinimeste surnuna sündinud laste puhul. Sajandi esimesel kümnendil moodustasid surnultsünnid kõigist abielusündidest vaid 0,2%. Võrreldes seda hilisemate kümnendite näitajatega võib kindlalt väita, et sajandialguse meetrikad sisaldavad vaid umbes 10% kõigist tollal abieludest surnuna sündinud lastest. Hiljem sissekannete kvaliteet paranes ning alates 1830. aastatest oli see juba heal tasemel.

Väljaspool abielu sündinud lapsi on 19. sajandi esimesel kümnel aastal registreeritud vähe. Meetrikatesse on jõudnud neist umbes pooled. Surnultsündinute osatähtsus oli nende hulgas aga juba siis oluliselt kõrgem, ulatudes 2,0%-ni. Hiljem abielust ja väljaspool abielu surnultsündinute osatähtsused ühtlustusid ning näiteks 1860. aastatel oli surnultsündide protsentuaalne osakaal nii abielust kui ka väljaspool abielu sündinud laste osas praktiliselt võrdne. Absoluutarvudes oli surnultsünde tänu nende suuremale arvule abielusündide hulgas muidugi rohkem.

Surnultsündide osatähtsus oli suurem vallaslaste hulgas ning väiksem abielust sündinute seas. Abielusündide hulgas oli surnultsündide osakaal juba 1830. aastatel umbes kolm protsenti. Sajandi teisel poolel langes see aga alla kolme protsendi ning liikus hiljem stabiilselt umbes 2,7-2,9% vahemikus. Kuigi surnultsündide osatähtsus abielusündide hulgas kogu 19. sajandi vältel vähenes, siis märkimisväärtset langust selles osas siiski ei toimunud.

Vallaslaste hulgas oli surnultsünde kuni 1830. aastateni suhteliselt vähe, kuid seda eelkõige tänu nende vähesele meetrikasse kandmisele. Edaspidi hakkas nende osakaal vallassündide hulgas kiiresti tõusma ning jõudis 1840. aastateks juba 5,5%-ni. Seevastu sajandi teisel poolel hakkas surnultsündide osatähtsus vähehaaval uuesti

kahanema. Positiivselt üllatasid 1860. aastad, kui surnultsündide arv langes eriti järsult 2,8% juurde. Kui 1850. aastatel sündis surnult 47 poissi ja 37 tüdrukut, siis 1860. aastatel vastavalt vaid 38 ja 27. Surnultsündide osatähtsuse muutumist vallaslaste hulgas on peetud ühiskonna üldist tervislikku seisukorda iseloomustavaks lakmuspaberiks. Seetõttu võib pidada üsna loomulikuks surnultsündinute osatähtsuse tõusu vallassündide hulgas just 1840. aastatel. Vastav näitaja oli kõrge ka 1870. aastatel, mis annab meile tunnistust tollal ühiskonnas valitsenud teatavast sotsiaal-majanduslikust ebastabiilsusest. Positiivsetest muutustest peaks aga andma märku 1880. ja 1890. aastad, kui vaatamata kiires tempos kasvanud vallaslaste üldarvule surnultsündide osakaal nende hulgas vähenes. 1890. aastatel 3,1%-ni langenud surnultsünni osatähtsus väljaspool abielu sündinute hulgas ei erinenud juba oluliselt vastavast suhtarvust abielusündide juures.

Tabel 25: Surnultsündide arv sugude lõikes 1800-1899

Aastad	Abielusünnid				Abieluvälised sünnid			
	elusalt		surnult		elusalt		surnult	
	m	n	m	n	m	n	m	n
1800-1809	18462	17935	46	34	304	246	2	9
1810-1819	18487	17783	172	139	554	515	6	9
1820-1829	20899	20249	441	315	548	541	15	12
1830-1839	22055	21257	862	588	503	496	20	20
1840-1849	20768	20039	763	690	553	597	29	38
1850-1859	23094	22036	769	574	951	889	47	37
1860-1869	25644	24393	773	634	1137	1127	38	27
1870-1879	23053	22243	742	565	1306	1291	68	40
1880-1889	21283	20309	664	556	1646	1502	63	57
1890-1899	20643	19596	639	548	1710	1526	61	43

Abielurahval oli surnultsündinute hulgas rohkem poisse kui tüdrukuid. Seda tulemust ei ole võimalik põhjendada ainult tõsiasjaga, et poisse sündis tüdrukutest rohkem. Samuti oli surnultsündinud poiste suhe elusalt sündinud poiste arvu tüdrukute vastavast näitajast kõrgem. Tähelepanuväärne on, et kogu sajandi vältel ei esinenud ühtegi kümnendit, mil surnultsündinud tüdrukute arv oleks olnud poiste omast kõrgem. Kõrgeim oli surnultsündinud poiste arv 1830. aastatel, kui kogu kümnendi kokkuvõttes esines 862 juhtu. Samal ajal sündis tüdrukuid surnuna vaid 588. Järgnevatel kümnenditel hakkas olukord poiste osas liikuma paremuse suunas ning surnultsündinute hulk elussündide suhtes kahanes. Tüdrukute puhul oli abielust surnultsündinute arv kõrgeim 1840. aastatel, kui surnult sündis 690 tüdrukut.

Mõnevõrra üllatuslik on, et vaatamata 1870. aastatel alanud üldisele abielusündide langusele surnultsündinud tüdrukute arv, erinevalt poiste omast, sisuliselt ei muutnud.

Väljaspool abielu surnult sündinud laste hulgas pole poiste nii selget domineerimist võimalik täheldada. Aastatel 1800-1819 ja 1840-1849 oli surnultsündinud tüdrukute arv vallaslaste seas poiste omast isegi suurem. Tulenevalt väljaspool abielu surnultsündinud laste väikesest arvust ja/või tagasihoidlikust meetrikatesse kandmisest, pole nende puhul võimalik selgeid trende välja tuua.

3.2.5 Mitmike sünnid

Tavapäraste sündide kõrval on läbi aegade sündinud osa lastest mitmikena. Käesoleva töö koostamise käigus sai mitmike sündide küsimusele lähenetud väga üldiselt. Kindlaks sai tehtud vaid igaaastane mitmike sündide arv ning nende osa sündide koguarvu suhtes. Kuna mitmike sündidele pöörasid tähelepanu juba Tartu Ülikooli juures kaitstud biostaatilised uurimused, on allpool esitatud tulemusi täiendatud nimetatud uurimustes tehtud järelduste ja tähelepanekutega

Luteri- ja õigeusu meetrikate koondandmete kohaselt sündis Tartumaal kaksikuid pea igal aastal. Arusaadavalt on valdav osa mitmike sündidest maakonnas registreeritud luteri koguduste meetrikates, sest nende hulk oli maakonnas teiste konfessioonide omast kõrgem. Suure liikmeskonnaga Tartumaa luteri koguduste puhul ei olnud harvad juhud, kui ühes aastas sündis kümme või enam paari kaksikuid. Ühe aasta jooksul sündinud kaksikute arvult oli esikohal Võnnu kogudus. Nii 1835. kui ka 1861. a tuli seal ilmale 17 paari kaksikuid.²⁵⁰ Ka luteri kogudustes tervikuna kujunesid kaksikute sünni poolest parimateks eelnimetatud aastad, vastavalt 85 ja 91 paariga. Maakonnas tervikuna oli tippaastaks 1861. a, mil sündis 103 paari kaksikuid. Antud arvud tähistavad kõiki kaksikusünde, sh ka surnultsünni juhtumeid.

Kolmikute sünde tuli ette märksa harvem. Kõige rohkem kolmikuid sündis maakonnas 1820., 1838., 1860., 1889. ja 1897. aastal. Kõigil neil aastatel sündisid maakonnas kolmed kolmikud. Kõik nad sündisid luteri kogudustes. Õigeusu kogudustes sündis kolmikuid väga harva, kokku vaid seitsmel korral: Rõngus 1871. a, Mustvee Nikolai koguduses 1875. a, Laatres 1891. ja 1895. a, Laiusel 1876. ja 1896. ning Ilmjärve koguduses 1886. a. Nelikuid Tartumaal 19. sajandil ei sündinud.

²⁵⁰ EAA 3172-1-1, L 75-104p., EAA 3172-1-22, L 3-58p.

Tabel 26: Keskmise mitmikesündide osakaal sündide hulgas 1800-1899

Aastad	Luterlased (saksa pihtkond)							Luterlased (eesti pihtkond)						
	Üksik	%	Kaksik	%	Kolmik	%	Kokku	Üksik	%	Kaksik	%	Kolmik	%	Kokku
1800-09	54,3	98,9	0,6	1,1	0,0	0,00	54,9	3527,0	98,3	60,4	1,7	0,3	0,01	3587,7
1810-19	70,2	99,2	0,6	0,8	0,0	0,00	70,8	3579,4	98,4	57,1	1,6	0,8	0,02	3637,3
1820-29	73,7	99,1	0,7	0,9	0,0	0,00	74,4	4073,7	98,5	60,7	1,5	1,4	0,03	4135,8
1830-39	62,9	98,7	0,8	1,3	0,0	0,00	63,7	4299,2	98,4	68,8	1,6	1,2	0,03	4369,2
1840-49	54,4	99,3	0,4	0,7	0,0	0,00	54,8	3835,6	98,6	53,0	1,4	0,9	0,02	3889,5
1850-59	58,1	99,1	0,5	0,9	0,0	0,00	58,6	3589,3	98,3	60,5	1,7	1,2	0,03	3651,0
1860-69	62,6	98,3	1,1	1,7	0,0	0,00	63,7	4218,8	98,4	66,9	1,6	1,7	0,04	4287,4
1870-79	51,2	99,4	0,3	0,6	0,0	0,00	51,5	4213,5	98,5	61,4	1,4	1,4	0,03	4276,3
1880-89	40,2	99,5	0,2	0,5	0,0	0,00	40,4	3929,0	98,6	56,1	1,4	1,1	0,03	3986,2
1890-99	22,4	98,7	0,3	1,3	0,0	0,00	22,7	3671,7	98,6	51,3	1,4	1,4	0,04	3724,4
Aastad	Õigeusklikud							Kokku						
	Üksik	%	Kaksik	%	Kolmik	%	Kokku	Üksik	%	Kaksik	%	Kolmik	%	Kokku
1800-09	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00	0,0	3581,3	98,3	61,0	1,7	0,3	0,01	3642,6
1810-19	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00	0,0	3649,6	98,4	57,7	1,6	0,8	0,02	3708,1
1820-29	29,1	100	0,0	0,0	0,0	0,00	29,1	4176,5	98,5	61,4	1,4	1,4	0,03	4239,3
1830-39	74,8	98,9	0,8	1,1	0,0	0,00	75,6	4436,9	98,4	70,4	1,6	1,2	0,03	4508,5
1840-49	342,0	99,0	3,6	1,0	0,0	0,00	345,6	4232,0	98,7	57,0	1,3	0,9	0,02	4289,9
1850-59	1042,8	98,8	12,9	1,2	0,0	0,00	1055,7	4690,2	98,4	73,9	1,6	1,2	0,03	4765,3
1860-69	927,7	98,5	14,4	1,5	0,0	0,00	942,1	5209,1	98,4	82,4	1,6	1,7	0,03	5293,2
1870-79	526,4	98,8	6,2	1,2	0,5	0,08	533,1	4791,1	98,6	67,9	1,4	1,8	0,04	4860,8
1880-89	509,4	98,5	7,4	1,4	0,2	0,03	517,0	4478,6	98,6	63,7	1,4	1,2	0,03	4543,5
1890-99	655,7	98,5	9,6	1,4	0,5	0,07	665,8	4349,8	98,6	61,2	1,4	1,8	0,04	4412,8

Tabelis 26 on meetrikate andmetele tuginedes esitatud aastane keskmine üksikute, kaksikute ja kolmikute sünnijuhtude arv ning nende osakaal sündide koguarvu suhtes. Nagu näeme kõikus aastane kaksikute sündide osakaal sündide hulgas 1,3%-st kuni 1,7%-ni. Huebneri järgi oli Tartu-Maarja koguduses aastatel 1834-1859 keskmine kaksikute osakaal sündide hulgas 1,89% ja kolmikuid sündis 0,02% juhul.²⁵¹ Samal ajal oli Rõngu, Rannu, Nõo ja Puhja kihelkonnas oli vastav näitaja 1,71% ja 0,01%. Aastatel 1860-1881 nimetatud neljas kihelkonnas kaksikute osakaal sündide hulgas langes. Siis moodustasid kaksikute paarid 1,53%, kolmikud aga 0,04% kõigist sünnijuhtudest.²⁵² Samuti langes kaksikute sündide hulk aastatel 1860-1881 Tartu-Maarja kihelkonnas. Nüüd moodustasid kaksikud kõigist sünnijuhtudest 1,55% . Kolmikuid sündis 0,03% juhtudest.²⁵³ Käesoleva uurimuse

²⁵¹ Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 20.

²⁵² Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 25.

²⁵³ Grosset, O. Biostatik der Stadt Dorpat. S 31, 32.

käigus kogutud andmed näitavad, et kogu 19. sajandi kokkuvõttes moodustasid kaksikute sünnid kõigist maakonna sünnijuhtumitest 1,5%. Kaksikusündidest ligikaudu 40% moodustasid segapaarid. Nii poiste kui ka tüdrukute paare oli sündide seas tavaliselt võrdselt 1/3.²⁵⁴

Tänapäeval on mitmike sünd suhteliselt haruldane, enamasti sünnib kaksikuid alla ühe paari 100 sünnituse kohta, kolmikuid esineb aga haruharva. Alates 20. sajandi lõpust on aga Eestis mitmike osakaal sündide hulgas mõnevõrra suurenenud, mille põhjuseks tuleb lugeda hormoonravi ja eriti viljatusravi.²⁵⁵

Surnultsündide osakaal oli Tartumaal 19. sajandil mitmike hulgas väga kõrge. Kui üksikusündide puhul oli surnultsündinute osa tavaliselt 2-3%, siis mitmikel oli sama näitaja keskmiselt 11%, mõningal juhul ulatus aga isegi 14%-ni. Väljaspool abielu sündinud kaksikute puhul võis surnultsündide osatähtsus ulatuda kohati isegi 22,6%-ni.²⁵⁶ Kaksikusündide puhul oli niivõrd kõrge surnultsündinute osakaalu põhjuseks reeglina asjaolu, et sageli arenes üks lastest ema kõhus aeglasemalt ning suri juba enne sünnitust. Samuti võis sünnitus kujuneda sedavõrd raskeks, et elusana sündis vaid esimesena ilmale tulnud laps.

²⁵⁴ Grosset, O. Biostatik der Stadt Dorpat. S 32., Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 20., Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 26.

²⁵⁵ Tiit, E.-M. Eesti rahvastiku põhinäitajad aastail 2004/2005 Euroopa taustal. Tartu, 2005. L 9.

²⁵⁶ Huebner, F. Biostatik der Stadt Dorpat. S 20., Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 14., Oehrn, E. Biostatik dreier Landkirchspiele Livlands. S 32.

3.3 Surmad

3.3.1 Surmade dünaamika

19. sajandil Euroopas toimunud muutused rahvastiku suremuskäitumises on köitnud paljude demograafide ning sotsiaalteadlaste tähelepanu. Suremuse vähenemine oli 19. sajandil Euroopas universaalne protsess ning vaatamata sellele, et see kulges riigiti erineva tempo ja ulatusega ning omas tugevaid regionaalseid ja sotsiaalseid erisusi, oli langus iseloomulik kogu piirkonnale.

Suremuse dünaamikat uurides ongi enim tähelepanu pööratud just suremuse languse eelduste ning põhjuste väljaselgitamisele. Poleemika sellel teemal kestab ajaloolaste, sotsiaal- ja rahvastikuteadlaste hulgas juba pikemat aega ning kõiki osapooli rahuldavat vastust ei ole senini välja pakutud.

Kui esialgu tõsteti esile meditsiini määravat rolli suremuse langetamisel, mis väljendus võitluses rõugete ning väikelastele eriti ohtliku nakkushaiguse difteeriaga, siis tänaseks on jõutud tõdemusele, et protsessi mõjutanud tegureid oli oluliselt enam. Inglise Thomas McKeown tõestas tuberkuloosi näitel veenvalt, et meditsiini roll oli suremuse vähenemise juures minimaalne. Sõltumata sellest, et reaalselt toimiv tuberkuloosiravi puudus vähemalt 20. sajandi keskpaigani, hakkas haigestumiste arv langema juba 19. sajandi teisel poolel.²⁵⁷ Üksnes rõugete ning difteeria puhul pidas McKeown meditsiini toimet tuntavaks. Meditsiini roll haiguste ja nendest põhjustatud epideemiate tõrjumisel oli vähemäärav. Isegi juhul kui oldi võimelised nakkushaigusi diagnoosima ja nende levikupiirkondi kindlaks tegema, ei tähendanud see kaugeltki seda, et võitlus haigusega oleks osutunud edukaks. Reeglina jõudis epideemia enne olulisel määral levida, kui mingigi meditsiiniline abi sellele levendust tõi. Arstide ja meditsiini laiem positiivne roll seisnes pigem elanike teadlikkuse tõstmises hügieeni vallas.²⁵⁸

Kuid ka sanitaartingimuste parandamist, nagu näiteks linnade puhta joogiveega või kanalisatsiooniga varustamist, ei pidanud McKeown suremuse languse juures oluliseks. Tema meelest hakkas suremus langema pigem pärast seda, kui

²⁵⁷ McKeown, T. *The Modern Rise of Population*. New York, 1976.

²⁵⁸ Rootsmäe, L. Nakkushaigused surma põhjustena. Lk 27.

paranesid inimeste toitumistingimused. Kriitilise tähtsusega olid selle juures muutused laste toitmises ning emade söömisharjumuses, sest suremuse langus tuli olulisel määral imikute ja väikelaste surmade kahanemise arvelt.

Mida põhjalikumalt on hakatud uurima tollaseid surmapõhjusi, seda selgemaks on saanud tõsiasi, et ka surma põhjustanud olulisemad nakkushaigused olid mõjutatud erinevatest faktoritest. Tänu sellele tõdemusele on tagaplaanile langenud ka nägemus üldisest nakkushaigustest põhjustatud suremuse tagasiminekest ning see on asendunud üksikute haiguste käitumise käsitlemisega üldiste protsesside taustal.²⁵⁹

Viimasel ajal on teadlased jõudnud kokkuleppele, et surmade arv pidi langema ühenduses suurema osa elanike elustandardi paranemisega. Väljendus see eelkõige kvaliteetsemas ja mitmekesisemas toidus, paranenud isiklikus hügieenis ja elutingimustes. Imikute ja väikelaste puhul on tõestatud, et nende suremuse tase oli olulisel määral sõltuvuses vanemate sotsiaalsest klassist ning elukeskkonnast. Lisaks sellele aitas imikute ning väikelaste surmade vähenemisele kindlasti kaasa emade tervisliku seisundi paranemine.²⁶⁰ Hästi ja stabiilselt toituvad inimesed olid võimelised paremini vastu seisma nakkushaigustele ja epideemiatele.

Elamispinna kvaliteedi madalat taset on traditsiooniliselt seostatud eelkõige linnaühiskonnaga, kuid ka 19. sajandi maaelanike elutingimused üldisemalt olid kõike muud kui soodsad. Suure osa Eesti maaelanike majapidamised olid väikesed sauniku või popsikohad, mis oma elutingimustelt olid väga tagasihoidlikud.²⁶¹ Mingil määral aitas surmajuhtude vähenemisele kaasa teadlikkuse tõus isiklikust hügieenist, kuid selge on see, et suremuse langus ei sõltunud ühest või kahest faktorist, vaid suurema arvu põhjuste kogumist. Vaid nende koosmõju tõi kaasa nn “tervishoiu-revolutsiooni”, mis mõjutab meie ühiskonna suremuskäitumist tänaseni.

Suremuse languse kui pikaajalise protsessi võib jagada mitmesse arengufaasi. Kui varem käsitleti suremuse langust peamiselt 18. ja 19. sajandi kontekstis, siis nüüd on leidnud laiemat tunnustust seisukoht, mille järgi kestab see protsess veel tänagi. Euroopa kontekstis on leitud, et protsessi esimeses faasis, 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi esimesel poolel, mõjutasid suremust peamiselt industrialiseerimise eelsele ajale iseloomulikud näitajad nagu loomulik suremus, kriisiaastad ning nälg, epideemiad ja sõjad. Teisel perioodil oli suremus endiselt kõrge, kuid kriisiaastatest

²⁵⁹ Vögele, J. Urban mortality change in England and Germany, 1870-1913. Liverpool, 1998. p 54-81.

²⁶⁰ Woods, R. The Demography of Victorian England and Wales. pp 28, 294.

²⁶¹ Tihase, K. Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn, 2007. Lk 165.

tulenevat suremust esines harvem ja mitte nii ulatuslikult kui varem. Iseloomulik oli väikelaste suur suremus. Epideemiate mõju oli varasemast tagasihoidlikum. Endiselt esines näljahädasid, kuid need ei olnud nii ulatuslikud ega põhjustanud massisuremisi. Suhteliselt rahulikust ajast tulenevalt oli sõjategevuse otsene mõju peaaegu olematu. Kolmandas faasis, 19. sajandi viimasel kolmandikul, langes normaalne suremus kiiresti ja pidevalt, seda eriti sajandi lõpuaastatel. Niivõrd selge suremuse langus tekitas ajaloolastes pikaks ajaks veendumuse, mille kohaselt peeti just seda faasi “demograafilisel üleminekul” otsustavaks. Neljandas faasis, mis kestab tänaseni, toimub suremuse stabiliseerumine sellel uuel madalal nivool.²⁶²

Tabel 27: Surmade dünaamika Tartumaal 1800-1899

Aastad	Luterlased						Õigeusklikud ²⁶³			Kokku		
	Eesti pihtkond			Saksa pihtkond			m	n	k	m	n	k
	m	n	k	m	n	k						
1800-09	21203	20251	41454	223	134	357	-	-	-	21426	20385	41811
1810-19	14396	14404	28800	257	166	423	-	-	-	14653	14570	29223
1820-29	15462	15243	30705	226	182	408	93	102	195	15781	15527	31308
1830-39	17567	17106	34673	204	160	364	238	224	462	18009	17490	35499
1840-49	17992	19354	37346	146	150	296	1040	830	1870	19178	20334	39512
1850-59	13640	14162	27802	177	153	330	3408	2816	6224	17225	17131	34356
1860-69	13630	14404	28034	200	155	355	3557	3063	6620	17387	17622	35009
1870-79	13473	13945	27418	148	120	268	2491	1984	4475	16112	16049	32161
1880-89	13919	14052	27971	103	116	219	2337	1814	4151	16359	15982	32341
1890-99	12447	12364	24811	59	50	109	2207	1938	4145	14713	14352	29065

* surnute hulka on loetud ka kõik surnultsündinud lapsed

Tartumaa rahvastiku suremusnäitajad sisaldasid suurel määral kogu 19. sajandi Euroopale omaseid jooni. Loomulikult eksisteerisid mõningad lokaalsed eripärad, kuid üldtrend oli Tartumaa surmade arvu vähenemise suunas ning seda eeskätt tänu lastesurmade vähenemisele. Järgnevalt püüame vaadelda, millal hakkas surmade arv Tartumaal tuntavalt vähenema ning millises ulatuses langus toimus.

Tänu Tartumaa luteri ja õigeusu koguduste surnameetrikatele on meil teada pea kõigi ajavahemikul 1800-1899 maakonnas surnud inimeste arv. Eeldades aga seda, et meetrikad ei pruugi kajastada kõiki maakonnas asetleidnud surmajuhte, võis surmade arv olla ka veidi suurem, kuid kindlasti mitte väiksem. Sellest lähtudes

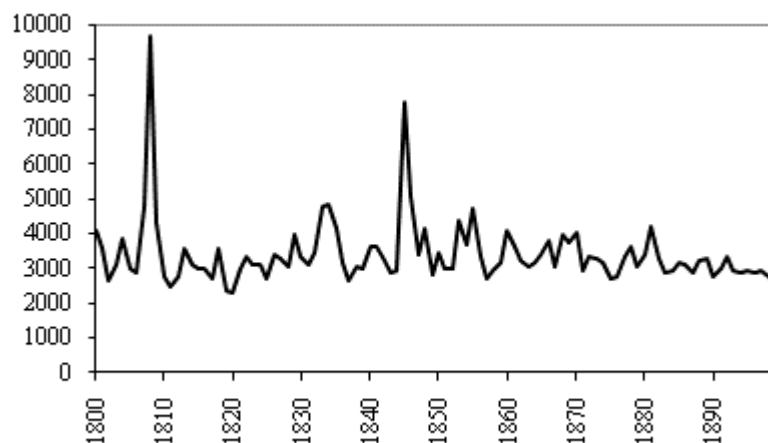
²⁶² Ehmer, J. Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie. S 34-36.

²⁶³ Märkus: tabelis 27 sisaldab õigeusklike meeste ja naiste arv ka vastavalt 11 meessoost ja 12 naissoost isikut, kelle vanusandmeid ei olnud EAÕK koguduste surnameetrikatesse märgitud. Kõik kõnealused isikud surid ajavahemikul 1856-1899. Kuna puudus võimalus tuvastada, kas tegu oli laste või täiskasvanutega, siis ei ole kõnealuseid isikuid tabelis nr 28 andmete hulka lisatud. Tabelis nr 27 sisaldab perioodi 1820-1829 aastane keskmine surmade arv ainult Nina koguduse andmeid. Kogudus alustas tegevust 1824.a.

võime väita, et saja aasta vältel suri maakonnas kokku 170 806 meest ja 169 401 naist, ehk 340 207 inimest. Surnud meeste ja naiste koguarv oli seega sisuliselt ühesugune. Kuna poisse sündis tavaliselt tüdrukutest rohkem, kõneleb see meile meessoost elanikkonna rändest Tartu linna või väljapoole maakonna piire.

Sajandi keskmine aastane surmade hulk oli Tartumaal ca 3400 juhtu, kuid nagu näha jooniselt 19, esines üksikuid ülikõrge suremusega aastaid, milliseid võib nimetada liigsuremusega aastateks. Aastane surmade arv tõusis siis väga kiiresti ning oli kordi suurem tavapärasest suremustasemest. Äkilise kõrge surmade arvu põhjusi oli tavaliselt kolm: nälg (tihti põhjustatud ikaldusest), taudid (tihti põhjustatud näljast või sõjategevusest) ja sõjad. Esile võisid need tegurid kerkida kas ükshaaval, eriti rasketel juhtudel aga kombineerituna.

Joonis 19: Surmade koguarvu muutumine Tartumaal 1800-1899

Tartumaal olid eriti rasked kriisiaastad 1808. ja 1845. aasta paiku. Tavapärasest rohkem oli surmajuhtumeid ka 1833., 1834. ja 1855. aastal. Kõige kõrgem oli aastane surmade arv Tartumaal 1808. a, kui suri kokku 9659 inimest. Tavapärase suremusega aastatel, näiteks aastatel 1800-1806, suri aastas keskmiselt 3292 inimest. Kriisiaastate (1807-1809) keskmine surmade hulk oli aga 6255,7 juhtu, ehk seega ligikaudu poole kõrgem tavapärasest tasemest. Kriisi peamiseks põhjuseks oli 1806. ja 1807. a piirkonda tabanud ikaldus ning sellest tulenenud suur toidupuudus. 1808. a surmade arvu viis eriti kõrgeks toidunappusest nõrgestatud rahvast tabanud taudipuhang.²⁶⁴ Enam kui pooled 1808. a surnutest olid lapsed. Nii olid Torma-Lohusuu koguduses surnud 469 inimesest lapsed (alla 15 aastased) 248,

²⁶⁴ Kõpp, J. Laiuse kihelkonna ajalugu. Lk 222.

mis teeb nende osatähtsuseks surnute hulgas 52,9%. Laiuse kihelkonnas oli laste osa 1808. a surnute hulgas 52,8%.²⁶⁵ Seejuures on oluline märkida, et samasugune vahekord valitses laste- ning täiskasvanusuremuse vahel ka tavapärase suremusega aastatel.²⁶⁶ Samas ei pruukinud laste surmade arv igal pool nõnda suur olla. Nii moodustasid Kodavere koguduses lastesurmad 42,7% kõigist 1808. a surmadest.²⁶⁷

Silmapaistvalt kõrge oli suremus ka 1845. aastal. Siis suri maakonnas kokku 7793 inimest. Kui tavapärase aastane keskmine surmade arv oli 1840. aastatel 1743,5 juhtu, siis keskmine surmajuhtude arv kriisiaastatel (1845-1846) tõusis järsult 6441,5-ni. Absoluutarvudes oli surmajuhtude hulk võrreldav 1808. a tasemega, kuid kuna maakonna elanike arv oli vahepeal kasvanud ca. 81000 (1795. a) inimeselt ca. 123000 (1850. a) inimeseni, polnud kõrge suremuse otsene mõju rahvastikustruktuurile nüüd nii ulatuslik kui sajandi esimesel kümnendil. Nii 1808. a kui ka 1845. a moodustasid kõigist surmadest veidi enam kui poole lastesurmad. Luteri kiriku eesti pihtkondade liikmete seas moodustasid laste (sh surnultsündinute) surmad kõigist surmadest isegi 55,9%. 19. sajandi teisel poolel esines veel üksikuid nakkushaiguste puhanguid, kuid mainitud aastatega võrreldavat suremust need endaga kaasa enam ei toonud.

Ühiskonna kui terviku seisukohast ei tuleks ajutist kõrget suremust käsitleda ainult negatiivsest küljest, sest sellel võisid olla demograafilisest vaatepunktist ka mõned positiivsed aspektid. Peaasjalikult põllumajandusele orienteeritud ühiskondades saadi juurdepääs elatusallikaks olnud talukohale peamiselt pärimise või abiellumise teel. Seega võis lühiajaline kõrge surmade arv soodustada uute nooremate perekondade moodustumist ning hoida ära maa muutumise defitsiitseks.

Samuti võis ajutine kõrge surmade arv kriisi möödumisel tuua kaasa abiellumiste arvu tõusu. Seda eriti juhul, kui surmad puudutasid ka abielulist elanikkonda. Suurem osa elukaaslase kaotanud leskmeestest abiellus peagi uuesti ning nii võis üldine abiellumiste hulk tänu leskede ning tavapäraste vallaliste abielude koosmõjul tõusta kiiresti kriisieelsele või isegi kõrgemale tasemele. Ühiskond, mida tabas mõni esmapilgul ränk väline šokk, võis saadud löögist kosuda tänu fertiilsuse tõusule väga kiiresti.²⁶⁸

²⁶⁵ EAA 2434-2-6, L 263p-276p.

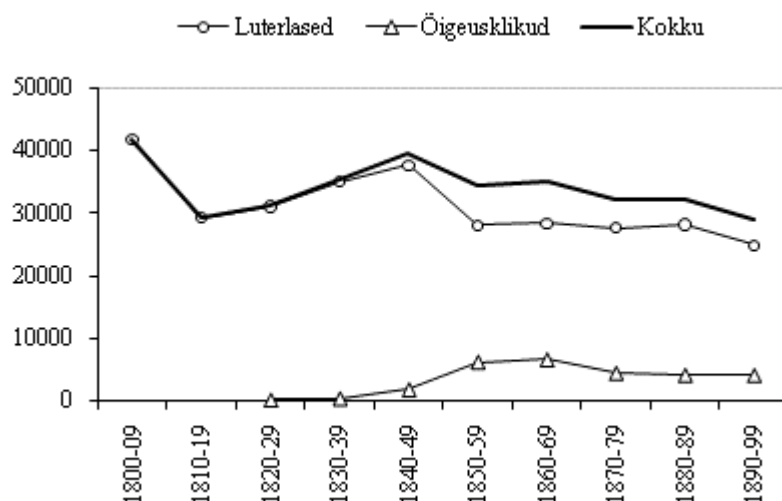
²⁶⁶ EAA 1265-1- 63, L 366-370., EAA 1265-1-65, L 278-284.

²⁶⁷ EAA 1256-2-5, L 514-527.

²⁶⁸ Woods, R. The Demography of Victorian England and Wales. p 11.

Samas ei maksa unustada, et tavapärasest kõrgem suremus puudutas osalt ka elanikkonna seda osa, mis oli jõudnud abiellumiseks sobivasse ikka. Nende inimeste arvu kahanemine tähendas ka võimalike abielude sõlmimise vähenemist. Lisaks võis erakordselt kõrge suremus põhjustada abiellumiste edasilükkamist emotsionaalsetel või eetilistel kaalutlustel, kuna sugulase või tuttava surmaga lähedasel ajal ei peetud pulmapeo pidamist lihtsalt sobivaks.

Joonis 20: Surmade aastakeskmise muutumine 1800-1899

Kuni 1840. aastateni püsis Tartumaa elanike enamuse suremuskäitumine suhteliselt muutumatuna. Surmade arv kasvas ühenduses samal ajal suurenenud sündide arvuga. Sajandi keskpaigas toimus aga Tartumaa elanike suremuskäitumises oluline muutus. Jooniselt 20 nähtub, et meetrikates hakkas surmade arv vähenema just 1850. aastatel ning see suundumus oli jätkuv kogu 19. sajandi teise poole ulatuses. Järsk surmade arvu vähenemine luterlaste hulgas tulenes eeskätt usuvahetusliikumise mõjudest. Surmade arv vähenes luterlastel ootamatult tänu nende üldarvu langusele, mitte aga suremuse sisulisele vähenemisele.

Ajutise tagasikäigu tegi surmade vähenemine 1860. aastatel. Selle põhjuseks tuleb pidada samal kümnendil aset leidnud sündide arvu kiiret kasvu, sest väikelaste surmad moodustasid surmade üldarvust jätkuvalt enamuse ning tänu sellele põhjustas suurem sündide hulk paratamatult ka surmajuhtude suurenemise.

3.3.2 Laste ja täiskasvanute surmade vanusstruktuuri muutumine

Järgnevalt vaatleme surmade dünaamikat Tartumaa luteri ja õigeusu kogudustes, eesmärgiga teha kindlaks laste ning täiskasvanute surmade osatähtsuse üldsuse suhtes. Suremuse probleemistiku käsitlemisel on just laste surmade temaatika pälvinud paljude rahvastikuteadlaste peamise tähelepanu. Enamasti muidugi seetõttu, et laste suremus oli 19. sajandil tänapäevaga võrreldes kõrgem ning üldised suremusnäitajad hakkasid langema eelkõige tänu laste surmade vähenemisele.

Tabel 28: Surmade arv Tartumaal sugude lõikes 1835-1899

Aastad	Luterlased								Õigeusklikud				Kokku		
	Eesti pihtkond				Saksa pihtkond										
	Lapsed		Täiskasv.		Lapsed		Täiskasv.		Lapsed		Täiskasv.				
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	k
1835-39	4682	3913	3240	3745	41	25	49	48	53	65	65	57	8130	7853	15983
1840-44	4804	4344	2984	3734	22	28	49	45	79	78	72	70	8010	8299	16309
1845-49	5769	5505	4435	5771	36	41	39	36	499	446	390	236	11168	12035	23203
1850-54	4230	3709	2782	3607	61	38	32	43	1025	902	625	449	8755	8748	17503
1855-59	4042	3531	2586	3315	41	37	43	35	1091	949	645	495	8448	8362	16810
1860-64	4214	3788	2282	3132	74	47	37	36	1194	1018	687	520	8488	8541	17029
1865-69	4399	3818	2735	3666	53	36	36	36	890	832	730	636	8843	9024	17867
1870-74	4274	3777	2537	3444	40	27	35	38	674	596	664	531	8224	8413	16637
1875-79	3993	3461	2669	3263	36	27	37	28	494	382	611	455	7840	7616	15456
1880-84	4162	3793	2979	3541	22	37	31	33	546	378	602	508	8342	8290	16632
1885-89	3689	3257	3089	3461	19	19	31	27	536	450	600	448	7964	7662	15626
1890-94	3167	2824	3237	3607	6	8	21	20	519	460	531	487	7481	7406	14887
1895-99	2907	2496	3136	3437	9	7	23	15	555	462	527	481	7157	6898	14055

Ka Tartumaa ei olnud selles osas erand. Laste surmade arv oli maakonnas kõrge ning nende osatähtsus surmade hulgas oli praktiliselt sajandi lõpuni täiskasvanute omast suurem. Esimesi märke laste surmade vähenemisest võib täheldada juba 1860. aastatel, kuid kulus veel paarkümmend aastat enne, kui laste ning täiskasvanute surmade osakaal 1880. aastate teisel poolel tasakaalustusid. Õigeusu kogudustes toimus sama protsess veidi kiiremini, seal tasakaalustusid laste ja täiskasvanute surmad 1870. aastate keskpaigaks. Laste surmade vähenemise trend oli pidev ning 1890. aastatel moodustasid täiskasvanute surmad surmade koguarvust juba enamuse.

Maakonnas tervikuna püsis poiste surmade koguarv vaadeldaval perioodil (1835-1899) tüdrukute omast kõrgemana. Seejuures püsis poiste ning tüdrukute surmajuhude omavaheline suhe konstantsena. Kui poiste surmade arv juhtus tõusma või langema, tegid samasuguse muutuse läbi ka tüdrukute surmad. Praktiliselt

võrdseks kujunes poiste ning tüdrukute surmade arv lastesurmade hulgas 1840. aastate keskpaigas ja kümnendi teine poolel intensiivsemalt levinud nakkushaiguste tõttu. Kui laste suremus hakkas 1860. aastate teisel poolel langema, leidsid muutused poiste ja tüdrukute osas aset üheaegselt.

Tabel 29: Keskmise aastane lastesurmade arv 1000 sünni kohta 1835-1899

Aasta	Sünnid	Lastesurmad			Surmasid iga 1000 sünni kohta
		m	n	k	
1835-39	23164	4776	4003	8779	379,0
1840-44	18449	4905	4450	9355	507,1
1845-49	20238	6304	5992	12296	607,6
1850-54	23352	5316	4649	9965	426,7
1855-59	25052	5174	4517	9691	386,8
1860-64	28559	5482	4853	10335	361,9
1865-69	25213	5342	4686	10028	397,7
1870-74	24752	4988	4400	9388	379,3
1875-79	24553	4523	3870	8393	341,8
1880-84	23375	4730	4208	8938	382,4
1885-89	22709	4244	3726	7970	351,0
1890-94	22110	3692	3292	6984	315,9
1895-99	22653	3471	2965	6436	284,1

Madalamat surmade taset tüdrukute hulgas on täheldatud ka teiste Euroopa piirkondade puhul. Näiteks 19. sajandi Saksamaal püsis alla viie aastaste tüdrukute surmade arv pidevalt samavanade poiste omast madalamana.²⁶⁹ Selle fenomeni põhjuseks ei olnud ilmselt tüdrukute eest parem hoolitsemine ega ka nende parem toitumine. Pigem on siin tegemist üldise seaduspäraga, tüdrukute bioloogilise eelisega poiste ees, mida on täheldatud ka tänapäevastes madala suremusega ühiskondades. Poiste suurema surmade arvu üks peamisi põhjusi on kindlasti see, et neid lihtsalt sündis tüdrukutest rohkem. Seetõttu oleks erakordne pigem selline olukord, kus poiste suremus on tüdrukute omast madalam. See annaks alust kahtlustele poiste võimalikust eeliskohtlemisest.²⁷⁰

Tabelist 29 näeme, et laste surmade arv võrreldes samal perioodil sündinute arvuga oli väga kõrge 1840. aastatel. Pooled või enamgi tol perioodil sündinud lastest surid täiskasvanuikka jõudmata. Ühtlasi ilmneb, et tegelikult ei toimunud tuntavat paranemist lastesurmade osas kuni 1880. aastateni. Tavaliselt kõikus keskmine surmajuhtude hulk 1000 sünni kohta 360 ja 400 vahel. Maakonna üldine laste

²⁶⁹ Knodel, J. E. Demographic behavior in the past. p 77, 78.

²⁷⁰ Samas, p 77.

suremus hakkas vähenema alles 1890. aastate alguses, mil vastav suhtarv langes esialgu alla 320 ning hiljem juba alla 300 juhtumi.

Täiskasvanute hulgas oli surnute sooline jagunemine lastest hoopis erinev. Toome esmalt luteri koguduste andmetel põhineva näite (vt tabel 28). Vastupidiselt lastele oli täiskasvanud meeste surmajuhtude arv naistest tunduvalt väiksem. Nagu lastegi puhul liikusid meeste ja naiste surmade kõverad üsna paralleelselt. Selline tasakaal hakkas murenema 1870. aastate keskel. Naiste surmade arv jäi ka sajandi viimasel veerandil ligikaudu varasemale tasemele, kuid nüüd hakkas meeste surmade arv aeglaselt suurenema. Vaatamata sellele, et meeste surmade arv suurenes sajandi lõpus pidevalt, siis naiste surmade arvuga see võrdsele tasemele ei jõudnud.

Meeste tunduvalt madalama suremuse põhjusi on mitmeid. Ühest küljest oli meeste surmade arv naiste omast väiksem tänu sellele, et neid oli maakonna elanike hulgas naistest vähem. Näiteks 1881. aasta rahvaloenduse kohaselt elas maakonnas sõjaväelasi arvesse võtmata 70611 meest ja 76451 naist.²⁷¹ Samuti võis meeste surmade väiksema arvu põhjuseks olla poiste suurem suremus võrreldes tüdrukutega. See omakorda tähendas, et ka täiskasvanuikka jõudis mehi naistest vähem. Poiste ja meeste surmade vahelisest tasakaalust võiks anda tunnistust 1880. aastate lõpus poiste surmajuhtude arvu kahanemise järel tõusma hakanud meeste surmade arv, kuid tüdrukute ja naiste puhul samasugune seos ei avaldu. Naiste surmade arv jäi tüdrukute surmade vähenedes praktiliselt muutumatuks.

Joonisel 21 on hästi näha, et kuni 1870. aastateni oli poiste-tüdrukute ja meeste-naiste suremustrend ühesuguse amplituudiga. Tõenäoliselt olid kuni selle ajani kõigi soo- ja vanusgruppide lõikes suremust mõjutanud faktorid sarnased. Surmapõhjuste hulgas domineerisid nakkushaigused, millesse haigestumine ei sõltunud olulisel määral inimese vanusest ega tema soost. Sajandi esimesel poolel oli nakkushaiguste osatähtsus surmapõhjuste hulgas Eestis suhteliselt kõrge, kõikides 19,2% ja 44,3% vahel.²⁷² 19. sajandi teise poole kohta sarnane statistika kahjuks puudub, kuid tõenäoliselt jäi ka siis nakkushaiguste osatähtsus surmapõhjuste hulgas arvestatavaks.

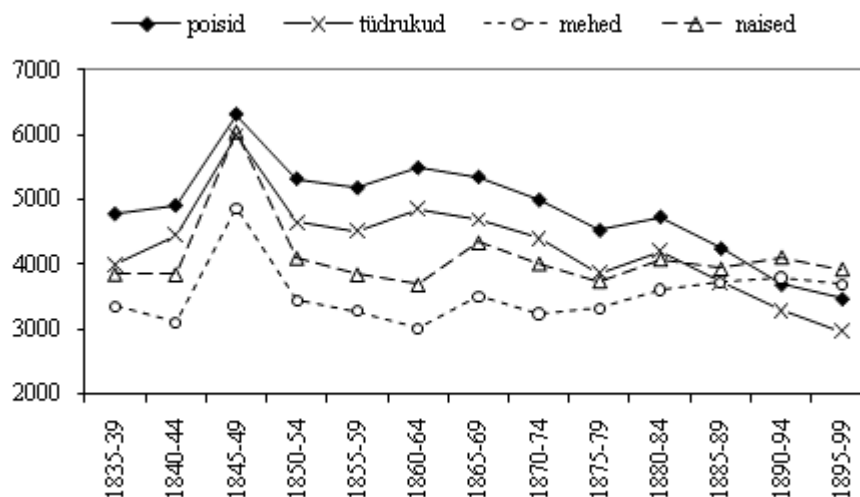
Nakkushaigustesse nakatumise tõenäosus võis mõnel määral sõltuda inimese soospetsiifilisest tegevusalast. Naiste kõrgemat surmade arvu on püütud seletada

²⁷¹ Jung-Stilling, F. v., Anders, W. Ergebnisse der baltischen Volkszählung. Theil I., Bd. 3., Lieferung 1. S 3.

²⁷² Rootsmäe, L. Nakkushaigused surma põhjustena. Lk 238-244.

elukutsest või töökohustustest tuleneva kõrgema riskiga nakatuda nakkushaigustesse. Näiteks pesunaistel, kellel tuli pesta muuhulgas ka koolerahaigete või juba haigusesse surnute ihu- ning voodipesu, on koolerasse haigestumise protsent kordades kõrgem kui teiste elukutsete esindajatel.²⁷³

Joonis 21: Keskmise surmade arv maakonna laste ja täiskasvanute hulgas sugude lõikes 1835-1899

Ka sünnitusega seotud surmad võisid olla naiste suurema suremuse põhjuseks. Nende osatähtsus abielunaiste surmade hulgas võis ulatuda 8 protsendini. Sünnitusealiste (vanuses 19-42 aastat) naiste surmapõhjustest võisid sünnitusega seotud surmad moodustada aga isegi 22%.²⁷⁴ Saksamaa lokaaluuringute tulemusena on leitud, et sünnitusealiste abielunaiste risk surra sünnitusel oli umbes 5%.²⁷⁵ Tartumaa kihelkondades elanud naiste suremuse põhjustena on biostaatilistes uurimustes märgitud ka rasket põllutööd, mida naised tegid nii rasedana kui ka vahetult pärast sünnitust.²⁷⁶

Meeste mõnevõrra madalama surmade arvu põhjusena, eriti Tartuga piirnevate kihelkondade puhul, on peetud meeste lahkumist maalt linna. Viimaste kiriklikud toimingud kanti edaspidi linna kiriku meetrikasse ning kodukirikuni vastav info enam ei jõudnud. Samuti mõjutas meeste suremusnäitajat igaaastane nekrutiks võtmine,

²⁷³ Imhof, A.E. Die gewonnenen Jahre. Von der Zunahme unserer Lebensspanne seit dreihundert Jahren oder von der Notwendigkeit einer neuen Einstellung zu Leben und Sterben. München, 1981. S 152.

²⁷⁴ Körber, B. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 47.

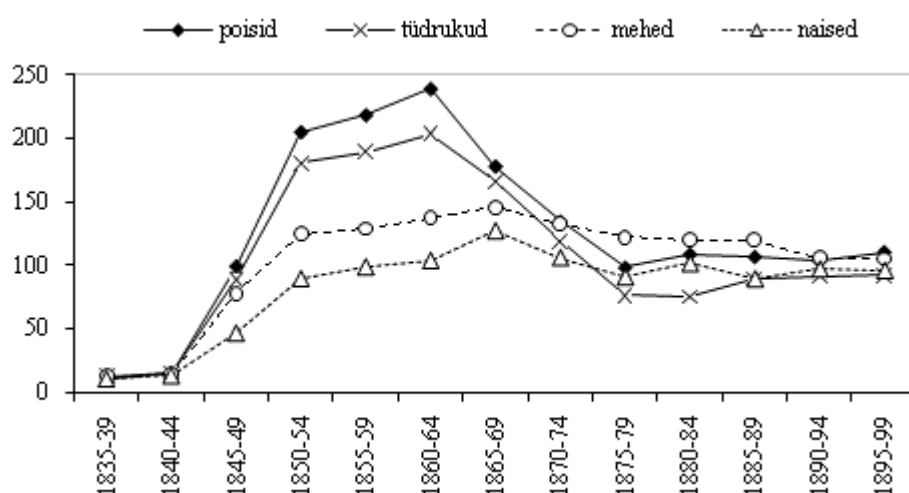
²⁷⁵ Knodel, J. E. Demographic behavior in the past. p 115.

²⁷⁶ Oehm, E. Biostatik dreier Landkirchspiele Livlands. S 108.

kuna kord kodukohast lahkununa eelistasid nekrutiks võetud mehed teenistuse lõppedes raske põllutöö tegemise asemel leida teenistust linnades.²⁷⁷

Alates 1880-ndate aastatest võib täheldada selgemat laste ja täiskasvanute suremuskäitumise eristumist. Seda nii üldisemalt võttes kui ka eri sugupoolte osas spetsiifilisemalt. Ilmselt hakkas umbes samal ajal taanduma nakkushaiguste osa surmajuhtude hulgas ning surma põhjuste spektris toimusid põhjapanevad muutused endogeensete (sh südame- ja veresoonkonnahaigused) surmapõhjuste suunas.

Joonis 22: Aastane keskmine surmade arv laste ja täiskasvanute hulgas õigeusu kogudustes 1835-1899

Luterlaste kui suurima religioosse kogukonna suremuskäitumine oli maakonna suremuskäitumise kujundamisel määravaks. Siinkohal tuleks kindlasti mainida seda, et õigeusklike suremusnäitajad nende üldiste suundumustega päris üheselt ei kattunud. Näiteks oli õigeusklike hulgas meeste surmade arv naiste omast hoopis kõrgem. See ei olnud nõnda mitte tänu mujalt saabunutele ega mentaliteedist tulenevatele eripäradele, vaid tänu asjaolule, et usuvahetuse käigus astus õigeusku mehi enam kui naisi. Vahetult pärast usuvahetusliikumist oli kõigist Tartumaa õigeusklikest 59% meessoost.²⁷⁸ Ka biostaatikud nägid õigeusklike meeste kõrgema surmade arvu taga sama põhjust.²⁷⁹

Kirjeldatud eripärad ja anomaaliad kaovad, kui vaadata nii Tartumaa luterlaste kui ka õigeusklike surmasid koos. Sellisel juhul maakonnas elanud mees ja naiste

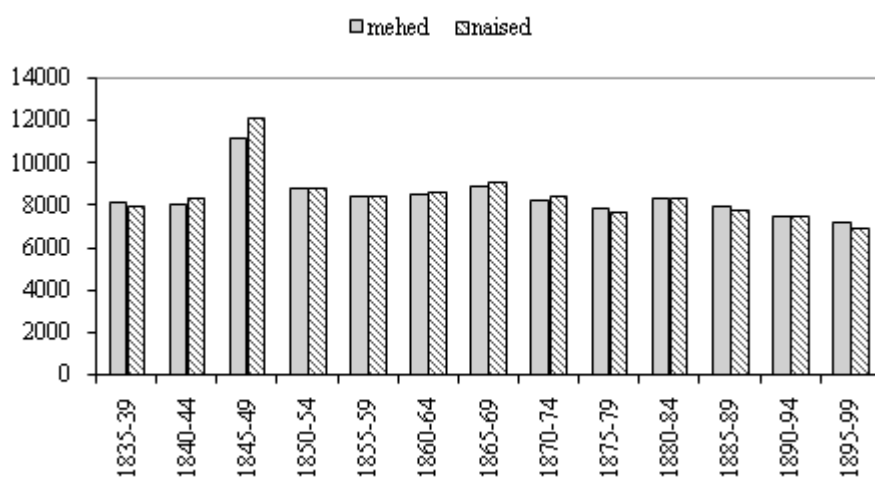
²⁷⁷ Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 58.

²⁷⁸ Kruus, H. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis. Lk 343.

²⁷⁹ Oehm, E. Biostatik dreier Landkirchspiele Livlands. S 109. Törne, C. Biostatik der im Dörptschen Kreise. S 58.

surmade üldarvus olulisi erinevusi ei olnud. Probleemid tekivadki reeglina sellest, et Eesti demograafiliste protsesside kirjeldamisel ning analüüsil kasutatakse ainult luteri koguduste meetrikaid.

Joonis 23: Meeste ja naiste aastane keskmine surmade arv Tartumaal 1835-1899

Maakonna mees- ja naissoost elanikkonna surmade viie aasta keskmiste näitajad erinesid tavapärasest üksnes 1840-ndatel aastatel. Seda isegi luteri ja õigeusu koguduste koondandmeid kasutades (vt joonis 23). Meessoost isikuid suri siis aastas keskmiselt 2232,4 ja naissoost isikuid 2407. Ka oli naiste surmade viie aasta keskmine meestest kõrgem 1860. ning 1870. aastate esimesel poolel. Alates 1870. aastate keskpaigast oli naiste surmade arv Tartumaal meessoost elanikkonna omast väiksem ning jäi sellest madalamaks vähemalt 19. sajandi lõpuni. Seda vaatamata sellele, et alates 1880. aastatest hakkas meeste surmade arv, tänu laste surmade vähenemisele, järk-järgult vähenema. Üheks naiste surmade muutumatuna püsimise põhjuseks võis olla nende mujale, näiteks Tartusse elama asumine. 1897. a rahvaloenduse järgi oli tollastest Tartu linna elanikest pärit Tartumaalt 14370 inimest, kellest 6382 olid mehed ja 7988 naised.²⁸⁰

3.3.3 Muutused surnute vanusstruktuuris

Kuna luteri koguduste liikmete suur arv ning käesolevas töös haaratava ajateljje pikkus ei võimaldanud koguda luteri koguduste surmameetrikatest väga detailseid andmeid, siis on Tartumaa 19. sajandi surmade vanusstruktuuri analüüsil

²⁸⁰ Berendsen, V. Maiste, M. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus. Lk 391.

piirdunud õigeusu koguduste materjalidega. Seega käsitletakse järgnevalt vahemikus 1850-1899 asetleidnud surmajuhtumeid.

Suur osa Tartumaal 19. sajandi teisel poolel tegutsenud õigeusu kogudustest olid uued, see tähendab, et nende liikmeskonna vanuseline koostis oli juhuslik ning sõltuvuses kogudusega liitunud inimeste vanusest. See oli erinev luteri koguduste omast, mis sajandite pikkusele loomulikule arengule kujutas endast terviklikku läbilõiget kogukonnast. Tulenevalt õigeusu koguduste suhtelisest väikesest liikmeskonnast võis selle sooline ja vanuseline tasakaal väga kiiresti muutuda. Eelnevat arvesse võttes ei kajasta õigeusu koguduste meetrikate andmed tegelikult kogu maakonna rahvastikuprotsesse, vaid võimaldavad anda üksnes õigeusu koguduste keskse ülevaate. Küll peaks olema suhteliselt universaalsetena käsitletavat õigeusklike lastesurmade vanusstruktuuris toimunud muutused.

Enne konkreetsete andmete juurde asumist tuleb rõhutada, et tabelis 30 toodud surnute üldarvude asemel tuleks pöörata enam tähelepanu suhtarvude muutumisele, sest vanusgruppide surmade keskmised on tugevas sõltuvuses parajasti tegutsenud koguduste üldarvust. Vaadeldav perioodil (1850-1899) asutati mitmeid uusi ning liideti varem asutatud kogudusi, mistõttu muutus koguduste ning nende liikmete arv pidevalt. Ka mõjutab käesolevas töös surnute üldarvu säilinud meetrikate hulk ning seegi, kas puuduvad andmed on interpoleerimise teel asendatud või mitte.

Üldisemat laadi andmetes esinevad lüngad õnnestus olemasolevate andmete põhjal interpoleerimise tulemusena asendada, kuid täpsemate andmete (nt. surnute vanus või perekonnaseis) puhul ei osutunud see detailsete parameetrite tõttu võimalikuks. Viimasest on tingitud ka interpoleerimisest mõjutatud Tartumaa õigeusu kogudustes surnud inimeste üldarvude erinevused tabelites 27 ja 30.

Vaadeldaval perioodil (1850-1899) moodustasid suure osa surmadest lastesurmad. Alla 15 aasta vanusena suri keskmiselt 55,6% maakonna õigeusklikest (sh surnultsündinud). Seejuures suri alla ühe aasta vanusena keskmiselt 27,9%, 1-4 aasta vanusena 19,5% ja 5-14 (k.a.) aasta vanusena 8,2% lastest. 1850. ja 1860. aastate esimesel poolel oli laste suremus õigeusklike hulgas väga kõrge. Meetrikate kohaselt moodustasid enne 15. eluaastat surnud lapsed umbes 65% kõigist surmades.

Imikusuremuse poolest olid Tartumaa ning Ida-Eesti laiemalt 18. ja 19. sajandil Eestis esimesed. Tartumaa keskmine imikusuremus oli aastatel 1800-1819 187‰ ning see jäi sama kõrgeks vähemalt sajandi keskpaigani. Aastatel 1820-1849 oli vastav näitaja 182‰. Kõige madala oli imikusuremus saartel, näiteks Muhus oli

perioodil 1800-1819 imikusuremus kõigest 89%.²⁸¹ Seejuures on epideemiate mõju imikusuremusele peetud ebaoluliseks ning peetud imikusuremuse taset pigem indikaatoriks, mis võimaldab otsustada tollaste üldiste elutingimuste üle. Eelkõige peegeldab see tervishoiu ja hügieeni olukorda, aga ka üldist kultuuritaset ning sotsiaal-majandusulikku seisundit. Mida kõrgem on piirkonna elanike elustandard, seda madalam on sealne imikusuremus.²⁸²

Tabel 30: Lastesurmade osakaal vanusgruppide lõikes õigeusu kogudustes 1850-1899

Aasta	teadmata	%	alla 1 a	%	1-4 a	%	5-14 a	%	täiskasv.	%	Kokku
1850-54	0	0,0	881	29,5	780	26,1	260	8,7	1070	35,8	2991
1855-59	5	0,2	971	30,3	770	24,0	315	9,8	1148	35,8	3209
1860-64	7	0,2	1143	33,2	790	23,0	288	8,4	1213	35,3	3441
1865-69	2	0,1	739	23,9	646	20,9	337	10,9	1366	44,2	3090
1870-74	1	0,1	415	22,6	315	17,2	231	12,6	874	47,6	1836
1875-79	1	0,1	483	24,9	300	15,4	93	4,8	1066	54,9	1943
1880-84	2	0,1	482	23,7	280	13,8	162	8,0	1110	54,5	2036
1885-89	1	0,0	570	28,0	293	14,4	123	6,0	1048	51,5	2035
1890-94	3	0,1	600	29,7	300	14,9	89	4,4	1026	50,8	2018
1895-99	1	0,1	569	28,5	317	15,9	114	5,7	992	49,8	1993

19. sajandi teisel poole olid piirkondlikud erinevused imikusuremuses vähem silmatorkavad. Ida-Eestis suremus vähenes ning saartel paiguti isegi kasvas.²⁸³ Ka Tartumaa õigeusu kiriku meetrikaraamatud näitavad, et 1860. aastate keskpaigast kuni 1880. aastateni suurenes surmade hulgas kiiresti täiskasvanud elanikkonna osatähtsus. Lastesurmade osakaalu vähenemise põhjuseks võis olla suuremate epideemiate puudumine. Teiseks lastesurmade vähenemise põhjuseks võis aga olla õigeusklike langenud sündimus, kuna ühe abielu kohta sündis neil vähem lapsi kui luterlastel.

Pärast 1840. aastaid oli usuvahetuse teel õigeusuga liitujaid suhteliselt vähe, mistõttu said väikesed õigeusu kogudused oma liikmeskonna kasvatamisel loota peamiselt loomulikule juurdekasvule. Langenud sündide arv ja 1840. aastatel usku vahetanute põlvkonna vananemine viisid laste surmade osakaalu kiiresti langusesse. 1870. aastate keskpaigaks moodustasid need juba vähem kui poole kõigist surmadest. Maakonnas tervikuna jõuti samasugusesse situatsiooni alles 1880. aastate lõpuks. Erinevalt luterlastest ei olnud laste surmade osatähtsuse vähenemine õigeusklike puhul lõplikult otsustatud. Sajandi viimasel kümnendil, kui vanem usuvahetuse teel

²⁸¹ Ligi, H. Imikute ja laste suremuse geograafia Eestis 18.-19. sajandil. // Kleio, 1993, nr 8. Lk 6.

²⁸² Samas, Lk 5.

²⁸³ Samas, Lk 7.

ühekorraga saabunud põlvkond oli lahkunud, hakkas laste surmade osa surmade üldarvu suhtes taas suurenema ning kujunes täiskasvanute suremusega praktiliselt võrdseks. Samasugune tasakaal saavutati ka luteri kogustes.

Vahepealsele madalale lastesurmade arvule võib olla veel üks seletus. See on seotud kampaania korras õigeusku läinute peatse sooviga minna tagasi luterlusse, mis omakorda väljendus laste ristimises luteri kirikus. Igal juhul langeb ajutine vähenemine ideaalselt kokku juba eespool viidatud tsaar Aleksander II poolt 1865. a välja antud ukaasiga, mis vabastas segaabielupaarid kohustusest anda töötus ristida oma lapsi üksnes õigeusku.

Õigeusklike vanemate püüdeid ristida oma lapsi luteri kirikus peaks näitama osalt seegi, et laste suremusnäitajate puhul toimusid kõige suuremad muutused eeskätt alla aasta vanustena surnud laste puhul. Ka asjaolu, et perioodil 1885-1889 tõusis alla aasta vanuste laste surmade arv uuesti hüppeliselt, ei pruukinud tuleneda halvenenud demograafilisest situatsioonist, vaid oli reaktsiooniks usuvabaduse edikti tühistamisele 1885. a.²⁸⁴ Kui 1850. aastatel moodustasid enne esimese eluaasta täitumist surnud lapsed kõigist surmadest selgelt vähem kui 50%, siis 1890. aastate esimesel poolel tõusis nende osatähtsus juba 60%-ni.

Positiivse poole pealt tuleb märkida 1-4 aastaste laste surmade stabiilset vähenemist. 1850. aastate alguses 40% piirimaal püsinud näitaja langes 1890. aastate lõpuks 31%-ni. Vanemate laste (5-14 aastased) puhul kindlat suundumust välja tuua ei ole võimalik. Pigem püsis selles vanuses laste surmade arv suhteliselt stabiilsena, ulatudes enamasti 10 ja 15 protsendini kõigist lastesurmadest. Veidi kõrgem oli 5-14 a laste surmade osatähtsus 1860. aastate teisel poolel ja 1870. aastate alguses, kui näitaja tõusis isegi 24%-ni. Seda peamiselt seetõttu, et samal ajal langes oluliselt alla aastaste laste surmade osakaal.

Vanemate laste surma põhjustasid sageli nakkushaigused.²⁸⁵ Soodsamad oli tingimused nakkushaiguste levikuks seal, kus elanikkond oli tihedam ning inimeste omavaheline suhtlemine aktiivsem. Uuringud on näidanud, et nakkushaiguste levik sai alguse enamasti Kagu-Eesti kihelkondadest ning liikus seejärel lääne ning põhja suunas.²⁸⁶ Eesti nakkuskolde paiknemisest Tartu- ja Võrumaal annab tunnistust Eesti

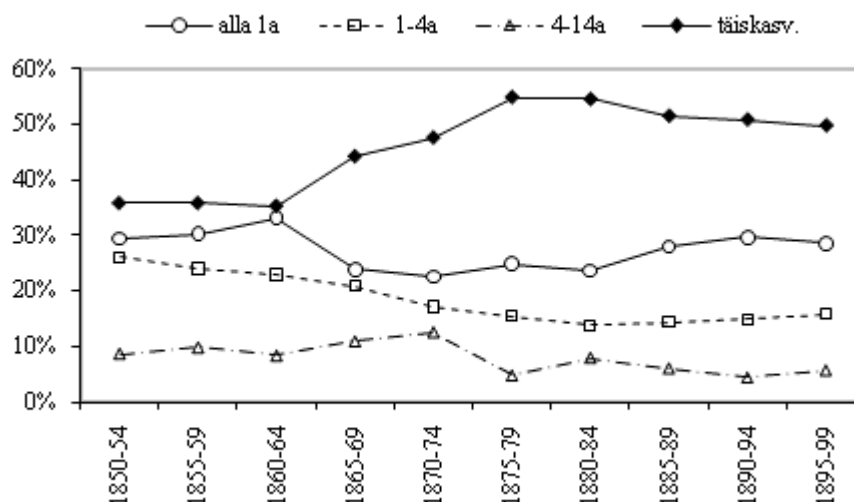
²⁸⁴ Sõtšov, A. Eesti Õigeusu Piiskopkonna halduskorraldus ja vaimulikkond aastail 1945-1953. Magistritöö. Tartu, 2004. Lk 20.

²⁸⁵ Ligi, H. Imikute ja laste suremuse geograafia. Lk 7.

²⁸⁶ Rootsmäe, L. Nakkushaigused surma põhjustena Lk 208-291.

eri piirkondade laste suremus võrdlus, mis näitab 19. sajandi alguses oluliselt madalamat laste suremust Lääne-Eestis, eriti aga saartel. Kui Tartumaal oli aastatel 1800-1819 keskmine laste suremus 454%, siis Saaremaal oli vastav näit 305%. Tänu inimeste mobiilsuse suurenemisele hiljem laste surmade tase Eestis ühtlustus.²⁸⁷

Joonis 24: Surmade jagunemine vanusgrupiti EAÕK kogudustes 1850-1899

Õigeusu koguduste meetrikate kohaselt langes laste surmade üldarv 19. sajandi teisel poolel kõigis vanusrühmades. Positiives suunas muutus maakonna kogusurmade suhtes 1-4 aastaste suremus. Kui veel 1850-1874 aastani oli näitaja keskmiselt 22,7%, siis aastate 1875-1899 kokkuvõttes kahanes see 14,9%-ni. Kiiresti langes samade perioodide võrdluses ka 5-9 aastaste surmade osatähtsus surmade üldarvu suhtes, vastavalt 6,9%-lt 3,8%-ni (vt tabel 31).

Poiste ja tüdrukute suremusnäitajates suuri erinevusi ei olnud. Siiski püsis poiste surmade koguarv aastatel 1850-1899 tüdrukute omast kõrgemana. Samas oli teatud vanuses poiste surmade arv kõigi meesoost surnute üldarvu suhtes tüdrukute vastavast näitajast mõnevõrra väiksem. Näiteks aastatel 1850-1874 suri õigeusklikest poistest vanuses 1-9 eluaastat 28,3%, samal ajal kui tüdrukute vastav näitaja oli 31,1%. Alla 1 aasta vanusena ning 10-14 aastasel surnute seas olid näitajad praktiliselt võrdsed.

Aastatel 1875-1899 olukord veidi muutus. Selgelt vähenes surmade üldarvu suhtes 1-9 aasta vanuste laste surmade arv ning selle vanusegrupi osatähtsus nii mees-

²⁸⁷ Ligi, H. Imikute ja laste suremuse geograafia. Lk 6.

kui ka naissoost elanikkonna hulgas kujunes praktiliselt ühesuguseks. Näitajad vastavalt 18,7% ja 18,5%. Alla 1 aasta vanusena surnute osatähtsus muutus samal ajal vähe. Poistest suri selles vanuses 27,3% ja tüdrukutest 26,6%. 10-14 aastase suri 1,9% õigeusklikest poistest ja 2,2% tüdrukutest. Seda, et imikute suremus muutus 19. sajandi kestel minimaalselt on täheldatud ka Inglismaa puhul.²⁸⁸ Seejuures on leidnud tõestamist imikusuremuse ja emade suremuse vaheline seos.²⁸⁹ Tartumaal 19. sajandi teisel poolel suhteliselt muutumatuna püsinud imikusuremusest võiks seega järeldada, et ka emade elamistingimused ning nende elukvaliteet laiemalt vaadeldaval ajajärgul ei muutunud.

Tabel 31: Surmade soovanuskoostis EAÕK kogudustes 1850-1899

Vanus	1850-1874						1875-1899					
	m	%	n	%	k	%	m	%	n	%	k	%
teadmata	7	0,1	8	0,1	15	0,1	4	0,1	4	0,1	8	0,1
alla 1	2255	28,6	1894	28,4	4149	28,5	1507	27,3	1197	26,6	2704	27,0
1-4	1719	21,8	1582	23,7	3301	22,7	814	14,7	676	15,0	1490	14,9
5-9	515	6,5	495	7,4	1010	6,9	219	4,0	158	3,5	377	3,8
10-14	227	2,9	194	2,9	421	2,9	107	1,9	97	2,2	204	2,0
15-19	188	2,4	169	2,5	357	2,5	110	2,0	110	2,4	220	2,2
20-24	191	2,4	163	2,4	354	2,4	123	2,2	92	2,0	215	2,1
25-29	142	1,8	155	2,3	297	2,0	121	2,2	75	1,7	196	2,0
30-34	172	2,2	183	2,7	355	2,4	125	2,3	99	2,2	224	2,2
35-39	197	2,5	214	3,2	411	2,8	104	1,9	115	2,6	219	2,2
40-44	237	3,0	210	3,1	447	3,1	139	2,5	132	2,9	271	2,7
45-49	302	3,8	215	3,2	517	3,5	155	2,8	145	3,2	300	3,0
50-54	330	4,2	244	3,7	574	3,9	221	4,0	193	4,3	414	4,1
55-59	326	4,1	231	3,5	557	3,8	268	4,9	218	4,8	486	4,8
60-64	409	5,2	269	4,0	678	4,7	341	6,2	299	6,6	640	6,4
65-69	282	3,6	186	2,8	468	3,2	353	6,4	253	5,6	606	6,0
üle 70	399	5,1	257	3,9	656	4,5	810	14,7	641	14,2	1451	14,5
Kokku	7898		6669		14567		5521		4504		10025	

Väikelaste ning noorukite suremus langes Inglismaal samal ajal märkimisväärselt.²⁹⁰ Imikute ja väikelaste suremusnäitajate erinev käitumine tulenes suremise riskide erinevatest allikatest. Kui imikud olid eriti haavatavad sünnitusel ning rinnast võõrutamise perioodil, siis väikelapsi ohustasid peamiselt erinevad nakkushaigused. Kõige enam sõltus laste suremus nende kasvukeskkonnast, kliimast

²⁸⁸ Woods, R. The Demography of Victorian England and Wales. pp 186, 251.

²⁸⁹ Sogner, S., Bull, H. H., Gjølseth, M. The rural Reward: Infant Mortality. p 83.

²⁹⁰ Woods, R. The Demography of Victorian England and Wales. pp 186, 251.

ning kasvatamise kommetest ning tavadest, vähem aga toitumisest.²⁹¹ Saksamaa puhul on samuti täheldatud vähemalt ühe aasta vanuste laste suremuse languse eelnemist imikusuremuse langusele. Kogu nähtust on loetud Euroopa rahvastikuajaloo peamiseks eripäraks.²⁹²

Täiskasvanute surmade vanusstruktuuris toimusid samuti perioodil 1850-1899 olulised muutused, mida kinnitab sajandi viimasel veerandil tõusma hakanud surnute keskmine vanus. Surmade hulgas suurenes enim 70 aasta vanusena või vanemana surnud inimeste osatähtsus. Kui aastatel 1850-1874 oli neid surnute hulgas keskmiselt 4,5%, siis perioodil 1875-1899 juba 14,5%. Samal ajal muutus 15-34 aastaste inimeste suremuskäitumine minimaalselt, kuid nende osatähtsus surmade üldarvu suhtes langes siiski mõne protsendikümnnendiku võrra. Positiivsena võib käsitleda ka 35-49 aastaste inimeste osatähtsuse vähenemist üldise suremuse taustal. Tegelikult langes perioodide 1850-1874 ja 1875-1899 võrdluses surmade hulgas kõigi nooremate vanusgruppide osakaal, kasvas aga vanemate kui 50 aastaste oma.

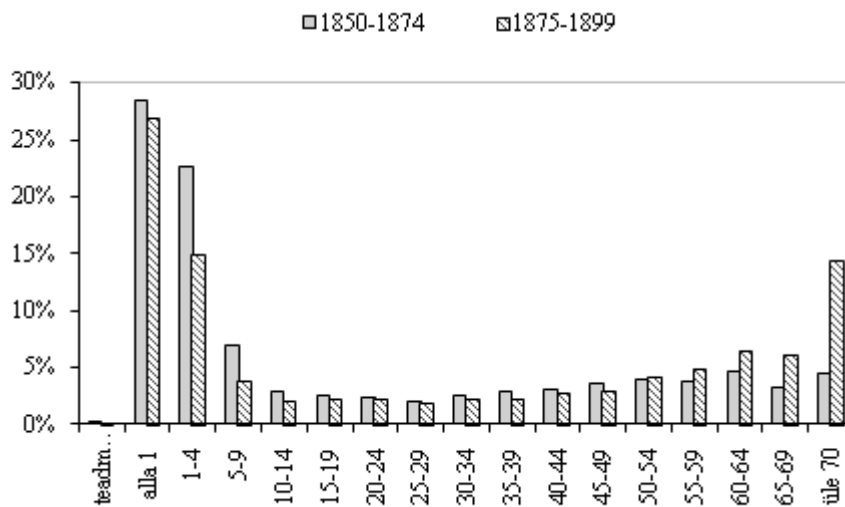
Noorte inimeste surmajuhte analüüsides näeme, et perioodil 1850-1874 oli vanuses 15-24 surnute osatähtsus õigeusklike meeste ja naiste hulgas võrdne (4,8% ja 5,0%). Vanuses 25-44 eluaastat surnute puhul oli aga meeste osakaal naistega võrreldes palju väiksem. Meestest suri selles vanuses 9,5% ja naistest 11,4%. Vanemas vanusegrupis (45. aastased ja vanemad) oli meeste surmade osa jällegi selgelt suurem. Protsendiliselt vastavalt 25,9 ja 21,0.

25-44 aastase surnute osatähtsus surmade hulgas sajandi viimsel veerandil oluliselt ei muutnud, langedes vaid paari protsendi võrra. Meestest suri selles vanuses nüüd 8,9% ja naistest 9,3%. Vanemas eas surnute hulk ja osatähtsus kasvas aga nii meeste kui ka naiste hulgas. 45. aastase või vanemana suri nüüd 38,9% meestest ning 38,8% naistest.

²⁹¹ Livi-Bacci, M. Population and nutrition. An essay on European demographic history. Cambridge, 1991. pp 34, 78.

²⁹² Knodel, J. E. Demographic behavior in the past. pp 41,446.

Joonis 25: Surmade soovanuskoostis õigeusu kogudustes 1850-1899

3.3.4 Surnute perekonnaseis

Surnute perekonnaseisu kajastav informatsioon on talletatud piisava täpsusega vaid luteri kiriku meetrikaraamatutes. Õigeusu koguduste meetrikaraamatud kahjuks samaväärsel tasemel informatsiooni ei sisalda. Paremal juhul on nende põhjal võimalik teha kindlaks vaid seda, kas surnud isik oli surma hetkel vallaline või abielus. Leskede tuvastamine surnute hulgast ei ole võimalik. Seepärast on surnute perekonnaseisu teema käsitlemisel lähtutud üksnes luteri kiriku andmetest, ning sedagi mitte kogu sajandi ulatuses. Piisava täpsusega informatsioon on meetrikatesse talletatud alates 1834. aastast.

Aastatel 1835-1899 toimusid tuntavad muutused eeskätt vallalise ja abielulise elanikkonna puhul. Leskede osatähtsus muutus surnute hulgas minimaalselt. Vallaliste ja abieluliste inimeste suremuskäitumine vahel võib märgata tugevamat seost, kuna ühe tõus surmade hulgas tõi kaasa teise vähenemise ja vastupidi. Leskede puhul ei ole nii selget sõltuvust teistest gruppidest võimalik tuvastada.

Täiskasvanud elanikkonna hulgas moodustasid surnutest selge enamuse abieluinimesed. See ei tähenda, et suremus abieluinimeste hulgas oleks olnud kõrgem kui teistel, vaid seda, et nad moodustasid elanikkonnast selge enamuse. Abieluinimeste osatähtsus surmade hulgas kahanes seejuures pidevalt ning langes 55,9%-lt (1835-1839) 46,8%-le (1895-1899). Sugude lõikes erinesid abielulise elanikkonna suremusnäitajad selgelt ning seda nii absoluutarvudes kui ka

suhtarvuliselt. Abielumeeste keskmine aastane surmade arv oli umbes kolmandiku võrra kõrgem naiste vastavast näitajast. Suhtarvudes võttes oli aga vahe veelgi suurem. Näiteks aastatel 1835-1839 oli kõigist surnud täiskasvanud meestes abielumehi keskmiselt 71,6%, abielunaiste vastav osatähtsus oli samal perioodil vaid 42,3%. Sajandi lõpus (1895-1899) vähenes abielumeeste surmade osatähtsus kõigi meeste surmade suhtes 56,8%-ni. Abielunaiste vastav näitaja langes samal ajal aga 37,6%-ni. Madalaim oli sama näitaja naistel aastatel 1890-1894 (36,7%).

Tabel 32: Surmade jagunemine perekonnaseisu järgi luteri kogudustes (eesti pihtkonnad) 1835-1899

Aastad	Vallalised		Abielus		Lesed		Lapsed		Täiskasvanud		Kokku		
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	Kokku
1835-39	471	578	2320	1583	449	1584	4682	3913	3240	3745	7922	7658	15580
1840-44	491	669	2105	1479	388	1586	4804	4344	2984	3734	7788	8078	15866
1845-49	830	1082	2947	2222	658	2467	5769	5505	4435	5771	10204	11276	21480
1850-54	536	670	1805	1405	441	1532	4230	3709	2782	3607	7012	7316	14328
1855-59	528	656	1684	1328	374	1331	4042	3531	2586	3315	6628	6846	13474
1860-64	402	535	1556	1310	324	1287	4214	3788	2282	3132	6496	6920	13416
1865-69	498	637	1759	1480	478	1549	4399	3818	2735	3666	7134	7484	14618
1870-74	488	616	1666	1431	383	1397	4274	3777	2537	3444	6811	7221	14032
1875-79	478	633	1737	1362	454	1268	3993	3461	2669	3263	6662	6724	13386
1880-84	676	712	1805	1379	498	1450	4162	3793	2979	3541	7141	7334	14475
1885-89	609	685	1956	1340	524	1436	3689	3257	3089	3461	6778	6718	13496
1890-94	649	791	1968	1325	620	1491	3167	2824	3237	3607	6404	6431	12835
1895-99	718	689	1782	1293	636	1455	2907	2496	3136	3437	6043	5933	11976

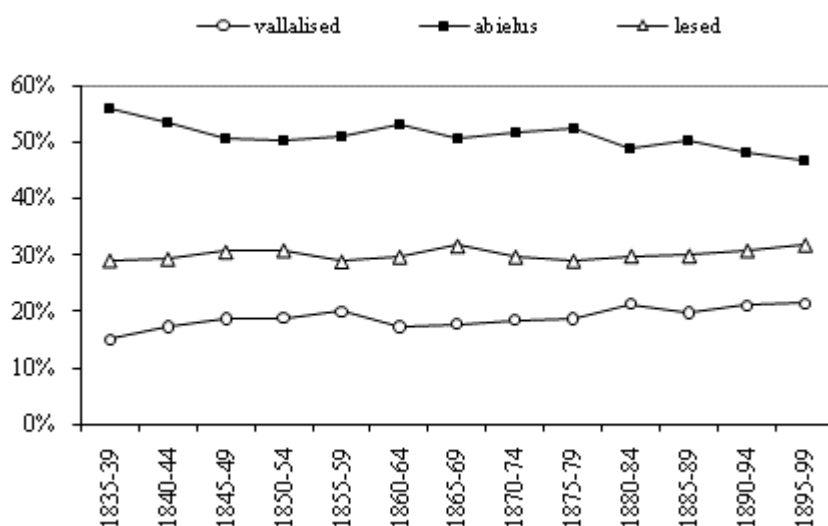
Abielumeeste surmade osatähtsuse languse taustal hakkas üha enam kasvama vallaliste meeste surmade arv ning osakaal. 1830. aastate keskpaiga 13,5% juurest tõusis nende osa kõigi täiskasvanud meeste surmajuhtude hulgas 1850. aastate keskpaigaks 20,4 protsendini. 1860. ja 1870. aastatel toimus mõningane stabiliseerumine ning kahe kümnendi keskmine vallaliste meeste surmade arv langes 18,3%-ni. Tänu vallalise elanikkonna üldisele osatähtsuse tõusule ühiskonnas, hakkas suurenema ka nende osakaal täiskasvanute surmade hulgas. Aastatel 1880-1899 moodustasid vallaliste meeste surmad kõigist täiskasvanud meeste surmadest keskmiselt 21,3%.

Leskmeeste surmade osakaal liikus alates 1830. aastate keskpaigast kuni 1860. aastate keskpaigani üsna stabiilselt 13-15,9% vahel, seejärel hakkas see vähehaaval ülespoole liikuma ja jõudis 1890. aastate lõpuks 20,3%-ni.

Ka maakonna täiskasvanud naissoost elanikkonna hulgas kasvas vallalisena surnute osakaal. Perioodi alguses umbes 15% piirimal püsinud näitaja tõusis

meestega sarnases tempos sajandi lõpuks samuti 20% kanti. Lesknaiste surmad moodustasid 1835-1899 täiskasvanud naiste surmadest keskmiselt 41,5%. Seejuures iseloomustas antud näitajat suhteliselt suur stabiilsus, kuna see liikus vaid 40,2% ja 42,7% vahemikus.

Joonis 26: Täiskasvanute surmad perekonnaseisu järgi luteri kogudustes (eesti pihtkonnad) 1835-1899

Surmade arvu vähenemine abielulise elanikkonna hulgas võib viidata kahele asjaolule. Ühest küljest annab see tõestust inimeste pikenenud elueast, mida peaks kinnitama ka suurenenud surmade hulk lesknaiste hulgas. Teisalt aga viitab see abielulise elanikkonna vähenemisele ning vallalise osa suurenemisele ühiskonnas. Nagu näitavad meetrikad, püsis abiellumiste arv vaatamata suurenenud rahvaarvule sajandi teisel poolel suhteliselt muutumatuna. Lisaks kinnitavad õigeusu koguduste meetrikad, et 1870. aastatel hakkas vallaliste elanike osa maakonnas kasvama tänu sellele, et teistkordselt abiellunud meeste arv langes.

Ühiskonna stabiliseerumine ja demograafiliste kriiside kadumine oli sissejuhatuseks suremuse langusele ning tõi endaga kaasa Tartumaa rahvaarvu kiire juurdekasvu. Saavutatud tõus oli samas suhteliselt lühiajaline, kuna ka sündimus hakkas vahetult suremuse languse järel vähenema. Samas mõjutas surmade vähenemine Tartumaa rahvastikku vaieldamatult positiivselt suunas, vaatamata järjest tugevnenud migratsioonile ning langenud sündimusele oli elanike loomulik juurdekasv vähemalt sajandi lõpuni positiivne.

KOKKUVÕTE

Teadmine piirkonna sündmuspõhistest rahvastikuandmetest on selle piirkonna demograafiliste, sotsiaalsete ja majanduslike suhete vastastikuse mõju hindamise eelduseks. Tartumaa kohta pole varem kogu 19. sajandit katvaid rahvastiku loomuliku liikumise aegridu koostatud, mis ühtlasi oli üheks käesoleva töö koostamise ajendiks. Käesoleva uurimuse koostamisel kulus suurem osa töö- ja ajaressursist sündmuspõhiste rahvastikuandmete kogumisele ja korrastamisele. Kuna andmeid koguti erinevate konfessioonide meetrikatest, tuli suurt tähelepanu pöörata meetrikate enda andmekvaliteedile ning viia kogutud andmed sellisele kujule, et neid oleks võimalik konfessioonide lõikes võrrelda. Meetrikaid läbi töötades selgus, et üksikud nendest on jäädavalt kadunud või hävinud. Lünkade täitmiseks ja puudunud andmete asendamiseks rakendati lineaarse regressiooni meetodit.

Tartumaa luteri kiriku meetrikad on üldiselt hästi säilinud, kuid neis sisalduvate andmete kvaliteet on periooditi erinev. Ebatäpsemad on 19. sajandil esimese kolmandiku meetrikate sissekanded. Selgema struktuuri ning kvaliteetsema andmestikuga on aga meetrikad, mis on koostatud alates 1834. a. Võrdlev analüüs näitas, et lisaks visuaalse ilme paranemisele tõi uue kujundusega meetrikate rakendamine kaasa surnultsündide ning abieluväliste sündide märgatavalt täpsema registreerimise.

Suurepäraselt on säilinud Tartumaa õigeusu koguduste 19. sajandi meetrikaraamatud, hävinud on neist vaid üksikud eksemplarid. Oma ülesehituselt on õigeusu meetrikad väga sarnased luteri kiriku omadele ja lahknevusi esineb peamiselt detailides. Näiteks on õigeusu koguduste abielumeetrika luteri omast mõnevõrra informatiivsem, sisaldades muuhulgas andmeid selle kohta, mitmendat korda inimene abiellu astus.

Meetrikates sisalduvate rahvastikuandmete sisuline analüüs kinnitas nende tugevat võimet peegeldada ühiskonna kriisiaegu või sotsiaal-majanduslikke muutusi. Nii on suremuskõveral selgelt näha kehvade ilmastikutingimuste, nappide toiduvarude ning ülikõrge suremusega 1808. ja 1845. aastad. Samuti on meetrikate lehekülgedel tajutav 1840. aastate keskel lahvatanud usuvahetusliikumise kulg.

Religioosselt kuuluvuselt oli Tartumaa elanikkond kuni 1845. aastani praktiliselt täies ulatuses luterlik. Usuvahetusliikumise tulemusena läks aga 12,4%

luterlastest õigeusku ning elanike religioosne taust muutus tänu sellele oluliselt. Samas tuleb kindlasti meles pidada, et vaatamata luterlaste õigeusku astumisele jäi nende etniline taust endiseks ning mõlema religioosse grupi liikmete rahvastikukäitumine oli tegelikult ühesugune.

Õigeusklike arv ja osatähtsus kasvas Tartumaal vähehaaval kuni 1870. aastateni ning kõrgajal moodustasid õigeusklikud maakonna elanikest tervelt 17,45%. Hiljem hakkas õigeusklike arv maakonnas kiiresti vähenema ning 1880. ja 1890. aastateks langes nende osakaal maakonna rahvastiku hulgas 11%-ni. Vanausulisi oli maakonna elanikest püsivalt umbes 3%.

Meetrikate vaatepunktist on usuvahetusliikumine oluline eelkõige seetõttu, et õigeusku mineku tulemusena kadus luteri kiriku meetrikatest arvestatav osa maakonna abielu-, sünni- ja surmastatistikast. Seda asjaolu arvestamata võime mõista tollaseid rahvastikuarenguid vääralt. Näiteks, kui 1840. aastatel vähenes luteri kogudustes laulatuste arv tunduvalt, siis õigeusu meetrikate andmestiku lisades näeme, et tegelikult oli abiellumiste arv sel kümnendil varasemast hoopis kõrgem.

Tartumaa elanike arv kasvas 19. sajandil jõudsalt. Kui 1795. a elas Tartumaal 80644 inimest, siis 1897. aastaks tõusis maakonna maaelanike üldarv 148009 inimeseni. Seega tõusis maakonna elanike arv saja aasta jooksul peaaegu kahekordseks. Maakonna elanike arv suurenes peamiselt rahvastiku loomuliku juurdekasvu teel, mida kinnitab hingeloenduste tulemuste võrdlus meetrikate sünni- ja surmaandmetega. Migratsiooni mõju oli tollal veel olematu. Ainsa arvestatava välistegurina avaldas rahvastikuprotsessidele mõju nekrutite võtmine, mis vähendas tuntavalt maakonna meessoost elanikkonna arvu. Tänu sellele asendus varasem meeste ülekaal maakonnas naiste suurema osatähtsusega.

19. sajandi teisel poolel tõusis elanike mobiilsus ja tänu sellele suurenes rahvaarvu kujundanud mõjutegurite hulgas rände roll. Nii näitavad meetrikaraamatud, et sajandi lõpukümnenditel oleks Tartumaa elanike arv pidanud suurenema loomuliku juurdekasvu teel jõudsalt. 1881. ja 1897. a rahvaloenduste tulemused suurt juurdekasvu ei kinnita. Kahe loenduse võrdluses tõusis Tartumaa maaelanike arv 820 inimese võrra, samas kui maakonna elanike loomulik juurdekasv oli samal perioodil koguni 22972 inimest. See aga tähendab, et märkimisväärne osa Tartumaa maapiirkondade elanikest oli oma senisest elukohast lahkunud ning suundunud elama Tartu linna või leidnud uue elukoha väljaspool Tartumaa piire. Seejuures ei sundinud inimesi liikuma niivõrd kasvanud sündide arv, kuivõrd langenud suremus.

Varasemaga võrreldes suurem elanike vajas rohkem elatusvahendeid, mida maapiirkonnad aga pakkuda ei suutnud.

Abiellumiste arv suurenes kuni sajandi keskpaigani Tartumaal pidevalt ning saavutas oma kõrgtaseme 1850. aastatel sõlmitud 10882 abieluga. Abielude üldarv tõusis seejuures peaaesjalikult tänu üldisele rahvaarvu suurenemisele. Edaspidi, kui rahvaarv jätkas endiselt tõusu, abiellumiste üldarv enam oluliselt ei muutnud. Nii sõlmiti 1860., 1880. ja 1890. aastatel ligikaudu 10100 abielu ja 1870. aastatel 10500 abielu. Tartumaa elanike abiellumiskäitumises toimunud muutused olid sügavad, kuna ühiskonnas vähenes abielulise elanikkonna osatähtsus ning kiiresti suurenes vallaliste osakaal. Trend oli iseloomulik kogu sajandile ning kogus hilisematel aastakümnetel ainult hoogu juurde.

1850. ja 1860. aastatel hakkas suurenema leskede osatähtsuse abiellujate hulgas. Õigeusu koguduste andmed kinnitavad, et tollal abiellunud meeste hulgas oli leski umbes 20%. Hiljem hakkas leskede arv abiellujate seas vähenema ning valdava osa abiellujatest moodustasi taas vallalised. Leskede kadumine abiellujate hulgast võis tuleneda täiskasvanud inimeste pikenenud keskmisest elueast. See tähendab, et üha suurem osa abielupaaridest elas sellise vanuseni, mille juures abikaasa surma korral oli uuesti abiellumine vähetõenäoline. Lesknaiste abiellumine oli Tartumaal läbi 19. sajandi suhteliselt haruldane ning sajandi lõpus muutus see pea olematuks.

Esimest korda abiellujad sõlmisid oma abielu järjest vanemas eas. Vallalised õigeusklikud mehed abiellusid sajandi keskpaigas keskmiselt 26 aastaselt, sajandi lõpus tõusis sama näitaja 28 eluaasta juurde. Vallaliste naiste abiellumisvanus muutus samal ajal vähem. Aastatel 1850-1899 abiellus valdav osa neist keskmiselt 24,5 aastasena. Seejuures laulatati praktiliselt pooled vallalistest naistest 20-24 aastasena. Sajandi keskpaigas abiellus umbes 40% meestes vanuses 20-24 ning umbes 39% meestest vanuses 25-29 eluaastat. 1890. aastateks nihkus vallaliste meeste abiellumine hilisemale elueale ning siis abiellus 25-29 aastasena juba 45% õigeusklikest meestest. Luterlaste hulgas oli suundumus meeste hilisemale abiellumisele veelgi ilmsem. Sajandi teisel poolel vähenes selgelt 20-24 aastaste abiellumine ning enim suurenes 30-34 aastaselt abiellunute osakaal. Luterlastest naiste abiellumiskäitumine oli vanusgruppide lõikes kogu sajandi kestel ühesugune. Umbes 45% vallalistest naistest abiellus vanuses 20-24 eluaastat ning umbes 25% naistes abiellus esimest korda alles 25-29 aastaselt. See tähendab, et paljud naised elasid suure osa oma viljakast eluperioodist vallalisena, mille tagajärjeks oli suhteliselt madal üldine fertiilsus.

Eeltoodu viitab Lääne-Euroopa abiellumistüübi levimisele Tartumaal. Lääne-Euroopa abielumudeli tunnusteks võib pidada kõrget vanust abiellumisel, abiellumiste arvu kahanemist, vallalise elanikkonna suurt osakaalu.

Kui jätta kõrvale sajandi esimese kümnendi ning 1840. aastate keskpaiga erakordsed kriisiaastad, kasvas Tartumaa sünde arv 1860. aastate keskpaigani pidevalt. Sündide arvu suurenemist toetas peaaesjalikult üldine rahvaarvu suurenemine. Sündide arv kasvas igal kümnendil ning kõige rohkem lapsi sündis Tartumaal 1860. aastatel. Maakonna sündimus, ehk sündide hulk elanike arvu suhtes, näitas aga oma esimesi langusmärke juba 1840. ja 1850. aastatel. Kiiresti langesid nii sündide üldarv kui ka sündimus 1870. aastatel, kuna rahvastiku taastootmise põhiraskust kandnud abieluinimeste osakaal maakonna elanikkonna hulgas vähenes. Lisaks sellele hakkas 1870. aastatel silmnähtavalt langema ühe abielu kohta sündinud laste arv, mis veel sajandi esimesel poole oli mõnevõrra tõusnud. Abiellumisea kerkimine ja abieludest kõrvale jäänud elanikkonna kasv tõi kaasa rahvastiku kogusündimuse languse.

1870. aastatel laiemalt ilmnenu rahvastiku loomuliku liikumise pidurdumise üheks põhjuseks oli tõenäoliselt tollane objektiivne rahvastikusituatsioon, ehk nn „väikese põlvkonna” osalemine elanikkonna taastootmisprotsessis. Kujunenud olukord oli saanud tugeva impulsi 19. sajandi alguse kriisiaastatest, kui tänu kehvadele üldistele oludele ning ulatuslikult levinud nakkushaigustele suri palju väikelapsi ning väiksem oli ka sündimus. On kahetsusväärne, et see inimelusid kaotanud põlvkond jõudis oma parimasse täisikka just 1845. a demograafilise kriisi ajal. Juba niigi väiksemaarvulisem põlvkond kahanes tänu ülikõrgele suremusele ning vähenenud sündimusele veelgi. Seda et 1870. aastate põlvkond oli eelnevatest ja järgnevatest mõnevõrra väiksem kinnitavad 1881. a rahvaloenduse tulemused. Rahvaloenduse kohaselt elas Tartumaal 35-39 aastasi inimesi märgatavalt vähem, kui 30-34 ja 40-44 aastaseid.

Üldise sündide vähenemise taustal hakkas järjest laiemalt levima vallasündimus, mis aga ei suutnud kogusündimuse vähenemist kompenseerida. Abieluelsete seksuaalsuhete tulemusel sündinud laste hulk võis sündide hulgas ulatuda umbes 20%-ni, kuid kuna paljud lapsevanematest jõudsid enne lapse sünni oma kooselu ametlikult registreerida, oli vallaslaste tegelik arv oluliselt väiksem. Sajandi teisel poolel hakkas vallaslaste üldarv maakonnas kiiresti tõusma. Seejuures oli vallaslaste arvu tõus üldise sündimuse kasvust kiirem. Ka jätkus nende arvu

suurenemine sündide hulgas sajandi viimastel kümnenditel, kui üldine keskmine sündimus oli vähenemas.

Abielueelsete seksuaalsuhete nivoo püsis tõenäoliselt kogu sajandi muutumatuna, kuid vallaslaste arv tõusis sajandi teisel poolel eeskätt tänu sellele, et lapseootele jäänud vallalistel tütarlastel oli järjest raskem enne lapse sündi abielluda. Sajandi teisel poolel hakkas ka vallaliste meeste keskmine abiellumisvanus järkjärgult tõusma. Mehed lükkasid abiellumist edasi eelkõige majanduslikel kaalutlustel, mis võis olla üheks vallassündimuse kasvu põhjustanud asjaoluks. Samuti on peetud väljaspool abielu sündinute arvu tõusu üheks põhjuseks mentaliteedi muutust vallasemadesse suhtumises, kuid Eesti kontekstis pole seda võimalust piisavalt uuritud.

Suremuse juures tuleb kindlalt eristada liig- ja tava suremusega perioode. Ülikõrge oli suremus Tartumaal sajandi esimese kümnendi lõpus ning 1840. aastate keskel. Tava suremus olid Tartumaal kõrgeim 1830. aastail. Seejuures võib esimesi märke suremuse langusest märgata mõneti üllatuslikult just liigsuremusega silma paistnud 1840. aastatel. Kui jätta vaatluse alt välja 1845. ja 1846. aasta, oli 1840. a keskmine surmade arv varasemast tunduvalt väiksem.

Surmade vähenemine kulges paralleelselt lastesurmade vähenemisega. Isegi tavapärase suremusega aastatel moodustasid üle poolte kõigist surmajuhtudest 15-aastaste ning nooremate inimeste surmad. Õigeusu koguduste andmetel suri aastatel 1850-1899 enne 15. eluaasta täitumist keskmiselt 55,6% inimestest. Seejuures oli laste surmade arv äärmiselt kõrge võrrelduna samal ajavahemiku sündidega. Tavapäraselt suri tuhande sünni kohta 360-400 last. Erakordselt suur oli laste surmade arv 1840. aastatel, kui iga tuhande sünni kohta registreeriti keskmiselt 560 surmajuhtu. See tähendab, et kriisiaastatel said täisealisteks vähem kui pooled sündinud lastest. Lastesurmade ja sündide suhtarv hakkas liikuma positiivses suunas 1880. aastate teisel poolel, kui lastesurmade hulk langes 30%-ni samal ajal sündinud laste arvust.

Õigeusu koguduste meetrikate andmetel hakkas laste suremus langema eelkõige tänu väikelaste (1-4 aastased) suremuse vähenemisele. Seevastu püsis imikusurmade osatähtsus lastesurmade hulgas kuni sajandi lõpuni suhteliselt muutumatuna. Olukorda, kus vähemalt üheaastaste laste suremuse languse eelneb imikusuremuse langusele on peetud Euroopa rahvastikuajaloo peamiseks eripäraks.

Kui poiste surmade arv oli tüdrukute omast kõrgem, siis täiskasvanud elanikkonna hulgas oli olukord jällegi vastupidine. Mõneti oli see ka loomulik, sest tänu poiste suuremale suremusele jõudis neid täiskasvanuikka tüdrukutest vähem ja nii pidigi meeste surmade arv olema naiste omast väiksem. Kui poisslaste surmade arv 1880. aastatel tuntavalt langes, pöördus meeste surmade arv kohe tõusule. Tüdrukutegi surmade hulk vähenes, kuid puudub seletus, miks naiste surmade arv seejärel meestega sarnaselt ei tõusnud.

Täiskasvanud elanikkonna suremuskäitumisele oli samuti iseloomulik surmade üldarvu vähenemine. Ühtlasi tõusis surnute keskmine vanus. Kõige enam kasvas surnute hulgas raukade osatähtsus. Kui aastatel 1850-1874 oli 70-aastasi või vanemaid inimesi surnute hulgas keskmiselt 4,5%, siis aastatel 1875-1899 juba 14,5%. Kindlalt annab inimeste pikenenud elueast tunnistust 35-49 aasta vanusena surnud inimeste vähenemine ning 50-aastasena ja vanemana surnute osakaalu kasv.

Kõrge suremus, mis sajandi esimesel poolel püsis pikalt 34‰ kandis, oli üheks Tartumaa rahvaarvu suhteliselt tagasihoidliku kasvu peamiseks põhjuseks. Sajandi teisel poolel hakkas suremus kindlalt vähenema, kuid rahvaarvu plahvatuslikku kasvu see endaga kaasa ei toonud, kuna suremuse pikaajalist langust demograafilise ülemineku eel Tartumaal ei esinenud. Nii läks sündimus langustrendi juba kümmekond aastat pärast surmade vähenemist. Tartumaa rahvaarv liikus küll 1860. aastatel langeva suremuse tõttu kiiremas tempos ülespoole, kuid rahvaarvu tõusuefekt jäi tänu sündimusnäitajate samaaegsele nõrgenemisele tagasihoidlikuks. Sajandi viimasel kümnendil liikusid nii sündimus- kui ka suremustrend sünkroonselt langevas suunas. Maakonna elanike loomulik juurdekasv püsis kuni 19. sajandi lõpuni siiski positiivne, kuna sündimus ületas suremust veenvalt.

Eeltoodu kinnitab, et 19. sajandi Tartumaa rahvastikarengus ilmneb üsna selgelt Frank W. Notesteini poolt sõnastatud rahvastikuprotsesside üks seaduspärasid, mille kohaselt suremuse langus eelneb sündimuse langusele ning suremuse ja sündimuse languse vahele jäänud viiteaeg põhjustab rahvaarvu ajutise kiire juurdekasvu.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Eesti Ajalooarhiiv (EAA)

Fondid:

F 296 – Liivimaa kubernerite kantselei

F 291 – Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindralkubernerite kantselei

F 1187 – Eesti Evangeeliumi Luteriusu konsistoorium

F 1655 – Eesti Apostliku-Õigeusu Kiriku sinod

F 5273 – Liivimaa Evangeeliumi Luteriusu konsistoorium

Evangeeliumi Luteriusu Kiriku Tartumaa kogudused

F 1255 – EELK Kambja kogudus

F 1256 – EELK Kodavere kogudus

F 1257 – EELK Kursi kogudus

F 1258 – EELK Maarja-Magdaleena kogudus

F 1259 – EELK Nõo kogudus

F 1260 – EELK Otepää kogudus

F 1261 – EELK Palamuse kogudus

F 1262 – EELK Puhja kogudus

F 1263 – EELK Rannu kogudus

F 1264 – EELK Rõngu kogudus

F 1265 – EELK Torma kogudus

F 1266 – EELK Äksi kogudus

F 1298 – EELK Sangaste kogudus

F 2434 – EELK Laiuse kogudus

F 3148 – EELK Tartu-Maarja kogudus

F 3172 – EELK Võnnu kogudus

Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku Tartumaa kogudused

- F 1919 – EAÕK Ilmjärve kogudus
- F 1924 – EAÕK Kaarepere kogudus
- F 1930 – EAÕK Kastolatsi kogudus
- F 1931 – EAÕK Kavilda kogudus
- F 1939 – EAÕK Lähthe-Kärkna kogudus
- F 1941 – EAÕK Laatre kogudus
- F 1944 – EAÕK Laiuse kogudus
- F 1948 – EAÕK Lohusuu kogudus
- F 1950 – EAÕK Prangli-Maaritsa kogudus
- F 1955 – EAÕK Mustvee Kolmainu Jumala
- F 1956 – EAÕK Mustvee Nikolai kogudus
- F 1958 – EAÕK Nina kogudus
- F 1959 – EAÕK Nõo kogudus
- F 1962 – EAÕK Piirissaare kogudus
- F 1964 – EAÕK Priipalu kogudus
- F 1967 – EAÕK Rannu kogudus
- F 1970 – EAÕK Rõngu kogudus
- F 1972 – EAÕK Saduküla kogudus
- F 1989 – EAÕK Saare-Uhmardu kogudus
- F 1994 – EAÕK Varnja kogudus
- F 1996 – EAÕK Võnnu-Kärsa kogudus

Publitseeritud allikad

Anders, W. Beiträge zur Statistik Livlands. Nach dem Material des Livl. Statistischen Comité's. Riga, 1876.

Anders, W. Die Geburten und die Sterbefälle in Livland 1863-1872. Nach dem Material des Livl. Statistischen Comité's. Riga, 1875.

Eckhardt, R. Material zu einer allgemeinen Statistik Livland's und Oesel's. Vierter Jahrgang. Riga, 1870.

Freymann, R. v. Gesetz für die evangelisch-lutherische Kirche in Russland. Reval, 1901. Lk. 48.

- Carlberg, N.** Die Bewegung der Bevölkerung Livlands in den Jahren 1773-1882. Reval, 1886.
- Jordan, P.** Die Resultate der Volkszählung der Stadt Reval am 16. November 1871. // Beiträge zur Statistik des Gouvernements Ehstland. Bd. 3. Reval, 1874.
- Jordan, P.** Ergebnisse der ehstländischen Volkszählung, Bd. I-III. Reval, 1883-1885.
- Jung, Fr. v.** Material zur einer allgemeinen Statistik Livland`s und Oesel`s. Erster Jahrgang. Riga, 1863.
- Jung-Stilling, Fr. v.** Material zur einer allgemeinen Statistik Livland`s und Oesel`s. Zweiter Jahrgang. Riga, 1864.
- Jung-Stilling, Fr. v.** Material zur einer allgemeinen Statistik Livland`s und Oesel`s. Dritter Jahrgang. Riga, 1866.
- Jung-Stilling, Fr. v.** Beiträge zur Bevölkerungstatistik Livlands für die Jahre 1847-1863. Riga, 1866.
- Jung-Stilling, Fr. v.** Bericht über eine am 22. October 1864 auf dem Gute Jensele probeweise ausgeführte Volkszählung. Dorpat, 1865.
- Jung-Stilling, Fr. v.** Die directe Steuern der Livländischen Bauerngemeinden im Jahre 1871. Riga, 1875.
- Jung-Stilling, Fr. v.** Statistisches Material zur Beleuchtung Livländischen Bauer-Verhältnisse. St. Petersburg, 1868.
- Jung-Stilling, Fr. v., Anders, W.** Ergebnisse der baltischen Volkszählung vom 29. December 1881. Theil I. Ergebnisse der livländischen Volkszählung Bd. 2-3. Lieferung 1. Riga, 1885.
- Eesti Statistika Aastaraamat. 2009. Toim. K. Põder. Tallinn, 2009.
- Первая всеобщая перепись населения Российской Империи. XXI. Лифляндская губерния. Ред. Троицкий, Н. А. С.-Петербург, 1905.
- Полное Собрание законов Российской империи. II, Tom VII. с 956-1022.

Periodika

- Das Inland, 1836, 1837 1838, 1842, 1844, 1845, 1846.
- Maarahva Näddala-Leht, 1821.
- Ostsee Provinzen Blatt, 1823.
- Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Esthland, 1828.
- Revalsche Wöchentliche Nachrichten, 1872.

Kirjandus

- Ainsaar, M.** Eesti rahvastik Taani hindamisraamatust tänapäevani. Tartu, 1997.
- Arens, I.** Die estnische Russlandkolonisation im 19. und 20. Jahrhundert und die Trans-Peipus-Esten unter dem Zaren- und Sowjetregime 1861-1941, Bd I. Stockholm, 1964.
- Arens, I.** Eestluse tekkest Peipsi taga ning ta hävitamisest kommunistliku rezhiimi ajal 1917-1941. // Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas, Kd 5. Toim. R. Maasing jt. Stockholm, 1958.
- Berendsen, V., Maiste, M.** Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu, 1999.
- Bienenstamm, H. v.** Geographischer Abriss der drei Ostseeprovinzen Russlands oder der Gouvernements Ehst-, Liv- und Kurland. Riga, 1926.
- Busch, E. H.** Materialien zur Geschichte und Statistik des Kirchen- und Schulwesens der Ev.-Luth. Gemeinden in Russland. St. Petersburg, 1862. S 550-569.
- Busch, E. H.** Ergänzungen der Materialien zur Geschichte und Statistik des Kirchen- und Schulwesens der Ev.-Luth. Gemeinden in Russland, Bd. 2.: Der St. Petersburgische, der Moskausche und der Kurländische Consistrialbezirk. St. Petersburg, 1867. S 830-835, 916-950.
- Bornhaupt, Chr.** Entwurf einer geographisch-statistisch-historischen Beschreibung Liv-, Ehst- und Kurlands, nebst einer Wandkarte. Riga, 1855.
- Cox, P. R.** Demography. 5th edition. New York, 1976.
- Die Evangelisch-Lutherischen Gemeinden in Russland. Eine historische-statistische Darstellung, Bd 2. St. Petersburg, 1911. S 219-266.
- Eckhardt, R.** Resultate der am 3. März 1867 in der Städten Livlands ausgeführten Volkszählung. Riga, 1871.
- Eesti ajalugu IV.** Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Peatoim. S. Vahtre. Tartu, 2003.
- Eesti rahva ajalugu 5.** Vene aeg. Saksa aadlivõim. Ärkamisaja algus. Toim. J. Libe, A. Oinas, H. Sepp, J. Vasar. Tallinn, 1997.
- Ehmer, J.** Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie 1800-2000. // Enzyklopädie deutscher Geschichte, Bd. 71. München, 2004.

- Eisen, M. J.** Eestlasi loodepoolset Nõukogude-Venemaal. // Eesti Kirjandus, 1928, nr 11. Lk 620-622.
- Ella, E.** Nekrutikohustusest Eestis (1796-1874). Diplomitöö, Tartu 1967.
- Friebe W. Chr.** Physisch-oekonomisch und statistische Bemerkungen von Lief- und Ehstland oder von der beiden Statthalterschaften Riga und Reval. Riga, 1794.
- Grosset, O.** Biostatik der Stadt Dorpat und ihrer Landgemeinde in den Jahren 1860–1881. Diss. Dorpat, 1883.
- Hagemeister, H. v.** Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. Zweiter theil. Riga, 1837.
- Hagemeister, H. v.** Vorzeit und Gegenwart auf Landbau und Bevölkerung in Livland. // Livländische Jahrbücher der Landwirtschaft, 5. Heft 1. Dorpat, 1830. S. 45-59.
- Hajnal, J.** European marriage patterns in perspective. The uniqueness of the European pattern. // Population in History. Edit. Glass, D. V., Eversley, D. E. C. London, 1965. pp 101-143.
- Haller, P.** Biostatik der Stadt Narva nebst Vorstädten und Fabriken in den Jahren 1860–85 mit einem Anhang über die Morbilität dasebst. Diss. Dorpat, 1886.
- Haltzel, M.** Der Abbau der deutschen Selbstverwaltung in der Ostseeprovinzen Russlands 1855-1905. Magdeburg/Lahn, 1977.
- Helme, R.** 1812. aasta Eestis ja Lätis. Tallinn, 1990.
- Hubbard, W. H., Pitkänen, K., Schlumbohm, J., Sogner, S., Thorvaldsen, G., Poppel, F.v.** Historical studies in mortality decline, II. Oslo, 2002.
- Huebner, F.** Biostatik der Stadt Dorpat und ihrer Landgemeinde in den Jahren 1834–1859. Diss. Dorpat, 1861.
- Hupel, A. W.** Die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und der Revalschen Stadthalterschaft. Zur Ergänzung der topografischen Nachrichten von Lief- und Ehstland. Riga, 1789.
- Hupel, A. W.** Neue Nordische Miscellaneen. Riga, 1792-1798.
- Hupel, A. W.** Nordische Miscellaneen. Riga, 1781-1791.
- Hupel, A. W.** Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, Bd. 1-3. Riga, 1774-1782.
- Imhof, A. E.** Die gewonnenen Jahre. Von der Zunahme unserer Lebensspanne seit dreihundert Jahren oder von der Notwendigkeit einer neuen Einstellung zu Leben und Sterben. München, 1981.
- Kahk, J.** 1858. aasta talurahvarahutused Eestis. Mahtra sõda. Tallinn, 1958.

- Кахк, Ю., Уйбу, Х.** О социальной структуре и мобильности эстонского крестьянства в первой половине XIX века. Таллинн, 1980.
- Kahk, J.** Rahutused ja reformid. Talupoegade klassivõitlus ja mõisnike agraarpoliitika Eestis XVIII ja XIX sajandi vahetusel (1790-1810). Tallinn, 1961.
- Kahk, J.** Talurahva olukorrast Liivimaa Eesti osas XIX sajandi 40-ndatel aastatel. // Ajaloo järskudel radadel. Toim. J. Kahk. Tallinn, 1966. Lk 115-132.
- Karjahärm, T.** Ida ja lääne vahel. Eesti-Vene suhted 1850-1917. Tallinn, 1998.
- Katus, K.** Demorevolutsioon ja rahvastiku vananemine Eestis. RU Seeria B, nr 10. Tallinn, 1989.
- Katus, K.** Eesti demograafiline areng läbi sajandite. RU Seeria B, nr 9. Tallinn, 1989.
- Katus, K.** Eesti rahvastiku demograafiline areng. // Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Tallinn, 1999. Lk. 126-137.
- Katus, K.** Eesti rahvastiku vananemise põhijooned. RU Seeria B, nr 27. Tallinn, 1995.
- Katus, K.** Imikusuremus Eesti maakondades. RU Seeria B, nr 17. Tallinn, 1992.
- Katus, K., Puur, A., Sakkeus, L.** Development of National Minorities: Estonian Republic up to 1944. RU Seeria B, nr 34. Tallinn, 1997.
- Katus, K., Puur, A.** Rahvastikuteadus ja Eesti rahvastikuarengu pöörded. // Akadeemia, 2006, nr 2-3. Lk 259-522.
- Kieseritzky, W.** Biostatik der im Fällinischen Kriege gelegen Kirchspiele Oberpalen, Pillistfer und Klein St. Johannis in der Jahren 1834–1881. Diss. Dorpat, 1883.
- Klaas, U.** Õigeusu kirik Lõuna-Eestis 1848-1917. Halduskorraldus ja preesterkond. Diss. Mag. Tartu, 1998.
- Kluge, E.** Biostatik der Stadt Reval und ihres Landkirchsprengels für die Jahre 1834–1862. Reval, 1867.
- Knodel, J. E.** Demographic behavior in the past. A study of fourteen German village populations in the eighteenth and nineteenth centuries. Cambridge, 2002.
- Knodel, J. E.** Starting, stoping and spacing during the early stages of fertility transition. The experience of German village population in the 18th and 19th centuries. // Demography, 1987, nr 24. pp 143-162.
- Kohl, J. G.** Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Esthland. Theil I. Dresden und Leipzig, 1841.
- Kruus, H.** Linn ja küla Eestis. Tartu, 1920.

- Kruus, H.** Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail. Tartu, 1930.
- Kõpp, J.** Laiuse kihelkonna ajalugu. Tartu, 1937.
- Körber, B.** Biostatik der im Dörptschen Kreise gelegenen Kirchspiele Ringen, Randen, Nüggen und Kawelecht in den Jahren 1834-1859. Dorpat, 1864.
- Körber, B.** Die Stadt Dorpat (Jurjew) in statistischer und hygienischer Beziehung. Jurjev, 1902.
- Körber, B.** Hygienische und biostatistische Bemerkungen im Anschluss an die letzte Volkszählung in Dorpat am 29. Dezember 1881. Sonderdruck aus "Neuen Dörptschen Zeitung" 1882. Dorpat, 1882.
- Ligi, H.** Imikute ja laste suremuse geograafia Eestis 18.-19. sajandil. // Kleio, 1993, nr 8. Lk 3-7.
- Ligi, H.** Talurahva arvu dünaamika Eestimaal XVIII sajandil (aramaarevisjonide andmetel). // Studia historica in honorem Hans Kruus. Toim. J. Kahk, A. Vassar. Tallinn 1971. Lk 223-256.
- Ligi, H.** Talurahva arv ja paiknemine Eestimaal XVIII sajandil. // Uurimusi Läänemere ajaloost I. TRÜ Toimetised. Vihik 316. Tartu, 1973. Lk. 231-300.
- Ligi, H.** Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis 1711-1816. // Uurimusi Läänemeremaade ajaloost II. TRÜ Toimetised. Vihik 371. Tartu, 1976. Lk. 33-101.
- Ligi, H.** Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1780-1819. // Uurimusi Läänemeremaade ajaloost V. TRÜ Toimetised. Vihik 784. Tartu, 1987. Lk. 28-47.
- Livi-Bacci, M.** Population and nutrition. An essay on European demographic history. Cambridge, 1991.
- McKeown, T.** The Modern Rise of Population. New York, 1976.
- McKeown, T.** Medicine in Modern Society. London, 1965.
- Maiste, M.** Rahvastik ja selle dünaamika 1881-1934. // RU Seeria B, nr 6. Tallinn, 1988.
- Meomuttel, J.** Eesti asunikud laialises Wene riigis. Esimene katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua. Jurjev, 1900.
- Moora, A.** Peipsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus Eesti-Vene suhetest. Tallinn, 1964.
- Must, A.** Eestlaste perekonnaloos allikad. Tartu, 2000.

- Must, A.** Hingeloendid asustusajaloolises uurimistöös. // Uurimusi Läänemeremaade ajaloost V. TRÜ Toimetised. Vihik 784. Tartu, 1987. Lk. 60-71.
- Must, A.** Valla passiregistrid demomeetrilises uurimistöös. Kabala valla passiregister. // Kleio, 1994, nr 10. Lk. 14-26.
- Nõges, M.** Rahvamuutused Viljandi maakonnas 1801-1923. Demograafiline töö. Viljandi, 1925.
- Nõmm, K.** Talurahva kihistumine ja olukord Kursi kihelkonnas 19. sajandi esimesel poolel. Diplomitöö. Tartu, 1963.
- Oehrn, E.** Biostatik dreier Landkirchspiele Livlands /Rappin, Wenden, Kodafer/ in den Jahren 1834–1881. Diss. Dorpat, 1883.
- Palli, H.** Ajaloolise demograafia probleeme Eestis. Tallinn, 1973.
- Palli, H., Pullat R.** Eesti ajaloolise demograafia bibliograafia. Tallinn, 1969.
- Palli, H.** Baltisakslased: ränne ja kihid. RU Seeria B, nr 39. Tallinn, 1999.
- Palli, H.** Eesti rahvastiku ajaloo allikad 1712-1940. Käsikiri. Tallinn, 1995.
- Palli, H.** Eesti rahvastiku ajalugu aastani 1712. Academia 6. Tallinn, 1996.
- Palli, H.** Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799. Academia 7. Tallinn, 1997.
- Palli, H.** Lääne-Eesti rahvastiku struktuur ja taastootmine (Karuse 1685-1799). Tallinn, 1984.
- Palli, H.** Otepää rahvastik aastail 1716-1799. Tallinn, 1988.
- Пирско, П.** Миграция крестьянства прихода Сангасте в конце XVIII-XIX вв. (1782-1881 гг.). // Uurimusi Läänemere maade ajaloost VI. TRÜ Toimetised. Vihik 832. Tartu, 1988. Lk. 40-50.
- Pirsko, P.** Virumaa rahvastik 19. sajandi teisel poolel. Magistritöö. Tartu, 1992.
- Pullat, R.** Eesti linnad ja linlased XVIII sajandi lõpust 1917. aastani. Tallinn, 1972.
- Pullat, R.** Esimene demograafiakoolkond Eestis. // ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused, 1970, nr. 1. Lk. 99-101.
- Possart, P. A.** Statistik und Geographie des Gouvernements Esthland. Stuttgart, 1846.
- Raun, T. U.** Estonia and the Estonians. Stanford, 2001.
- Raun, T. U.** Modernization and the Estonians, 1860–1914. // Baltic History. Toim. A. Ziedonis, Jr., W. L. Winter, M. Valgemäe. Ohio, 1974, 135–141.
- Raun, T. U.** Social change in Estland and Northern Livland, 1871-1897. The limits and uses of census data. // Bevölkerungsverschiebungen und sozialer Wandel in den Baltischen Provinzen Russlands. 1850-1914. Schriften der Baltischen

- Kommission, Bd. 6. Toim. G. v. Pistohlkors, A. Plakans, P. Kaegbein. Lüneburg, 1995.
- Reay, B.** Microhistories: demography, society and culture in rural England, 1800-1930. Cambridge, 2002.
- Риттих, А. Ф.** Племенной состав контингентов русской армии и мужского населения европейской России. С.-Петербург, 1875.
- Риттих, А. Ф.** Материалы для этнографии России. Прибалтийский край. Приложения: карта по племенам и исповеданиям и три статистические таблицы по племенам и исповеданиям Курляндской, Лифляндской и Эстляндской губернии. С.-Петербург, 1873.
- Рихтер, Е.** Русское население западного Причудья. Очерки истории матерьяльной и духовной культуры. Таллин, 1976.
- Rootsmäe, L.** Nakkushaigused surma põhjustena Eestis 1711-1850. Tallinn, 1987.
- Розенберг, Т.** О социальном расслоении крестьянства в Южной Эстонии в конце XIX века. Таллинн, 1980.
- Рославский-Петровский, А.** Несколько критических замечаний по поводу новейших исследований о населенности Европейской России. Харьков, 1852.
- Schlau, W.** Eine Einführung in die Wanderungsgeschichte der baltischen Deutschen. // Sozialgeschichte der baltischen Deutschen. Hrsg. W. Schlau. Köln, 1997, S 11-30.
- Shorter, E.** The making of modern family. New York, 1975.
- Szreter, S.** Fertility, class and gender in Britain 1860-1940. Cambridge, 1996.
- Storch, H.** Statistische Übersicht der Statthalterschaften des Russischen Reichs nach ihren merkwürdigen Kulturverhältnissen in Tabellen. Riga, 1795.
- Sõtšov, A.** Eesti Õigeusu Piiskopkonna halduskorraldus ja vaimulikkond aastail 1945-1953. Diss. Mag. Tartu, 2004.
- Tannberg, E.** Lõuna-Eesti rahvastiku sooline ja vanuseline koostis 1881. ja 1897. a. rahvaloenduse andmetel. Dipl. Tartu, 1986.
- Tannberg, T.** Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes 19. sajandi 1. poolel (1806-1856). Tartu, 1996.
- Tihase, K.** Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn, 2007.
- Tobien, A.** Die Livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus, Bd. 1. Riga, 1925.

- Törne, Chr.** Biostatik der im Dörptschen Kreise gelegenen Kirchspielen Ringen, Randen, Nüggen und Kawelecht in den Jahren 1860–1881. Diss. Dorpat, 1882.
- Vahtre, S.** Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil (1782-1858). Ajaloolis-demograafiline uurimus. Tallinn, 1973.
- Vahtre, S.** Ilmastikuoludest Eestis XVIII ja XIX sajandil (kuni 1870. a.) ja nende mõjust põllumajandusele ning talurahva olukorrale. // TRÜ Toimetised. Vihik 258. Tartu, 1970. Lk. 43-159.
- Vahtre, S.** Rahvastiku liikumisest Eestimaa kubermangus XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel. // Ajaloo järskudel radadel. Toim. J. Kahk. Tallinn, 1966. Lk 56-83
- Vahtre, S.** Talurahva sooline koostis Eestis XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel (1782-1858). // TRÜ Toimetised. Vihik 258. Tartu, 1970. Lk 160-183.
- Vahtre, S.** Talurahva vanuselisest koosseisust Eestis hingeloenduste andmeil. // Studia historica in honorem Hans Kruus. Toim. J. Kahk, A. Vassar. Tallinn 1971. Lk 257–272.
- Vasar, J.** Rahvaarvu kasvamine. Teoorjuse kriis. // Eesti Majandusajalugu I. Toim. H. Sepp, Peatoim. O Liiv, A. Vassar. Tartu, 1937. Lk 330-331; 426-429.
- Vassar, A.** Uut maad otsimas. Agraarne ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani. Tallinn, 1975.
- Vihma, H.** Humanist A. W. Hupel (1737-1819). // Keel ja Kirjandus, 1969, nr. 4. Lk. 220-227.
- Vögele, J.** Urban mortality change in England and Germany, 1870-1913. Liverpool, 1998.
- Waris, E.** The Family and marriage in southern Estonia. // Family life on the Northwestern margins of imperial Russia. Edit. T. Hämynen. Joensuu, 2004. p 333-357.
- Weber-Kellermann, I.** Landleben im 19. Jahrhundert. München, 1987.
- Woods, R.** The Demography of Victorian England and Wales. Cambridge, 2000.
- Wrigley, E. A., Davies, R. S., Oeppen, J. E., Schofield, R. S.** English Population History from Family Reconstitution 1580–1837. Cambridge, 2005.
- Wrigley, E. A., Schofield, R. S.** The Population History of England, 1541-1871. Cambridge, 1989.

SUMMARY

Knowledge of event-based population data of a territory is a prerequisite for assessing the interactions between the demographic, social and economic relations of that area. Until now, timelines covering the entire 19th century and concerning rate of natural increase in Tartu county have not been compiled, which thus became one of the motives for this thesis. In conducting this research, overwhelming portion of work effort and time was contributed to gathering and bringing into order event-based population data. As the data had to be gathered from the parish registers of two different religious groups, great attention has been paid to a comparability of the data concerning natural increase of population, analyzing it critically. Due to the fact that few parish registers had perished over time, linear regression method had to be applied for substituting the missing data.

Although the parish registers of Lutheran churches of Tartu county were generally well-preserved, the quality of data differed from period to period. The entries in the parish registers of the first third of the 19th century were more imprecise. The parish registers compiled after the 1834 have clearer structure and contain data of better quality. Comparative analysis revealed that parish register which were compiled later, contributed to more precise registration of stillbirths and out-of-wedlock births.

The parish registers of Orthodox churches of Tartu county are also well-preserved, only a few specimens have been completely destroyed. In terms of general structure, the parish registers of Orthodox churches are very similar to the records of Lutheran churches, discrepancies only occur in details. For instance, the marital statistics records of Orthodox congregations are much more informative than those of Lutheran churches, including, among others, information on how many times has the person been married.

Content analysis of population data in the parish registers confirms that such data substantially reflects the crisis periods or socioeconomic changes in the society. Mortality statistics clearly evidence extraordinarily high mortality rates in 1808 and 1845, as a result of bad weather conditions and shortage of food supplies. The statistics records also reflect the course of religious conversion which erupted in mid-1840s.

In terms of religion, the population of Tartu county was almost completely Lutheran until 1845. However, as a result of religious conversion 12,4% of Lutherans converted Orthodox and thus the religious background of the population changed considerably. It must nevertheless be kept in mind that despite different religious views, the demographic behavior of Lutherans and members of the Orthodox church remained the same.

The number and relative importance of the members of the Orthodox church in Tartu county gradually increased until 1870s and at the pinnacle of growth members of the Orthodox church amounted to 17,45% of the total population of Tartu county. However, subsequently the number of members of the Orthodox church started to decrease rapidly and by 1880s and 1890s their percentage had dropped to 11% of the entire population of the county. Old Believers amounted to merely 3% of the county's population.

From the viewpoint of parish registers, religious conversion bears relevance mainly due to the fact, that as a consequence of conversion into Orthodoxy considerable amount of marital, birth and mortality statistics disappeared from the parish registers of Lutheran churches. Failure to take this aspect into account, may lead to incorrect interpretation of demographic changes of the time. For example, when the number of weddings in Lutheran congregations substantially dropped in the 1840s, it appears from taking account the parish registers of Orthodox churches as well, that the total number of weddings in the county actually increased.

The number of residents at Tartu county grew rapidly in the 19th century. When in 1795 there were 80644 residents at Tartu county, the number of residents increased to 148009 by 1897. Consequently, the population of the county almost doubled during one hundred years. Population of the county increased mainly due to natural demographic growth, as confirms a comparison of census data with the vital statistics data coming from the parish registers. The effects of migration at the time were virtually non-existent. The only substantial external factor to influence demographic processes was drafting recruits which considerably decreased the male population in the county. As a result, female population gained majority in the county substituting the former majority of male population in the past.

During the second half of the 19th century the mobility of population was on the rise and the role of migration in shaping the number of population became more important as well. Despite the fact, that according to parish registers, the population of

Tartu county should have kept growing considerably during the last decades of the century, the 1881 and 1897 census are indicating otherwise. According to the results of those two censuses the number of residents of Tartu county increased by 820 people, in the same time the natural demographic growth at the county amounted to 22972 people. Consequently, a significant portion of residents from Tartu county rural areas had left their former places of residence and moved to Tartu town or even outside the borders of Tartu county. Notably, the migration was not as much caused by the increase of birth rates, but rather due to the drop in mortality rates. More survivors, compared to previous periods in the past, caused the need for more means of subsistence. But rural areas were unable to provide it.

The number of weddings at Tartu county consistently increased until the middle of the century. A maximum level was reached in 1850s when 10882 marriages were concluded. The total number of marriages increased primarily due to the overall demographic growth. Although the population continued to grow, the number of weddings did not significantly change thereafter. Thus approximately 10100 marriages were concluded in the 1860s, 1880s and 1890s, and approximately 10500 weddings took place in the 1870s. Changes in the marital behavior of residents of Tartu county were of more general nature as the proportion of married residents in the population decreased and the proportion of single grew rapidly. That trend is characteristic to the entire century and it continued to progress during the last decades of the century.

In the 1850s and 1860s the proportion of widows and widowers among those getting married began to grow. The data of Orthodox congregations confirm that at the time about 20% of men who were getting married were widowers. Subsequently the number of widows and widowers among those getting married started to decline and the majority of persons getting married were single. The reason for decrease of widows and widowers among those getting married may be attributed to higher levels of life expectancy of adults. This means that more and more married couples lived until the age when re-marrying, in case of death of a spouse, was unlikely. Throughout the 19th century re-marrying of widows at Tartu county was rather rare and by the end of the century it became virtually non-existent.

Age at first marriage was moving progressively toward later age. In the middle of the century single Orthodox men got married at approximately 26 years of age, but by the end of the century that age level reached approximately 28 years of age. The

average age of single females getting married did not change as much. Majority of single women during 1850-1899 got married approximately at the age of 24,5 years. Notably almost half of single women got married between 20-24 years of age. At the middle of the century about 40% of men got married between 20-24 years of age and about 39% of men were wedded between 25-29 years of age. By the 1890s the average age of single men getting married had increased and consequently 45% of Orthodox men were wedded between 25-29 years of age. Tendency among men to get married later is even more apparent among Lutherans. During the second half of the century the proportion of newlyweds between 20-24 years of age had clearly dropped and the proportion of newlyweds between 30-34 years of age had grown. Marital behavior of Lutheran women throughout all age groups remained the same during the entire century. Approximately 45% of single women got married between 20-24 years of age and approximately 25% of women were wedded for the first time between 25-29 years of age. Consequently, considerable proportion of women remained single during their fertile life-period which resulted in relatively low general fertility. This indicates, that the Western European marriage pattern had spread to Tartu county. The distinctive marks of the European marriage pattern are a high age at marriage and a high proportion of people who never marry at all. But also decrease in the number of marriages.

Aside extraordinary periods of crises during the first decade of the century and in the middle of the 1840s, the birth rate continued to grow at Tartu county until mid-1860s. Increase in the number of birth rates was mainly supported by general growth of population. The number of births increased every decade and the largest number of children were borne at Tartu county in the 1860s. However, the birth rate as a ratio of births showed first signs of decline already in the 1840s and 1850s already. During the 1870s the total number of births as well as birth rate dropped rapidly as married population, carrying the main weight of reproduction in the society, declined in the county also. In addition, the average number of children borne into a marriage began to decrease as from the 1870s, whereas during the first half of the century the average number of children per marriage had slightly increased. As a result of increase in the average marital age and growth of un-married population, total birth rate of the population declined.

During the 1870s, natural migration of the population was came to a halt, one of the reasons being the objective demographic situation at the time, i.e participation

of the so-called “small generation” in the reproductive processes of the population. Yet the roots of this phenomenon could be detected in the crises years at the beginning of the 19th century when many young children died and less newborns were born due to poor general conditions and widespread contagious diseases. By irony of fate, the generation which had already lost many lives, reached their best years of maturity by the crises period in 1845. Generation which was already less in numbers compared to other generations, decreased even more as fewer children were borne due to high mortality rates and poor general conditions. The census of 1881 confirms that the generation of the 1870s was indeed smaller in numbers than previous and subsequent generations. According to the census, the amount of persons belonging to the age group of 35-39 was considerably lower than the proportion of persons who were in the age groups 30-34 and 40-44.

Against the backdrop of decline of births, more children were borne out-of-wedlock which nevertheless failed to compensate for the general decline in the total number of births. Proportion of children produced as a result of pre-marital sexual relations could have amounted to approximately 20%, but as many parents managed to officially register their marriage before the birth of the child, the actual number of illegitimate children was considerably lower. During the second half of the century the total number of illegitimate children began to rise. This may not be attributed to increase in the number of births as the number of illegitimate births grew faster than general birth rates. Also the number and proportion of illegitimate children continued to grow during the last decades of the century whereas the general number of births was on the decline.

The level of pre-marital sexual relations probably remained the same throughout the century, but the increase in the number of children borne out-of-wedlock during the second half of the century was due to the fact that it became increasingly difficult for pregnant single women to get married before the child was borne. During the second half of the century the average marital age of single men started to grow gradually. Most likely men postponed marriage due to economic considerations which in turn might have contributed to the rise in the number of illegitimate children. It has also been proposed that one of the reasons for growth of births outside marriage was due to changes in mentality regarding society's views towards single mothers, however, in the context of Estonia, this aspect has not been explored in sufficient detail.

With regard to mortality rates at Tartu county, periods of regular mortality rates must be differentiated from periods of excess mortality rate. Excess mortality rates are evident during the first decade of the century and the 1840s. The highest regular mortality rates in Tartu county occurred during the 1830s. Strangely enough, the first signs of decline in mortality rates can be detected during the 1840s when excessive mortality rates prevailed. However, aside 1845 and 1846, the mortality rates were significantly less than during the past decade.

The decline in mortality rates began with decrease of child mortality. During the 19th century more than half of deaths were attributable to deaths of persons younger than 15. According to the data of Orthodox congregations, in period between 1850 and 1899 approximately 55,6% died before reaching the age of 15. Child mortality was also extremely high compared to the birth rate of the same period. Regularly approximately 360-400 children out of 1000 children died. The child mortality rate was extremely high during the 1840s, when approximately 560 deaths were registered per 1000 births. Those numbers indicate that during the 1840s less than half of the children managed to reach maturity. The ratio of child mortality towards birth rates took a more positive turn during the second half of 1880s when child mortality amounted to 30% of births of the time.

According to the parish registers of Orthodox congregations, child mortality began to drop mainly due to decline in the age group 1-4 years. However, the proportion of infant mortality remained relatively the same until the end of the century. It has been described as one of the main specific features of demographic history of Europe that drop in mortality rates of at least 1-year-olds or older children precedes the drop in infant mortality rates.

Whereas the mortality rate of boys was higher compared to girls, the opposite applied to adult population. This may be deemed rather natural course of events as due to higher mortality of boys, fewer boys reached maturity and thus the number of deaths of men must have been smaller than that of women. When the mortality rate of boys significantly dropped in the 1880s, the mortality rate of men began to rise immediately. The mortality rate of girls decreased as well, yet there is no explanation why the number of deaths of women did not rise similarly to the number of deaths of men.

The mortality behavior of adult population was also characterized by the declining total number of deaths. At the same time, the average age level of the

deceased became higher. The proportion of very old people among the deceased grew the most. Whereas during 1850-1874 there were on average 4,5% of 70-year-olds or older people among the deceased, that proportion had grown up to 14,5% during 1875-1899. Longer life expectancy of people is clearly evident from the decreasing rate of persons dying at the age of 35-49 years and the increasing proportion of elders among the deceased.

High mortality rate which remained at around 34‰ for a long time during the first half of the century, was one of the main reasons attributing to relatively modest growth of population in Tartu county. During the second half of the century the mortality rates began to decrease steadily, however this did not result in explosive growth of population due to the fact, that long-term decline in mortality rates did not occur in Tartu county prior to demographic transition. Thus birth rates showed trends of decline shortly after the decrease in mortality rates. Although the population of Tartu county began to grow faster during the 1860s due to declines in mortality rates, the total growth of population remained modest as a result of simultaneously decreasing birth rates. During the last decade of the century the birth rates as well as mortality rates were dropping in a synchronized manner. Nevertheless the natural demographic growth among the population of the county remained positive until the end of the 19th century as birth rates clearly exceeded mortality rates.

Considering the above, the demographic developments of the population of Tartu county during the 19th century bear evidence to one of the patterns of demographic processes as formulated by Frank W. Notestein according to which the drop in mortality rates precedes the drop in birth rates and the interim period between the declines of mortality rates and birth rates causes rapid temporary growth of population.

LISAD

LISA 1. Tartumaa 19. saj. kaart

LISA 2. Tabel: 33 Tartumaa sündid, abiellumised ja surmad 1800-1899

Lisa 2.1 Tabel: 34 Luteri kogudused (saksa pihtkonnad) 1800-1899

Lisa 2.2 Tabel: 35 Luteri kogudused (eesti pihtkonnad) 1800-1899

Lisa 2.3 Tabel: 36 Õigeusu kogudused 1824-1899

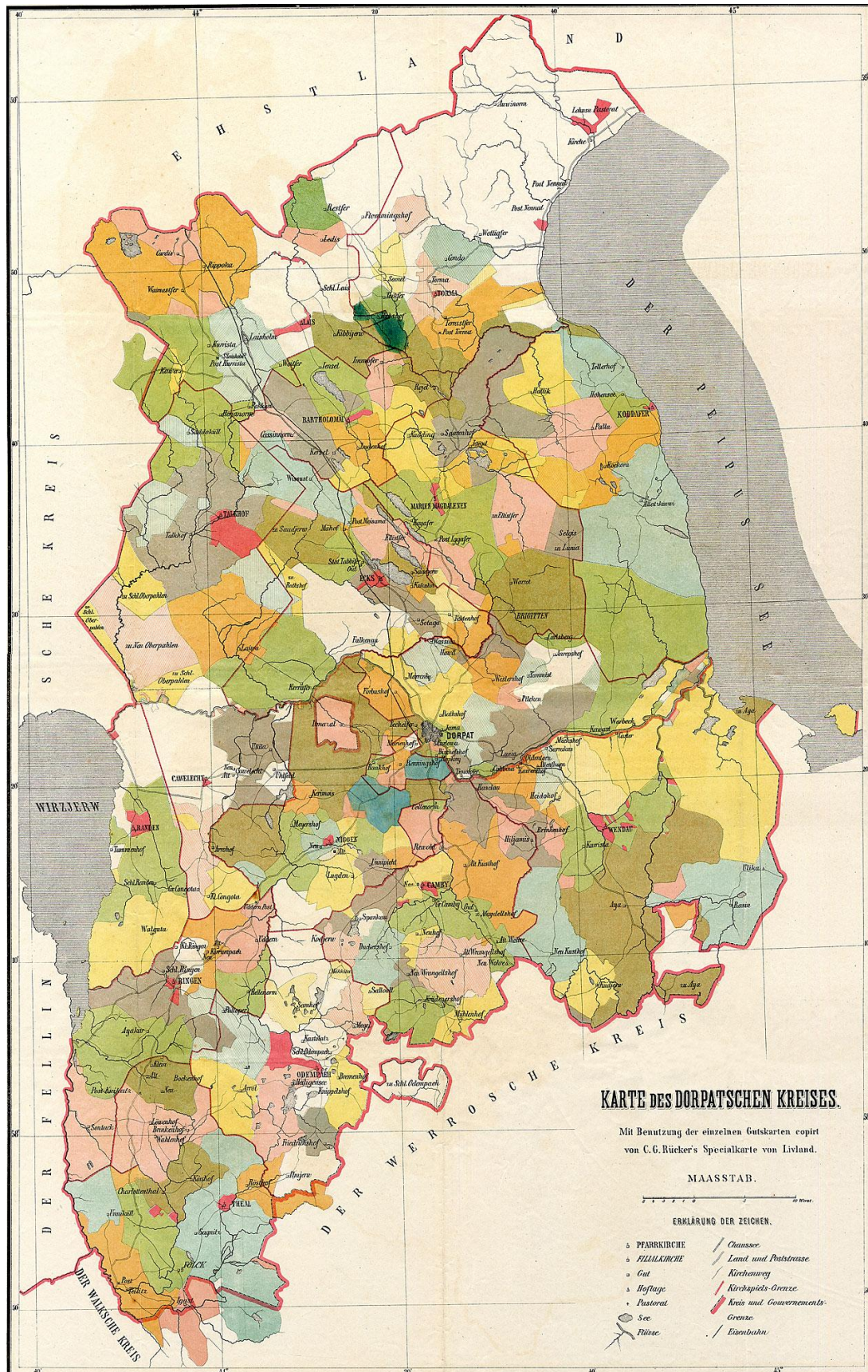
LISA 3. Tabel: 37 Tartumaa õigeusu kogudustega liitunud 1825-1899

LISA 4. Tabel: 39 Abiellumiste kordsus õigeusu kogudustes 1825-1899

LISA 5. Tabel: 38 Õigeusklike vallaliste abiellujate soovanuskoostis 1850-1899

LISA 1. Tartumaa 19. saj. kaart

(EAA 1809-2-295, Karte des Dorpat'schen Kreises. Mit Benutzung der Gutskarten copirt von C.G. Rücker's Spetzialkarte von Livland.)

Aasta	Sünnid													Abi- elud	Surmad														
	üksikud	kaksikud	kolmikud	abielus				väljaspool abielu				kokku			m	n	abielus		lesed		lapsed		täiskasvanud		van. tead-ta		Kokku		
				m		n		m		n		m	n				m	n	m	n	m	n	m	n	m	n			
				elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.																		
1800	3466	123	3	1816	3	1738	1	21	0	12	1	1840	1752	3592	867	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2062	2005
1801	3445	128	3	1749	2	1795	2	18	0	9	1	1769	1807	3576	701	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1882	1684
1802	3671	124	0	1969	0	1781	1	23	0	21	0	1992	1803	3795	966	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1383	1238
1803	3648	136	0	1844	0	1887	1	27	0	23	2	1871	1913	3784	929	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1583	1522
1804	4024	118	0	2084	4	1986	3	34	0	31	0	2122	2020	4142	1009	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1918	1922
1805	4311	108	0	2216	6	2123	7	36	0	29	2	2258	2161	4419	987	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1518	1465
1806	3893	108	0	1979	7	1928	4	42	0	40	1	2028	1973	4001	832	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1462	1400
1807	3603	130	0	1843	10	1795	3	41	1	39	1	1895	1838	3733	455	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2445	2335
1808	2596	94	0	1313	9	1309	9	30	1	19	0	1353	1337	2690	797	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4952	4707
1809	3156	150	0	1649	5	1593	3	32	0	23	1	1686	1620	3306	907	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2221	2107
1810	3680	132	0	1830	9	1880	7	46	1	39	0	1886	1926	3812	973	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1379	1371
1811	3728	94	3	1910	7	1792	9	58	0	47	2	1975	1850	3825	916	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1256	1193
1812	3744	100	3	1934	17	1787	9	55	0	45	0	2006	1841	3847	835	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1349	1388
1813	3665	76	0	1778	10	1841	8	52	0	52	0	1840	1901	3741	942	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1722	1856
1814	3671	124	0	1885	20	1770	17	54	2	46	1	1961	1834	3795	731	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1605	1520
1815	3393	148	6	1713	16	1684	15	55	0	62	2	1784	1763	3547	777	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1472	1516
1816	3471	112	3	1754	32	1677	15	57	1	50	0	1844	1742	3586	798	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1475	1505
1817	3591	118	0	1819	17	1718	25	63	0	66	1	1899	1810	3709	791	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1369	1318
1818	3628	130	0	1889	18	1733	15	54	2	45	2	1963	1795	3758	886	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1836	1741
1819	3925	120	0	1975	26	1901	19	60	0	63	1	2061	1984	4045	1155	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1190	1162
1820	3868	120	9	2001	23	1821	25	59	0	66	2	2083	1914	3997	1051	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1159	1115
1821	4149	118	3	2026	32	2061	26	59	2	64	0	2119	2151	4270	834	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1535	1480
1822	4031	92	3	1992	42	1955	28	58	1	50	0	2093	2033	4126	806	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1655	1664
1823	4222	128	0	2143	55	2006	41	52	3	49	1	2253	2097	4350	948	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1622	1474
1824	3918	98	0	1952	50	1875	27	51	1	58	2	2054	1962	4016	953	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1604	1474
1825	4293	144	3	2110	56	2122	41	54	3	52	2	2223	2217	4440	1017	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1354	1362
1826	4195	124	3	2089	38	2064	23	56	3	47	2	2186	2136	4322	885	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1718	1697
1827	4046	108	0	2083	35	1893	36	53	0	53	1	2171	1983	4154	976	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1588	1695
1828	4666	142	6	2317	61	2289	37	50	1	59	0	2429	2385	4814	986	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1501	1539
1829	4377	154	0	2186	49	2163	31	56	1	43	2	2292	2239	4531	958	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2008	1986
1830	4312	114	0	2187	56	2057	35	43	1	47	0	2287	2139	4426	1059	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1703	1647
1831	4565	148	0	2258	58	2220	42	70	0	62	3	2386	2327	4713	1153	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1545	1563
1832	4637	140	6	2357	60	2240	31	54	0	40	1	2471	2312	4783	914	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1810	1650
1833	4017	134	0	1992	62	1954	47	46	0	47	3	2100	2051	4151	888	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2407	2365
1834	4408	156	0	2166	151	2043	96	41	3	62	2	2361	2203	4564	1003	171	188	567	498	107	343	1401	1275	859	1039	0	0	2414	2412
1835	4861	170	3	2407	98	2341	79	50	2	56	1	2557	2477	5034	889	122	136	567	384	125	360	1240	1003	827	897	0	0	2167	1980
1836	4100	116	6	2049	96	1925	75	36	1	38	2	2182	2040	4222	1025	107	126	529	371	90	348	737	679	743	857	0	0	1577	1613
1837	4405	136	0	2167	82	2130	57	49	4	49	3	2302	2239	4541	785	98	88	408	270	86	267	674	578	605	637	0	0	1365	1275
1838	4413	164	9	2147	100	2182	59	52	7	36	3	2306	2280	4586	856	84	99	421	305	70	321	827	700	590	733	0	0	1524	1495
1839	4651	130	0	2325	99	2165	67	62	2	59	2	2488	2293	4781	898	77	148	422	269	83	301	807	695	589	726	0	0	1497	1490
1840	4489	126	0	2196	78	2150	74	47	2	64	4	2323	2292	4615	901	119	148	430	310	78	258	1092	1002	636	740	0	0	1808	1820
1841	4397	106	0	2164	64	2081	57	66	2	64	5	2296	2207	4503	848	104	133	421	270	86	362	1118	970	625	775	0	0	1809	1807
1842	4504	112	3	2250	76	2117	53	53	2	61	7	2381	2238	4619	939	94	134	429	265	76	288	934	847	614	700	0	0	1626	1607
1843	4579	130	3	2224	80	2212	70	52	4	67	3	2360	2352	4712	1073	91	116	427	330	69	321	699	660	597	779	0	0	1380	1512
1844	4689	112	0	2236	96	2251	83	59	5	66	5	2396	2405	4801	769	103	151	417	322	89	371	653	610	633	855	0	0	1387	1553
1845	3619	82	3	1706	91	1690	86	63	5	61	2	1871	1843	3714	603	295	381	1032	664	214	804	2100	2085	1563	1861	0	0	3759	4034
1846	2962	66	0	1472	79	1354	79	21	2	18	3	1574	1454	3028	1023	199	292	835	623	174	631	1021	1032	1283	1591	0			

1850	4394	156	3	2188	71	2080	66	69	5	71	3	2333	2220	4553	966	128	143	366	270	95	358	888	871	707	856	0	0	1671	1796
1851	4386	146	3	2199	80	2044	61	70	5	69	7	2354	2181	4535	946	95	117	341	261	80	276	808	666	637	739	0	0	1530	1473
1852	4256	128	6	2137	72	1974	53	75	2	74	3	2286	2104	4390	889	88	126	328	274	86	319	816	652	603	795	0	0	1493	1503
1853	4506	152	3	2196	81	2173	53	83	6	66	1	2368	2293	4661	1197	110	156	447	353	98	345	1284	1156	818	955	0	0	2189	2165
1854	5070	140	3	2486	78	2356	58	104	10	117	2	2679	2534	5213	1045	127	143	336	262	89	247	1110	997	674	754	0	0	1872	1811
1855	4405	138	3	2116	86	2086	52	96	6	96	5	2306	2240	4546	1193	149	188	439	301	99	346	1451	1302	849	949	0	0	2392	2308
1856	4683	150	3	2291	64	2259	58	91	1	73	3	2444	2392	4836	1002	135	154	375	314	84	275	837	777	733	842	1	0	1636	1680
1857	4867	154	0	2381	88	2267	63	107	3	103	7	2579	2442	5021	1115	95	107	291	237	59	236	688	645	567	656	0	3	1346	1374
1858	5162	168	0	2570	72	2417	50	117	2	101	3	2759	2571	5330	1298	73	99	307	234	69	244	847	729	554	670	1	0	1476	1452
1859	5173	146	0	2530	77	2380	60	139	7	119	3	2756	2563	5319	1217	86	110	299	260	69	245	950	762	571	728	0	0	1605	1553
1860	5398	176	9	2642	95	2503	67	143	5	128	2	2884	2699	5583	1390	90	112	308	286	77	248	1303	1212	614	760	1	0	2018	2041
1861	5641	206	6	2785	99	2629	66	138	4	128	5	3025	2828	5853	1184	97	108	368	279	69	261	1020	937	711	763	1	4	1835	1775
1862	5273	182	6	2580	81	2462	75	136	4	120	4	2800	2661	5461	1358	74	106	332	280	73	298	887	710	629	806	1	0	1602	1595
1863	5566	178	0	2764	72	2599	83	103	3	118	2	2943	2801	5744	1081	66	104	283	238	56	222	913	805	516	639	0	0	1504	1529
1864	5719	196	3	2834	76	2671	73	120	6	135	1	3036	2882	5918	972	85	110	284	247	57	269	931	829	536	720	0	0	1549	1623
1865	5197	170	0	2593	73	2427	43	114	3	114	3	2783	2584	5367	877	69	104	318	230	94	277	1023	895	601	727	0	0	1700	1668
1866	5109	150	0	2485	71	2430	62	103	4	100	2	2663	2596	5259	895	102	119	337	297	93	309	1084	1040	674	877	0	1	1833	1982
1867	5261	118	6	2611	83	2438	60	92	2	97	1	2789	2596	5385	881	91	102	324	304	83	297	829	609	627	824	0	0	1541	1494
1868	4711	138	3	2268	66	2261	56	98	1	97	3	2432	2420	4852	760	118	164	382	350	93	317	1100	966	769	980	1	0	1937	2005
1869	4216	134	0	2082	57	1973	49	90	6	90	4	2235	2115	4350	726	123	156	424	320	120	356	953	906	830	930	0	0	1846	1889
1870	4544	134	6	2169	74	2178	58	98	1	105	5	2341	2343	4684	1174	118	141	422	356	77	356	1101	983	790	992	0	0	1966	2038
1871	5016	122	3	2449	63	2331	46	116	9	121	6	2638	2503	5141	1054	75	107	310	312	81	293	740	653	600	819	0	0	1412	1524
1872	4597	110	3	2179	79	2154	40	114	3	136	3	2376	2334	4710	1118	99	122	324	254	76	293	927	895	610	757	1	0	1620	1695
1873	4987	154	3	2402	80	2338	50	150	9	114	3	2639	2505	5144	1055	117	131	319	268	66	224	970	805	629	719	0	0	1688	1577
1874	4934	136	3	2402	85	2234	67	146	6	126	4	2644	2429	5073	1135	90	132	309	256	89	237	858	788	607	726	0	0	1556	1585
1875	4928	146	6	2356	72	2289	72	129	7	152	1	2561	2519	5080	1103	90	117	282	263	83	256	677	567	577	748	0	0	1333	1388
1876	4839	158	6	2328	72	2246	51	155	7	139	9	2563	2440	5003	966	77	119	325	255	99	250	683	588	642	712	1	0	1405	1360
1877	4822	132	0	2334	74	2215	61	123	10	132	4	2540	2414	4954	934	88	128	423	318	100	268	865	756	732	810	0	0	1681	1631
1878	4670	122	3	2288	68	2109	53	133	9	133	2	2499	2296	4795	919	124	150	381	269	82	240	1115	953	713	738	0	0	1905	1746
1879	4574	144	3	2146	75	2149	67	142	7	133	3	2369	2352	4721	998	109	131	344	263	99	264	791	689	653	738	0	0	1526	1497
1880	4542	160	3	2220	48	2096	62	145	7	115	9	2423	2282	4705	954	146	145	366	276	95	304	920	803	724	830	0	0	1699	1704
1881	4394	124	0	2087	74	1995	55	159	8	136	3	2327	2191	4518	923	167	180	394	288	96	306	1240	1153	794	889	0	0	2116	2100
1882	4673	164	3	2263	75	2158	50	138	6	146	10	2478	2362	4840	1106	143	142	351	294	107	304	842	731	712	837	1	1	1636	1629
1883	4641	120	0	2215	68	2094	51	158	5	157	7	2449	2312	4761	1035	122	122	359	287	105	256	680	579	705	774	0	0	1458	1411
1884	4431	120	0	2101	63	2017	58	156	5	152	3	2324	2227	4551	1067	106	134	354	248	99	288	704	645	677	752	0	0	1449	1458
1885	4423	114	0	2148	65	1913	63	174	4	164	5	2390	2147	4537	889	112	116	397	257	102	295	810	705	723	776	1	0	1603	1549
1886	4468	132	6	2111	69	2032	57	176	4	156	5	2359	2247	4606	973	114	144	396	257	102	264	839	681	724	746	0	0	1636	1489
1887	4378	112	0	2007	67	2000	61	179	7	163	6	2260	2230	4490	1035	107	130	377	266	103	277	668	598	712	749	0	0	1454	1414
1888	4353	98	3	2003	66	1976	61	165	7	167	3	2244	2210	4454	1134	134	142	366	252	108	296	833	789	709	777	0	0	1615	1630
1889	4483	130	9	2128	69	2028	38	196	10	146	6	2404	2218	4622	1020	150	161	438	317	114	314	742	662	852	888	0	0	1673	1594
1890	4331	126	0	2095	66	1895	64	164	6	167	5	2328	2129	4457	1122	131	102	398	275	108	238	614	574	739	716	0	1	1425	1360
1891	4456	130	6	2081	55	2083	50	164	7	142	9	2307	2285	4592	1031	125	141	405	256	128	261	736	612	756	758	0	1	1554	1430
1892	4258	116	6	1995	65	1952	55	154	5	156	4	2221	2165	4386	1027	154	172	387	311	139	343	807	701	794	929	0	0	1671	1689
1893	4192	126	0	1963	73	1937	53	154	4	125	3	2195	2120	4315	874	123	173	429	257	137	354	605	541	791	879	0	0	1473	1476
1894	4218	140	0	2014	58	1927	55	166	4	128	7	2241	2119	4360	920	124	207	358	234	112	303	614	579	709	832	0	1	1385	1474
1895	4397	112	6	2053	55	1985	62	193	7	155	3	2310	2203	4513	1047	157	124	398	281	129	332	598	551	814	830	0	0	1474	1446
1896	4446	122	6	2068	70	1994	62	209	3	167	3	2348	2228	4576	1041	139	135	343	249	140	298	678	572	729	774	0	0	1480	1411
1897	4390	108	9	2092	81	1960	49	168	11	141	3	2354	2153	4507	1065	162	133	325	252	119	254	720	621	696	747	1	0	1509	1420
1898	4511	116	3	2215	66	1934	55	175	6	177	4	2460	2170	4630	997	126	164	356	244	106	304	595	523	681	813	0	0	1348	1395
1899	4299	128	0	2067	50	1929	43	163	8	168	2	2287	2140	4427	1018	140	137	373	271	146	274	547	429	766	769	0	0	1371	1243
Kokku	435951	13131	243	214388	5871	205840	4643	9212	349	8730	292	229828	219512	449340	97445	7680	9268	25908	19613	6411	20311	61702	54978	48281	56287	11	12	170706</	

Aasta	Sünnid													Abi- elud	Surmad																
	üksikud	kaksikud	kolmikud	abielus				väljaspool abielu				kokku					vallalised		abielus		lesed		lapsed		täiskasvanud		vanus tead.-tä		Kokku		
				m		n		m		n		m			n		k	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n		
				elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.																		
1800	62	0	0	27	1	32	1	1	0	0	0	29	33	62	13	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	21	24	
1801	55	2	0	29	0	25	0	3	0	0	0	32	25	57	4	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	24	4	
1802	58	0	0	20	0	38	0	0	0	0	0	20	38	58	11	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	21	10	
1803	52	0	0	33	0	17	0	1	0	1	0	34	18	52	14	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	17	11	
1804	49	4	0	27	0	26	0	0	0	0	0	27	26	53	6	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	22	13	
1805	54	0	0	32	0	21	0	1	0	0	0	33	21	54	7	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	22	7	
1806	54	2	0	27	0	27	0	1	0	1	0	28	28	56	8	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	18	18	
1807	48	0	0	22	0	25	0	0	0	1	0	22	26	48	13	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	19	18	
1808	45	4	0	29	0	19	0	1	0	0	0	30	19	49	18	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	33	14	
1809	66	0	0	37	0	27	0	1	0	1	0	38	28	66	15	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	26	15	
1810	49	0	0	28	0	19	0	1	0	1	0	29	20	49	17	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	21	16	
1811	84	0	0	53	0	31	0	0	0	0	0	53	31	84	14	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	26	7	
1812	62	0	0	28	0	32	0	1	0	1	0	29	33	62	13	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	19	20	
1813	73	0	0	31	0	38	0	2	0	2	0	33	40	73	13	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	31	21	
1814	57	0	0	30	0	26	1	0	0	0	0	30	27	57	15	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	28	26	
1815	77	2	0	37	0	39	0	1	0	2	0	38	41	79	18	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	21	25	
1816	84	4	0	43	0	42	0	2	0	1	0	45	43	88	10	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	31	8	
1817	80	2	0	41	0	38	0	2	0	1	0	43	39	82	19	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	31	13	
1818	69	2	0	41	0	29	0	0	0	1	0	41	30	71	5	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	29	15	
1819	67	2	0	43	0	25	0	1	0	0	0	44	25	69	10	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	20	15	
1820	63	4	0	27	0	40	0	0	0	0	0	27	40	67	17	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	22	14	
1821	72	2	0	36	0	34	0	1	0	3	0	37	37	74	10	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	24	16	
1822	67	0	0	34	1	31	0	0	0	1	0	35	32	67	14	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	16	19	
1823	90	0	0	51	0	36	0	3	0	0	0	54	36	90	12	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	24	15	
1824	70	2	0	43	1	28	0	0	0	0	0	44	28	72	10	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	19	19	
1825	69	2	0	32	1	35	0	2	0	1	0	35	36	71	12	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	20	21	
1826	80	2	0	47	0	33	0	1	0	1	0	48	34	82	15	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	24	25	
1827	65	2	0	34	0	31	1	0	0	1	0	34	33	67	16	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	25	22	
1828	83	0	0	47	0	36	0	0	0	0	0	47	36	83	17	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	22	14	
1829	78	0	0	38	1	38	0	1	0	0	0	40	38	78	12	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	30	17	
1830	66	4	0	39	0	30	1	0	0	0	0	39	31	70	12	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	28	17	
1831	93	2	0	53	1	38	1	1	0	1	0	55	40	95	8	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	19	16	
1832	69	4	0	31	0	42	0	0	0	0	0	31	42	73	23	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	30	24	
1833	88	2	0	49	1	39	0	0	0	1	0	50	40	90	19	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	27	20	
1834	50	0	0	22	0	26	0	1	0	1	0	23	27	50	10	2	2	2	3	0	1	6	4	4	6	-	-	-	10	10	
1835	65	2	0	34	1	28	3	0	0	1	0	35	32	67	11	5	4	6	1	1	2	9	5	12	7	-	-	-	22	15	
1836	56	0	0	29	1	24	1	1	0	0	0	31	25	56	7	3	2	12	4	0	6	6	3	15	12	-	-	-	22	16	
1837	52	0	0	28	0	24	0	0	0	0	0	28	24	52	7	5	3	7	4	0	4	8	6	12	11	-	-	-	20	17	
1838	42	0	0	21	1	18	0	1	0	1	0	23	19	42	11	4	6	1	3	1	1	7	3	6	10	-	-	-	14	13	
1839	48	2	0	20	0	28	0	1	0	1	0	21	29	50	12	0	4	1	4	3	0	8	4	4	8	-	-	-	12	12	
1840	54	0	0	24	0	30	0	0	0	0	0	24	30	54	18	7	3	5	6	2	2	5	4	14	11	-	-	-	19	15	
1841	54	2	0	22	0	32	2	0	0	0	0	22	34	56	16	2	0	4	3	2	1	6	6	8	4	-	-	-	14	12	
1842	63	0	0	36	0	26	0	1	0	0	0	37	26	63	9	3	4	5	0	3	5	7	7	11	9	-	-	-	18	16	
1843	48	0	0	25	0	23	0	0	0	0	0	25	23	48	16	5	1	3	7	2	3	2	5	10	11	-	-	-	12	16	
1844	64	0	0	43	0	19	1	1	0	0	0	44	20	64	8	3	5	2	2	1	3	2	3	6	10	-	-	-	8	14	
1845	48	0	0	27	0	19	1	1	0	0	0	28	20	48	11	2	4	9	3	1	1	7	6	12	8	-	-	-	19	15	
1846	60	0	0	28	1	30	0	0	0	1	0	29	31	60	12	3	2	9	4	0	2	5	11	12	8	-	-	-	18	19	
1847	42	4	0	25	0	19	1	0	0	1	0	25	21	46	10	2	1	2	2	2	3	6	6	6	6	-	-	-	12	13	
1848	61	2	0	27	0	35	1	0	0	0	0	27	36	63	9	1	0	3	2	0	5	8	9	4	7	-	-	-	12	17	
1849	50	0	0	23	0	25	0	0	0	2	0	23	27	50	13	2	2	2	3	1	2	9	6	5	7	-	-	-	14	13	

1850	68	2	0	33	0	33	2	0	0	2	0	33	37	70	13	5	3	3	1	1	1	6	3	9	5	-	-	15	10
1851	47	4	0	30	2	17	2	0	0	0	0	32	19	51	17	1	5	2	4	0	2	5	3	3	11	-	-	10	16
1852	65	0	0	33	3	25	2	0	0	2	0	36	29	65	13	3	3	4	4	1	3	17	8	8	10	-	-	28	20
1853	49	0	0	22	1	25	0	0	0	1	0	23	26	49	10	2	3	4	3	1	2	13	9	7	8	-	-	21	17
1854	67	2	0	37	1	29	0	0	1	1	0	39	30	69	7	1	1	0	3	4	5	12	9	5	9	-	-	19	18
1855	56	2	0	27	1	25	3	0	0	2	0	28	30	58	12	3	0	8	4	0	7	13	12	11	11	-	-	25	26
1856	53	0	0	31	0	22	0	0	0	0	0	31	22	53	6	2	0	2	2	3	2	5	2	7	4	-	-	12	6
1857	72	0	0	37	0	32	0	0	0	3	0	37	35	72	10	1	0	7	3	1	3	5	7	9	6	-	-	14	13
1858	44	0	0	19	2	22	1	0	0	0	0	21	23	44	8	2	1	5	5	1	2	5	8	8	8	-	-	15	17
1859	60	0	0	26	1	30	0	2	0	1	0	29	31	60	9	2	1	5	4	1	1	9	4	8	6	-	-	18	10
1860	65	4	0	30	3	33	1	1	0	1	0	34	35	69	13	2	2	3	6	3	3	10	7	8	11	-	-	21	19
1861	56	2	0	19	1	36	1	1	0	0	0	21	37	58	14	1	1	6	4	1	2	12	8	8	7	-	-	21	16
1862	75	4	0	39	3	35	1	1	0	0	0	43	36	79	11	4	2	4	3	2	1	14	7	10	6	-	-	27	14
1863	71	4	0	33	1	36	2	1	0	2	0	35	40	75	8	1	0	4	3	1	2	14	7	6	5	-	-	21	14
1864	71	4	0	37	2	33	1	1	1	0	0	41	34	75	3	2	0	2	4	1	3	13	12	5	7	-	-	21	20
1865	55	0	0	29	1	23	1	0	0	0	1	30	25	55	9	0	1	4	3	2	1	3	3	6	5	-	-	10	10
1866	68	0	0	28	1	31	2	4	0	2	0	33	35	68	17	0	1	6	5	0	2	9	12	6	8	-	-	16	22
1867	56	2	0	31	2	25	0	0	0	0	0	33	25	58	12	2	1	8	3	1	1	11	1	11	5	-	-	24	6
1868	59	2	0	26	1	33	0	1	0	0	0	28	33	61	13	1	3	4	8	1	2	19	7	6	13	-	-	26	20
1869	50	0	0	21	0	28	0	0	0	1	0	21	29	50	6	2	2	4	2	1	1	6	9	7	5	-	-	13	14
1870	53	4	0	23	2	32	0	0	0	0	0	25	32	57	12	4	3	6	5	1	1	11	10	11	9	-	-	24	19
1871	47	0	0	25	1	19	1	1	0	0	0	27	20	47	2	1	2	3	3	2	2	6	4	6	7	-	-	13	12
1872	61	0	0	35	0	26	0	0	0	0	0	35	26	61	9	2	7	3	3	0	1	9	3	5	11	-	-	14	14
1873	56	0	0	32	0	24	0	0	0	0	0	32	24	56	5	1	2	1	3	0	0	5	3	2	5	-	-	7	8
1874	49	0	0	28	1	16	1	1	0	2	0	30	19	49	10	3	3	5	1	3	2	5	5	11	6	-	-	17	12
1875	59	0	0	27	1	29	1	0	1	0	0	29	30	59	10	1	1	1	0	1	4	3	7	3	5	-	-	8	13
1876	43	0	0	21	0	22	0	0	0	0	0	21	22	43	8	0	3	3	1	2	2	9	3	5	6	-	-	14	9
1877	46	0	0	25	0	21	0	0	0	0	0	25	21	46	9	3	2	6	2	3	3	6	3	12	7	-	-	18	10
1878	46	2	0	24	0	24	0	0	0	0	0	24	24	48	14	5	3	5	1	2	1	12	9	12	5	-	-	24	14
1879	52	0	0	27	0	25	0	0	0	0	0	27	25	52	9	1	3	3	2	1	0	4	4	5	5	-	-	9	9
1880	49	0	0	28	0	20	1	0	0	0	0	28	21	49	6	3	2	2	2	3	3	5	10	8	7	-	-	13	18
1881	48	0	0	21	1	22	2	0	0	2	0	22	26	48	5	4	1	5	3	1	1	3	5	10	5	-	-	14	12
1882	45	4	0	22	0	25	2	0	0	0	0	22	27	49	6	1	3	3	4	0	1	5	10	4	8	-	-	9	20
1883	27	0	0	18	0	9	0	0	0	0	0	18	9	27	2	0	3	2	1	0	1	6	2	2	5	-	-	8	7
1884	49	0	0	22	0	27	0	0	0	0	0	22	27	49	6	0	2	7	4	0	2	2	5	7	8	-	-	9	13
1885	35	0	0	19	0	16	0	0	0	0	0	19	16	35	2	1	1	1	2	1	6	5	6	3	9	-	-	8	15
1886	42	0	0	16	2	23	0	1	0	0	0	19	23	42	5	2	3	2	0	2	2	4	6	6	5	-	-	12	11
1887	40	0	0	20	0	19	1	0	0	0	0	20	20	40	7	0	1	3	1	0	1	4	2	3	3	-	-	7	6
1888	36	0	0	17	0	19	0	0	0	0	0	17	19	36	7	2	2	5	3	2	0	0	4	9	5	-	-	9	9
1889	31	0	0	15	0	16	0	0	0	0	0	15	16	31	5	3	1	7	3	0	1	4	0	10	5	-	-	14	5
1890	34	0	0	25	0	9	0	0	0	0	0	25	9	34	5	1	0	3	4	2	2	2	3	6	6	-	-	8	9
1891	32	0	0	17	0	15	0	0	0	0	0	17	15	32	3	4	3	3	1	0	3	2	3	7	7	-	-	9	10
1892	19	0	0	7	1	11	0	0	0	0	0	8	11	19	2	1	1	2	0	1	1	0	1	4	2	-	-	5	3
1893	19	0	0	10	0	9	0	0	0	0	0	10	9	19	3	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	-	-	1	1
1894	20	0	0	11	0	9	0	0	0	0	0	11	9	20	0	2	0	0	2	1	2	1	1	3	4	-	-	4	5
1895	30	0	0	9	0	20	1	0	0	0	0	9	21	30	7	0	0	4	0	1	3	2	2	5	3	-	-	7	6
1896	16	2	0	8	0	10	0	0	0	0	0	8	10	18	2	0	0	2	0	0	0	2	2	2	0	-	-	4	2
1897	22	2	0	11	0	13	0	0	0	0	0	11	13	24	1	2	0	2	2	1	1	4	0	5	3	-	-	9	3
1898	17	0	0	11	0	6	0	0	0	0	0	11	6	17	7	1	2	2	0	2	1	0	2	5	3	-	-	5	5
1899	15	2	0	9	1	7	0	0	0	0	0	10	7	17	5	3	2	3	2	0	2	0	0	6	6	-	-	7	6
Kokku	5500	110	0	2824	47	2589	44	50	3	52	1	2924	2686	5610	1005	137	129	253	181	77	136	423	341	467	446	-	-	1743	1386

Lisa 2.1 Tabel: 34 Luteri kogudused (saksa pihtkonnad) 1800-1899

Aasta	Sünnid														Abi- elud	Surmad													
	üksikud	kaksikud	kolmikud	abielus				väljaspool abielu				kokku		vallalised		abielus		lesed		lapsed		täiskasvanud		van. tead-ta		Kokku			
				m		n		m		n		m	n	m		n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n			
				elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.																		
1800	3404	123	3	1789	2	1706	0	20	0	12	1	1811	1719	3530	854	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2041	1981
1801	3390	126	3	1720	2	1770	2	15	0	9	1	1737	1782	3519	697	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1858	1680
1802	3613	124	0	1949	0	1743	1	23	0	21	0	1972	1765	3737	955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1362	1228
1803	3596	136	0	1811	0	1870	1	26	0	22	2	1837	1895	3732	915	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1566	1511
1804	3975	114	0	2057	4	1960	3	34	0	31	0	2095	1994	4089	1003	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1896	1909
1805	4257	108	0	2184	6	2102	7	35	0	29	2	2225	2140	4365	980	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1496	1458
1806	3839	106	0	1952	7	1901	4	41	0	39	1	2000	1945	3945	824	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1444	1382
1807	3555	130	0	1821	10	1770	3	41	1	38	1	1873	1812	3685	442	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2426	2317
1808	2551	90	0	1284	9	1290	9	29	1	19	0	1323	1318	2641	779	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4919	4693
1809	3090	150	0	1612	5	1566	3	31	0	22	1	1648	1592	3240	892	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2195	2092
1810	3631	132	0	1802	9	1861	7	45	1	38	0	1857	1906	3763	956	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1358	1355
1811	3644	94	3	1857	7	1761	9	58	0	47	2	1922	1819	3741	902	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1230	1186
1812	3682	100	3	1906	17	1755	9	54	0	44	0	1977	1808	3785	822	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1330	1368
1813	3592	76	0	1747	10	1803	8	50	0	50	0	1807	1861	3668	929	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1691	1835
1814	3614	124	0	1855	20	1744	16	54	2	46	1	1931	1807	3738	716	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1577	1494
1815	3316	146	6	1676	16	1645	15	54	0	60	2	1746	1722	3468	759	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1451	1491
1816	3387	108	3	1711	32	1635	15	55	1	49	0	1799	1699	3498	788	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1444	1497
1817	3511	116	0	1778	17	1680	25	61	0	65	1	1856	1771	3627	772	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1338	1305
1818	3559	128	0	1848	18	1704	15	54	2	44	2	1922	1765	3687	881	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1807	1726
1819	3858	118	0	1932	26	1876	19	59	0	63	1	2017	1959	3976	1145	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1170	1147
1820	3805	116	9	1974	23	1781	25	59	0	66	2	2056	1874	3930	1034	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1137	1101
1821	4077	116	3	1990	32	2027	26	58	2	61	0	2082	2114	4196	824	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1511	1464
1822	3964	92	3	1958	41	1924	28	58	1	49	0	2058	2001	4059	792	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1639	1645
1823	4132	128	0	2092	55	1970	41	49	3	49	1	2199	2061	4260	936	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1598	1459
1824	3828	96	0	1901	49	1836	27	50	1	58	2	2001	1923	3924	943	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1583	1455
1825	4182	142	3	2058	55	2066	41	52	3	50	2	2168	2159	4327	995	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1320	1332
1826	4063	122	3	2014	38	2011	23	53	3	44	2	2108	2080	4188	866	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1679	1659
1827	3934	106	0	2023	35	1842	35	52	0	52	1	2110	1930	4040	956	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1556	1664
1828	4526	142	6	2247	61	2224	37	46	1	58	0	2355	2319	4674	962	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1474	1514
1829	4226	154	0	2118	48	2087	31	53	1	40	2	2220	2160	4380	923	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1965	1950
1830	4192	110	0	2130	56	1998	34	38	1	45	0	2225	2077	4302	1047	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1661	1617
1831	4410	144	0	2173	57	2157	41	65	0	58	3	2295	2259	4554	1128	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1502	1527
1832	4499	134	6	2298	60	2168	31	44	0	37	1	2402	2237	4639	868	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1757	1610
1833	3863	130	0	1915	61	1887	47	39	0	41	3	2015	1978	3993	852	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2360	2324
1834	4279	152	0	2109	151	1984	96	32	3	54	2	2295	2136	4431	975	169	186	565	495	107	342	1370	1249	841	1023	-	-	2365	2370
1835	4720	168	3	2337	97	2279	76	45	2	54	1	2481	2410	4891	860	117	132	561	383	124	358	1219	986	802	873	-	-	2120	1936
1836	3970	110	6	1984	95	1863	74	33	1	34	2	2113	1973	4086	999	104	124	517	367	90	342	722	665	711	833	-	-	1529	1574
1837	4259	136	0	2092	82	2065	57	47	4	45	3	2225	2170	4395	769	93	85	401	266	86	263	656	560	580	614	-	-	1322	1234
1838	4277	164	9	2085	99	2118	59	45	7	34	3	2236	2214	4450	840	80	93	420	302	69	320	812	685	569	715	-	-	1487	1462
1839	4523	128	0	2276	99	2101	67	55	2	49	2	2432	2219	4651	875	77	144	421	265	80	301	785	673	578	710	-	-	1464	1452
1840	4346	124	0	2137	78	2077	74	41	2	57	4	2258	2212	4470	863	112	145	425	304	76	256	1072	970	613	705	-	-	1765	1753
1841	4251	104	0	2106	64	2008	55	57	2	58	5	2229	2126	4355	813	102	133	417	267	84	361	1092	948	603	761	-	-	1761	1769
1842	4343	110	3	2168	76	2053	53	42	2	55	7	2288	2168	4456	917	91	130	424	265	73	283	917	826	588	678	-	-	1583	1564
1843	4464	126	3	2161	80	2167	70	49	4	59	3	2294	2299	4593	1034	86	115	424	323	67	318	677	646	577	756	-	-	1338	1475
1844	4524	110	0	2150	96	2191	82	51	5	54	5	2302	2332	4634	757	100	146	415	320	88	368	637	596	603	834	-	-	1341	1517
1845	3481	82	3	1639	91	1636	85	54	5	54	2	1789	1777	3566	582	293	377	1023	661	213	803	2061	2033	1529	1841	-	-	3686	3961
1846	2549	60	0	1259	78	1155	79	16	2	17	3	1355	1254	2609	921	196	290	826	619	174	629	974	977	1196	1538	-	-	2250	2597
1847	3588	106	0	1785	71	1669	62	57	1	46	3	1914	1780	3694	814	111	133	346	288	104	330	808							

1850	3391	124	3	1689	71	1572	64	56	5	58	3	1821	1697	3518	737	123	140	363	269	94	357	683	700	580	766	-	-	1339	1533
1851	3375	122	3	1690	78	1549	59	55	5	57	7	1828	1672	3500	678	94	112	339	257	80	274	615	488	513	643	-	-	1211	1197
1852	3268	110	6	1623	69	1507	51	66	2	63	3	1760	1624	3384	651	85	123	324	270	85	316	655	521	494	709	-	-	1220	1284
1853	3421	124	3	1654	80	1630	53	74	6	50	1	1814	1734	3548	881	108	153	443	350	97	343	1000	916	648	846	-	-	1734	1816
1854	3846	110	3	1860	77	1782	58	79	9	92	2	2025	1934	3959	783	126	142	336	259	85	242	875	783	547	643	-	-	1508	1486
1855	3375	106	3	1594	83	1596	48	74	6	78	5	1757	1727	3484	898	146	188	431	297	99	339	1099	994	676	824	-	-	1864	1871
1856	3536	132	3	1751	64	1673	58	59	1	62	3	1875	1796	3671	756	133	154	373	312	81	273	652	610	587	739	-	-	1304	1410
1857	3749	134	0	1826	88	1739	63	81	3	76	7	1998	1885	3883	861	94	107	284	234	58	233	532	503	436	574	-	-	1059	1147
1858	3951	124	0	1956	69	1834	48	83	2	80	3	2110	1965	4075	1027	71	98	302	229	68	242	638	544	441	569	-	-	1150	1164
1859	3981	124	0	1921	74	1844	60	109	7	87	3	2111	1994	4105	924	84	109	294	256	68	244	724	582	446	609	-	-	1251	1254
1860	4177	138	9	2002	91	1946	65	112	5	101	2	2210	2114	4324	1033	88	110	305	280	74	245	1007	959	467	635	-	-	1570	1661
1861	4425	180	6	2169	95	2064	65	111	4	98	5	2379	2232	4611	933	96	107	362	275	68	259	745	691	526	641	-	-	1370	1402
1862	4080	134	6	1996	75	1866	70	109	3	97	4	2183	2037	4220	1051	70	104	328	277	71	297	656	538	469	678	-	-	1203	1290
1863	4383	146	0	2175	67	2031	76	81	3	94	2	2326	2203	4529	873	65	104	279	235	55	220	682	632	399	559	-	-	1151	1269
1864	4530	138	3	2223	71	2104	64	96	3	109	1	2393	2278	4671	799	83	110	282	243	56	266	707	614	421	619	-	-	1202	1298
1865	4246	128	0	2130	69	1949	39	86	3	96	2	2288	2086	4374	686	69	103	314	227	92	276	801	695	475	606	-	-	1348	1342
1866	4287	124	0	2076	67	2040	57	84	4	81	2	2231	2180	4411	707	102	118	331	292	93	307	828	767	526	717	-	-	1425	1543
1867	4472	100	6	2202	79	2076	57	75	2	86	1	2358	2220	4578	698	89	101	316	301	82	296	683	518	487	698	-	-	1251	1274
1868	4029	126	3	1947	63	1924	55	85	1	81	2	2096	2062	4158	560	117	161	378	342	92	315	929	812	587	818	-	-	1580	1687
1869	3559	124	0	1754	54	1673	48	74	6	71	3	1888	1795	3683	592	121	154	420	318	119	355	810	760	660	827	-	-	1530	1638
1870	3934	116	6	1858	70	1879	57	92	1	94	5	2021	2035	4056	915	114	138	416	351	76	355	926	837	606	844	-	-	1603	1743
1871	4341	114	0	2093	60	2030	45	105	9	107	6	2267	2188	4455	815	74	105	307	309	79	291	611	540	460	705	-	-	1140	1296
1872	3998	102	3	1883	74	1883	38	99	3	120	3	2059	2044	4103	830	97	115	321	251	76	292	799	778	494	658	-	-	1370	1477
1873	4372	146	3	2082	76	2065	48	136	9	102	3	2303	2218	4521	834	116	129	318	265	66	224	823	665	500	618	-	-	1408	1334
1874	4363	120	3	2113	81	1977	65	131	5	110	4	2330	2156	4486	912	87	129	304	255	86	235	727	683	477	619	-	-	1290	1371
1875	4360	130	3	2059	70	2036	70	113	6	138	1	2248	2245	4493	850	89	116	281	263	82	252	581	494	452	631	-	-	1109	1196
1876	4255	144	3	2032	71	1975	50	141	5	120	8	2249	2153	4402	766	77	116	322	254	97	248	594	524	496	618	-	-	1166	1200
1877	4334	118	0	2075	71	2003	60	112	9	118	4	2267	2185	4452	739	85	126	417	316	97	265	738	653	599	707	-	-	1417	1424
1878	4111	108	3	1993	68	1861	53	117	9	119	2	2187	2035	4222	713	119	147	376	268	80	239	987	859	575	654	-	-	1639	1568
1879	4067	130	3	1900	74	1907	66	122	7	122	2	2103	2097	4200	801	108	128	341	261	98	264	703	615	547	653	-	-	1331	1336
1880	4037	146	3	1957	46	1872	60	130	7	105	9	2140	2046	4186	755	143	143	364	274	92	301	835	725	599	718	-	-	1487	1512
1881	3897	114	0	1847	69	1779	51	135	8	119	3	2059	1952	4011	768	163	179	389	285	95	305	1084	1046	647	769	-	-	1808	1869
1882	4149	150	3	1980	73	1934	47	121	6	132	9	2180	2122	4302	895	142	139	348	290	107	303	711	648	597	732	-	-	1387	1436
1883	4117	102	0	1936	65	1865	47	146	5	148	7	2152	2067	4219	846	122	119	357	286	105	255	589	512	584	660	-	-	1243	1226
1884	3952	114	0	1879	60	1785	57	140	4	139	2	2083	1983	4066	879	106	132	347	244	99	286	600	570	552	662	-	-	1216	1291
1885	3875	96	0	1843	64	1696	60	154	4	145	5	2065	1906	3971	732	111	115	396	255	101	289	686	632	608	659	-	-	1362	1356
1886	3894	112	3	1827	66	1755	54	157	4	141	5	2054	1955	4009	814	112	141	394	257	100	262	743	590	606	660	-	-	1419	1309
1887	3773	96	0	1726	61	1706	59	161	6	144	6	1954	1915	3869	862	107	129	374	265	103	276	572	510	584	670	-	-	1223	1245
1888	3742	86	3	1706	65	1701	55	141	7	153	3	1919	1912	3831	948	132	140	361	249	106	296	707	663	599	685	-	-	1378	1406
1889	3854	106	9	1814	63	1746	37	170	10	123	6	2057	1912	3969	843	147	160	431	314	114	313	631	572	692	787	-	-	1396	1402
1890	3676	114	0	1759	61	1613	61	138	6	147	5	1964	1826	3790	928	130	102	395	271	106	236	520	479	631	609	-	-	1218	1154
1891	3789	112	3	1767	48	1760	46	146	7	121	9	1968	1936	3904	867	121	138	402	255	128	258	638	528	651	651	-	-	1344	1234
1892	3615	100	6	1689	60	1646	51	134	5	132	4	1888	1833	3721	848	153	171	385	311	138	342	701	605	676	824	-	-	1442	1484
1893	3509	102	0	1625	69	1628	49	125	4	108	3	1823	1788	3611	711	123	173	428	256	137	354	486	452	688	783	-	-	1247	1287
1894	3522	124	0	1685	51	1601	50	142	4	106	7	1882	1764	3646	724	122	207	358	232	111	301	507	475	591	740	-	-	1153	1272
1895	3674	98	3	1721	53	1633	56	163	7	139	3	1944	1831	3775	879	157	124	394	281	128	329	476	449	679	734	-	-	1215	1242
1896	3749	106	3	1763	64	1643	57	178	3	147	3	2008	1850	3858	868	139	135	341	249	140	298	577	464	620	682	-	-	1264	1206
1897	3686	82	9	1745	76	1635	47	141	11	120	2	1973	1804	3777	881	160	133	323	250	118	253	583	512	601	636	-	-	1271	1197
1898	3819	90	3	1857	59	1628	53	148	6	157	4	2070	1842	3912	831	125	162	354	244	104	303	471	437	583	709	-	-	1119	1203
1899	3678	98	0	1757	45	1631	41	143	8	149	2	1953	1823	3776	858	137	135	370	269	146	272	468	366	653	676	-	-	1174	1085
Kokku	389372	11923	222	191009	5690	183998	4499	8013	337	7687	284	205049	196468	401517	85022	7543	9139	25655	19432	6334	20175	50741	45455	39532	48746	-	-	153729	155285

Lisa 2.2 Tabel: 35 Luteri kogudused (eesti pihtkonnad) 1800-1899

Aasta	Sünnid														Abi- elud	Surmad															
	üksikud	kaksikud	kolmikud	abielus				väljaspool abielu				kokku				vallalised		abielus		lesed		lapsed		täiskasvanud		anus tead.-t		Kokku			
				m		n		m		n		m		n		k	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n			
elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.	elus	surn.																				
1800	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1801	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1802	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1803	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1804	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1805	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1806	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1807	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1808	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1809	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1810	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1811	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1812	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1813	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1814	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1815	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1816	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1817	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1818	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1819	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1820	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1821	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1822	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1823	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1824	20	0	0	8	0	11	0	1	0	0	0	9	11	20	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2	0	0	
1825	42	0	0	20	0	21	0	0	0	1	0	20	22	42	10	0	0	0	0	0	0	11	6	3	3	0	0	14	9	0	
1826	52	0	0	28	0	20	0	2	0	2	0	30	22	52	4	0	0	0	0	0	0	10	12	5	1	0	0	15	13	0	
1827	47	0	0	26	0	20	0	1	0	0	0	27	20	47	4	0	0	0	0	0	0	4	4	3	5	0	0	7	9	0	
1828	57	0	0	23	0	29	0	4	0	1	0	27	30	57	7	0	0	0	0	0	0	3	8	2	3	0	0	5	11	0	
1829	73	0	0	30	0	38	0	2	0	3	0	32	41	73	23	0	0	0	0	0	0	8	8	5	11	0	0	13	19	0	
1830	54	0	0	18	0	29	0	5	0	2	0	23	31	54	0	0	0	0	0	0	0	6	6	8	7	0	0	14	13	0	
1831	62	2	0	32	0	25	0	4	0	3	0	36	28	64	17	0	0	0	0	0	0	10	12	14	8	0	0	24	20	0	
1832	69	2	0	28	0	30	0	10	0	3	0	38	33	71	23	0	0	0	0	0	0	8	9	15	7	0	0	23	16	0	
1833	66	2	0	28	0	28	0	7	0	5	0	35	33	68	17	0	0	0	0	0	0	10	12	10	9	0	0	20	21	0	
1834	79	4	0	35	0	33	0	8	0	7	0	43	40	83	18	0	0	0	0	0	0	25	22	14	10	0	0	39	32	0	
1835	76	0	0	36	0	34	0	5	0	1	0	41	35	76	18	0	0	0	0	0	0	12	12	13	17	0	0	25	29	0	
1836	74	6	0	36	0	38	0	2	0	4	0	38	42	80	19	0	0	0	0	0	0	9	11	17	12	0	0	26	23	0	
1837	94	0	0	47	0	41	0	2	0	4	0	49	45	94	9	0	0	0	0	0	0	10	12	13	12	0	0	23	24	0	
1838	94	0	0	41	0	46	0	6	0	1	0	47	47	94	5	0	0	0	0	0	0	8	12	15	8	0	0	23	20	0	
1839	80	0	0	29	0	36	0	6	0	9	0	35	45	80	11	0	0	0	0	0	0	14	18	7	8	0	0	21	26	0	
1840	89	2	0	35	0	43	0	6	0	7	0	41	50	91	20	0	0	0	0	0	0	15	28	9	24	0	0	24	52	0	
1841	92	0	0	36	0	41	0	9	0	6	0	45	47	92	19	0	0	0	0	0	0	20	16	14	10	0	0	34	26	0	
1842	98	2	0	46	0	38	0	10	0	6	0	56	44	100	13	0	0	0	0	0	0	10	14	15	13	0	0	25	27	0	
1843	67	4	0	38	0	22	0	3	0	8	0	41	30	71	23	0	0	0	0	0	0	20	9	10	12	0	0	30	21	0	
1844	101	2	0	43	0	41	0	7	0	12	0	50	53	103	4	0	0	0	0	0	0	14	11	24	11	0	0	38	22	0	
1845	90	0	0	40	0	35	0	8	0	7	0	54	46	100	10	0	0	0	0	0	0	32	46	22	12	0	0	54	58	0	
1846	353	6	0	185	0	169	0	5	0	0	0	190	169	359	90	0	0	0	0	0	0	42	44	75	45	0	0	117	89	0	
1847	804	14	0	391	0	415	0	8	0	4	0	399	419	818	172	0	0	0	0	0	0	133	108	64	45	0	0	197	153	0	
1848	798	10	0	445	0	342	0	11	0	10	0	456	352	808	279	0	0	0	0	0	0	148	130	134	78	0	0	282	208	0	
1849	928	32	0	494	0	439	0	12	0	14	0	506	454	960	302	0	0	0	0	0	0	144	118	95	56	0	0	239	174	0	

1850	935	30	0	466	0	475	0	13	0	11	0	479	486	965	216	0	0	0	0	0	0	199	168	118	85	0	0	317	253
1851	964	20	0	479	0	478	0	15	0	12	0	494	490	984	251	0	0	0	0	0	0	188	175	121	85	0	0	309	260
1852	923	18	0	481	0	442	0	9	0	9	0	490	451	941	225	0	0	0	0	0	0	144	123	101	76	0	0	245	199
1853	1036	28	0	520	0	518	0	9	0	15	0	531	533	1064	306	0	0	0	0	0	0	271	231	163	101	0	0	434	332
1854	1157	28	0	589	0	545	0	25	0	24	0	615	570	1185	255	0	0	0	0	0	0	223	205	122	102	0	0	345	307
1855	974	30	0	495	2	465	1	22	0	16	0	521	483	1004	283	0	0	0	0	0	0	339	296	162	114	0	0	503	411
1856	1094	18	0	509	0	564	0	32	0	11	0	538	574	1112	240	0	0	0	0	0	0	180	165	139	99	1	0	320	264
1857	1046	20	0	518	0	496	0	26	0	24	0	544	522	1066	244	0	0	0	0	0	0	151	135	122	76	0	3	273	214
1858	1167	44	0	595	1	561	1	34	0	21	0	628	583	1211	263	0	0	0	0	0	0	204	177	105	93	1	0	311	271
1859	1132	22	0	583	2	506	0	28	0	31	0	616	538	1154	284	0	0	0	0	0	0	217	176	117	113	0	0	336	289
1860	1156	34	0	610	1	524	1	30	0	26	0	640	550	1190	344	0	0	0	0	0	0	286	246	139	114	1	0	427	361
1861	1160	24	0	597	3	529	0	26	0	30	0	625	559	1184	237	0	0	0	0	0	0	263	238	177	115	1	4	444	357
1862	1118	44	0	545	3	561	4	26	1	23	0	574	588	1162	296	0	0	0	0	0	0	217	165	150	122	1	0	372	291
1863	1112	28	0	556	4	532	5	21	0	22	0	582	558	1140	200	0	0	0	0	0	0	217	166	111	75	0	0	332	246
1864	1118	54	0	574	3	534	8	23	2	26	0	602	570	1172	170	0	0	0	0	0	0	211	203	110	94	0	0	326	305
1865	896	42	0	434	3	455	3	28	0	18	0	465	473	938	182	0	0	0	0	0	0	219	197	120	116	0	0	342	316
1866	754	26	0	381	3	359	3	15	0	17	0	399	381	780	171	0	0	0	0	0	0	247	261	142	152	0	1	392	417
1867	733	16	0	378	2	337	3	17	0	11	0	398	351	749	171	0	0	0	0	0	0	135	90	129	121	0	0	266	214
1868	623	10	0	295	2	304	1	12	0	16	1	308	325	633	187	0	0	0	0	0	0	152	147	176	149	1	0	331	298
1869	607	10	0	307	3	272	1	16	0	18	1	326	291	617	128	0	0	0	0	0	0	137	137	163	98	0	0	303	237
1870	557	14	0	288	2	267	1	6	0	11	0	295	276	571	247	0	0	0	0	0	0	164	136	173	139	0	0	339	276
1871	628	8	3	331	2	282	0	10	0	14	0	344	295	639	237	0	0	0	0	0	0	123	109	134	107	0	0	259	216
1872	538	8	0	261	5	245	2	15	0	16	0	282	264	546	279	0	0	0	0	0	0	119	114	111	88	1	0	236	204
1873	559	8	0	288	4	249	2	14	0	12	0	304	263	567	216	0	0	0	0	0	0	142	137	127	96	0	0	273	235
1874	522	16	0	261	3	241	1	14	1	14	0	284	254	538	213	0	0	0	0	0	0	126	100	119	101	0	0	249	202
1875	509	16	3	270	1	224	1	16	0	14	0	284	244	528	243	0	0	0	0	0	0	93	66	122	112	0	0	216	179
1876	541	14	3	275	1	249	1	14	2	19	1	293	265	558	192	0	0	0	0	0	0	80	61	141	88	1	0	225	151
1877	442	14	0	234	3	191	1	11	1	14	0	248	208	456	186	0	0	0	0	0	0	121	100	121	96	0	0	246	197
1878	513	12	0	271	0	224	0	16	0	14	0	288	237	525	192	0	0	0	0	0	0	116	85	126	79	0	0	242	164
1879	455	14	0	219	1	217	1	20	0	11	1	239	230	469	188	0	0	0	0	0	0	84	70	101	80	0	0	186	152
1880	456	14	0	235	2	204	1	15	0	10	0	255	215	470	193	0	0	0	0	0	0	80	68	117	105	0	0	199	174
1881	449	10	0	219	4	194	2	24	0	15	0	246	213	459	150	0	0	0	0	0	0	153	102	137	115	0	0	294	219
1882	479	10	0	261	2	199	1	17	0	14	1	276	213	489	205	0	0	0	0	0	0	126	73	111	97	1	1	240	173
1883	497	18	0	261	3	220	4	12	0	9	0	279	236	515	187	0	0	0	0	0	0	85	65	119	109	0	0	207	178
1884	430	6	0	200	3	205	1	16	1	13	1	219	217	436	182	0	0	0	0	0	0	102	70	118	82	0	0	224	154
1885	513	18	0	286	1	201	3	20	0	19	0	306	225	531	155	0	0	0	0	0	0	119	67	112	108	1	0	233	178
1886	532	20	3	268	1	254	3	18	0	15	0	286	269	555	154	0	0	0	0	0	0	92	85	112	81	0	0	205	169
1887	565	16	0	261	6	275	1	18	1	19	0	286	295	581	166	0	0	0	0	0	0	92	86	125	76	0	0	224	163
1888	575	12	0	280	1	256	6	24	0	14	0	308	279	587	179	0	0	0	0	0	0	126	122	101	87	0	0	228	215
1889	598	24	0	299	6	266	1	26	0	23	0	332	290	622	172	0	0	0	0	0	0	107	90	150	96	0	0	263	187
1890	621	12	0	311	5	273	3	26	0	20	0	339	294	633	189	0	0	0	0	0	0	92	92	102	101	0	1	199	197
1891	635	18	3	297	7	308	4	18	0	21	0	322	334	656	161	0	0	0	0	0	0	96	81	98	100	0	1	201	186
1892	624	16	0	299	4	295	4	20	0	24	0	325	321	646	177	0	0	0	0	0	0	106	95	114	103	0	0	224	202
1893	664	24	0	328	4	300	4	29	0	17	0	362	323	685	160	0	0	0	0	0	0	119	89	102	95	0	0	225	188
1894	676	16	0	318	7	317	5	24	0	22	0	348	346	694	196	0	0	0	0	0	0	106	103	115	88	0	1	228	197
1895	693	14	3	323	2	332	5	30	0	16	0	357	351	708	161	0	0	0	0	0	0	120	100	130	93	0	0	252	198
1896	681	14	3	297	6	341	5	31	0	20	0	332	368	700	171	0	0	0	0	0	0	99	106	107	92	0	0	212	203
1897	682	24	0	336	5	312	2	27	0	21	1	370	336	706	183	0	0	0	0	0	0	133	109	90	108	1	0	229	220
1898	675	26	0	347	7	300	2	27	0	20	0	379	322	701	159	0	0	0	0	0	0	124	84	93	101	0	0	224	187
1899	606	28	0	301	4	291	2	20	0	19	0	324	310	634	155	0	0	0	0	0	0	79	63	107	87	0	0	190	152
Kokku	41079	1098	21	20555	134	19253	100	1149	9	991	7	21855	20358	42213	11418	0	0	0	0	0	0	8251	7117	6829	5437	11	12	15234	12673

Lisa 2.3 Tabel: 36 Õigeusu kogudused 1824-1899

Aasta	Mehed			Naised			Kokku			
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	Kokku
1825	8	2	0	8	2	0	16	4	0	20
1826	4	0	0	4	0	0	8	0	0	8
1827	4	0	0	4	0	0	8	0	0	8
1828	6	1	0	6	1	0	12	2	0	14
1829	21	2	0	23	0	0	44	2	0	46
1830	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1831	17	0	0	15	2	0	32	2	0	34
1832	22	1	0	23	0	0	45	1	0	46
1833	14	3	0	17	0	0	31	3	0	34
1834	17	1	0	17	1	0	34	2	0	36
1835	18	0	0	16	2	0	34	2	0	36
1836	15	4	0	18	1	0	33	5	0	38
1837	8	1	0	9	0	0	17	1	0	18
1838	4	1	0	5	0	0	9	1	0	10
1839	9	2	0	11	0	0	20	2	0	22
1840	19	1	0	20	0	0	39	1	0	40
1841	16	3	0	17	2	0	33	5	0	38
1842	12	1	0	12	1	0	24	2	0	26
1843	22	1	0	23	0	0	45	1	0	46
1844	4	0	0	4	0	0	8	0	0	8
1845	10	0	0	9	1	0	19	1	0	20
1846	67	23	0	78	12	0	145	35	0	180
1847	125	46	1	149	22	1	274	68	2	344
1848	224	53	2	249	30	0	473	83	2	558
1849	242	52	2	267	29	0	509	81	2	592
1850	162	45	2	185	24	0	347	69	2	418
1851	196	54	1	219	32	0	415	86	1	502
1852	174	50	1	200	25	0	374	75	1	450
1853	255	47	4	286	20	0	541	67	4	612
1854	197	58	1	226	30	0	423	88	1	512
1855	234	47	5	255	31	0	489	78	5	572
1856	172	68	2	214	28	0	386	96	2	484
1857	193	51	2	220	25	1	413	76	3	492
1858	206	58	2	240	26	0	446	84	2	532
1859	207	68	9	266	18	0	473	86	9	568
1860	274	67	4	320	25	0	594	92	4	690
1861	180	57	0	220	17	0	400	74	0	474
1862	220	72	4	276	20	0	496	92	4	592
1863	139	56	6	189	12	0	328	68	6	402
1864	138	29	3	164	6	0	302	35	3	340
1865	141	39	2	167	15	0	308	54	2	364
1866	123	42	6	158	12	1	281	54	7	342
1867	130	36	5	159	12	0	289	48	5	342
1868	138	44	5	170	17	0	308	61	5	374
1869	92	36	0	118	10	0	210	46	0	256
1870	196	41	10	229	18	0	425	59	10	494
1871	173	50	6	205	24	0	378	74	6	458
1872	232	41	6	254	24	1	486	65	7	558
1873	177	33	6	200	15	1	377	48	7	432
1874	181	26	6	203	10	0	384	36	6	426
1875	206	34	3	232	11	0	438	45	3	486
1876	148	40	4	180	12	0	328	52	4	384

Aasta	Mehed			Naised			Kokku			
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	Kokku
1877	136	44	6	167	19	0	303	63	6	372
1878	153	31	8	180	11	1	333	42	9	384
1879	162	21	5	180	7	1	342	28	6	376
1880	159	30	4	186	7	0	345	37	4	386
1881	121	26	3	145	5	0	266	31	3	300
1882	168	34	3	191	14	0	359	48	3	410
1883	155	25	7	176	11	0	331	36	7	374
1884	154	26	2	176	6	0	330	32	2	364
1885	135	20	0	146	9	0	281	29	0	310
1886	134	17	3	142	12	0	276	29	3	308
1887	144	19	3	159	7	0	303	26	3	332
1888	155	22	2	177	2	0	332	24	2	358
1889	141	24	7	167	5	0	308	29	7	344
1890	164	20	6	182	8	0	346	28	6	380
1891	140	21	0	156	4	1	296	25	1	322
1892	153	21	3	161	14	2	314	35	5	354
1893	142	17	1	153	7	0	295	24	1	320
1894	171	24	1	192	4	0	363	28	1	392
1895	146	17	1	163	1	0	309	18	1	328
1896	155	13	3	163	8	0	318	21	3	342
1897	141	22	2	159	5	1	300	27	3	330
1898	143	16	1	157	2	1	300	18	2	320
1899	135	19	1	147	8	0	282	27	1	310
Kokku	9199	2016	182	10584	801	12	19783	2817	194	22794

LISA 3. Tabel: 37 Tartumaa õigeusu kogudustega liitunud 1825-1899

Aasta	Mehed			Naised			Kokku			
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	Kokku
1825	8	2	0	8	2	0	16	4	0	20
1826	4	0	0	4	0	0	8	0	0	8
1827	4	0	0	4	0	0	8	0	0	8
1828	6	1	0	6	1	0	12	2	0	14
1829	21	2	0	23	0	0	44	2	0	46
1830	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1831	17	0	0	15	2	0	32	2	0	34
1832	22	1	0	23	0	0	45	1	0	46
1833	14	3	0	17	0	0	31	3	0	34
1834	17	1	0	17	1	0	34	2	0	36
1835	18	0	0	16	2	0	34	2	0	36
1836	15	4	0	18	1	0	33	5	0	38
1837	8	1	0	9	0	0	17	1	0	18
1838	4	1	0	5	0	0	9	1	0	10
1839	9	2	0	11	0	0	20	2	0	22
1840	19	1	0	20	0	0	39	1	0	40
1841	16	3	0	17	2	0	33	5	0	38
1842	12	1	0	12	1	0	24	2	0	26
1843	22	1	0	23	0	0	45	1	0	46
1844	4	0	0	4	0	0	8	0	0	8
1845	10	0	0	9	1	0	19	1	0	20
1846	67	23	0	78	12	0	145	35	0	180
1847	125	46	1	149	22	1	274	68	2	344
1848	224	53	2	249	30	0	473	83	2	558
1849	242	52	2	267	29	0	509	81	2	592
1850	162	45	2	185	24	0	347	69	2	418
1851	196	54	1	219	32	0	415	86	1	502
1852	174	50	1	200	25	0	374	75	1	450
1853	255	47	4	286	20	0	541	67	4	612
1854	197	58	1	226	30	0	423	88	1	512
1855	234	47	5	255	31	0	489	78	5	572
1856	172	68	2	214	28	0	386	96	2	484
1857	193	51	2	220	25	1	413	76	3	492
1858	206	58	2	240	26	0	446	84	2	532
1859	207	68	9	266	18	0	473	86	9	568
1860	274	67	4	320	25	0	594	92	4	690
1861	180	57	0	220	17	0	400	74	0	474
1862	220	72	4	276	20	0	496	92	4	592
1863	139	56	6	189	12	0	328	68	6	402
1864	138	29	3	164	6	0	302	35	3	340
1865	141	39	2	167	15	0	308	54	2	364
1866	123	42	6	158	12	1	281	54	7	342
1867	130	36	5	159	12	0	289	48	5	342
1868	138	44	5	170	17	0	308	61	5	374
1869	92	36	0	118	10	0	210	46	0	256
1870	196	41	10	229	18	0	425	59	10	494
1871	173	50	6	205	24	0	378	74	6	458
1872	232	41	6	254	24	1	486	65	7	558
1873	177	33	6	200	15	1	377	48	7	432
1874	181	26	6	203	10	0	384	36	6	426
1875	206	34	3	232	11	0	438	45	3	486
1876	148	40	4	180	12	0	328	52	4	384

Aasta	Mehed			Naised			Kokku			
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	Kokku
1877	136	44	6	167	19	0	303	63	6	372
1878	153	31	8	180	11	1	333	42	9	384
1879	162	21	5	180	7	1	342	28	6	376
1880	159	30	4	186	7	0	345	37	4	386
1881	121	26	3	145	5	0	266	31	3	300
1882	168	34	3	191	14	0	359	48	3	410
1883	155	25	7	176	11	0	331	36	7	374
1884	154	26	2	176	6	0	330	32	2	364
1885	135	20	0	146	9	0	281	29	0	310
1886	134	17	3	142	12	0	276	29	3	308
1887	144	19	3	159	7	0	303	26	3	332
1888	155	22	2	177	2	0	332	24	2	358
1889	141	24	7	167	5	0	308	29	7	344
1890	164	20	6	182	8	0	346	28	6	380
1891	140	21	0	156	4	1	296	25	1	322
1892	153	21	3	161	14	2	314	35	5	354
1893	142	17	1	153	7	0	295	24	1	320
1894	171	24	1	192	4	0	363	28	1	392
1895	146	17	1	163	1	0	309	18	1	328
1896	155	13	3	163	8	0	318	21	3	342
1897	141	22	2	159	5	1	300	27	3	330
1898	143	16	1	157	2	1	300	18	2	320
1899	135	19	1	147	8	0	282	27	1	310
Kokku	9199	2016	182	10584	801	12	19783	2817	194	22794

LISA 4. Tabel: 39 Abiellumiste kordsus õigeusu kogudustes 1825-1899

Vanus	1850		1851		1852		1853		1854		1855		1856		1857		1858		1859		1860		1861		1862		1863		1864		1865		1866	
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n
teadmata	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	1	2	1	2	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	5	8	0	1	0	3
15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
16	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	2	0	0	0	1	0	3	0	2	0	3	0	0	0	1	0	2	0	3	0	3	0	1
17	0	6	0	5	0	6	0	12	0	9	0	8	0	5	0	6	0	3	0	9	0	8	0	6	0	8	0	3	0	5	0	9	0	3
18	2	7	2	17	1	12	3	17	4	12	3	11	2	6	1	11	2	10	2	13	3	22	2	13	2	19	0	5	0	11	1	13	1	7
19	3	13	4	13	4	8	5	14	3	17	5	18	8	18	5	9	9	14	8	20	4	25	6	16	5	20	5	12	5	14	1	8	1	16
20	6	30	11	44	7	29	14	45	10	28	10	36	10	24	7	22	10	22	14	24	12	36	16	23	15	22	10	24	5	14	5	15	4	9
21	10	15	7	16	16	17	18	19	18	10	12	20	10	16	11	19	18	22	18	22	16	20	18	20	18	22	7	13	9	10	15	18	8	8
22	16	23	15	21	13	19	24	35	13	29	18	25	16	23	12	17	18	31	21	29	23	32	19	21	18	23	13	16	10	19	9	16	8	11
23	15	17	29	16	14	23	22	18	20	14	23	21	9	19	17	19	18	25	14	20	31	22	15	16	25	20	10	12	16	11	20	15	12	16
24	22	15	10	12	18	20	26	19	19	14	29	19	18	18	20	20	23	21	27	25	31	18	18	19	20	20	16	15	9	9	10	8	4	14
25	25	13	26	15	17	17	20	23	19	18	21	21	18	12	19	23	13	21	15	16	33	25	21	13	21	20	12	11	15	17	12	10	13	5
26	20	9	28	14	24	9	25	18	7	12	13	12	15	8	16	23	18	13	17	12	26	16	12	23	18	16	18	10	12	10	8	5	9	19
27	6	5	14	7	14	10	22	14	16	17	19	4	12	6	17	5	14	11	13	13	21	18	12	8	10	14	8	8	15	6	11	9	9	6
28	9	6	7	8	9	7	20	18	19	7	17	12	9	20	13	9	14	9	10	7	15	15	2	9	9	13	7	7	9	5	5	12	9	5
29	3	1	6	4	9	6	11	6	9	3	12	7	10	7	6	8	8	4	8	4	11	12	7	6	8	7	5	4	7	1	4	2	7	4
30	7	8	8	12	3	9	11	7	8	8	13	9	5	6	10	6	11	8	8	13	9	9	7	2	9	15	0	8	3	2	9	5	8	6
31	3	2	4	3	4	1	5	3	11	7	6	6	2	2	8	4	7	3	4	5	5	5	3	3	7	7	2	4	1	3	2	3	2	4
32	3	2	5	1	5	2	6	3	4	3	6	4	7	3	4	2	3	5	5	8	7	9	4	6	7	6	5	5	4	3	4	3	4	5
33	1	2	4	0	5	0	5	1	3	5	0	1	5	5	4	5	1	8	2	5	4	3	2	5	4	3	2	3	0	1	2	0	1	3
34	2	1	5	4	3	0	4	2	0	3	3	1	1	5	6	2	5	3	4	5	0	6	3	1	5	1	4	3	2	4	5	2	2	1
35	2	1	4	2	2	0	3	4	2	3	1	2	5	0	4	1	2	2	1	3	3	4	4	3	4	2	5	6	1	1	1	2	5	3
36	2	0	2	1	2	2	2	0	1	3	4	1	1	3	2	1	3	0	2	1	0	4	0	1	2	4	3	2	1	1	4	2	3	2
37	1	2	3	0	1	1	2	0	0	2	3	3	3	1	2	0	3	1	1	2	4	1	2	1	1	4	1	2	2	5	0	1	3	0
38	1	1	0	0	1	1	0	2	2	1	2	1	1	2	0	0	0	0	1	3	3	2	4	1	1	1	0	4	2	0	1	0	0	3
39	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	2	1	0	0	3	4	1	4	1	0	4	1	0	0
40	0	2	1	2	0	0	1	2	0	0	2	3	0	1	0	0	3	0	5	0	2	1	0	0	4	0	1	2	1	1	2	2	2	0
41	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2	4	0	0	1	1	1	0	2	0	0	1	0	1	1
42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	2	1	0	1	0	0	1	2	0	0	2	1	0	1	2	1	0	0	3	0	2	0
43	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	2	1	0	0	0	0	1	0	2	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
44	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
45	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	3	0	1	1	0	0
46	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1
49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Vanus	1850		1851		1852		1853		1854		1855		1856		1857		1858		1859		1860		1861		1862		1863		1864		1865		1866	
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n		
50	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
52	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
53	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
54	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
55	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
56	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
57	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	
58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
59	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
61	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
62	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
63	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
64	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	
66	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
69	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
71	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
73	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
74	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
75->	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kokku	162	182	196	219	174	200	255	286	197	226	232	253	171	212	192	218	206	239	207	266	274	320	180	218	220	276	139	189	133	156	141	166	123	155
Keskm.van	26	23	26	23	26	23	26	24	26	24	27	24	26	24	27	24	26	24	26	24	26	24	25	24	26	25	26	26	26	24	27	24	28	25

Vanus	1867		1868		1869		1870		1871		1872		1873		1874		1875		1876		1877		1878		1879		1880		1881		1882		1883	
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n
teadmata	0	2	0	0	1	2	1	3	2	3	1	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
16	0	1	0	0	0	4	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	0	1	0	4	0	0	0	2	0	4	0	7	0	4	0	3	0	5	0	4	0	4	0	3	0	3	0	2	0	2	0	5	0	4
18	1	16	0	5	0	4	1	15	1	9	1	12	1	15	0	6	0	8	0	6	0	4	0	8	0	6	1	2	1	4	0	9	1	8
19	3	16	6	12	0	7	2	19	1	12	2	16	2	13	1	14	2	15	6	13	1	7	3	11	1	8	2	19	3	12	3	6	2	8
20	10	20	5	22	8	16	9	23	10	24	7	23	8	22	7	20	7	28	7	19	3	15	4	22	3	21	1	14	6	12	7	27	2	15
21	6	15	12	18	7	10	17	20	9	16	8	24	10	13	12	14	7	24	5	19	7	19	4	19	4	18	9	20	2	12	11	17	9	15
22	11	9	8	18	12	11	17	21	4	24	27	28	9	24	10	29	16	19	17	21	8	23	9	21	11	15	9	18	9	13	8	23	10	30
23	10	7	8	13	3	11	14	20	8	12	25	26	12	22	15	21	25	27	10	18	9	10	14	10	10	16	14	21	11	12	10	16	15	23
24	9	12	11	14	10	9	7	9	10	10	21	24	15	12	16	20	18	22	11	18	14	24	17	14	13	17	10	18	6	11	11	15	16	12
25	16	16	23	17	10	7	14	17	14	12	18	21	14	14	17	14	23	14	7	14	12	9	12	10	15	13	15	13	16	13	11	14	16	13
26	14	10	11	5	4	5	16	8	13	7	11	10	19	8	15	15	22	22	11	5	15	10	14	13	13	10	17	9	14	13	14	6	7	8
27	5	6	7	8	4	4	12	9	14	12	18	5	9	13	7	6	17	10	17	9	9	8	12	10	12	10	11	9	5	6	13	9	17	11
28	12	4	5	3	7	5	11	11	9	10	11	12	8	9	7	9	7	3	17	10	10	5	13	5	10	9	17	8	6	6	15	10	21	4
29	3	3	7	4	2	6	3	7	11	7	4	8	5	4	7	3	7	7	6	1	10	3	5	3	11	7	16	7	8	3	9	3	9	4
30	6	3	10	7	5	5	8	4	8	12	13	9	11	3	13	6	13	11	11	6	7	7	8	4	17	5	12	4	8	7	14	7	9	4
31	4	2	1	2	3	2	2	3	5	4	3	6	7	2	7	2	6	3	2	3	3	2	5	4	5	5	4	2	2	4	5	3	3	2
32	5	5	4	6	2	2	5	7	5	3	5	6	5	6	15	7	4	0	2	1	5	4	5	3	6	3	3	3	3	4	5	4	6	1
33	3	0	0	4	1	2	4	4	4	2	7	5	12	1	11	3	7	1	8	4	3	0	3	2	3	3	4	4	9	1	10	1	4	2
34	0	0	2	2	3	1	3	1	1	5	6	1	6	1	3	1	4	1	2	0	1	1	4	1	2	1	3	2	3	2	1	2	1	2
35	1	1	4	3	1	2	7	9	2	6	3	2	1	2	4	1	3	2	2	0	3	1	6	1	6	4	1	3	2	1	4	1	2	1
36	3	0	2	0	0	1	5	5	7	1	3	3	2	0	2	1	4	3	0	2	3	1	3	1	7	0	2	1	1	0	0	0	1	2
37	2	3	2	0	2	1	9	0	4	3	4	1	1	4	1	2	2	0	2	3	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	2	2	0	1
38	2	3	3	0	2	0	3	1	6	1	4	3	3	1	1	0	0	1	1	2	0	2	2	2	3	1	1	1	1	1	3	1	0	0
39	0	0	2	1	1	0	6	4	5	0	4	0	3	0	2	0	3	1	0	1	2	1	0	2	1	1	0	0	2	1	2	1	0	0
40	0	0	0	1	2	0	7	3	3	0	5	0	3	0	2	1	1	0	1	0	0	1	0	2	0	0	1	3	1	3	1	2	1	1
41	1	3	0	0	1	0	4	1	1	2	1	0	1	1	1	0	0	1	2	0	1	0	0	2	1	0	1	0	0	0	2	1	1	1
42	2	0	0	0	1	0	2	1	6	0	7	1	4	0	0	0	1	0	0	0	2	0	1	2	2	0	0	2	0	0	0	2	0	1
43	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1	0
44	0	0	1	1	0	1	2	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1
45	0	0	1	0	0	0	1	0	4	0	3	0	2	0	0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
46	0	0	0	0	0	0	1	0	3	0	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	0
48	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0	2	1	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0
49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Vanus	1867		1868		1869		1870		1871		1872		1873		1874		1875		1876		1877		1878		1879		1880		1881		1882		1883	
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n
50	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
52	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1
54	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
56	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
57	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
61	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
62	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
63	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
64	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
66	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
69	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
71	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
73	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
74	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
75->	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kokku	130	157	138	170	91	116	195	226	171	202	231	254	176	198	181	203	206	232	148	180	136	167	152	180	162	180	159	186	121	145	168	189	155	176
Keskm.van	26	24	27	24	27	24	29	25	30	25	29	24	28	24	28	24	27	24	27	24	28	25	28	25	29	25	27	25	27	25	28	24	27	24

Vanus	1884		1885		1886		1887		1888		1889		1890		1891		1892		1893		1894		1895		1896		1897		1898		1899		Kokku
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	
teadmata	1	3	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	61
15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2	0	0	50
17	0	3	0	4	0	3	0	3	0	2	0	2	0	2	0	1	0	1	0	4	0	3	0	3	1	1	1	9	0	4	0	5	220
18	0	14	0	4	0	8	0	5	0	8	1	1	1	7	0	6	0	5	0	3	1	6	0	2	0	4	2	5	1	7	1	9	483
19	2	15	1	9	1	5	1	10	2	11	0	3	3	8	0	9	1	15	2	17	2	20	2	6	0	14	0	9	0	8	2	7	769
20	4	16	3	12	5	15	2	17	2	14	2	20	0	14	2	14	6	11	4	14	2	18	5	15	4	16	3	14	1	11	3	17	1346
21	8	12	4	18	6	17	4	17	3	15	7	20	3	26	4	20	7	16	5	11	7	17	8	17	3	19	7	19	7	12	5	14	1306
22	9	19	7	13	5	17	7	19	9	19	9	23	8	12	4	14	8	20	3	18	13	17	4	21	6	20	9	16	4	10	8	18	1587
23	13	17	9	17	8	13	10	17	17	22	11	19	10	17	8	17	6	7	11	12	12	18	10	19	12	15	9	9	8	12	7	7	1511
24	16	11	15	9	12	9	6	11	12	17	7	15	12	15	11	14	9	10	12	5	16	11	16	13	11	13	6	14	12	14	7	18	1461
25	12	12	11	14	7	12	6	10	10	14	15	11	16	9	15	15	22	13	16	13	9	8	11	13	16	9	11	9	9	20	15	8	1475
26	14	8	8	9	20	9	17	9	14	9	15	8	10	12	17	7	11	10	15	16	20	11	22	7	17	6	16	7	16	10	12	6	1297
27	16	6	13	8	13	5	13	7	17	8	20	8	18	14	16	8	17	9	11	4	13	11	11	8	10	13	5	9	14	8	11	5	1077
28	19	8	8	5	10	3	13	8	7	8	15	12	12	6	11	3	15	11	13	7	14	10	12	6	12	8	10	6	7	9	13	5	967
29	8	8	10	4	10	4	14	4	15	7	11	2	12	5	8	5	9	9	16	7	11	4	12	5	16	4	11	3	8	3	7	7	679
30	6	7	16	6	8	5	12	6	19	6	7	3	15	7	9	6	6	8	13	2	12	8	5	2	8	7	11	3	9	2	13	3	789
31	4	2	6	2	6	3	10	1	10	6	1	4	8	3	4	3	4	3	5	2	6	4	9	4	5	4	7	4	8	3	10	3	413
32	4	1	3	1	8	2	7	2	3	2	2	3	8	7	9	2	5	1	5	5	12	2	5	4	8	2	5	3	4	3	6	2	439
33	6	1	5	0	2	0	5	3	4	2	7	3	6	8	6	3	6	0	1	2	5	2	4	3	6	0	5	2	4	2	1	3	334
34	2	5	4	2	3	2	5	2	0	1	2	0	5	0	6	0	2	0	0	0	3	1	3	2	1	2	6	3	5	3	1	0	238
35	1	0	2	2	2	4	3	0	1	3	1	4	3	3	5	1	1	1	1	4	2	7	3	4	2	1	2	2	3	1	3	2	254
36	1	2	2	1	3	1	3	2	6	1	0	0	4	1	2	1	1	2	2	1	2	2	0	4	3	1	2	2	1	2	0	1	184
37	0	2	2	0	2	1	0	2	0	0	0	0	1	1	1	1	4	1	1	1	1	2	0	1	3	0	3	1	7	3	5	2	169
38	0	1	0	1	0	1	0	1	1	0	1	2	3	0	0	0	2	1	0	1	1	4	0	0	2	0	2	0	5	1	1	1	128
39	1	0	1	0	0	0	2	0	2	0	0	0	2	1	1	1	1	1	0	0	2	1	1	1	0	1	2	4	0	1	1	0	99
40	0	0	1	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	0	1	2	1	4	2	2	1	0	1	4	0	0	0	1	1	0	3	116
41	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	2	0	0	63
42	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	2	1	0	0	2	0	0	1	1	0	0	2	0	2	0	76
43	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0	39
44	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	33
45	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	3	0	1	0	3	1	0	1	0	0	48
46	1	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	30
47	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19
48	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	29
49	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	11

Vanus	1884		1885		1886		1887		1888		1889		1890		1891		1892		1893		1894		1895		1896		1897		1898		1899		Kokku
	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	m	n	
50	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
51	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	10
52	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
53	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11
54	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	6
55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
56	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
57	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
61	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
62	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
63	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
64	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
66	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
69	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
71	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
73	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
74	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
75->	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kokku	153	173	135	144	134	142	144	159	155	177	141	167	164	182	140	156	153	161	142	153	171	192	146	162	155	163	141	159	143	157	135	147	17871
Keskm.van	27	24	28	24	28	24	28	24	27	24	27	25	28	25	28	24	28	25	27	24	28	25	27	25	28	24	28	25	29	25	28	24	

LISA 5. Tabel: 38 Õigeusklike vallaliste abiellujate soovanuskoostis 1850-1899